

Á
HONFOGLALÁSI KOR
HAZAI EMLÉKEI

ISMERTETI
HAMPEL JÓZSEF.

80 KÉPES TÁBLÁVAL ÉS 157 ÁBRÁVAL A SZÖVEGBEN.

KÜLÖNLENYOMAT
«A HONFOGLALÁSI KOR TÖRTÉNETÉNEK KÚTFŐI» CZIMŰ MILLENNIUMI MUNKÁBÓL.

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1896.

TARTALOM.

Bevezetés	5
I. A honfoglalók sírjai	9
<i>A)</i> Kortörténetileg megállapító sírok csoportja	11
<i>B)</i> Sírleletek érmek nélkül (betűrendben)	54
<i>C)</i> Ismeretlen lelhelyű vagy szórványos emlékek	151
II. Temetkezés módja, fegyverzet, ékszerek	159
III. Ornamentika	206

BEVEZETÉS.

Mikor a következőkben a «honfoglalási kor» emlékeit bemutatom, tudatában vagyok annak, hogy e cím többet ígér, mint a mennyit a bemutatandó emlékek beváltanak. Mégis használom, mert «a potiore fit denominatio» és úgy vélem, helyén van akkor is, ha csupán a honfoglalók emlékeire szorítkozunk. Ők, a kik ezer évvel ezelőtt megszállották e földet, tényleg bebizonyították, hogy hatalmasabbak voltak, mint az egész terület többi lakossága, mely kénytelen volt meghódolni. A meghódítottak közt lehettek szlávok, sarmaták, avarok, bajorok, frankok, gepidák, bolgárok, dalmaták s italiaiak és bizonyára e sokféle néptől is van hagyaték a IX—X. századi emlékek közt, de archæologiai és néprajzi ismereteink odáig nem igen jutottak, hogy az egyes meghódoló népek hagyatékából mindegyikének odaítéljük a maga holmiját. Ellenben igenis módunkban van a ködbe burkolt környezetből kiemelni a honfoglaló ősök hagyatékát.

Különválik az a nyugoti világ akkori emlékeitől. Fölismerhető rajta, hogy a hódítók nem nyugat felől érkeztek, nem is gyalog jöttek, de lóháton és e tényeket tisztán látnók a sirok tartalmából akkor is, ha nem őrizte volna meg a honfoglalás történetét a nemzeti hagyomány.

És ha nem is volnának segítségünkre sem embertani, sem nyelvészeti

vagy néprajzi mozzanatok, akkor is, pusztán archaéologiai támasztó pontok alapján tudnók, hogy keletről jöttek.

Az emlékek csoportja tehát, melyet pogány magyar vagy vezérek korabeli emlékeknek szoktunk nevezni, világosan tanúskodik maga mellett; nem lehet kétségünk az iránt, hogy azoktól származnak ez emlékek, kik e hazát megalapították.

A dicső honalapítók iránti kegyelet lelkesítette a magyar Akadémiát, mikor elhatározta, hogy a nemzet ezeréves ittlétének évfordulóját a maga részéről is megülni kívánja, oly irodalmi mű közzétételével, mely a hon-szerzés korából maradt emlékeket átöleli és a melyből a honfoglalók síri maradványai sem maradhattak ki.

Az első sír, melyről hiteles tudomást kaptunk, a benepusztai, abban az időben került színre (1834), mikor hazánk történetírásában Horváth István romantikus iskolája javában virágzott. A nagyérdemű Jankovich Miklós hazafias lelkesedéstől lángoló dythirambussal ünnepelte meg az Akadémiában e nevezetes tényt és abból a kegyeletből, melylyel ő a Benének vélt vitéz föltámadását üdvözölte, átszállott valami az utána következő két nemzedékre is. A benepusztai vitéz népszerűsége túlélte Horváth István ködképeit, mert kétségtelen korhatározó tanúságok, ix. századi érmeek, bizonyítottak kora mellett.

Jankovich nyomdokain haladva, Érdy János mint második mutathatta be (1858) a fejérmegyei Vereb község területén előkerült honfoglalási sirt. 1868-ban mint újabb sírhely jelentkezett Galgócz, 1870-ben Szolyva, 1871-ben Pilin és Pörös, 1877-ben Neszmély.

Már Jankovich korában voltak az ő és mások gyűjteményeiben elvétve apróbb emléktárgyak, melyek kétségtelenül honfoglalók sírjaiból kerültek elé; néhány az ötvenes években Fehr gyűjteményével a zürichi muzeumba került, egyik-másik darab Szalay Ágost régiségeivel a nemzeti muzeumba

jutott és a szabolcsi muzeumból már 1870-ben jelezhettem szabolcsi homok-buczkákból előtűnt jellemző boglárkákat és pitykéket.

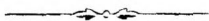
A hetvenes évektől kezdve mind sűrűbben jelentkeztek rokon sírleletek. Nemes-Ócsán, Nagy-Teremián és Csornán, a nyolczvanas években Szeged vidékén, Mezőhegyesen és Mogyoróson. Leggazdagabb volt a közelmúlt évek aratása: Fejérvározt, Tarczalont, Törtelent, Gombáson (Alsó-Fejér m.) és Kecskeméten stb. Nem remélt bőséggel nyíltak meg a honfoglalók sírjai; annál nagyobb a számuk, mennél közelebb értünk az ezeréves fordulóhoz.

Az irodalom híven követte a fel-feltűnő emlékeket; a kutatók, kik szerencsések voltak a sírok fölbontásánál jelen lenni vagy kiknek ily sírok tudomásukra jutott, tehetségök szerint számot adtak tapasztalásaikról, mások szorgalmasan lajstromoztak addig ismeretes leleteket és egyes szaktársaink, mint Pulszky Ferencz, Nagy Géza és mások megkezdték a szorgalmasan összegyűjtött anyag tudományos megvilágítását. Kötelességünk lesz, mindez előmunkálatokat e dolgozat folyamatán kellő helyen érvényesíteni. Minden egyes sírlelet tényálladékának megállapításánál reászorulunk az első megfigyelők nyilatkozataira; inkább nélkülözhetjük őket, mikor az emlékek leírása és tudományos megállapítása kerül sorra, mert a mennyiben magukról az emlékekről van szó, közbenjáróra csak ritkán van szükség.

Arra törekszünk e műben legelőbb, hogy a tudomásunkra jutott sírleleteket lehetőleg hű ábrák kíséretében összefoglaljuk és leírjuk. (I.)

Megvonjuk azután a tanúságokat, melyek a csoportonként összeállított analógiák az ősök temetkezéseire, fegyverzetére és ékszereire nézve nyújtanak. (II.)

Végül lehetőség szerint keressük e culturális hagyaték kútforrásait vagy legalább is azon környezetet puhatoljuk, melynek közepette keletkezett. (III.)

I.

A HONFOGLALÓK SÍRJAI.

Első feladatunk lehető teljes áttekintést adni a sirleletekről, melyek muzeumokban vagy magánbirtokban a honfoglalási korból fönmaradtak. Leiró lajstromunkban* ötven helyről egészben mintegy száz sírból származó emléktárgyakat közlünk; legtöbbjéről ábrát is adunk.

A leletek bemutatásánál czélszerűnek látszott három csoportba sorolni a leleteket. Az első csoport (*A*) a legfontosabb, mert ez adja meg a chronologiai alapot az összes emléksorozat időrendi megállapítására; magába foglal nyolcz oly leletet, melyeknek korát a sírban lelt egy vagy több érem segítségével meg lehet állapítani.

A második (*B*) csoport azokat a leleteket öleli át, melyeknek ugyan

* A magyar pogánykori leletekről összefoglaló képet legelőször Pulszky Ferencz adott (Magyar Tud. Ak. évk. XVI. 1878. III. rész. 63—66. l.). E leletek a n. muzeum harmadik termében már 1878 óta magukra álló külön emlékcsoportot képeztek, és a Muzeumi Kalauz (III. kiadás 1889. 18. l.) röviden felsorolja. Mikor Varázséji Gusztáv a szeged-óthalmi magyar pogánykori sírokat tárgyalta, a leletek föltünésének sorrendje szerint adott róluk lajstromot. (Arch. Ért. XIV. 1881. 331—333 l.) Az alpári lelet ismertetése kapcsán utóbb —a—a (Dr. Tergina Gyula) a népvándorlási kortól a XII. századig terjedő időszakból való leleteket betűrendes sorban irodalmi jegyzetek kíséretében közlé (Arch. Ért. III. 1884. 160—163.). A leletek közül azok, melyek 1884-ben a n. muzeumban őriztettek, ki voltak állítva az ötvösmű-kiállításon és kritikátlan ismertetésük megjelent e műtárlat lajstromában. Első terem. 96—108. ll. Ujabban áttekintést adott 1891-ben Pulszky Ferencz (A magyar pogány sírleletek, 1891. 4. l.); legújabb Nagy Géza lajstroma «A magyar pogánykor emlékei Fejér megyében» című czikkhez csatolt jegyzetben. (A. É. 1892. 299.)

a lelőhelyét ismerjük, többször a sírlelet előfordulása körülményei is ösmereteseek, de mivel érmeket bennök nem találtak, csupán stilistikus támasztó pontokon alapul a korhatározásuk.

Végül nem lehetett figyelmen kívül hagyni azokat a szórványosan akadó egyes ékszereket vagy fölszerelési tárgyakat, melyeknek stilistikus rokonsága az előbbi két csoportbeli emlékekkel kétségtelen, de eredeti lelőhelyük vagy ismeretlen vagy csak általában megállapítható; ezeket soroljuk a harmadik csoportba (C).

A) Az első csoporthoz tartozó sírleleteknél önkényt kínálkozik az érmek által nyújtott chronologiai mozzanat arra, hogy az érmek időrendje szerint soroljuk föl.

1. E sorrendben első egy pilini sír, melyben Kegyes Lajos császár (814—840) érmét találtak.

2. Következik a szeged-királyhalmi, mert kísérője Ismael ben Ahmed Balkhban vert (906) dirhemje.

3. Közelkorú a galgóczi sírlelet, a hol Naszr ben Ahmed emirnek Szamarkandban vert (918—919) dirhemje fordult elé.

4—5. Egykorúaknak tekintendők a bene-pusztai és nesz mélyi sírok, mert a bennök lelt legújabb érem Berengar császártól († 924) való.

6. Egy csornai sírban I. Henrik német királyé (919—936) volt az utolsó pénzdarab.

7. A verebi sír legújabb érme Provencei Hugóé († 945).

8. A gödöllői sírlelet korát jelzi Athelstan angolszász király († 948) pénze.

[9. Csak föltételeesen csatolunk ide néhány szeged-öthalmi sírt, mert nem lehet tudni, hogy Dukasz Mihály byzanczi császár (1067—1078) aranya mikép került a közelükbe.]

Az első nyolcz esetben kutatók közvetlenül magából a sírból emelték ki az érmeket, vagy elfogulatlan és szavahihető egyének révén a sírlelettel együtt jutottak ismeretünkre az érmek.

A korhatározásnál figyelembe veendő mozzanat, hogy az érmek leg-többször át vannak lyukasztva, tehát a tulajdonosuk hosszabb-rövidebb ideig ékszerül hordta az öltönyén; más fontos körülmény, hogy hosszan uralkodó fejedelmek, a milyenektől a fölsorolt pénzek legtöbbje való, oly

tetemes mennyiségű pénzt érmelek, hogy haláluk után is, különösen a külföldön,* jó darabig maradnak forgalomban.

Hogyha e két körülményt figyelembe vesszük, akkor nagy valószínűséggel a honfoglalás kezdetétől fogva mintegy három nemzedékre, tehát a vezérek korára tehetjük a datált nyolcz sírleletet és a mennyiben a *B/* és *C/* csoport szoros stílistikus kapcsolatot mutat az *A/* csoporttal, az első csoport korhatározása irányadó lehet a többi csoportra is. A *B/* csoportban a leletek sorrendjében a lelőhelyek betű szerint, végül a *C/* csoport emlékeit a gyűjtemények szerint soroljuk föl, a hol fönmaradtak.

A) CSOPORT.

ÉRMEK ÁLTAL MEGÁLLAPÍTHATÓ SÍRLELETEK.

1. *Pilin* (Nógrád m.). 1871. évi október hó 29-ikén báró Nyáry Jenő a pilini határban fekvő Leshegyen öt sírt ásatott föl, melyről az Arch. Közl. 1873. évi IX. kötet 1. füzetében (16—24. ll.) értekezett. A legtöbb tárgy fénynyomatos képe megjelent az Antiquités préh. de la Hongrie XXIV. tábláján megfelelő rövid szöveg kíséretében és az Arch. Közleményekből vett képek kíséretében, a Catalogue de l'expos. 1876. 146—151. lapjain. Lenhossék József kivonatot közöl b. Nyáry értekezéséből (A szeged-öthalmi ásatásokról, 1882. u. l.). Pulszky Ferencz ismerteti «A pogány sírleletek» című értekezésében (7—10. ll.). A leletek túlnyomó része a n. muzeumban őriztetik.

Az *első* sírban egy lábnyi mélységben férfi-csontváz volt, mellette ló és eb csontváza. A lovas középtermetű és erős alkotású, fogai még megvoltak, homloka magas, arczsontjai nem kiálló, feje szabályos; a csontváz elhelyezése a kutatóra azt a benyomást tette, mintha rajta ült volna a lován, és előtestével a ló elejére nehezédvén, került volna feje a ló feje mellé. A ló nagysága magyar fajta lovaink nagyságát közelíthette meg, kosorrúnak

* Erre már Ormós Zsigmond figyelmeztetett, kinek szavait b. Nyáry Jenő (A. Kk. IX. 24.) idézi; vsd. ő. Pulszky F. M. pog. lel. 10. l.

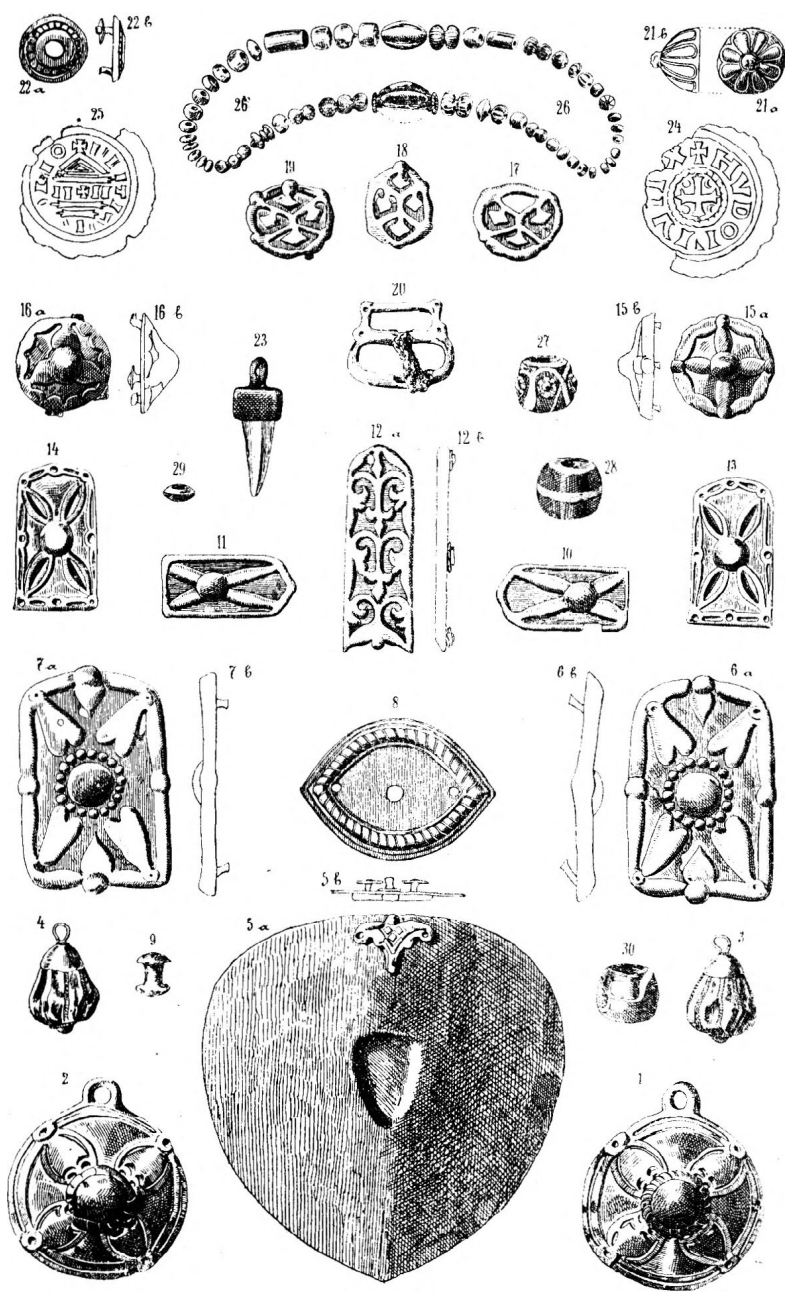
látszott és fogai után ítélve még nem volt teljesen hat éves. A kutyát a lovas jobb oldalánál, leshelyzetben találták, fejét első lábai közé téve; a mostani vadászkutyáknál valamivel kisebb lehetett.

A halott oldala mellett csontlemezek (III. tábla 1., 2., 3., 4., 5.) és hat vasnyílcsúcs feküdt. (II. tábla 1—9. Arch. Közl. IX. 17. l. 1. ábra.) Fának széthullott porát és kisebb-nagyobb vastöredékeket a kézvért maradványainak véli a kutató. A vastárgyak közt voltak faporral betapadt lapos és kerek csavarok (?) s egy vaspánt (IV. tábla 10. a., b.; Arch. Közl. i. h. 3. ábra). A csontlemezek közt voltak olyan töredékek, melyekben bronz szögecsék ültek, hegyükig fapor borította, a mi mutatja, hogy a csontlemezek egykor fát borítottak (Arch. Közl. i. h. 3. ábra). A váz mellett feküdt vaskés (IV. t. 12.) és lábánál két kengyelvas (IV. t. 1., 2.), a milyen volt a többi sírban is.

A koponyán felül három aranylemezt és üveggyöngyöt letek (I. tábla 27; Arch. Közl. i. h. 5. ábra).

A lószerszám vastag bőrének foszlányai még megvoltak; ezeken egykor ezüstékségek ragyogtak, melyek átjáró és szorító lemezkével ellátott szögecsékkel voltak belé erősítve. Rossz ezüsből készült hatszögű pityke volt tizenkét db. (I. t. 18; Arch. Közl. i. h. 6. ábra), voltak hasonló, de kerekded pitykék (I., 17, 19; Arch. Közl. i. h. 7. ábra) és két (vagy több pár) ezüstös szíjvég «egymással szemben» (I. 12; Arch. Közl. i. h. 8. ábra).

A *második* sírt egy ölnyire az elsőtől hasonló mélységre letek. Orvos állítása szerint a csontváz alacsony termetű, erős csontú nőé volt, a ki ép-ségben lelt fogai és tökéletes alkotású koponyája után ítélve, huszadik évét még nem haladta meg. A nőt paripájával és vadászkutyájával letek. A ló utolsó csikófogat változtatta kimulta előtt, nem volt magasabb tizenötödfél maroknál és hajlott orrcsontja által tünt föl. A kutya hasonlított mostani vadászebeinkhez. Fegyverféle nem volt a sírban, annál több volt az ékszer, közte lószerszámra való mintegy három font súlyú ezüst. A paripa szügyénél letek egy nagyobb lemez-sallangot (I. 5; Arch. Közl. i. h. 9. ábra) és egy hasonló idomú, de kisebb sallangos lemezt (Arch. Közl. i. h. 10. ábra). Volt hét nagyobb boglár (I. 1, 2; Arch. Közl. i. h. 11. ábra); hasonló, de kisebb és fületlen volt kettő (Arch. Közl. i. h. 12. ábra); szíjvégre való nagyobb lemez volt kettő (I. 6, 7; Arch. Közl. 13. ábra), hasonló kisebb

I. PILIN $\frac{1}{2}$. (A 23—24. SZÁM $\frac{1}{1}$.)

volt négy db. (I. 13, 14; Arch. Közl. i. h. 14. ábra) kerek boglár volt 13 db. (I. 15; Arch. Közl. i. h. 15.). Mindezek a mélyebb részek aranyozottak. Aranyozatlan kerek boglár volt 32 db. (I. 16, Arch. Közl. i. h. 16. ábra), kisebb boglár volt 9 db. (I. 22; Arch. Közl. i. h. 17. ábra), gömbszelvényű fejes szögecs, a szög alján szorító lemezkével volt 85 db., a fej átmérője 3''' (I. 9; Arch. Közl. i. h. 18. ábra). Hozzájárult egy bronzcsat (I. 20; Arch. Közl. i. h. 19. ábra), egy vaskés (IV. 5 [?]; Arch. Közl. i. h. 20. ábra) és volt egy zabla (IV. 6, 7) és két kengyel (IV. 3; Arch. Közl. i. h. 21. ábra).

A koponya mindkét oldalán egy-egy arany függő hevert (I. 3, 4; Arch. Közl. i. h. 22. ábra). A nyaktájon husz «keleti» és hetven üveggyöngyöt gyűjtöttek össze (I. 26; Arch. Közl. i. h. 23. ábra). A füzér «két végén a belül üres, gerezdelt hengerű ezüstgömbök szolgáltak csatúl». Két nagyobb gyöngyöt a fej felső részén leltek (I. 28, 30; Arch. Közl. i. h. 24—25. ábra). Jobb kezénél gyűrűt találtak (Arch. Közl. i. h. 26. ábra). Legérdekesebb egy félgömbű csüngő, melynek alját négysoros görög föliratú lemezke borítja (I. 21; Arch. Közl. i. h. 27. ábra) és a két Jámor Lajos féle érem (I. 24, 25), mely a lelet korát megállapítja.

A *harmadik* csontváz, mely egy ölnyire a másodiktól előkerült, már teljesen elkorhadt volt. A mellette lelt tárgyak után ítélve, nőé lehetett. Koponyája körül paizsalakú vékony ezüstlemezű függőket leltek, szélüket körülfutó kivert gyöngysor ékíti, a mely közt a kidomborodó fölületet függélyesen futó gyöngyszalag oszt ketté, hosszuk 1" 3". Volt azon kívül négy ezüstpityke, mely keresztformára állított kidomborodó négy nagyobb és közben négy kisebb karélyra van tagozva, hosszuk 9", mind a négyet a mellkas táján találták (Arch. Közl. i. h. 28. ábra). Volt még négy négy helyütt átlukasztott Jámor Lajos-féle érem és követlenül a váz mellett egy vaskeretbe foglalt czápafog s a foglalványon kis fülecske, az amulette fölakasztására. A csontváz egyes tagjai össze-vissza voltak hanyva, tanuságul arra, hogy a sírt már régi időben feldúlták és talán értékesebb tárgyaiból kifosztották.

Közvetlenül a sír mellett a *negyedik* és *ötödik*, közel egymáshoz fekvő csontváz széthányt csontjaira akadtak, a lovakon már nem volt ékesség és egyik emberi csontváznak a feje hiányzott; azt hiszik, hogy férfiak sírjai

voltak, mert voltak nyílcsúcsok mellettük (II. 1—3; Arch. Közl. i. h. 31. ábra), kis vaskések (IV. 4, 11), kengyelvasak és egy lábszárcsontból készült kis henger (III. 6; Arch. Közl. i. h. 30. ábra), melyről b. Nyáry Jenő «meg volt győződve, hogy tegezdisz lehetett».

I. tábla. 1., 2. Boglár, rossz ezüstből trébelve; hetet letek a második sírban. Körded idom, közepe felé domborodó fölülettel, legfölül gömbszelvényű dudorral, melyet tövén rovátkolt gyűrű szegélyez; innen négyszírmú rózsza szirmai módjára keresztben álló négy tojásdad domborulat indul a keret felé, a hol mindegyik «szirom» kis gyűrűvel végződik, minden sziromféle idom szélét keskeny sima sáv szegélyez, melyet belül néha mélyített vonal kísér, némely szirom kezdetén apró félhold- és pontidom mutatkozik. A boglár szélén a gyűrűk közeiben laposan kidomborodó kettős sáv szegélyez; egy helyütt a külső sávból kis gyűrűforma fül emelkedik ki. A boglár mélyebb fekvő részei aranyozottak. A boglárok aljából négy szögecs áll ki és többször a szögecsék végén a kis lemezke is megmaradt, mely a bőrre szorította. A második sírból.

3. és 4. Fülönfüggő aranylemezből bogyó formájú, apró füles gömbszelvényű hüvelyből kiindulva, lefelé szélesbül s alja közepén gyöngykeretes gomib van. A fölületüket hosszában lefelé vonuló nyolcz keskeny vonalas díszű sáv tagozza, a sávok közt a síma fölület nyolcz cikkelyben domborodik ki. A második sírból.

5. Ezüstlemez, nagyjából szívidomú, a második sírban letek. A lemez föllete síma, közepett van egy kis szívidomú, aranyozott mélyedés. Felső szélén egy kis háromágú pityke van három szögeccsel reá erősítve. Két szögecsen még megvan a szorító lemezke (5b), a pityke idoma közös bogból kétfelé nyuló levelet és közepett kiálló, gömbölyded aljú, hegyben végződő levelet példáz; vonalas ékítés kíséri a fölület belsején a külső szélt s a hegy csúcsa által képezett tér három négyzetre van osztva. A csüngő lemez rendeltetése valószínűleg az volt, hogy a sügyellőről lógon le. Hasonló, de még kevésbbé díszített példány talán a homlokszíjról csüngött le. A második sírból.

6. és 7. Szíj végéről való lemez, hossznégyszögű, egyik keskenyebb széle egyenes, a másik kevésbé kihajló. Az 1. és 2. sz. boglárok díszítése durvábban és a helyhez alkalmazva nagyjából ismétlődik. Közepett gömb-

szelvényű dudor gyöngykeretben, a négy sarok felé hegyével állított szív-
idomú domborulat, mindegyik a dudoros keretben körformában végződik,
a dudoros szegély mindegyik oldalán közepett körded domborulat és a
keskenyebb oldalon lévő kördudorból kiindul a fölület közepe felé csúcs-
sodó domború szívidom. A háttér aranyozott, a domborulatok nem. Mind-
egyik trébelt lemez alján négy szögecs (6 b, 7 b). A második sírból.

8. Bronzlemez, tojásdad, két hegyes csúcscsal, sima kerettel s ezen belül
kötéldíszszel. Középtere sima, egy nagyobb lyuk a közepén mutatja, hogy
ürességét valami díszitmény boríthatta, a két kisebb lyuk a csúcsok táján
a lemeznek az alapra való erősítését tette lehetővé. B. Nyáry Jenő leírá-
sában (i. h.) nem szólván e lemezről, lehet, hogy tévedésből került a pilini
sírleletek közé. Rendeltetése kétséges, a honfoglalási kor ékszerei közt szo-
rosabb analógiáját nem ismerjük.

9. Szögecs, gömbszelvényű fejjel és ellenző lemezzel a végén; 85 darab
volt a második sírban.

10. és 11. Két szíjvégre való díszlemez bronzból, az idoma a 6. és
7. számhoz hasonlít, díszítése is, de egyszerűbb és durvább. Szélét dudoros
keret szegélyzi, a gömbszelvényű dudor nem áll a közepén és az innen
ferdén a négy sarok felé induló domború idom szorosan véve sem levélnek,
sem szívnek nem mondható; a háttér aranyozott. B. Nyáry Jenő nem említi
a pilini sírok leírásában és lehet, hogy csak tévedésből kerültek a pilini
ékszerek közé.

12. Szíjvégre való ezüstdísz, két példány volt az első sírban. Egyen-
letes szélességű széles lemez, egyik keskenyebb végén behajlott szélű,
másik keskenyebb végén kihajlott szélű. A behajlott szél közepén körded
kiugrás van, a szögecs feje; a lemez fölületét innen kiinduló négy kidom-
borodó növényidom ékíti. Az első körhajlásból egy szárral fölszáll és kétfelé
egy-egy ágat bocsájt, mely lehajló hármas tagú levélben végződik és melyet a
lemez-szél elmetsz. A hol e növényidom szárai ketté válnak, hármas levelű
szár középső levele érinti, a szár hosszabb, mint az első növényidomnál és
a két ágból lefelé álló levél is nagyobb; e második idom még egyszer
ismétlődik, ehhez a legvégén már csak egy háromszögű csúcscsal rajta álló
rövidebb szár csatlakozik, melyből a lemez széle mellett jobbra-balra vonuló
két egyszerűbb levél indul ki. A levélschema szorosan a középtengely irá-

nyában fejlődik és mindkét oldalán pontosan ismétlődik, idomai szigorú, majdnem mértani stilizációt mutatnak. A háttér aranyozott, a kitrébelt díszítmények megtartották az ezüstszínt. A lemez aljából öt ilyen szögecs áll ki, melyen többször még megvan a szorító lemezke (12 b).

13 és 14. Szíjvégre való lemezek, rossz ezüstből, volt egészben négy darab a második sírban. Idomuk szorosan csatlakozik az e táblán látható többi szíjvéghez és domború díszei is hasonlítanak a már leirtakhoz; közepén gömbszelvényű domborulat, a tőle négy felé irányuló tojásdad idomokban nem képzelhetett magának az ötvös szirmokat, mert az idomokat közepükön bemélyítette; a szélkeret hasonlít a két 2. számú boglár keretéhez, ezúttal így gyűrűk váltakoznak sávokkal, de a sávok nem szorosan párhuzamosan futó kettős sávok, hanem egy sáv, melynek közepén határozatlan idomú hasadék vonul. A mélyedéseken aranyozás; a domborulatokat kitrébelték. Az alsó oldalon szögecs.

15. Kerek boglár, rossz ezüstből, a második sírban 13 darab volt. Díszítése az 1. és 2. sz. boglárokét követi, csak hogy durvább. Közepett gömbszelvényű dudor, derékszög alatt kiinduló négy tojásdad domborulattal, mely a szélén mindig kisebb körded domborulattal végződik, e kördedek négy szelvényre osztják a domború keretet és mindegyik szelvény ismét ketté van tagozva, úgy hogy a két tag a külső szélén mindig tompa csúcsban fut össze, a belső szélén pedig csipkevonalat mutat. Az alap aranyozott; alján szögecs (15 b).

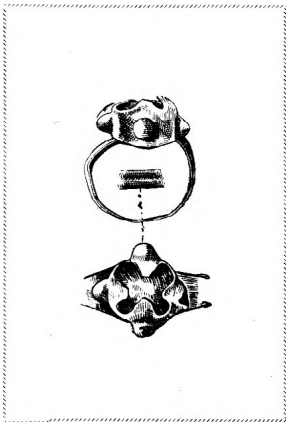
16. Kerek boglár, rossz ezüstből; 32 darab volt a második sírban; a fölületét ékítő mustra az előbbi boglárok díszítéséhez hasonló, de a középső gömbszelvényű dudorból csak három szirmforma domborulat vonul a belül csipkézett szélű domború keret felé. Aranyozás nyoma nincs rajtuk, alul szögecs (16 b),

17. Pityke, rossz ezüstből, két darab; tojásdad idomú, dudoros kerettel a szélén. Szélesebb oldalán háromszögű áttöréssel, a háromszög belső szélén is domború keret; a háromszög csúcsából kiinduló egyenes domborulat és a rövid egyenesből tompa szögben a pityke-szélkerete felé nyúló két hosszabb ág három mélyebb mezőre osztja a fölületet, a tompa szögből és az áttört háromszög mindegyik kerete közepéből kiinduló rövid száron a rhombust megközelítő domború idom emelkedik ki egy-egy mélyebben fekvő mezőből; a mélyedések aranyozottak. Alján három szögecs.

18. Pityke, rossz ezüsből, hatszögű; ilyen volt tizenkét példány az első sírban. Diszítése hasonlít a 17. számúéhoz, csak hogy itt négy mezőben állnak a sajátságos száras rhombus idomok. A mélyedésekben aranyozás; az alján három szögecs.

19. Pityke, rossz ezüsből, nyolcz példányban került elő az első sírból; idoma és diszítése hasonlít a 17. számúéhoz, de nincs rajta áttörés és a hol a mezőket elválasztó pálczatagok a szélét érintik, kis kihajlás van a szélén. Aranyozással a mélyedésekben; alján szögecs.

20. Bronz csat a második sírból, vastüskével, mely a keretéhez rozsdásodott; a kerete tojásdad, a szíjra való része négyszög keretet mutat, minden sarkában lyukkal az erősítésre.

PILINI GYÜRÜ $\frac{2}{3}$ n.

Az ékszerek sorában ismertetjük a második sírban lelt s föntebb említett ezüst gyűrűt. Feje és karikája külön darabból készültek és a sírban elváltak egymástól. A fej körded idomú lemezes rekesz, melynek szélei négy nyelvvidommal reája hajolnak a rekeszbe foglalt világos zöld üvegpasztából való félgöngyre. Hogy gyöngy volt valamikor, mutatja a rajta látható lyuk. A négy reáhajló lemez szelvény közei egyenágú keresztkét mutatnak, mindegyik szelvénynek megfelelőleg a rekesz külső oldalán gömböcs domborodik ki. A karikát képező pánt a fej helyén kiszélesbül, alul egyenlő szélességű,

fölülete síma, nyílása négyszögöt mutat, melynek szögei tompán lemetszettek. A fönnérített jelentésen kívül közli és magyarázza Rómer Fl. (Arch. Ért. 1872. VI. 114.)

21. a. b. Félgömbű csüngő, rossz ezüsből, a félgömb legerősebb hajlásán gombocskával rajta kis karikás fül, melyen lógott (rajzát l. Arch. Közl. IX. 1. f., 22. l., 27. ábra), a gomb felől az alja felé nyúló nyolcz pálczatag és ugyanannyi hosszúra nyúló tojástag disziti fölületét, a belsejét kemény anyag tölti meg; a nyílást lemez borítja, melyen bevert nyilaktól képezett keretben négysorú görög fölirat domborodik ki. A föliratot legelőször Rómer Flóris közölte (Arch. Ért. 1872. VI.), de nem hiba nélkül, az első sorban B helyett R betűt olvasván.

Pontosabban irta le Uvaroff Alexis gróf és magyarázatát is megkísérllette Rómer kérésére. (Arch. Ért. 1876. X. 35. l.)

A fölirat megfordított helyzetben Uvaroff gr. megfejtése szerint így szól: *Κ(ύρι)ε βοηθ(ε)ι ἀνά ἀμ(ν)* vagyis: Uram siess felsegélésemre! Amen.

Magyarázatából az első két szó elfogadható, de a folytatását nem igazolja a végén lévő *μν*, mely bizonyosan magára a fölkiáltóra vonatkozik és bizonyosan nem lehet az *αμ(ν)* rövidítése, mert arra a rövidítésre itt a fölirat készítőjének semmi oka sem volna; de szükséges is az első kérés kiegészítésére, melynek értelme Uram segíts engem. A mi e két szó között van, fölfogásunk szerint egy második kérés, a mely ismét az urhoz szól, KH állván KE helyett; az igéből itt is csak az *ἀνηδ* tö jelentkezik *ἀνηδέσαιο* helyett, a mely egy classikus időben is használt *ἡδεσάμην* igealaknak lehet *ἀνά* hozzátétellel megerősített alakja és mint aoristusi alak azt jelenti: megbocsátani, irgalmazni.

E szerint az amuletten olvasható fölirat fölfogásunk szerint e kettős fohászt tartalmazza: Uram segíts, uram irgalmazz nekem.

22. Kerek pityke, határozatlan érczkeverékből, közepett kerekded mélyedéssel, körülötte két síma és közben rovátkolt sáv, némely példányon a középső mélyedés alatti alap kitört; alul három szögecs (22b), némelyeken még megvan a feszítő lemezke. Ilyen volt kilencz példány a második sírban.

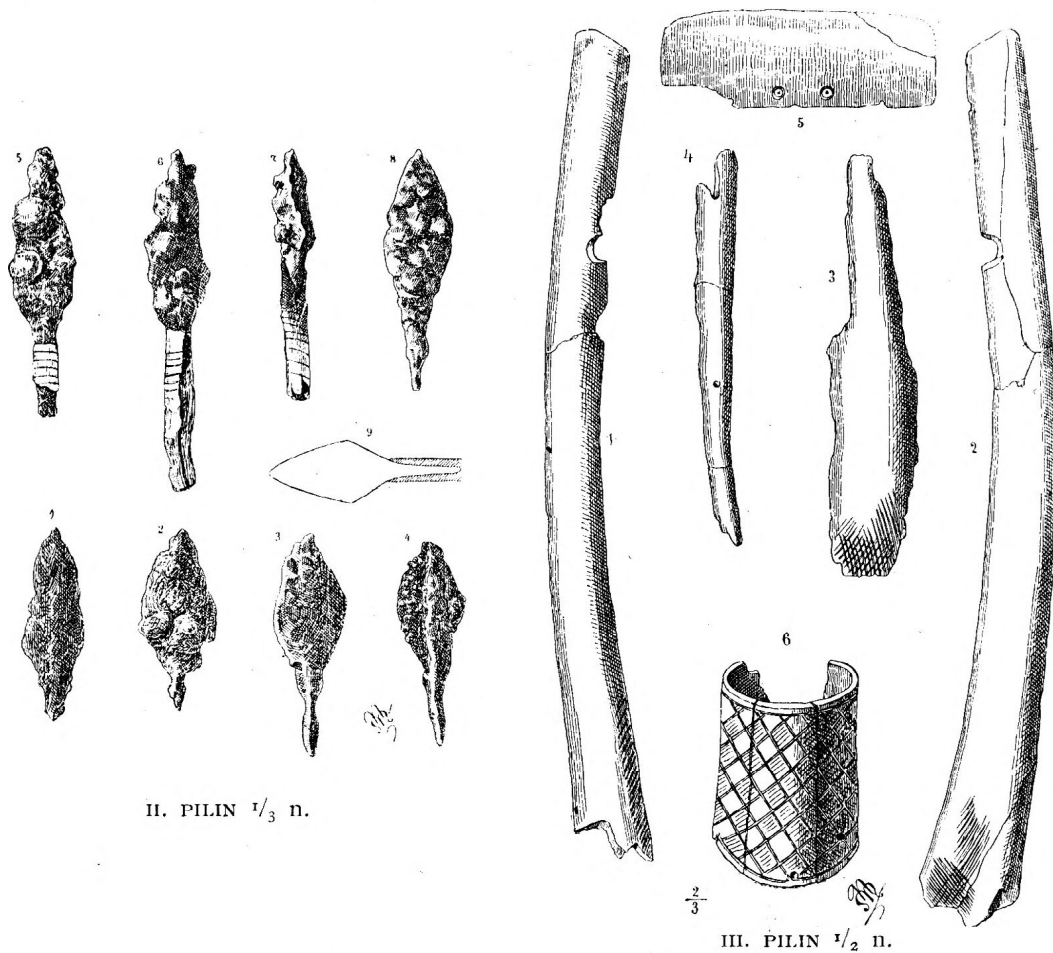
23. Amulette a harmadik sírból; négyszögű füles rekeszbe foglalt czápfog.

24 és 25. Ezüstérem két lapja ^{1/1}. Már Rómer Flóris jól határozta meg a hozzá küldött pilini érmekeket (Arch. Ért. 1872. VI. 113.) előlapján a zavaros fölirat értelme +HLVDOVI . . . IP, hátlapján SANCTA COLONIA. Az itt bemutatott példányon +HVDOIVVIIX, hátlapján XRITIAN religIO. Mind a két példányon Ludovicus pius (814—840) császár neve értendő; a hátlapi körirat egyszer Köln nevét, a másik példányon pedig «christiana religio»-t jelenti. Két ily érmet találtak a második sírban, egyet pedig a harmadikban; a rajtuk észlelhető lyukak mutatják, hogy fölvarrásra szánt ékességek gyanánt jutottak a sírba.

26. Gyöngyök, a második sírban a csontváz nyaka táján 70 darabot leltek. Vannak köztük tojásdad, hengerded s gömbölyű idomúak, a legtöbb

egyszerű, de volt három hármás és tizenegy db kettős; színük váltakozó, sárga, kék, lila, zöld és fekete, a feketéken néha fehér sávok látszanak.

27. Fekete üveggyöngy, összefonódó fehér körsávokkal, minden körben tojásdad, vörös, sávos idommal; az első sírban a koponya fölött lelték.

28. Fekete üveggyöngy, legerősebb kihajlásán körülfutó fehér sávval; a második sírból.

29. Lencseidomú feketés gyöngy a második sírból.

30. Fekete gyöngy, hullámhajlású fehér sávval és vöröses színű tojásdad idomú sávval.

II. tábla. 1—3. Vasnyilak a negyedik és ötödik sírből; a lemezük megközelítőleg rhombikus idomú, a szárak csonka.

4—9. Tojásdad vagy rhombikus fejű vas nyílcsúcsok az első sírból, a hol egymás mellett lelték. Némelyiken (6, 7) még benne van a nyílászár a vesszőben, melyre bőrrel s körülszorított fonállal vannak reá erősítve; a 9. sz. átmetszet a beléillesztés módját mutatja; az Arch. Közl. IX. kötet, I. füzet, 17. lapján közlött 1. ábra nagyságban mutatja a legépebb vesszős nyilat.

III. tábla. Csonttárgyak a pilini sírból.

1—5. Töredékek az első sírból; ezekhez járulnak még az Arch. Közl. i. h. 3. számú ábrán bemutatott töredékek. A találáskor vörös festék nyomai látszottak a csontok külső lapjain.

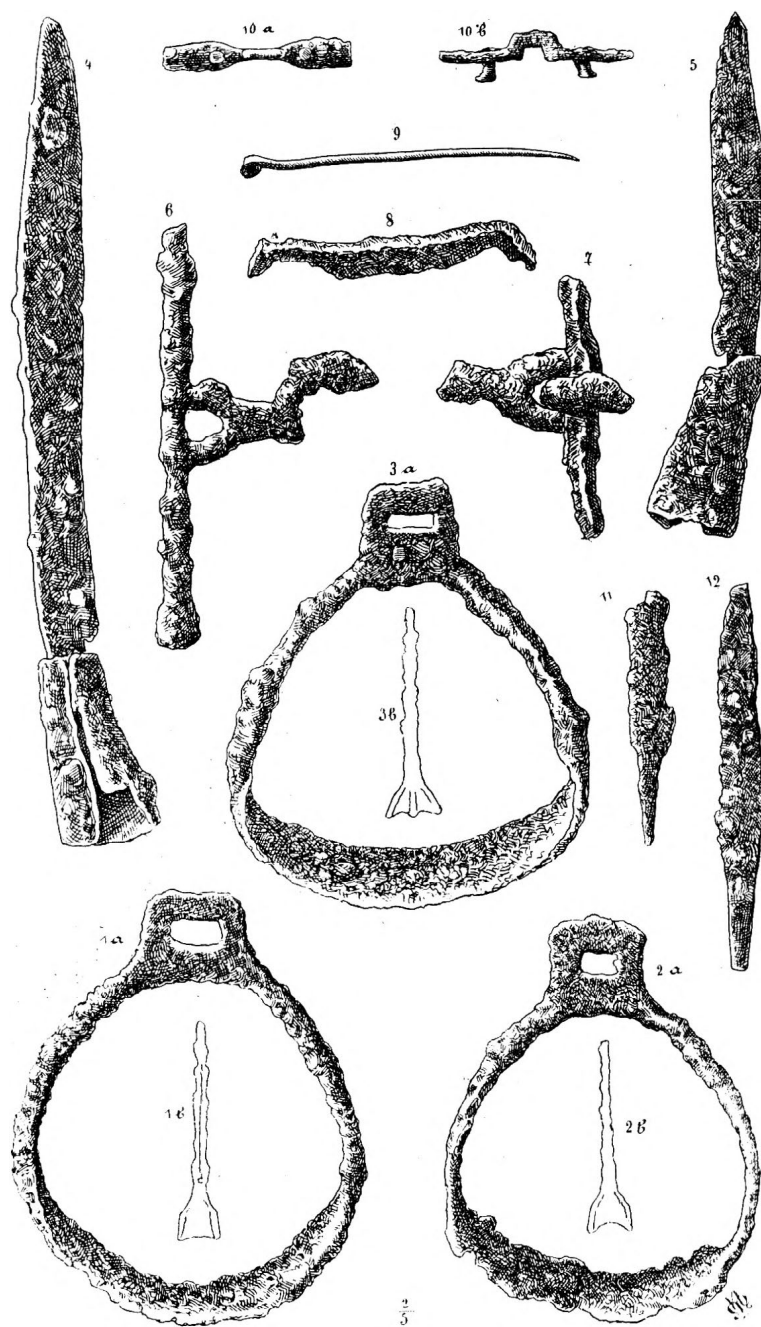
A két keskeny hajlított töredék (1, 2) homoru részével egymásra illik, keskenyebb végükön épeknek látszanak és mindkettőn ugyanazon helyen látszik a szélen félkörű bemetszés; valószínű, hogy ez arra szolgált, hogy a közbefogott tárgyra (kardhüvelyre) való erősítésre szolgáló szögnek legyen a helye. Szélesebb végükön a lemezek csontkák. Idomuk és arányaik a nemes-ócsai lemezekkel összevágának, melyek kard mellett találtattak és valószínűleg a hüvely díszítésére szolgáltak.

3. és 4. Töredék, talán hasonló lemezből.

5. Csonka négyszögű lemez, rajta két bevert központi köröcske; rendeltetése bizonytalan.

6. Csont hengerféle, a IV. vagy V. sírból, több darabra tört és nem lehet tudni, hogy teljesen zárt volt-e a fala; külsejét ferdén futó s egymást keresztező vonalakból alakított koczkák ékítik, melyeket váltakozva finomabb párhuzamosak töltenek be. Felső és alsó szélén szegélyző vonal fut körül és alsó, kissé szélesebbre nyíló szélén négy apró lyuk mutatja, hogy e csontgyűrűt valamelyes alapra erősítették. Hogy vajjon tegez díszítésére szolgált-e, mint b. Nyáry Jenő hitte, avagy más tárgyra volt-e reá erősítve ezt eldöntetlenül kell hagynunk. Az Arch. Közl. IX. k. 1. füzet 23. lapján megjelent 30. sz. ábra más oldalról és nagyobb méretben tünteti fel a rejtélyes tárgyat, mely b. Nyáry szerint lábszárcsontból készült.

IV. tábla. Vastárgyak a pilini sírokból. Az Arch. Közl.-ben megjelent és többször idézett jelentés alapján nem lehet bizony tudni, hogy hány kengyelvas került ki a pilini sírokból, valamint nem állapítható meg biztosan, hogy a meglévő példányok mely sírokból valók. Úgy vagyunk némely más tárgyra nézve is.

IV. PHILIN 2/5 n.

1. és 2. Két különböző nagyságú, de meglehetősen hasonló kengyelvas, talán az első sírból. A talp mindkettőnél erősen kihajlik, erősen szélesbül és külső széle kidudorodik; a száraz egyiknél tompább (1) másiknál kevésbé tompa (2) hajlással, nagyjából csúcsívben futnak össze, a szíjtartó lemez s a rés egyiknél (1) szélesebb, a másiknál magasabb (2) és majdnem quadratikus idomu.

3. Kengyelvas, talán a második sírból. Talpa erősen lehajlik és igen széles, alján középső gerincz és mindegyik szélén dudor (3b), szárai csúcsívben emelkednek és majdnem egyenes belső széllel futnak össze, a szíjtartó lemez szabálytalan négyszögű, a rés keskeny és szabatos hosszényszög idomú.

4. Vaskés, valószínűleg a 4. vagy 5. sírból; az idézett jelentésből nem tűnik ki, hogy rajta volt-e az a rövid hüvelyes nyél, melyet utólag reá ragasztottak és melyben rajzunk is föltüntet; így került a tárgy a n. muzeumba.

5. Vaskés, talán a második sírból; a jelentés itt sem tájékoztat a sajtászerű nyélre, mely rajta volt, mikor a n. muzeum átvette és melyben a rajz mutatja.

6. és 7. Csonka és hiányos zabla két darabja; oldalrudas, az egyik rúdnak egyik vége ép s ott dudorodást mutat.

8. Határozatlan vastárgy, kampósan hajló végekkel; nem tudni, melyik sírból.

9. Bronztű, tekercsbe hajló fejevéggel; a jelentés nem említi s így lehet, hogy véletlenül került e sírleletek közé.

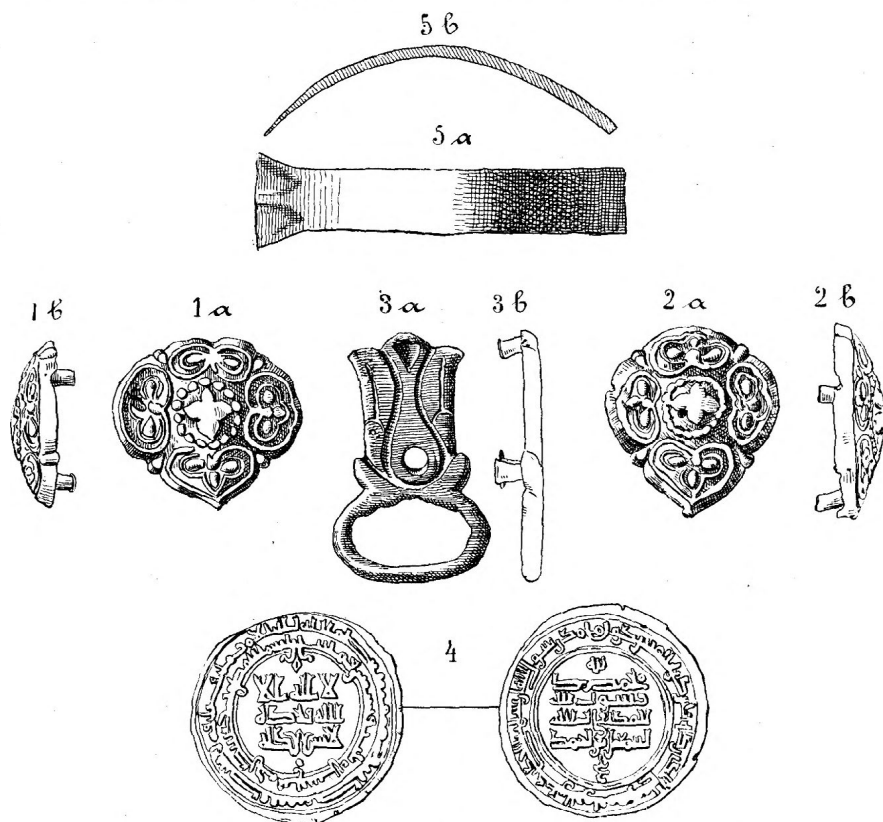
10. Vaspánt, a) fölülről b) oldalról tekintve, az első sírból; a középső kiemelkedés nyilván szíj befogadására, a két szögecs *börre* való erősítésre szolgált; nem valószínű, hogy fára erősítették volna, arra ilyfajta szögecssek nem alkalmasak.

11. Vaskés, talán a 4. vagy 5. sírból, felső részén csonka, nyélbe való nyújtványa ép.

12. Vaskés, valószínűleg az első sírból, hegye letört, nyélbe való nyújtványa tompán végződik.

2. *Szeged-Királyhalom*. Reizner János közleménye szerint. (Arch. Ért. 1891. 99.) Szeged város alsó tanyai pusztájának Királyhalma nevű tájékán

a «Rivó» mellett, az 1889. év tavaszán Kiss Ferencz m. kir. főerdész egy buczkás homokterületet erdőültetés céljából művelés alá vétetett. A munkások egy helyen a domboldalban, melyet a szél szaggatott és részben elhordott, csontokra akadtak. Kevés turkálás után egy embercsontváz tárult fel, s mellette találtak egy lócsontvázat is, de ennek a feje hiányzott. A lócsontváz körül két kengyelvasat és fölismerhetlen rozsdáette vastöre-

V. SZEGED (KIRÁLYHALOM) $\frac{1}{1}$ n.

déket találtak, ez utóbbiakat elhajigálták. Az embercsontváz körül több ezüstgombféle és más ezüstdíszek fordultak elő. Hónapok múlva Kiss Ferencz ezekből két kengyelvasat s néhány ezüstdíszet szerzett meg. A két kengyelvas Aradra került, az ezüstdíszeket pedig, nevezetesen öt ép és három rongált ezüstgombot, egy peczek nélküli csatot, egy hajlított ezüstpántot és egy darab ezüstermet a szegedi múzeumnak adta át Kiss Ferencz s ott őrzik most is. E tárgyakat mutatjuk be a táblán.

V. tábla. 1. Ezüstboglár, hét példány, négy ép, három csonka. Szélességük 23 mm., hosszuk 20 mm. Négykarélyú, közepén kidomborodó lemez; közepett négyszirmú virág domborodik ki s körülötte gyöngysor vonul. Minden karélyban kettős keretű szívidom domborodik, a belső keretben háromszirmú virág, a külső keretek találkozásán egy-egy gömböcs domborodik ki. A domborulatoktól fönmaradó háttéren aranyozás látszik. A lemezek diszítései présölésből eredtek s a lemez aljából három erős szögecs áll ki (1 b).

2. a. Hasonló pityke egy példányban; alakja a felső szélen való csekély eltéréssel megegyező és diszítése is teljesen ugyanolyan; csakhogy hossza 23 mm., míg a szélessége egyformán 20 mm.; oldalnézete (2 b).

3. Csát, határozatlan érczből, peczke hiányzik; hossza 33 mm., karikájának szélessége 21 mm., lemezének szélessége 12 mm. A lemez fölületén kidomborodó diszitményben, már Reizner virágot, «talán fakadó tulipánt» látott; a karimához tapadó rész a virág kelyhe és széke, abból két oldalt függélyesen emelkedik a szírom, közepén van a bibe; ennek alján látható lyuk képezné a magot (?). A hátlapon a szíjhoz erősítésre szolgáló három szögecs maradt meg s egyikén még az erősítő lemezke is megvan (3 b).

4. Az érem Karabacek tanár szíves közlése szerint szamanida dirhemes szerint előlapjának fölirata így szól:

لا اله الا
الله وحده
لا شريك له

Nincs más isten
az egyedüli Alláhn kívül
nincs társa.

A körirat:

بسم الله ضرب هذا الدرهم ببلخ سنة ثلث وتسعين ومائتين

«Isten nevében veretett ez a dirhem Balchban, a 293. évben.»

A külső körben:

لله الامر من قبل ومن بعد ويومئذ يفرح المؤمنون بنصر الله

«Istené a parancs előbb és utóbb és a maga idején a hívők örvendeni fognak isten segítségé miatt» (Süre XXX. 3. és 4. vers).

A hátlapon:

لده
محمد
رسول الله
المكتفى بالله
اسماعيل بن احمد
بلخ

Istenért!
Muhammed
Isten követje
el-Muktafi billáh
Ism'ail b. Ahmed
Balch

A körirat:

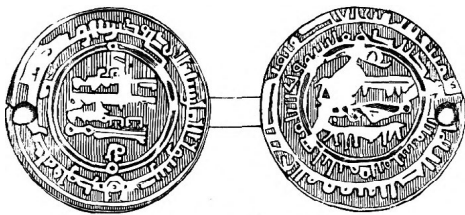
محمد رسول الله ارسل بالهدى وديى الحق ليظهره على الدين
كاه ولو كره المشركون

«Muhammed Isten követje, a ki küldte a jó vezetéssel és az igaz vallással, a bálványimádók ellenkezése daczára» (Sûre IX. 23. vers). A pénzdarabot Isma'il Ahmed Emir 279—295 (892—907) Balchban verette 293-ban = 906 Kr. után.

5. Karperecz töredéke ezüstből, egyik vége felé kiszélesbülő síma lemez; a szélesbülésen látható két mélyedés talán szirmot példáz; oldalnézete (5b).

3. *Galgóc* (Nyitra m.). A galgóczi határban, nem messze a Vágtól, a gr. Erdődy család birtokán 1868-ban árokásás alkalmával sirra akadtak a munkások; a sirleletet 1871-ben gr. Erdődy Ferencz a n. muzeumnak ajándékozta, a hol az jelenleg is őriztetik.

Először Rómer adott rövid hírt a leletről (Arch. Ért. 1869. I. 105.), e szerint volt benne két ezüst fülbevaló, egy ezüst «karperecz», egy piazsocska idomú ezüstlemez s egy átlukasztott ezüstpénz. A pénzről Rómer

I. GALGÓCZ $\frac{1}{1}$ n.

kérésére dr. Karabacek, bécsi egyetemi tanár, adott utóbb részletes fölvilágosítást (A. É. III. 1870. 117—119.), melyet alább közlünk; a lelet főbb tárgyairól fametszetek kíséretében újra értekezett Rómer (Arch. Ért. IV. 1871. 165—166.). Pulszky a Magyar pog. sirleletek 13—14.

lapjain ismerteti, de tévesen csatol a lelet leírásához oda nem tartozó tárgyakat.

1. Szamanida dirhem $\frac{1}{1}$ nagyságban. Dr. Karabacek szerint a chorasani vagy transoxaniai szamanida uralkodó család s név szerint Nasr ben Ahmed

emirtől, ki a Hedzsra 301—331. évében, vagyis 913/914—942/943 közt uralkodott. Az érem előlapjának közepén a fölirat értelme: Nincs Isten csak Allah, az egy, neki nincsenek társai. A belső körben: Isten nevében veretett e dirhem Samarkandban a háromszáz és hatodik évben, azaz Kr. u. 918—919. évben.

A külső körben: Istené az uraság, volt és lesz, s annak idején örvenzeni fognak a hívők Isten ótalmának.

A hátlaapon: Isten (dicsértessék!) | Muhammed | Isten küldötte | el-Mukta-dir-billah | Nasr ben Ahmed.

Körirat: Muhammed Isten küldötte, ki őt megbízta a vezetéssel és igaz vallással, hogy ezt minden vallás fölé emelje, habár ez ellen küzdenek (a polytheisták). Ez utóbbi szó hiányzik.

Dr. Karabacek szerint ez volt az első eset, hogy Magyarországon szamanida érmet leltek, hasonló esetet Galicziából tudott. A szamanida pénzek a x. században világkereskedelmi eszköz voltak és nagy mennyiségben vitettek Éjszak-Europába és Oroszországon át Európa nyugati részeibe is elhatottak, természetesen ide csak egyes darabokban. (Arch. Ért. 1870. III. 117—119.)

2. Két fülönfüggő, tojásdad idomú, két hosszában összeforrasztott, trébelt díszű lemezből, fölül lyukkal, melyet gyűrűcske szegélyez, a lyukból kiálló kis fül, melyben apró, zárt sodronygyűrű jár; ez ismét nagyobb nyílt végű síma aranykarikán lóg. A szélesebb oldal közepén tojásdad keretben hagymás virágot (?) példázó idom. A mit a virág hagymájának nézhetünk. mandoliforma keretből kiemelkedő domborulat; a keret csúcsa körül legyező formára öt háromszögű idom csoportosul.

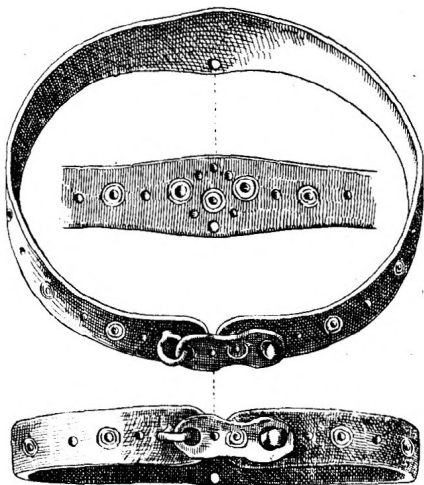

2. GALGÓCZ $\frac{2}{3}$ n.

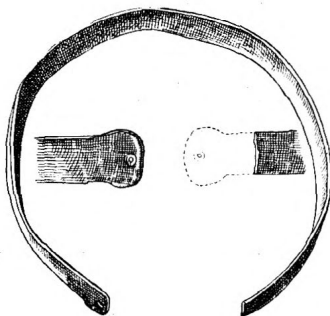
3. Karperecz, síma ezüstpántból, szélesbülő nyílt végekkel, a nyílással ellentett helyen is széjjel hajlik a pánt s ugyanitt apró kerek lyuk van; föllete közepén sorba helyezett mélyített pontok és pontozott körök váltakoznak; a végek táján egyiken gömbös fejű szög áll ki, a másikon kis gyűrű, a gyűrűn lóg egy lemezke, melynek lyuka reámegyén a szögre és így záródik a karperecz; a lemezkén is poncczal bevett pont és központi kör. $\frac{2}{3}$ n.

4. Karperecz, egyenletes szélességű keskeny ezüstpántból, melynek végei nyíltak, egyik vége csonka, másik körded hajlású s külső fölületét bevert két központi köröcske ékíti. $\frac{2}{3}$ n.

5. Nyaktekercs ezüstműből, legnagyobb belső átmérője 11.5 cm.; sodronyt kettesével egymás mellé rakva, félkörre összetekertek, ezentúl a vékonyodó sodronyt sűrűn összefonták és a kör mintegy negyedrésznyi metszetben keskeny lemezzé olvasztották össze a sodronyszálakat, melyek ott legvastagabbak, a hol a sodronyok indulnak, azután vékonyulnak, gyöngye kihajlással szélesbülnek s az egyiknek vége kajmóba, a másodiké pedig S forma

3. GALGÓCZ $\frac{2}{3}$ n.

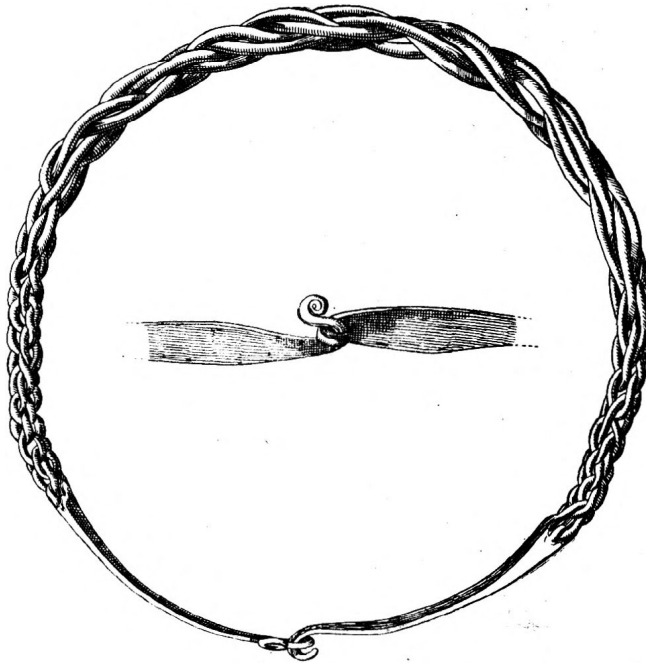
4. GALGÓCZ $\frac{2}{3}$ n.

hurokkal végződik, melynek alsó hajlásába a kajmó belényülük, míg a felső hajlás apró két és fél hajlású korongos tekercset képez. $\frac{2}{3}$ n.

6. Ezüstlemez, laposan kidomborodó növényéktítményekkel. Rómer találóan paizsalakú lemeznek mondja, mely a huszártarsoly földőjéhez hasonlít. Legnagyobb hossza 13 cm., legnagyobb szélessége 11 cm., egyenes oldalának szélessége 9.5 cm. Két lemez van egymásra téve, az alsó valamivel nagyobb, rosszabb ezüstműből vagy nemtelen keverékű fémből való, a felső keskenyebb ezüstműből készült s a kitrébelt idomok megtartották az ezüstsínt, míg a háttér aranyozott. A felső lemezt ezüstkeret szegélyezi, mely leszorítja a lemezt és szélével reá talál az alsó lemez szélére, a keret 22 apró szögecsé tartotta össze a három alkatrészt.

A lemez valószínűleg talán süveg elejét díszítette. A szolyvai sírban hasonló lemezt a fej táján talált Lehóczky Tivadar (lásd alább: Szolyva). Rövidebb tengely irányában kissé kihajlik a lemez, egyenes oldalán kevésbé, mint szélesebb részén. A süveg homlokfelőli vonalához inkább illik a lemez olyféle állítása, mint a hogy rajzunk mutatja, bár mustrajának csak megfordítva van igazi értelme és azért leírásunk a megfordított rendet követi.

Az egész compositió az ezúttal adott tér számára külön van megszer-

5. GALGÓCZ $\frac{2}{3}$ n.

kesztve. A lemez legerősebb hajlásának közepén közvetlenül a kereten kétfelé álló tekercs s a belőle kétfelé nyúló dupla levél jelzi az egész indafonadékos szerkezet alsó kiinduló pontját. A két tekercsből kötést jelző gyűrű fölött kétfelé hajlik az inda, szabálytalan dülő négyszögöt keretel be, a négyszög felső tompa szögébe egymásba ölelkezik és ezt háromszor ismétli, így képezvén három, majdnem egyenesen egymás fölött sorakozó zárt és legfelül egy fölfelé nyíló mezőt.

A középső sor mellett jobbra-balra szintén a kereténél, de a ferde hajlás miatt szűkülő téren palmettvirággal indul meg egy-egy oldalas inda,

mely mindenkor a középső indakeretek legerősebb kihajlásával ölelkezvén, és a két középinda ölekezésével szemben kihajolván, egymás fölött jobbra-balra szintén három-három zárt mezőt alkot.

Legfelül a két külső inda a két belső indával összetekerődzik és 8 idomban a lemez egyenes szélét éri.

A kilencz zárt s a legfelső nyílt mezőben egy-egy teljes palmettvirág tölti be a tért. Az oldalas indák kihajlásai által támadó keret melletti

négy-négy mezőben a tér idomához simuló megcsonkított palmettvirág foglalja el a mezőt.

A zárt mezőkbe s a felső középső nyílt mezőben a virág mindig kétrétű szárból nő ki, a szárból közvetlenül két sima tekercs hajol ki s közepett vonalzott szírom áll, e fölött három vonalzott szélű s ezen belül sima kisebb szírom s e három szíromból kinövő egy hegyes középső s két tekercsvégű oldal-szírom ered, ez utóbbiaknál mélyedés jelzi a bordát s mind a háromnak a széle vonalzott.

Az oldalindák kihajlásaiból kiinduló palmettvirágok kétrétű szárai mintegy gyűrű által vannak az in-

dával összekötve és szirmaik úgy változnak el, hogy a kerethez simulók kinyújtóznak és keskenyülnek, míg a mezőbe nyúlók szélesbülnek és a középső szírom is megnyúlik. Ismét más módosulást szenvednek legalul a hajlás mentén futó levelek s virágok és a két felső sarok betöltésére componált virágok.

E mustrában a régi görög palmettmustra sassanida korabeli sajátyszerű átalakulása félreismerhetetlen, a mesterséges indás fonadékokban pedig talán fönmaradt az élet fájának ősi assyr motivuma. $\frac{2}{3}$ n.

4. *Bene pusztá* (Pest m.). 1834-ben a benei pusztá egyik homokos hal-

6. GALGÓCZ $\frac{2}{3}$ n.

mában a pásztorok lovas sirra akadtak; a sirlelet jelentékeny részét megmentette Szentkirályi Móricz, Pestmegye főjegyzője és 1846-ban a n. muzeumnak juttatá; Jankovich Miklós értekezett róla ezen a címen: «Egy magyar hősnék — hihetőleg Bene vitéznek — ki még a tizedik század elején Solt fejedelemmel I. Berengár császárnak diadalmas védelmében Olaszországban jelen volt, újdonna fölfedezett tetemeiről s öltözetének ékességeiről.» (A m. tud. társaság Évkönyvei II. kötet. 1832—1834. 281—296. ll. Három rézmetszetű táblával.)

Megmaradt: a lovas többszörös vágás által megsérült koponyája, a lócsontváz, a ló szájában a vas zablá, két kengyelvas és több nyílhegy.

A kardot a találók azonnal három részre törték és maguk közt eloszták. Szentkirályi Móricz szerint a kard egyenes volt és hossza, a mikor ép volt, öt arasznál hosszabb lehetett, szélessége pedig egy hüvelyknyi.

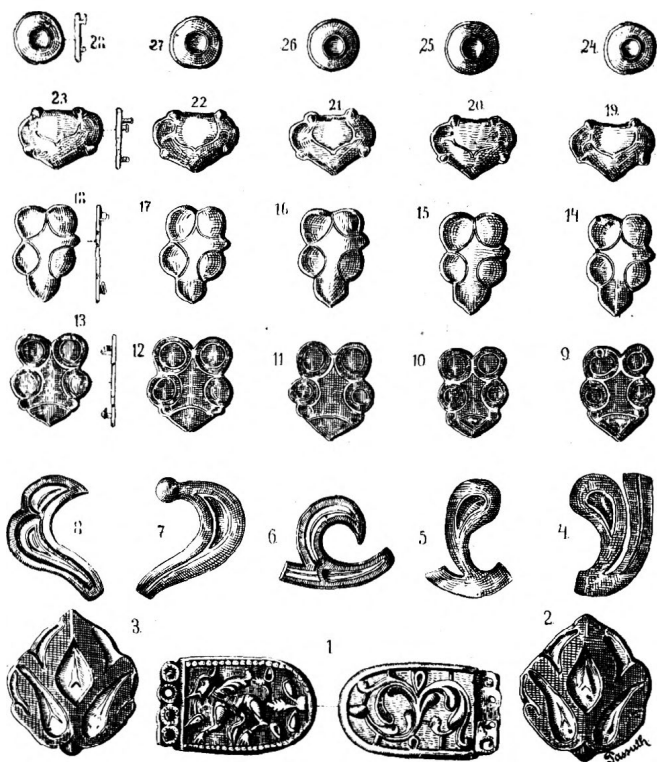
Voltak: harmincnál több háromféle idomú boglár vagy «pikkely»-szerű ruházatról való ékesség s egy szíjvég griffes diszszel, azonkívül két lyukkal átfúrt, ékességül használt Berengarius rex és Berengarius imperatortól való mintegy 30—40 érem «négyféle változata» találtatott. (Pulszky: A magyar pog. sir. 5—7.)

A koponyát a n. muzeum min. elhatározás alapján a m. tud. egyetem anatómiai muzeumának adta által; értekezik róla részletesen dr. Lenhossék József: A szeged-öthalmi ásatásokról. Budapest, 1882. 13. lap. III. szám alatt; megjegyzendő, hogy a tudós anthropologus archæologiai és numismatikai leírásai kellő kritika nélkül készültek.

VI. tábla. 1. Szíj végére való lemez, hosszúkás, egyik keskenyebb oldala körhajlású, a másik egyenes vonallal záródik, e helyütt keskeny lemezke áll ki, majdnem ép oly széles, mint a szíjlemez, de nem oly vastag, erre erősítették a szíjat úgy, hogy sorjában álló négy lyukkal átlukasztott lemezkére reá tették a szíj végső részét, a szíj végére reá fektettek vékony ezüstlemezkét, melyen szintén megvolt a négy lyuk, ugyanily lemezkét raktak a tulsó oldalra, ezután a lyukak szélére apró gyűrűcskéket raktak és végül átütötték a lyukakon a szögecsket, melyeknek a végeit szélesebbre kalapácsolták s így tartották össze a közbe eső ötszörös réteget. Most azonban csak három szögecs a felső ezüstlemezke, rajta a négy koszorús gyűrűcske van, meg az alján a szíj hiányzik, az ezüstlemezkéből csak egy kis darab s az egyik kis koszorúcska van meg.

A szíjlemez szélét kiálló keret szegélyezi, mely az alsó lapon szélesebb, a felsőn keskenyebb, mert itt gyöngykeret simul hozzá; a felső oldalon a szegély legerősebb kihajlása közepén kis kúpídomú, síma domborulat áll, melyből jobbra-balra egy-egy tojásdad levél hajlik fölfelé, melynek kidomboruló fölületén niellós vonal szegélyezi a szélét; a két levél között bokkrétafélét példázó idom áll egyenesen.

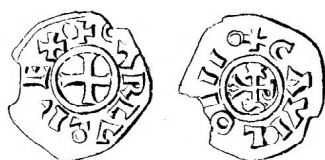
A fönmaradó téren körmös lábu szárnyas állat jár a tengely irányában

VI. BENEPUSZTA $\frac{1}{2}$ n.

töltött mélyedés a szemet jelzi; a külső szélét belül niellós vonal követi; a legerősebb kihajlásból csúcsos idom áll ki, mely a fület képviseli; a nyitott szájból kilóg a hosszú nyelv s ez reá megyen egy tojásdad idomra, a milyen még kétszer ismétlődik a mező üres helyein; nyilván az a rendeltetésük, hogy kitöltsék a tért; fölületüket két esetben a külső széllel párhuzamosan niellós vonal ékíti; egy esetben mélyedés van az idom közepén, a háttér s a mélyedések aranyozottak, a jelzett idomok mind kidomborodnak.

balra; csak két lába látszik, a lábfej fölött gyűrűtag, a hátsó láb czombja alja csúcsban szögél kifelé, mindkét czomb fölületén niellós vonal szegélyezi a símán domborodó fölületet, a fark hosszú és fölfelé kunkorodik és tüskés szélű csomóban végződik; bordáit föl és lefelé párhuzamosak jelzik, a szárny stilizált inda idomát ölti, melynek aljából sorjában szélesre hajló levelek indulnak, nyakán gyűrűtag, fején tojásdad idomú, alján csúcsos szögű bemetszéssel, mely a száját példázza, felső hajlásában mélyített s niellóval meg-

I.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

VII. BENEPUSZTA $\frac{1}{1}$ n.

A hátlapon dupla körben hajló dús levelű inda domborodik ki, három helyütt pálczás tagok, és három helyen levélidomok kötik össze a kerettel, a levelek közül kettőn közepett mélyedés; a mélyedések és a háttér aranyozottak. E szíjlemez rajz kíséretében ismertettem Arch Ért. 1881. XIV. 352; ugyanott reáutaltam a szerkezeti és stilistikus rokonságra, mely a blatniczai szíjvéghez csatolja. (A régibb középkor emlékei hazánkban I. k. CLXXXVII. 7.) Pulszky i. h. 7. lap a kettlachi zománczos diszlemez szörnyéhez hasonlítja (Much. Kunsthist. Atlas 1889. XCVIII. tábla 9. ábra).

2., 3. Boglárók ezüstből; 10 db. Külső idomuk és mélyedéseik aranyozottak, függélyesen átmetszett növénybimbó formáit példázzák, míg a laposan kidomborodó ezüst részek két leveles indát mutatnak, mely közös töből föl és lefelé leveleket bocsájt; az alsó ágak sarkából körded kiugrás, melynek aljából az egyik szögecs áll ki, míg a másik kettő feljebb a szélesebb részen áll.

4—8. Leveles indákat példázó ezüstlemezek, aranyozott mélyedésekkel melyek hol a levél idomát követik, hol keskeny rés gyanánt a száron vonulnak. Mindegyik más idomú és kezdettől fogva önállóan készült, valamennyinek síma az alja. Egészben 16 db. van; a 4. és 5. számú egy példányban van meg, a 6. egy egész és egy töredék példányban, azonkívül ugyanennek az idomnak fordítottja három példányban; a 7. sz. két példányban van és megfordítottja csonka példányban maradt; végül a 8. sz.-ból van három egész s egy csonka, a fordítottjából pedig három példány.

9—13. Boglárók potinból, nagyjából szívidomot példáznak, fölületük síma, csúcsba futó részükön vonalakkal bemélyített kettős háromszögféle s azontúl a mezőt párosával álló központos kettős vonalkörök ékitik; aljukon három szögecs, némelyik szögön még megvan a szorító lemezke; egészben 24 db. van, három lényegtelen változatban.

14—18. Hasonló idomú boglárók bronzból, csakhogy keskenyebbek s a lapos fölületet csak négy párosával rakott körvonal ékiti; aljukon három szögecs; egészben 14 példány van.

19—23. Szívidomú boglárkák bronzból, a széléből négy helyen körded kihajlás, a szögecssek elhelyezésére szolgál, a lapos felületet vonal és mélyedés ékiti, melynek idoma a boglárka külső szélét követi; van 15 példány.

24—28. Apró kerek boglárka, rossz ezüstből; a közepén körded behor-

padással, külső széle s a behorpadás szélén keskeny keret; a mélyedés s a keretek aranyozottak; aljukon két szögecs; van 42 db.

VII. tábla. Érmek a benepusztai sírleletből dr. Réthy László leírása szerint:

1. *Kopasz Károly* franczia király (840—877). Av. ✱ CARIVS REX középen egyenkarú kereszt. Rev. ✱ CAVILONIC (Chalon sur Saône) középen monogramm. Két lyukkal.

2. U. a. mint császár. Av. ✱ CARLVS IMPR Rev. ✱ TOLOSA ✱ CIVI (Toulouse). Belül CARL betűk keresztbe állítva. Két lyukkal.

3. *I. Miklós pápa* (858—867) II. Lajos császárral. Av. ✱ LVDOV-VICV∞ IP középen Róma monogrammja. Rev. ✱ ∞ C ∞ PETRVS középben I. Miklós monogrammja. Két lyukkal.

4. *IV. Benedek pápa* (900—903). Av. ✱ BENE Szembenéző mellkép, mellén keresztel. Rev. ✱ PETRV ✱ középen két sorban RO | MA s a két szótag közt pont. Két lyukkal.

5. *I. Berengár olasz király* (888—915). Av. ✱ BERENHARIVS REX. középen egyenkarú kereszt négy ponttal. Rev. XPSTIANARGIO templom-homlokzat, benne II ✱ II két lyukkal.

6. U. a. töredék. Av. . . RENCARI Rev. XPSTIAN és II ✱ II.

7. U. a. Av. ✱ BERENCARIV . . Rev. XPISTANARELIO és II ✱ II két lyukkal.

8. U. a. Av. ✱ BERENGARIVS R középen Krisztus monogrammja. Rev. ✱ XPISTIANARELIG. Belül három sorban: PA | PIA | CI két lyukkal.

9. *IX. János pápa* (898—900) I. Berengárral. Av. ✱ BERENGARIVSR. Középen Róma monogrammja. Rev. ✱ ∞ C ∞ PETRV∞ középen a pápa monogrammja. Ugyanaz, töredék. Lyukkal.

5. *Neszmély.* A neszmélyi határban fekvő «Meleges» nevű szőlőhegyen, a neszmélyi vártól mintegy 300 ölnyire délkelet felé szőlőforgatáskor 1877. április havában sírlelet került elé, melyet Weninger Mátyás a n. múzeumnak ajándékozott.

A megmentett darabokat a következő két táblán mutatjuk be.

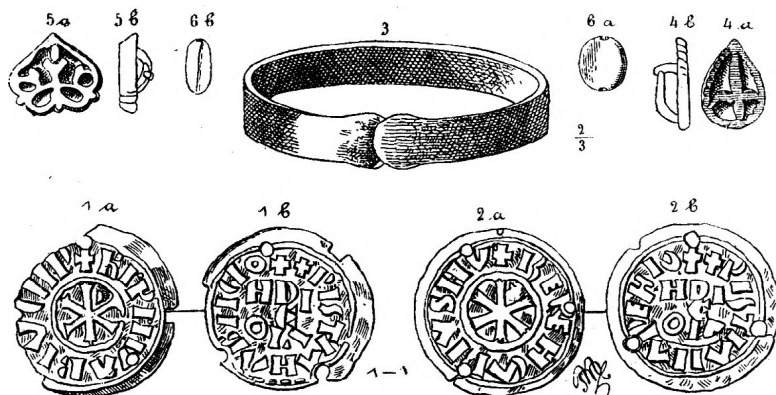
VIII. tábla. 1 és 2. A rajzok meglehetősen híven tüntetik föl a két átlju-

kasztott ezüstérem elő- és hátlapját. Az előlapon hatágú csillag körüli körirat mindkét esetben † Berengarius imp (erator)-t jelent, míg a hátlap közepén Mediolanum, a köriratban pedig † Christiana religio értendő.

3. Ezüst karperecz síma lemezből, egymásra nyúló, körded szélű végekkel.

4. Tojásdad pityke, rossz ezüstműből, csipkézett dudorkerettel s közben négyágú, kidomborodó virágféle idommal, a mélyedésben aranyozás nyoma. Hátulján (4. b.) tompavégű egyenes szögeccsel és reáhajló kampós szögeccsel.

5. Szívidomú pityke, rossz ezüstműből, csúcsával ellentett széle két karélyra van tagozva, a bemetszési szögben mindig kis bibircscsel; széle karimás s

VIII. NESZMÉLY I, 2. $\frac{1}{1}$; 3—6 $\frac{1}{3}$ n.

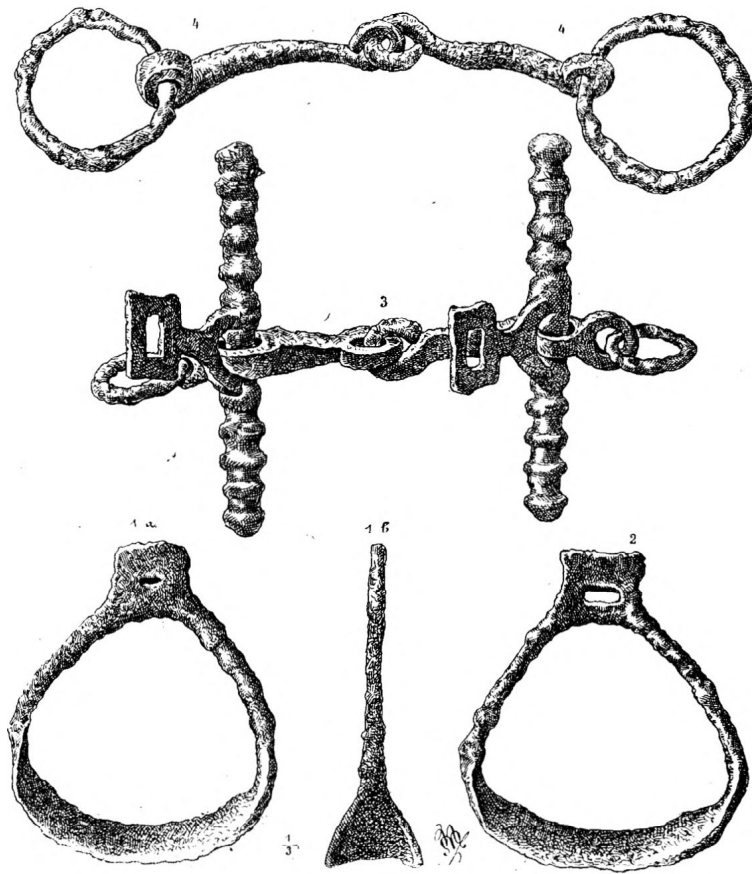
az alsó karima középső szögéből növény szárféle domborulat nyúlik a csúcs felé, ott két rövid tompa ágra oszlik és a két ág közt tojásdad idomú szírmot példázó domború idom tölti ki a tért. A középszárból a keret oldalas szögei felé hajlik egy-egy domború sáv, melynek mindegyikéből kétfelé ágazó rövid idom emelkedik úgy, hogy a jobbik jobbra, a balfelőli balra hajlik s mindegyik alsó hosszabb ágát a keretbe bocsátja. Az alapon aranyozás nyomai; hátulján két kampósan egymás felé hajló szögecs (5. b.).

6. Sötétkék gyöngy üvegpasztából, tojásdad idomú; laposan nyomott átmetszetét mutatja 6. b. ábránk.

IX. tábla. Vastárgyak 1. és 2. Két kengyelyas, talpa kihajló, igen széles, alján erős dudorral a szélén; szárai csúcsívben emelkednek és az ív hajlása mintegy a jobb és a balfelőli elhelyezést jelzi erősebben, a szíjnak való le-

mez szabályos négyszögű s a keskeny rés keskeny hosszénégyszögű idomot mutat.

3. Zabla, oldalszáras; a szárát hornyolatokkal váltakozó gyűrűtagok díszítik és az állazó beléerősítésére erős négyszögű tagok állanak ki belőlük. A zabla közép tagja két nyílt gyűrűvel egymásba kapcsolt két rúdból áll,

IX. NESZMÉLY $\frac{1}{3}$ n.

külső gyűrűikben állanak a szárok és egy második gyűrűbe van beléakasztva a vaskarika, melyen a kantár csüngött.

4. Egyszerű u. n. csikó-zabla, két egymásba kapcsolt gyűrűs végű pálcza, s mindegyik pálcza külső gyűrűjébe akasztott karika.

A két zabla arra látszik utalni, hogy Neszmélyen több lovas sirra akadtak a munkások.

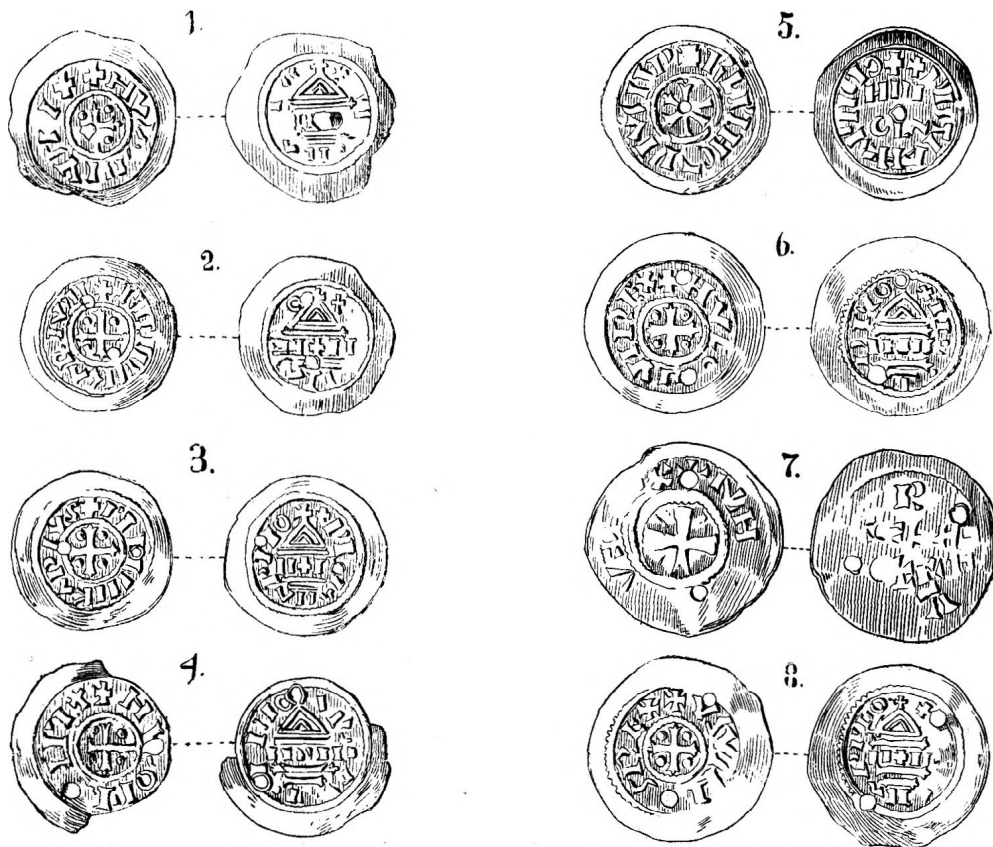
6. *Csorna.* (Sopronym.) Lakner Ambró hírt adott 1888-ban a prémontrei prépostság területén előfordult sírokról. (A. É. 1889. IX. 264. s. k. II.)

«A prépostság 1888 tavaszán homokbányát akarván nyitni, kutatások után a községtől délkeletre akadt 50—60 cm. mélységre egy dőngeletes helyen homokrétegre, kutatás után, mert a humusos, fekete szurkos agyagú e vidékben a homokerek és rétegek nagyon szórványosak. A megnyitott homokbányában, nézetem szerint, egy rendes régi temetkezési helyre akadtunk, mit onnan következtetek, hogy a bontott területen 60—100—150 cmnyi mélységben, mely csak a szerint változik, a mint a humusréteg magassága kisebbedik vagy nagyobbodik, a sírok többé-kevésbbé sorokat képeznek, a 20 kibontott sírban a csontvázak fejjel nyugatnak fekszenek s csak kettőnél találtuk, hogy a fej északra feküdt, egymásra halmozott vázakat nem találtunk, de kettőt olyat, hol az egyén mellé lova is el volt temetve; magas egyéniséget, nagy leletet véltem itt feltalálni és az egészből lett: egy zabla és két pár kengyelvas; az ember- és lókoponyák eltétettek. E két sírban találtunk nyílhegyeket és egy testszinü hengeres, az egyik végen vékonyabbra, de mindkét végen legömbölyített 4 cm. hosszú quarzdarabot, a kavics különben e helyen elő nem fordul. A vázak néhányra magas, erős emberekre enged következtetni, a többi középszerű alakra, három sír pedig gyermekre, több koponyát félretettem, méréseket nem eszközöltem ezeken, de, ha a rangra az ortho- és dolichokephalosból szabadna következtetni, úgy az utóbbi egyénekből, (mint rabszolgáikéból) többnek sírját fedtük fel, mert ezeknél mitsem lehetett találni. A felfedett sírokban egyszerű ékszereket találtunk, részint bronz-, részint üvegből, ezek közül tán legérdekesebbek a kerek, belől üres, domborművű függők, melyek a sírban épek voltak, de távollétemben az enyimeknél még avatatlanabb kezek, — még a levegőn való teljes kiszáradás előtt, — annyira formálgatták, hogy összeomlottak és csak az egyiknek fele maradt meg.

A legújabb lelet tárgyai mind egy sírból valók, a kör- és sarkított négyszög alakú csillagok a koponya felett voltak, a fejtető, hol találtattak, fémes zöld és — cm. átmérővel legömbölyített széllal átlukasztott, ép a két arany függő; e zegzugos nyujtott hatszögű melldísz, a gyöngyök, az átlukasztott cypraeák a nyakról, az ezüstmádóg karikák, az apró dombor szegyszerű darabok a lábszárnál, a karperecz a balkezen találtattak. A láb

alatt találtatott még egy zabla és két kengyel, de mert a felsorolt tárgyak női hullára engednek következtetni, azt hiszem, az utóbbi tárgyak egy más odábbi sírhoz tartoznak, melyet felfedni azért nem lehetett, mert oda szóratott a kiásott homok. Csorna, 1889 márcz. 22. *Lakner Ambró.*»

A csornai sírleleteket idézi: Pulszky F. Magyar pog. sírleletek 15. l., hol az ékszerek táblája az A. É.-ből ismételtetett.

X. CSORNA $\frac{1}{2}$ n.

A leletek ismertetésében nincs szó az érmeokről, melyek a sírokból előkerültek, pedig ezek adják meg a legbiztosabb támasztó pontokat a sírok korának megállapítására. Az érmekből nyolcz különböző változat rajzát közöltük az Arch. Ért. 1889. 264. lapján; e rajzokról már akkor is megjegyeztük, hogy nem mindenben híven adják a középkori bélyegmetsző minden apró hibáját, de egészen eltalálják a jelleget.

X. tábla. 1. Német Lajos (840—876). Előlapjain valószínűleg olvasandó † HLVDVICVS REX két központi kör között, a középső kereszt négy térre osztja a kört, mindegyik térben pont. A hátlapon valószínűleg olvasandó: XRISTIANA RELIGIO templom homloka, az orom fölött kereszt.

2. I. Berengar olasz király és császár pénze (888—924). Előlapján valószínűleg olvasandó: † BIRENIKARWSN két központi kör között; a középső kört négy térre osztja az egyenágú kereszt, minden térben pont. Hátlapján † XRISTANRIO = christiana religio; templom homloka, fölötté kereszt.

3. I. Berengar pénze, hasonlít a 2. számúhoz.

4. Német Lajos érme, hasonlít az 1. számhoz; bélyegcsúszás miatt zavaros.

5. I. Berengar császár pénze. Előlapján † BIRIKARIVIMP két központi kör között, a középén hatágú kereszt. Hátlapján † XRISTIANA RILIGIO, közepett MDI (+) OLA Mediolanum.

6. Német Lajos érme, hasonlít az 1. és 4. számúhoz.

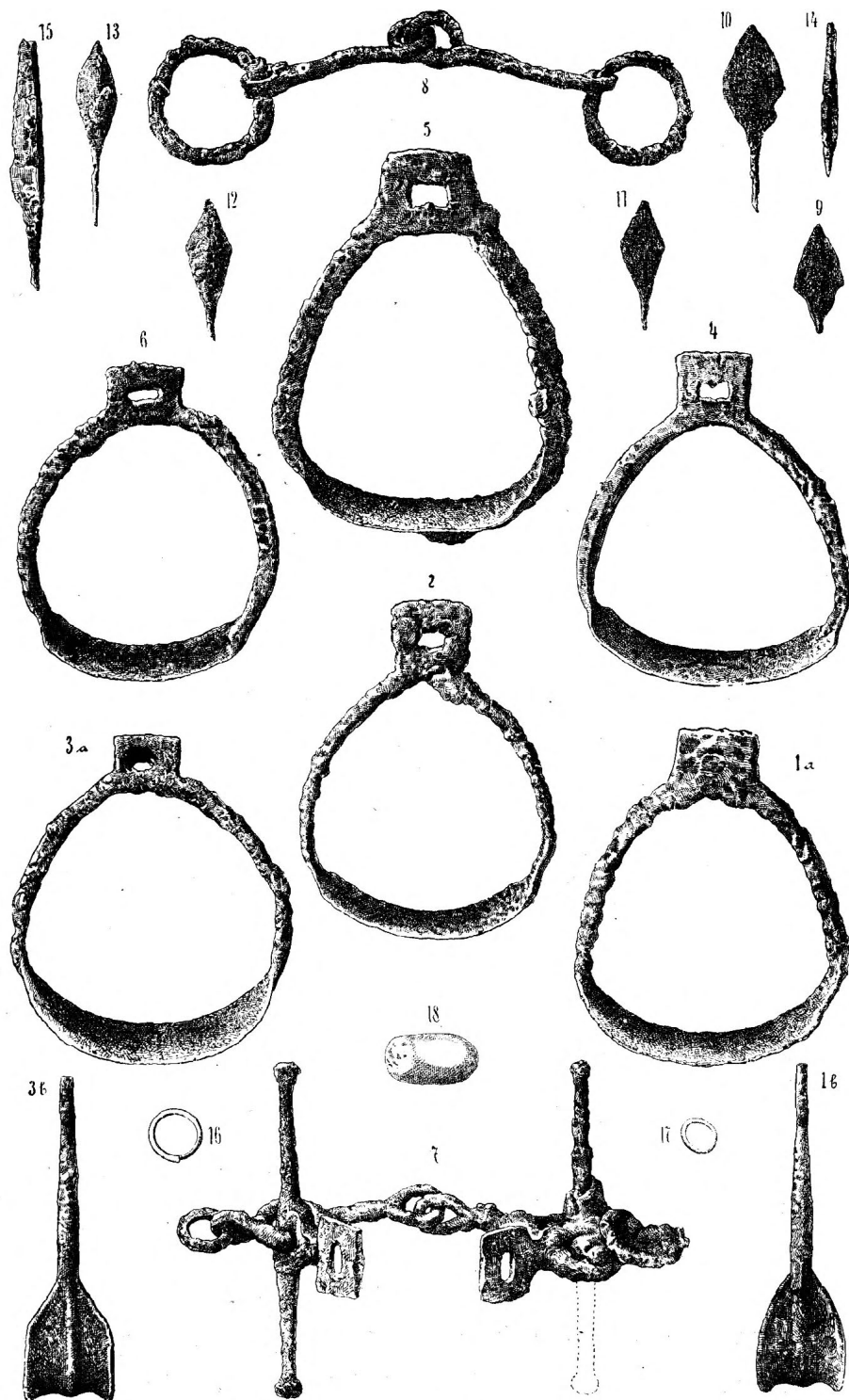
7. I. Henrik német király (919—936) érme, mind két oldalán kettős veretű, valószínűleg bélyegcsúszás miatt. Előlapján kettős gyöngykörben volt a király neve, a középső körben egyenszerű kereszt, mindegyik sarkában három szögecske. Hátlapján négy sorban állott B | ARGENTINA | CIVI | A Argentina civitas Strassburg.

8. Német Lajos (?) érme; hasonlít az 1., 4. és 6. számúhoz.

XI. tábla. 1—6. Kengyelvasak, talpuk kiszélesül és lefelé hajló, két száruk keskeny, lapos és kihajló, a szíjtartó fül nyílása és lemeze négyszögű lapos. 1. b. és 2. b. oldalnézet, a talp alja gerinczes, a gerincz mellett mindkét felől hornyolt.

7. Vas zablá. A szájba való rúd két tagú, a két tag belső vége gyűrűs és egymásba kapcsolt; külső végükön kisebb gyűrű a két függélyes szár gyűrűjébe van kapcsolva, a pálczák kerekded átmetszetűek, egyenesek és végük felé gombosak, középső részükön legvastagabbak, külső oldalukon gyűrű csatlakozik és gyűrűs lemez, a lemez négyszögű, szíjnak való keskeny réssel.

8. Egyszerűbb vas zablá (csikózablá), középrudja két tagú, a két rész belső vége gyűrűre van meghajlítva s a két gyűrű egymásba van kapcsolva,

XI. CSORNA 2/5 n.

16., 17. Síma sodronyú bronz gyűrűk.

18. Rózsaszínű kavics.

XII. tábla. 9.* Boglár, kerek, rossz ezüstből, közepett kidomborodó apró félgömbbel, ennek szélén gyöngykör s a gyöngykörből háromfelé kidomborodó levél (?) idom, a boglár legszélén gyöngykör s ezen belül kidomborodó sima szalag, a levelek (?) közti tér megaranyozott; aljából négy 1·3 cm.-nyi szögecs állott ki, kettő el van törve; a boglár két ellentétes szélén lyukas, az egyik lyukban még benne van a szög vége.

10. Boglár, körded, rossz ezüstből, közepett kidomborodó félgömb, ennek széléből a boglár széle felé egyenletesen irányuló négy domború levél (?), a levél végén gyöngydísz, a gyöngyök közt a boglár nyolcz hajlásának megfelelőleg a szél hosszában két-két elyptikus domborodás, a domború díszektől fönmaradt tér aranyozott; a boglár széléből apró fülecske áll ki; aljából három 0·7 cm.-es szögecs áll ki.

11. Boglár, hasonlít a 9. számúhoz. Mind a három boglár fölülről és oldalnézetben van bemutatva.

12. Csonka ékszer, bronzból; hosszúkas elyptikus keretben áttört munkával három levél, mely mindegyik hármas tagozású, az ékszer mindkét csúcsos végén két-két párhuzamosan álló lemezke, melyekben valami függő dísz nyújtványai jártak.

13. Karperecz, ezüstlemezű, végei tompák s kissé szélesbülők, a lemezgyűrű szélessége 1·1 cm., a végein 1·4 cm.

14. Lemeztöredék, oxydált rossz ezüstből, egyik végén harántos hornyolatokkal, hüvely vagy pánt töredéke.

15. Szíj végéről való lemez ezüstből, hosszában három kidomborodó állatfejjel, az állatfők előlről látszanak, hosszú hegyes füleik széjjel nyúlnak, ezek s az arcz idoma túlkös állatra vallanak; a fölület kopott; a lemez alján öt apró szögecs, melylyel a bőrre volt erősíthető.

16—18. Tengeri kagylók (cypræa), melyek ékítésül szolgáltak, miről a rajtuk tört lyuk tanúskodik, melyen a kagylót föl lehetett aggatni vagy fűzni.

19. Gyöngy, lapos idomú, hosszában átfúrt gyöngykagylóból. (?)

* Az ábrák rajzolója a számozásnál tévedésből a X. tábla számait is betudta.

20.; 21. Két üvegpaszta, tojásdad idomú, egyik oldala lapos, a másik kidomborodik.

22. Fehér üvegcsépp.

23—25. Csüngők bronzból, tojásdad idomúak, belül üresek, fölül fülesek, a külső fölületen harántosan futó s egymást keresztező domború sávval, melyek rovás bemetszésekkel koczkásan vannak mustrázva.

26. és 27. A két arany fülbevaló, melyről Lakner jelentése szól. A sodrony ezüstből való, a négykaréjú, bogyó idomú csüngő tag aranypléhből, rajta rovátkos sodronyú diszekkel.

28. Három ezüstpléhes töredék, talán fülbevalókból; belül sodrony ment végig, melynek füles vége kilátszik, az egyik pléh külsején belévéssett levéldisz.

29. Fekete üveggyöngy négyszögökben futó berakott fehéres sávokkal, a négyszögök közepén pirosra színezett büttyök, közepett zöld petytyel.

30—32. Szíjra való (?) bronzdíszítmények (egészben öt volt); a gyűrűcske belső szélén álló karima talán üvegnek vagy kőnek volt a foglalványa, a gyűrűből négy helyen egyenletes távolságokban apró háromtagú levélke áll ki.

33—35. Hasonló rendeltetésű, csipkézett szélű, gyöngyözött gyűrűcskék, bronzból.

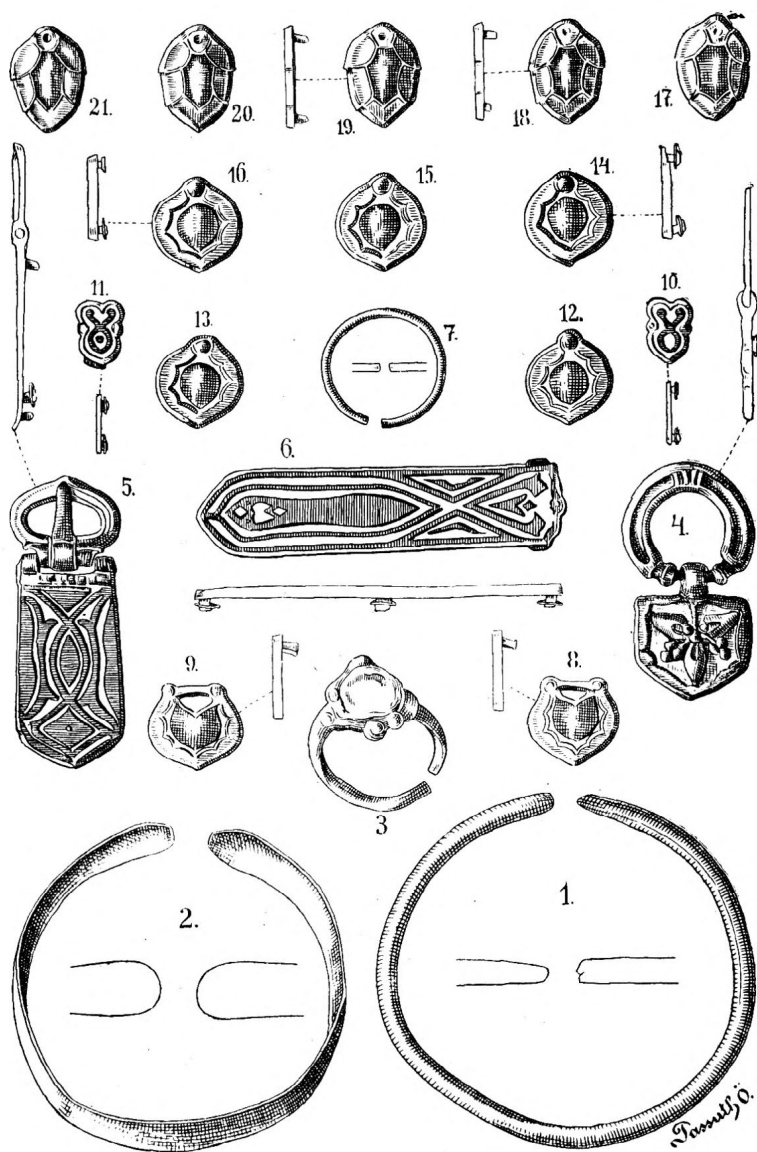
36—41. Apró ezüstszőgecsek, félgömb idomú, belül üres fejjel.

7. *Vereb.* (Fehérm.) A Vereb községből Lovasberény felé vezető út 1853-ban kijavíttatván, az út éjszaki árkában a munkások lovas sirra akadtak, melyet Végh János, verebi földbirtokos, gondosan átvizsgált és az egész sirleletet a n. muzeumnak adta át, hol azt mai nap is őrzik, a koponya kivételével, mely ez időszerint a rajta volt lemezzel a m. kir. tud. egyetem anthropologiai gyűjteményében van.

Érdy János, a m. tud. akadémia évkönyvei IX. kötetében «Régiségtani közlemények 1858. II. A verebi pogány sír» cím alatt 14—27. ll. három képes táblával a leletet leírta. (Ak. Évk. IX. k. 1. rész.)

Mindjárt a hányt föld felső rétegei között elkorhadt lócsontváz fordult elé, ez alatt a sírgödör közepén elszórva találtatott: két kengyelvas, zabla, vaskarika, vas csat, vas csatlóféle, 29 boglár, karikás boglár, ezüst csat és ezüstlemez; ez ékszereket a lócsontváz alatt, az embercsontváz fölött, a sírgödör

közepén találták. Az emberi csontváz a lócsontváz alatt, lábaival keletnek, fejével nyugatnak, a sírgödör egész hosszában terült el. Jobb oldalán keze

XIII. VEREB $\frac{3}{4}$ n.

elporlott csontjai között ezüstgyűrű volt, ezenkívül ugyanott leltek két ezüst karikát és egy sárgaréz karikát; a csontváz baloldalán egy csomóban hat nyílcsücsöt találtak, mellén pedig tizenkét, kétszeresen átlukasztott ezüst

érmet. A koponyáján nagy seb helye látszott, melyet ezüstlemez borított. A koponyáról értekezett Lenhossék (A szeged-öthalmi ásatásokról 13. l.) A leletet ismertette Pulszky F. (A magyar pog. sírl. 10—12. l.)

XIII. tábla. 1. Karperecz, bronzból, nyílt végekkel, fölülte sima, átmetszete körded.

2. Karperecz ezüstpántból, nyílt végei felé kissé szélesbül és végei kihajlása kerekded.

3. Gyűrű, karikája nyílt, fején kerek rekeszben steatitféle kő, a rekesz külsején négy keresztben álló helyen szabálytalanul egymás mellé helyezett gömböcsök.

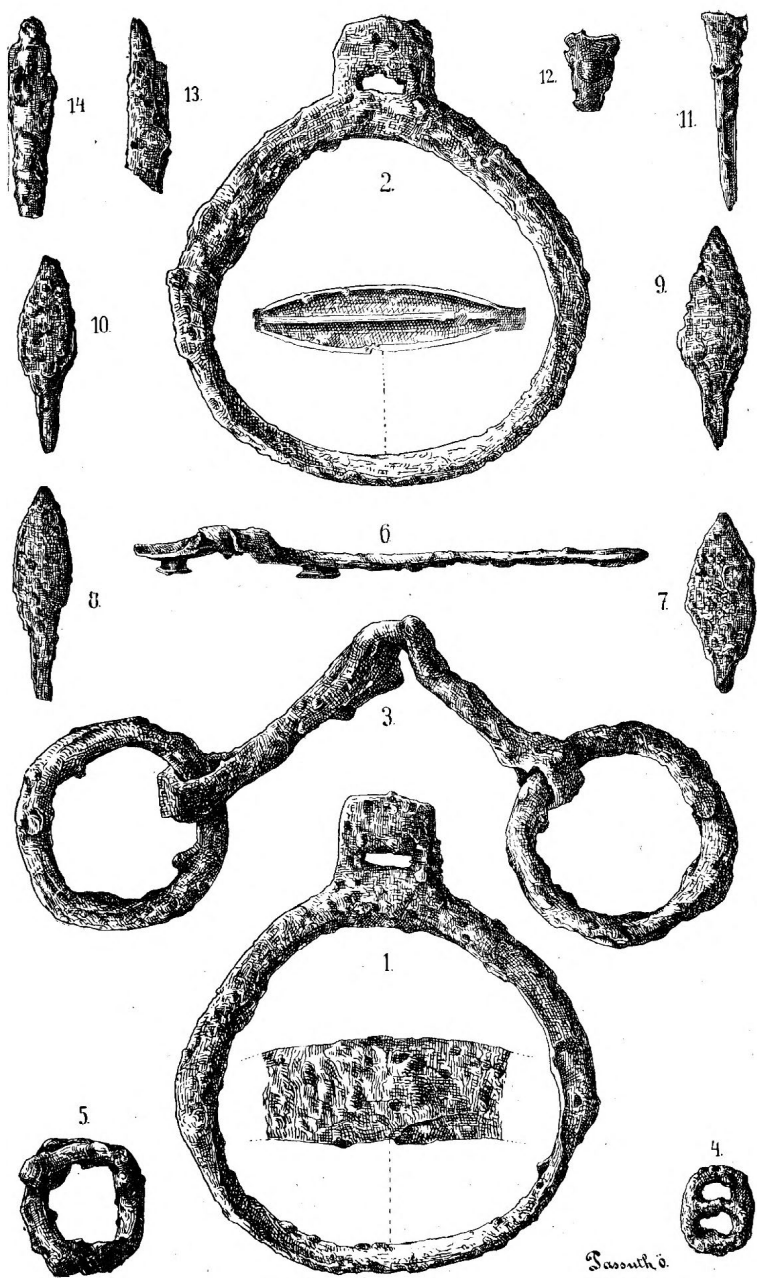
4. Csüngős boglárka, a rajz megfordított helyzetben mutatja; az ötszögű lemezke nyilván fölül van, annak alsó széléből kinyúlik egy karikás fül, melyen körded gyűrű lóg.

A boglár lemezének közepén egyenes szárból és végére helyezett három gömböcsből három tojásdad levél indul és domborodik ki, fölületén töve felé csekély mélyedéssel, a középső levél mellett jobbra-balra ferdén álló szár indul ki a középső gömböcsből s a szár végén háromszögbe helyezett három gömböcs domborodik ki. A lógó gyűrű kezdetei a fül táján gumósak és a gumó mögött hornyolattal bírnak, ezután szélesbül a testük és mindkét felől hornyolat vonul rajta a füllel ellentett legerősebb hajlásig, a hol négy harántos pálczatag különíti el a két hornyolatot. A lemezke alján rövid szögecs; a mélyedésekben aranyozás nyomai.

5. Szíjcsat; hosszúkás lemezének egyik keskeny oldala körszelvénynyel végződik; a fölületét sávós mélyedések közbevetése geometriai és növény-mustrákra osztja; egyenes zárású oldalán két hengerded peczek áll ki, melyben a tüske és karika tövét tartó harántos tengelyszög van megerősítve, a karika tojásdad, egyik szélesebb oldala kissé kicsúcsosodik; a lemez alján három szögecs; a mélyedésekben aranyozás nyomai.

6. Szíjvégre való lemez, idoma hasonlít a szíjcsat-lemezéhez, csakhogy hosszabb és keskenyebb, fölületét is hasonló mélyedések és domborulatok díszítik, csakhogy a díszítések idomai majdnem teljesen mértaniak; a mélyedésekben aranyozás nyomai, alján szögecs, szorító lemezekkel.

7. Nyílt végű gyűrű, végei egyenesen elmetszettek, a sodrony átmetszése kerek,

Рассмотр. 8.

XIV. VEREB $\frac{2}{5}$ п.

8., 9. Apró paizsocska idomú boglárkák, szélük hosszában laposan domborodó sáv, mely nyolcz körszelvényű cikkelylyel nyúlik bele a mélyített alapra, a lemez közepén síma mező emelkedik ki laposan, melynek idoma nagyjából a lemez külső szélét követi, csakhogy a lemez egyenes alapja helyett itt háromszögű áttörés van, mely nyilván arra szolgált, hogy kampó járjon benne vagy csüngő lógjon rajta, az egyenes vonal végén a két sarkon körded kihajlásból egy-egy szögecs áll kifelé; a mélyedésben aranyozás.

10., 11. Apró boglárka; három karélyu, fölületén nyolcz idomú mélyedés, a hol a nagyobb karély a másik kettővel találkozik, körszelvényű apró kihajlás van, melynek fölületét apró mélyedés ékíti; a mélyedésekben aranyozás; aljából két apró szögecs áll ki s meg vannak rajtuk a szorító lemezek.

12—16. Körded boglárkák, melyeknek fölülete hasonlóan van tagozva, mint a 8., 9. számú paizsocskák, csakhogy egyik keskenyebb hajlású szélükön körded domborulás a szögecs fejét jelzi, a másik végén is áll ki szögecs, mindkettőn még megvan a szorító lemezke.

17—21. Tojásdad idomú boglárkák, a középső mezőt vonalas mélyedések által elkülönített hét cikkely veszi körül, melyek mintegy pikkelyes bimbó rajzát adják; a mélyedésekben aranyozás; aljukból szögecs állnak ki.

XIV. tábla. 1. Kengyelvas, gyengén kihajló széles talppal, nyomott csúcsívben emelkedő szárakkal, a szárak átmetszete gömbölyded, a szíjlemez négyszögű, keskeny hossznegyszögű réssel.

2. Kengyelvas, idoma hasonló az előbbiéhez, csakhogy a talpának alja keretes szélű és közepén egyenes gerincz.

3. Vas zabla, a kétágú középrúd két pálczája valamikor talán gyűrűben fogódzkodott egymásba, de az egyik gyűrűben kár eshetett s így egyik pálcza végét kilapították, a másik szár gyűrűjét felnyitották, a gyűrűt képző véget kissé kiegyenesítették, a másik szára reáforrasztották (?) és szöggel reáerősítették; a két pálcza külső vége gyűrűs és nagyobb vaskarika van mind-egyikben.

4. Szijcsat vasból, a tuskéje odarozsdásodott.

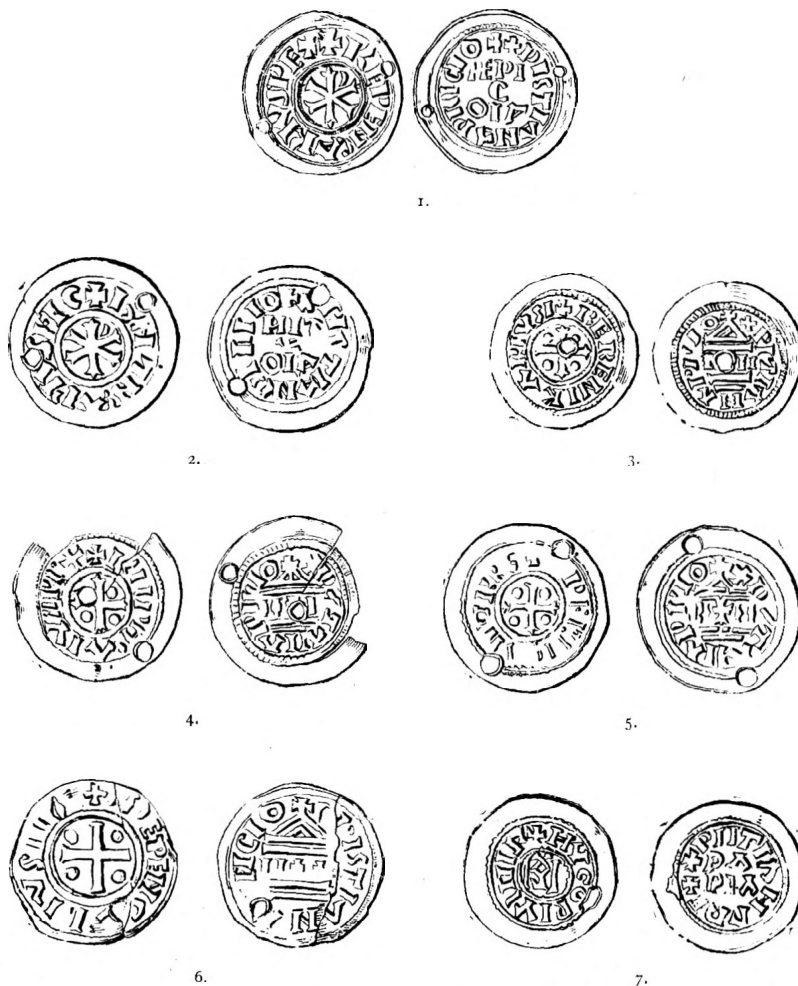
5. Szijcsat (?) karikája vasból, a tüske hiányzik.

6. Vaspánt, keskeny, domború fölülettel, vége kissé kihajló és csőrformájú, alul ürt hagyván, talán szíj erősítésére, alján két erős, de rövid szögecs áll ki, kihajló alsó széllel; talán kard hüvelyéről származik.

7—10. Nyílcsúcsok vasból, fejük tojásdad csúcsos lemezből, száruk csonka.

11. Hasonló nyílcsúcs szára s rajta a lemez alsó darabkája.

12., 13. Határozatlan töredékek vasból.

XV. VEREB $\frac{1}{1}$ n.

14. Nyílcsúcs, csonka fölül és alul, idoma mégis hozzávetőleg fölismerhető, a csúcs táján volt legerősebb átmérője és a szára felé egyenletesen keskenyült.

XV. tábla. Érmek a verebi sirleletben; dr. Rétky László leírása szerint.

1. *I. Berengár olasz király* (888—900 és 905—924.) Av. ✱ BERENGARIVS REX középen Krisztus monogrammja. Rev. XPISTIANA RELIGIO középen három sorban: MEDI | C | OLA (Milano.) Két lyukkal.

2. U. a. de ✱ XPISTIANA RELIG és MEDI | X | OLA két lyukkal.

3. U. a. Av. ✱ BERENIKAIVS középen egyenkarú kereszt, ágai közt egy-egy gömböcs. Rev. ✱ XPITIANAPE^cIO, középen templom-homlokzat, benne: II ✱ II közepén lyuk.

4. U. a. de ✱ BERENGARIVS REX és XPISTANA RELIO; a templom-homlokzatban: M ✱ DI közepén és karimáján lyuk.

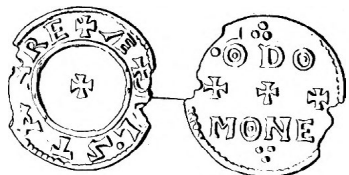
5. U. a. de XPSTIANARGIO és II ✱ II két lyukkal.

6. U. a. de ✱ BERENIKARIVS R... Rev. XPISTIANA RELIGIO és M ✱ DI két lyukkal.

7. *Provencei Hugo olasz király* (926—945.) Av. ✱ HVGO PIVS MIR(?) középen monogramm. Rev. ✱ PISTIANA RE; középen két sorban: PA | PIA (Pavia) karimáján hosszukás lyuk.

8. *Gödöllő.* A n. muzeum 1877-ben Gödöllőről szerzett egy kis ékszerleletet, mely érdekes, mert érem is volt mellette.

XVI. tábla. 1. Egy Athelstan-féle († 948) ezüstérem állapotja meg a

1. SZÁM 1/1 n

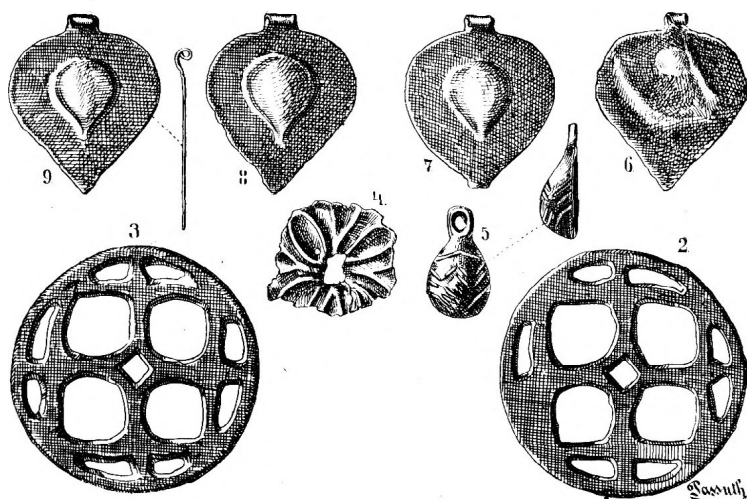
lelet korát. Előlapján két központi vonalközben a körirat (+Æ+)VLSTANRE, közepett +. Hátlapján fölül háromszögbe rakott három gömböcs, alatta ODO, alatta egy sorban három keresztke, alatta MONE, legalul háromszögbe helyezett három pont.

2. és 3. Áttört művű korongok, rossz ezüsből, közepén négyszög áttörés, a körülötte négyszögbe csoportosuló négy áttört idomot növénydziromhoz hasonlították; valószínűbbnek tartjuk, hogy nem az áttörések, de a megmaradt részek adják a szándékolt rajzot, a mely e szerint derékszögek alatt négyfelé irányuló növényyszár volna, mely kétfelé egy-egy ágat bocsájt szét és a két ág között csúcsos hajtással a korong sima keretébe nyúl.

4. Ezüstlemez, csonka; úgy látszik korongos volt és a középső darabját bírjuk, mely kidomborított szélű, nyolczszirmú virágfélét mutat, a mélyedések aranyozottak.

5. Csüngő, csöppformájú füllel (két oldalról tekintve mutatja a tábla), nyilván két ily féltag képezett egy egészet, fölületét zigzegvonalak ékítik; anyaga bronz.

6—9. Csüngő lemezek ezüstből, nagyjából szívidomot példáznak, fölületük sima, közepett kis aranyozott mélyedéssel, melynek idoma a külső szél formáját követi; a csüngők felső széléből kiálló nyujtványok csőformára vannak behajlítva, úgy hogy zsinegre akaszthatták; a 6. ábra egy csüngőt hátulról mutat. A Závodszy István-féle gyűjteménnyel Gödöllőről egy honfoglalási korbeli kengyelvas került a n. muzeumba.

XVI. GÖDÖLLŐ (1) $\frac{1}{1}$ (2—9) $\frac{2}{3}$ n.

9. *Szeged* (Öthalom). A szegedi árvíz után a védtöltés építéséhez szükséges földtömegek nagy részét az «Öthalom»-nak Szeged felé eső első halom keleti oldalából vették. Archæologiai szempontból Varázséji Gusztáv ügyelt a földmunkálatokra, melyek közt negyvenkét sírt birt constatálni. Leírása szerint, melyet itt követünk, ezek közt öt a honfoglalási korból való. Kettő, a 14. és 18. számmal jelölt előkerült ókori sírok körében, egy, a 41. számú odább az őskori tűzhelytelep nyugoti oldalán és kettő, a 39. és 40. számú egészen külön, a szeged-szatymázi úton túl fekvő dombon. E két utóbbi egymás mellett két méter távolságban volt. Mindegyik sírban a vitéz csontváza mellett a ló csontváza is feküdt, sőt mindegyiknél ebcsontok is akadtak. Csak három sírban találták a szokásos mellékleteket.

A 39. sírban egy méter mélységben az ép emberkoponya, a ló- s a kutya-csontokon kívül voltak: Két kengyelvas, rozsdás, több darabra törve, alsó része lapított, felül a szíjhoz kapcsolásra egy kiemelkedő négyszögletes taggal; nyílcsúcs rozsdás vasból, háromélű, 10·4 cm. hosszú lándsacsúcs rozsdás vasból, háromszög alakú, két darabra törve; rozsdás vasdarab háromszög alakú, hasonló két darabra törve; több vasdarab, hihetőleg zablatöredék, 3 darab szeg rozsdás vasból; 17 darab aranyozott ezüstpitykegomb; gömbölyű, lapos, bemélyített körrel s aranyozás nyomaival, hátul egy görbitett szeg áll ki, karperecz vékony ezüstlemezből, nyílt végei keskenyülve hegyben végződnek, egyik hegye letörve; ezüstlemezke egyik vége felhajtvá egy darabka famaradványra, másik vége egyenes, mindkét végén lyukkal; 3 darab hasonló kisebb és egy háromszögű ezüstlemezke.

40. sír. Ember-, ló- s kutya-csontváz egy m. mélyen, az előbbi sírtól 2 m. távolságban, az emberkoponya ép, mellette voltak: két kengyel rozsdás vasból, az előbbiektől csak annyiban tér el, hogy a szíj befogadására nem négyszögű, de gömbölyded tag áll ki fölül; lózabla rozsdás vasból, egy nagyobb töredék, többi része kisebb darabokra törve; egy nagyobb és két kisebb karika rozsdás vasból.

41. sír. Ember-, ló- és kutya-csontváz 1·3 m. mélyen, az emberkoponya ép, mellette volt két kengyel igen rozsdás vasból, több darabra törve, egészen hasonló a 39. sírban talált kengyelvashoz; erősen elrozsdásodott lózabla több darabra törve; négyélű, 15·5 cm. hosszú; négyszögletes rozsdás vascsat; karperecz vastag ezüstlemezből, súlya 36·7 gr. — Lenhossek József az összes sírleletekről külön munkában értekezett: A szeged-öthalmi ásatásokról. 1882.

XVII. tábla. 1. Vas zablának rozsdás töredéke; megvan a középrúd két tagjának gyűrűkben összejáró darabja; a 40. sz. sírből.

2. Rövid lándsacsúcs vasból, csúcsa letört, fölülete rozsdás; a 39. sz. sírből.

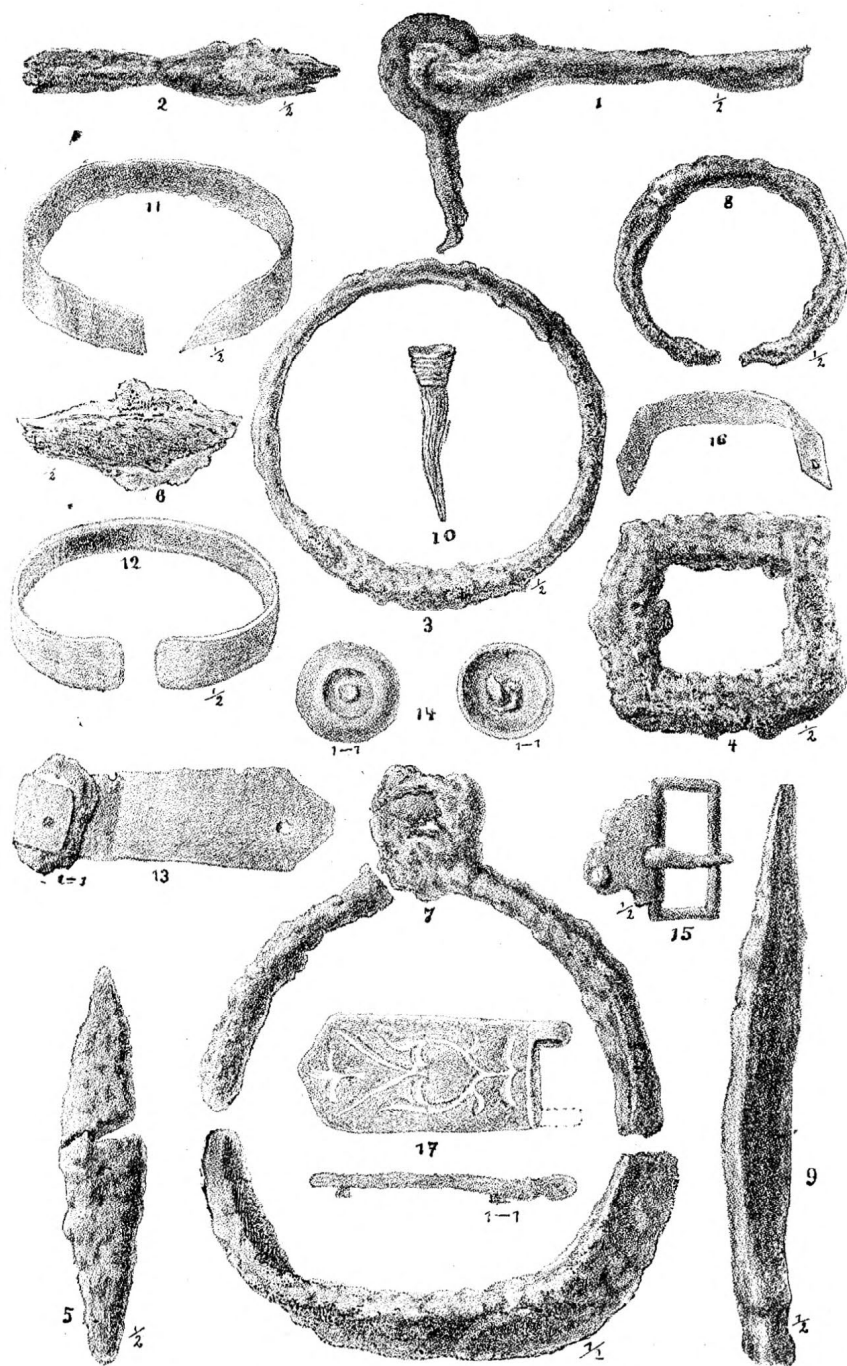
3. Nagyobb vaskarika, fölülete rozsdás; a 40. sz. sírből.

4. Vascsat, négyszögű, tüskéje letört; a 41. sz. sírből.

5. Hajtító lándsá (?) vasból, kettétört, alsó pöczke hiányzik (?); a 39. sz. sírből.

6. Hasonló lándsacsúcs töredéke; ugyanazon sírből.

7. Kengyelvas, három darabja alul szélesbülő talppal, szárai csúcsos ívben felhajlók és kerek átmetszetűek, a szíjlemez négyszögű; ugyanazon sírből.

XVII. SZEGED (ÖTHALOM) $\frac{1}{1}$ n.

8. Vaskarika, talán zárt volt s a rozsdá rágtá ki egy darabját; a 40. sz. sírból.
 9. Határozatlan négyélű vastárgy, fölül hegyes, alján csonka, a 41. sz. sírból.
 10. Vasszőg, kúpidomú fejfel, fölül lapos; a 39. sz. sírból.
 11. Ezüstkarperecz sima pántból, mindkét végén csonka, a 39. sz. sírból.
 12. Ezüstkarperecz lapos végei felé szélesbülő lemezből, nyílt végekkel; a 41. sz. sírból.
 13. Ezüstpánt, fadarabkákra hajlított s reászögezett véggel, másik vége szélesbül és átlukasztott, hegye letört.
 14. Pitykegomb, kerek felhajló ezüstlemezből, közepén körded behajlással s annak legmélyén kerek gyűrűtag, a mélyedés aranyozott; alján fülecske; a 39. számú sírban 17 darab ily pitykét találtak a lócsontváz szügye táján, a miért Varázséji úgy vélekedett, hogy a lóham sallangját vagy a vitéz öltözetét díszítették.
 15. Csat bronzból, megvan a hosszénégyszögű keret és túske, a szíjra való lemez csonka, csak egy szögecs helye maradt meg; sírlelet. (?)
 16. Ezüstlemezű pánt, két vége lehajlítva és átlukasztva, más lemezzel együtt határozatlan fa (?) tárgy díszítésére szolgálhatott; a 39. sz. sírban lelték.
 17. Szíjvégre való (?) bronzlemez; alján két rövid tömör szögecs; idoma egészben nyelv formáját követi, egyenes végéből két peczeg állott ki (most csak egy van meg), melyben vele csuklóra járó másik tag csuklószöge állott; fölületét mélyített növényornament ékíti, aranyozás nyomaival.
- Egy VIII. Dukas Mihály-féle byzanczi arany a XI. századból az ismeretett sírok táján került elé és talán valamelyik sírból való.

B) CSOPORT.

SÍRLELETEK ÉRMEK NÉLKÜL.

(A lelőhelyek betűrendje szerint.)

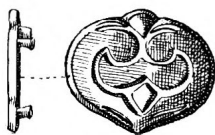
Anarcs (Szabolcs m.). 1870-ben kapott a n. muzeum ajándékba hét darab kisebb régiséget, melynek sem előfordulása körülményeiről, sem közelebbi lelőhelyéről nincs biztos hír. Három darab azonban minden valószínűség szerint össze látszik tartozni: 1. Szíjvég rossz ezüsből, egyenes

szélén két peczeggel, ellenkező végén körded kihajlású széllel; e helyütt széle dudoros, a dudor közepéből két domború pálczatag nyúlik a hossz-tengely irányában és belétalál a mező közepén csúcsban összefutó indára, az indák végei háromszirmú levelet bocsátanak és közös találkozásuk után mintegy kétszúcsú virágkelyhet alakítanak, melyből háromszirmú virág nő ki. A virág középszirma ismét belényúl a közepén egyesülő hajlott kettős ág vagy inda csúcsába és itt a tér szűk volta miatt, az indákból kinövő oldalleveleknek csak mintegy jelzését látjuk és az indák egyesüléséből közvetlenül eredő hármasszirom is tökéletlenül van kiképezve; alján három szögecs.

2. és 3. Két szívalakú pityke rossz ezüsből, az egyik szélesebb (2), a másik keskenyebb, de rajtuk ugyanazok a díszítő idomok ismétlődnek. A szívidom beugró csücskéből kis körded peczeg áll ki; innen indul ki a

I.

2.

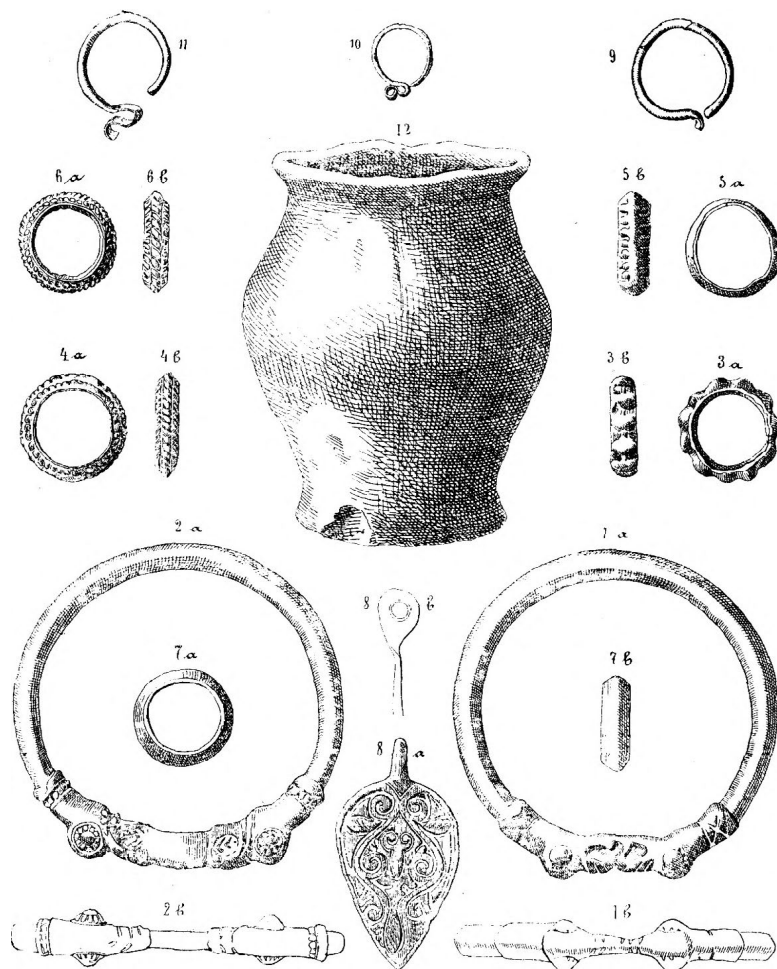
3.

két körded végű domború sáv, mely a csúcsán összefut; e sávot belül hornyolat követi s az így támadt mélyedésből kidomborodik egy összefüggő kettős félholdidom, mely nyilván egy virág két szirmát kívánja példázni és ez idomtól hornyolat által elkülönített kidomborodó négyszögű idom képviseli mintegy a harmadik szirmot; a közbefutó aranyozott hornyolat körvonalában szabatosan három szírom, a szár s a tő két széjjelfutó gyökerét képviselő rajz ismerhető föl. Mindkét pityke alján négy-négy kiálló szögecs, melylyel bőrszíjra lehetett erősítve.

Volt az anarcsi küldeményben még háromélű bronznyílhegy, a milyenek skytha sírokból szoktak előkerülni s a milyenek nálunk Monajon és Szirma-besenyőn találtattak; volt egy bronzkapocs beakasztó tagja, egy rovátkos bronztöredék és egy ékszer bronzból, mely félhold és öttagú csillagot példáz.

Bács-Keresztur. Kuzmiák Sándor úr szivességéből a XVIII. táblán bemutathatunk sirleleteket, melyeket nevezett kutató a bács megyei határban

folytatott földmunkálatoknál gyűjtött össze. 1. és 2. sz. Karpereczek határozatlan fémkeverékből, a sima kerek karikán két egymással szembenálló állatfő domborodik ki. 3. *a/* és *b/*. Ujjgyűrű határozatlan fémkeverékből, külső széle hullámos fölületű. 4–7. Ujjgyűrűk, kihajló széllel, némelyikén

XVIII. BÁCSKERESZTÚR. 2/3 n.

(5. *b/*) díszítmények. 8. Szividomú csüngő, felső széléből kiálló füllel (8. *b/*) fölületét bevéssett mélyedésekbe rakott niellós ornamentek díszítik; rossz ezüstből(?). 9–11. Halántékgűrűk, egyikről a végső hajlás letört. (9. sz.) 12. Durva agyagedény.

Balkány (Szabolcs m.). Néhány ezüstpitykét őriznek a szabolcsmegyei muzeumban, melyek Balkány határbeli homokfuvásokból került elé. Arch. Ért. 1871. V. k. 83., említve Hampel Cat. de l'expos. 1876. 33. és fényképes ábrákban Hampel Antiqu. préh. XXIII. Pl. Dr. Jósa András főorvos úr szívésségéből mind a négy fajta pitykének hívebb rajzát újból adhatjuk.

1. Ezüst pityke, négyszögformában, keretes középső kerek áttörés körül csúcscsal kifelé derékszög alatt áll négy keretes szívidom; a szívek középtere kidomborodó, a mélyedésekben aranyozás nyomai; alján szögecs (1b); 2 db.

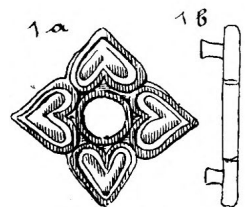
2. Ezüst pityke, rhombikus idomú dudoros kerettel, minden csúcán kidomborodó gömbszelvényű dudorral, a mélyített középtéren két vonalas rhombusidom; alján lemezes fül (2b); hat db.

3. Ezüst pityke áll két tojásdad szíromféléből s a kettő fölé emelkedő négyszögidombból, mind a három idom szélét laposan kidomborodó keret szegélyzi, az idomok közti sarkokban egy-egy kihajló domborulat, mindegyik idom belsejében egy-egy tojásdad domborulat; alján szögecs (3b), némelykor meg van még a szorító lemezke; 2 db; a háttéren aranyozás nyomai.

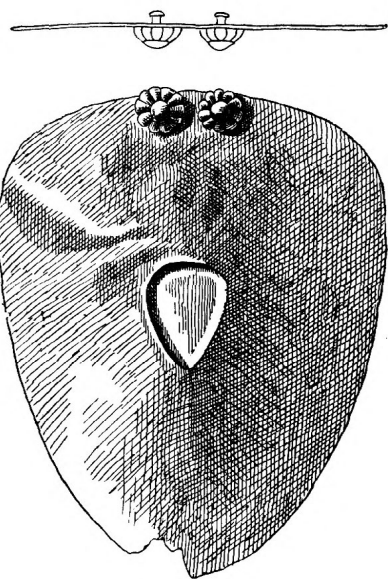
4. Ezüst pityke, idoma két keretes körből s egy keretes négyszögből áll, mindegyik idomban egy-egy laposan domborodó gömbszelvény, a két kör találkozásán körszelvényű kihajlás; a háttéren aranyozás, alján szegecs (4b); 7 darab.

Baracsi puszta (Fejér m.). 1871-ben Hermann Ferencz ercsi útvállalkozó többnemű régiségeket ajándékozott a n. muzeumnak, melyek mind a baracsi pusztáról származtak. Ezek közt volt 12 drb., mely valószínűleg összetartozik, nevezetesen: csavart bronzkarperecz, három bronzkarperecz, melynek végei kigyófej idomúak, egy háromszögű boglár, alján szögeccsel és öt darab bronzlemezű csúcsos boglár. Előfordulásuk közelebbi viszonyairól nincs hírünk, csak idomuk után tehető föl, hogy honfoglalási korbeli sírokból származnak.

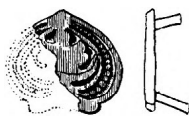
Batta (Fejér m.). A határ déli részében 1867 és 1872 között, mintegy másfél kilométernyire a híres érdbattai halomtemetőtől lovas sírt leltek, a

csontokat a munkások elszórták, a sírban lelt aranyozott ezüstboglárokat pedig elosztották. Évekkel utóbb, 1877-ben Csetneki Jelenik Elek jutott a lelet tudomására egy battai gazda révén, a kinek annak idején a sír föltakarásában része volt és ugyanattól szerezhette két kis kerek ezüstboglárt, melyet a n. muzeumnak ajándékozott; egy szívalakú csüngő lemezt ugyan azon leletből 1877-ben szerzett a n. muzeum a Szalay Ágoston-féle gyűjteménnyel (Arch. Ért. 1877. XI. 97—98.). Ábránk $\frac{2}{3}$ nagyságban mutatja. Ezüstlemez, nagy-

BATTÁ $\frac{2}{3}$ n.

jából szívidomú, fölülete síma, csak a közepén van egy bemélyedés, melynek idoma a lemez külső szélét utánozza: felső széle közepén két tizszirmú rózsaidomú kis boglárka, középső gombszelvényű kidúdorodással; mind-egyik rózsza alatt egy szögecs, mely a lemezt a szíjra erősítette; a pilini két példány min-tájára ez is a szügyellőről vagy a homlok-szíjról csünghetett le. — 1874-ben a n. muzeum Würger Albert és Halász M. ajándéka gyanánt kapott Battáról «egy gyengén ívült kardpengét tokjának némi maradványával, a markolat keresztvasa igen vékony» (n. muzeum régiségosztályi szerz. napló 1874 108. l., 200. sz.). Lehet, hogy ez a kard is magyar pogánykori sírból származott.

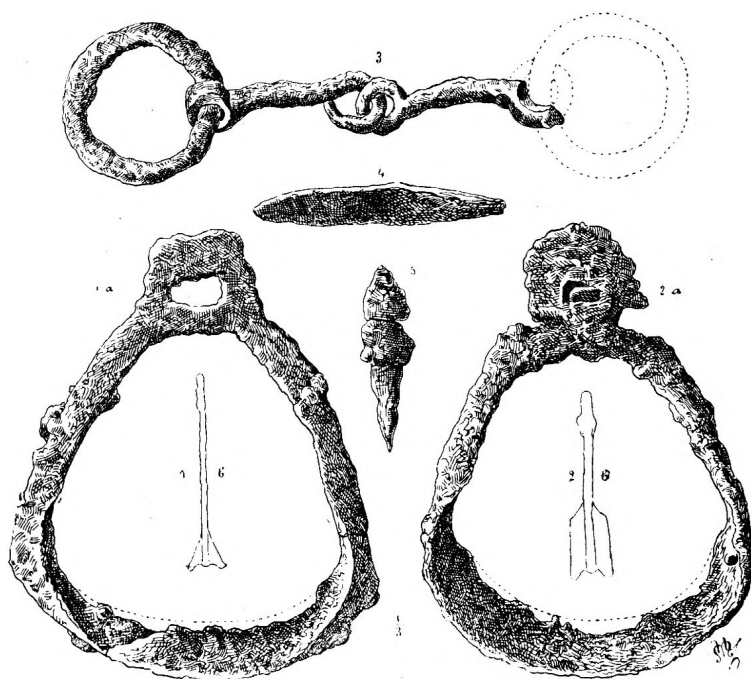
Bököny (Szabolcs m.). Bökönyi ember lelt homokfuvásban egy kis ezüstpityke-töredéket és a szabolcsmegyei muzeumnak ajándékozta. Rossz

ezüstből való, szívidomú volt, a mit a meglévő darabka is enged fölismerni; kettős sávós keret közt gyöngysor vonul a csúcsa felé, közepett elmosódott akanthus-levél féle dísz töltötte ki a tért; alján két erős szögecs maradt fönn.

Bukovác (Modrus-Fiume m.). Innen származó néhány ékszerből álló leletet említ a zágrábi muzeumból dr. Kuzsinszky Bálint (Arch. Ért. 1896. I. füzet); a horvát tudósok szláv eredetűeknek tartják az ékszereket és a zágrábi folyóiratukban készülnek közzétenni; képeket róluk nem birtunk szerezn.

Csongrád. 1892-ben Farkas Sándor a «petenczhalom»-ban lovas sírra akadt, melyben az elhunyt lovával együtt volt eltemetve. Az emberi koponyát a csongrádi muzeum őrzi. A sírban lelt mellékletek közül a lószerszám-ból három darabot, egy nyilcsúcsot és vaskést a n. muzeumnak ajándékozott a találó.

CSONGRÁD (PETENCZHALOM) $\frac{1}{3}$ n.

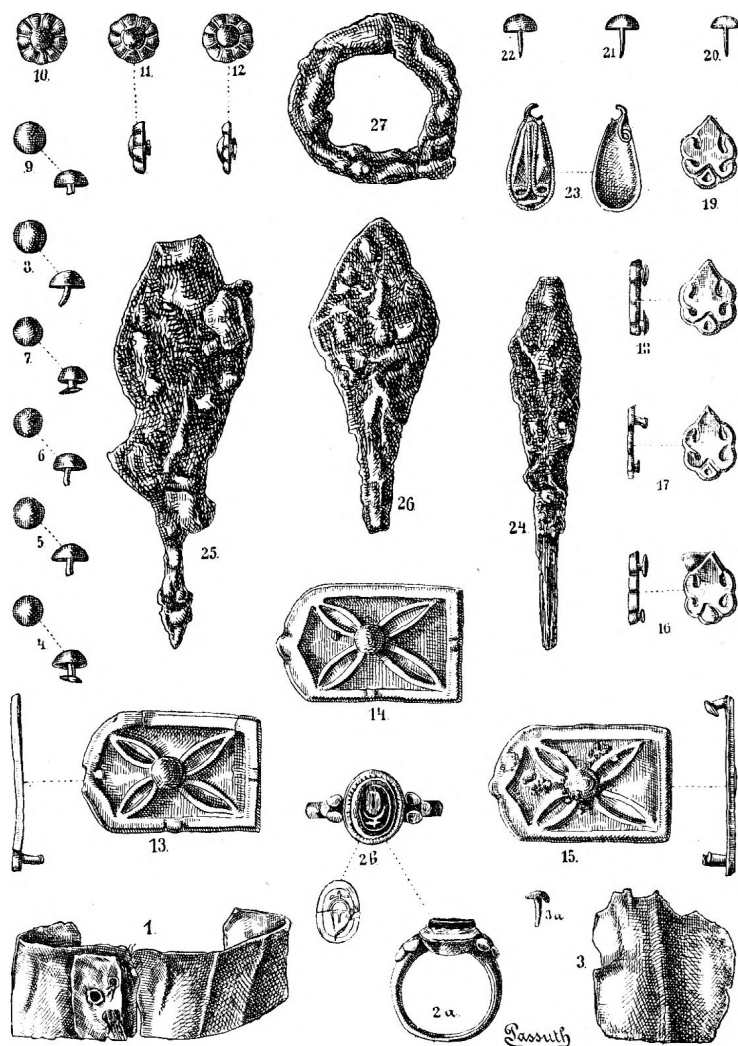
1. és 2. ábra. Kengyelvas; száraik idoma kissé eltérő egymástól.

3. ábra vasnyilcsúcs. 4. ábra vaskés. 5. ábra ú. n. csikózábla, egyik vége csonka.

Csorna. I. Csornától keletre fekvő Sülyhegy nevű lapos halom dombján, mely homokbányának szolgál, ásatott föl Bella Lajos tanár egy sírleletet, melyről az Arch. Ért. 1895. 253—256. lapjain értekezik.

A homokgödör déli partjában kiálló csontokra bukkan, miért is ott nagyobb vermet ásatott. Az ásás eredményeül egy csontváz tűnt fel, melynek sem koponyája, sem bal karja felső csontja már nem volt meg, ezek homokásás közben veszhettek el; a hiányos csontváztól jobb kézt lócsontváz

is volt, melyből a fejet s csak a négy alsó lábszárcsontot lelte Bella, a mit ő lovastúl eltemetett lócsontvázaknál máskor is tapasztalt már, a miért

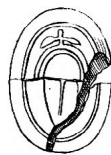

XIX. CSORNA (SÜLYHEGY) $\frac{2}{3}$ II.

hiszi, hogy a ló húsosabb részeit áldozatnál vagy tornál elköltötték; a közelükben mellékletek heverték, melyeket az idecsatolt táblán bemutatunk.

XIX. tábla. 1. Karperecz rossz ezüstpléhből, szélesség 2 cm., két végét fonal köti össze, a fonal is megvan; találták a jobb kar alsó végén,

2. Ezüstgyűrű, vékony karikája fölül tojásdad idomú foglaltványú fejben végződik, mellette jobbról-balról csúcsba rakott három-három gömböcsdisz, a foglaltvány hossza 1·5 cm., szélessége 1 cm., a foglaltványban három darabra tört, vésett almandinkő volt (2b); a tábla rajza nem lévén egészen hű, idecsatoljuk egy hivebb képét. A kő alul homorúan csiszolt és a fölületébe bevéssett czimerféle is homorú. A gyűrűt a jobb kéz negyedik ujján találta a kutató.

3. Karperecz töredéke vékony ezüstlemezből; a bal alsó karon találták.

4—9. Ezüstszőgecskék kúpidomú fejjel s a szár alsó végén ellenző lemezkével, nyilván a lábbeli feje részét díszítették, mert ott találták a középláb és az ujjak csontjai táján s ezek a bronz patinájától zöldes színűek voltak; egészben 52 darabot leltek.

10—12. Virágocskák ezüstműből, közepén kidomborodó gömbszelvényű dudor s körülötte kilencz részre osztott dudor; alján rövid szögecs, mely alsó végén le van lapítva; három darabot leltek, kettőt a jobbik láb, egyet pedig a bal láb fölött, negyediket nem leltek, de valószínű, hogy volt az is.

13—15. Szíj végére való ezüstlemez, hosszénégyszög, melynek egyik rövidebb oldala csúcsba kihajlik, szélét domborodó lapos sáv szegélyezi, a mező közepén gömbszelvényű dudor, melyből a négy sarok felé keretes szélű, tojásdad idomú szírmok állanak; hosszuk 3·8 cm., szélességük 2·4 cm.; az alapon aranyozás nyomai; az aljukon három szögecs.

16—19. Szívidomú paizsokcskák ezüstműből, ötszirmú levélféle domborodik ki laposan a fölületéből, aljukon két szög. A ló fejének jobb oldalán egy nagyobb és két kisebb, a bal oldalán két nagyobb és két kisebb ily ezüstlemezket talált a kutató.

20—22. Kúpidomú fejjel bíró hegyes szárú ezüstszőgecskék, a ló koponyája hátsó része fölött vékony és törékeny ezüstlemez darabjain lették, ez kissé hajlítva volt és a szögekkel fafélére, talán a nyeregbe volt erősítve.

23. Csöppidomú, hosszúkás ezüstcsüngő, sodronyos szélű és fölületén 8 idom reáforrasztott sodronyból; füle csonka; utólag a sírból kihányt homokban lették.

24—26. Vasnyilak. Egyik (24) keskenyebb lemezű, hegye letört, vesszőbe való szárral; a második (26) rhombikus idomú, szára csonka; a har-

madik (25) idomát nem lehet határozottan fölismerni, de a szára fönmaradt. Mindegyik nyílhegyet Bella egy-egy csontváz mellett találta, melyet az első sirtól éjszakra lelt; ott átlag 40—60 cm. mélységben 3 felnőtt és mintegy 12 gyermek csontvázát ásták ki, fejfel többnyire nyugotnak feküdtek; háromnál éjny-ról dk-re való helyzetet konstataált. A nyíl mindig az alsó lábszárak között, valamivel a térden alul, csúcsával a testnek fordítva feküdt.

27. Vaskarika, a második csontváz dereka táján lelték.

A gyermekeknél mi sem volt, kivéve egy csecsemőt, kinek felső karja csontját kis bronz karperecz fogta körül.

A sülyhegyi dombon ugyanazt a tapasztalást tette Bella, mint a csornacsatári majortól éjszakra eső Eperjes-dombon, hogy a gazdagabb sírok a domb legtetején, a szegényebb sírok inkább a töve felé voltak elhelyezve; mindkét helyen a gyermekek sírjai a temető szélén voltak. A sülyhegyi temető korát a x. századra teszi, míg az eperjes-dombi — a Petrus rex-féle éremlelet miatt — a xi. századra vall.

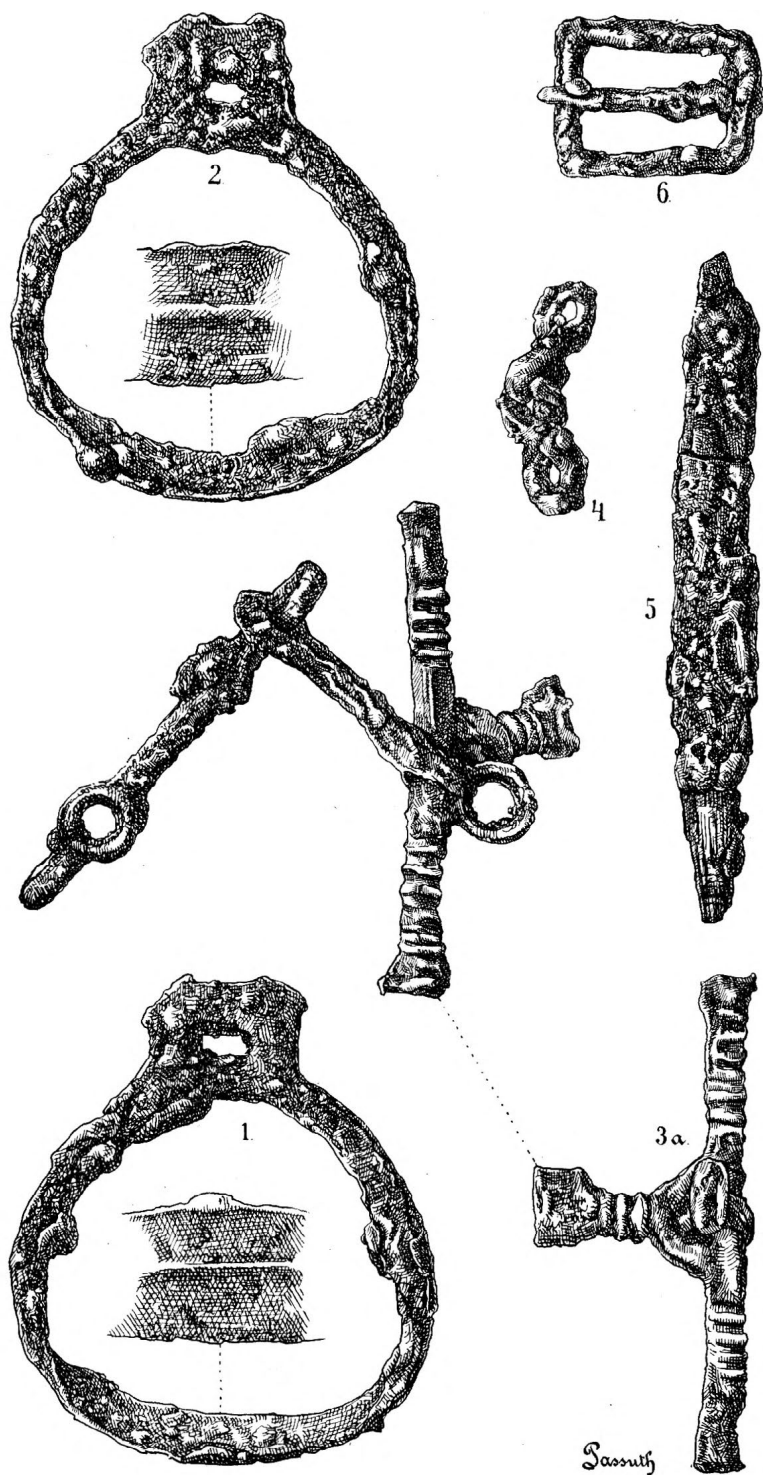
XX. tábla. 1.; 2. Kengyelvaspár, találták az első sírban, az ember csontvázától a jobb vállal egy irányban fekvő ló koponyája alatt; talpuk széles és kihajló, alul közepett vonuló gerinczczel, lapított szárai erős hajlással tompa ívben hajlanak, a szíjlemez négyzetidomú volt, hossznégyszögű réssel; fölületük rozsdás.

3. és 3a. Vaszabla, a ló szájában lelték, a középrúd mindkét pálczája és az egyik oldalrúd maradt meg; a középrúd két pálczája közepett gyűrűvel kapcsolódik egymásba; egyik pálczán egy külső karika van, a másikon kettő, a külső karika üres, a másodikban áll az oldalrúd; a pálcza közepén félkör gyűrű áll ki, melynek lemezszerű folytatása van, talán a kantárszíz odaerősítésére, a pálcza fölületét hornyolatok és gyűrűtagok ékítik, végei kissé szélesbülnek és tompák; a kantártartó lemez kezdetén is gyűrűs díszű a nyak.

4. Három egymásba kapcsolt vasgyűrűből álló rövid láncz, a lófő körül lelték az első sírban.

5. Vaskés, sem a csúcsa, sem a szára nem teljes, szárán farostok, pengéje rozsdás; a lófő közelében lelték az első sírban.

6. Szíjcsat vasból, hossznégyszögű, az odarozsdásodott túske a hosszirányban áll; az első sírban a lófej mellett lelték.

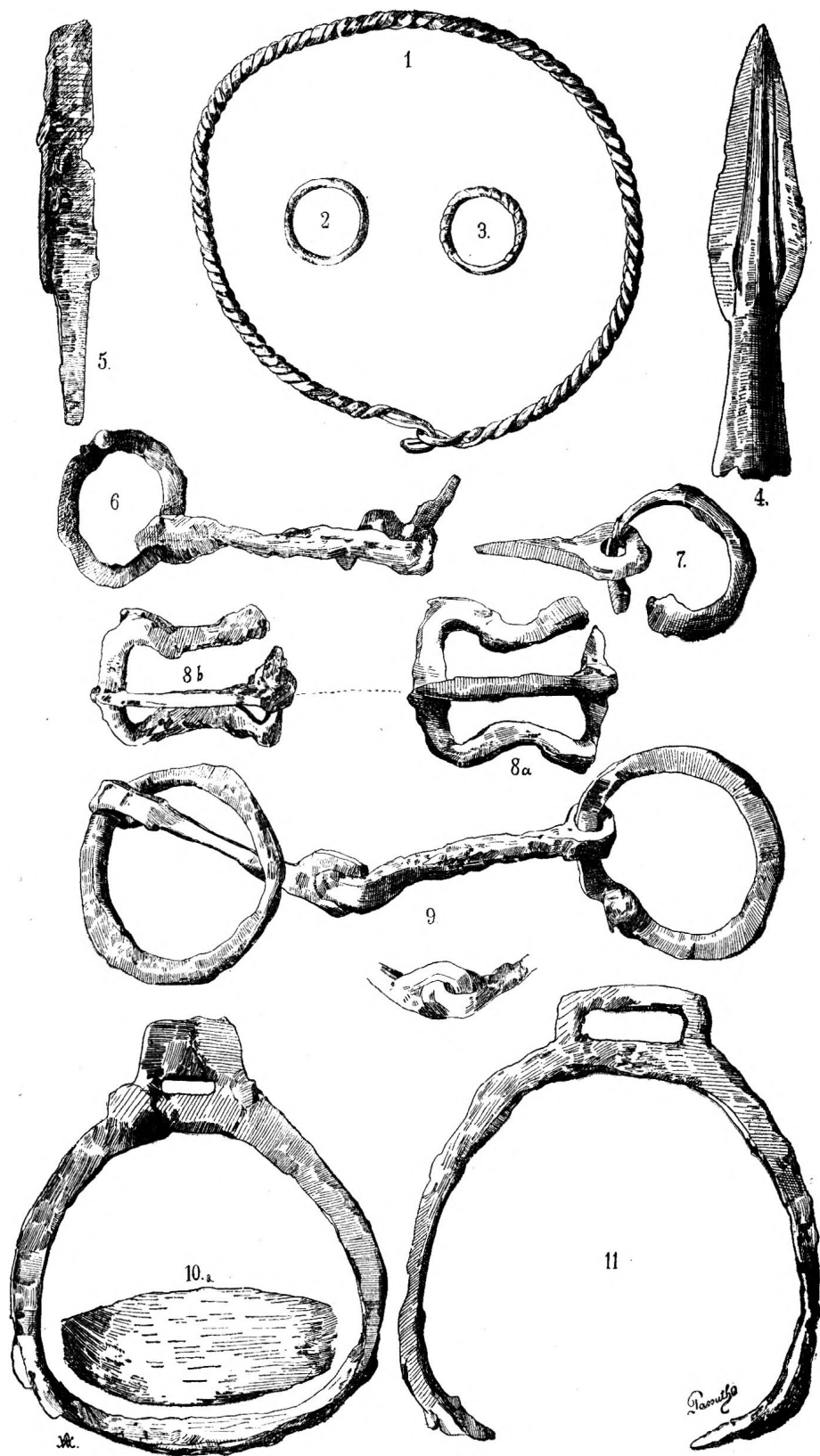
XX. CSORNA (SÜLVHEGY) $\frac{2}{5}$ n.

Csorna. II. A Csatár nevű majorban 1878-ban lovára ültetett vitéz csontvázát ásták ki, bronz-lándsával és bronz-nyakperecczel (torques) vaszablával és kengyelvassal. A lelet Paur István tudomására jutott, a ki a helyszínét átkutatta és tapasztalásairól jelentést adott. Arch. Ért. 1885. 319—323. Sopronm. évk. I. 1887. 42. l.

A lelhely a majortól éjszakra eső dombos magaslat, mely keletről nyugotra terjed el mintegy 200 lépésnyi hosszúságban és 40—50 lépésnyi szélességben, a fölületét 3—5 ásonyomra termőföld képezi, az alatt pedig sárga fővenyréteg terül el. Az ásatás egészben hat sírt tárt föl.

Az elsőben találtak ép embercsontvázat, mely lábával keletnek fordítva volt elhelyezve, karjai a test oldalához, kézfeje a czombhoz illesztve, jobb oldalán vaskés, penge s egy lepattogtatott tűzkő és néhány durva edény-cserép hevert.

E sír irányában mintegy ölnyi távolságban egy második sírfészket terítették fel, ebben csak az emberkoponya volt ép állapotban, mellette lócsontváz darabjait lelték. E sírfészekben szélesebb talpú, de aránylag kis lábra szánt kengyelvas került elő, töredezett, de annyira-mennyire összeállítható vaslándsával, melyet a rozsdá nagyon megviselt. A harmadik és negyedik sírban szintén ember- és lócsontváz lett felfedezve s az egyikben egy bronzkarika sima fölülettel. Más két sírban, mely ugyanazon irányban feküdt, az embercsontváz a lóéval úgy találtatott, hogy a ló az embertetem bal oldalán alig 3 lábnyira feküdt. E sírból való egy kisebb alakú kettétört vaszabla és egy nagyocská vascsat, mely hasonló a mai hevedercsatthoz. Az ötödik sírban a lovas és a lócsontváz hasonló elhelyezésben tünt fel egy bokor kengyelvassal, melyek közül az egyiknek talpa kitört. A hatodikban egy három darabra tört vaslándsavég és egy tekerceses bronzgyűrű került elé. Két-két bronzkarikáról, melyet Paur még említ, nem mondja, hol került elé és úgy vélekedik, hogy az első helyen felsorolt bronztárgyak «csak esetleges összefüggésben állanak». Ezt a föntartást csak a bronzlándsára vonatkoztatnók, de nem a nyaktekercsre s a bronzgyűrűkre, melyeknek egykorú voltát nincs okunk kétségbe vonni; a mint utóbb Paur maga is vallja, mikor a nemes-ócsai sírleletekkel összehasonlítja. Ez összehasonlítás alapján Paurnak az volt a véleménye, hogy mindkét helyütt x. századi sírokkal van dolgunk, melyekben bessenyők voltak eltemetve,

kik a Rábaközt birták és Mosonyban Oroszvárig Győrben Barátiig terjeszkedtek, a hol még a XIII. században is laktak.

A *XXI. tábla* mind a hét sírból bemutatja az épebb tárgyakat.

1. Nyaktekerecs, csavarban hajlított kettős bronzsodronyból, egyik vége horgot, másik vége pedig a horogba kapcsoló kampót képez. (A sopronyi főispánnak beszolgáltatott véletlenül lelt tárgyakból való.)

2. Sima bronzgyűrű. (A Paur által fölösött harmadik vagy negyedik sírból.)

3. Tekercses bronzgyűrű. (A Paur által fölösött hatodik sírból.)

4. Bronzlándsacsúcs, bronzkori forma, erős gerinczű, a gerincz mellett a szárnyak külső szélét követő domborulattal. (A véletlenül lelt tárgyak közt volt, melyeknek összetartozása nem biztos.)

5. Vaskés, hegye letört, nyélbe való, tompavégű pálczával. (A Paur által fölösött első sírból.)

6.; 7. Vaszabla, kettétört; a középrúd két egyenes tagból állott, melynek mindegyike mindkét végén gyűrűs, a belső vég gyűrűi egymásban járnak, a külső végek gyűrűibe egy-egy nagyobb karika van befoglalva. (A Paur által fölösött ötödik vagy hatodik sírból.)

8. a. b. Vascatt, oldalnézetben (a) és fölülről tekintve (ugyanonnan).

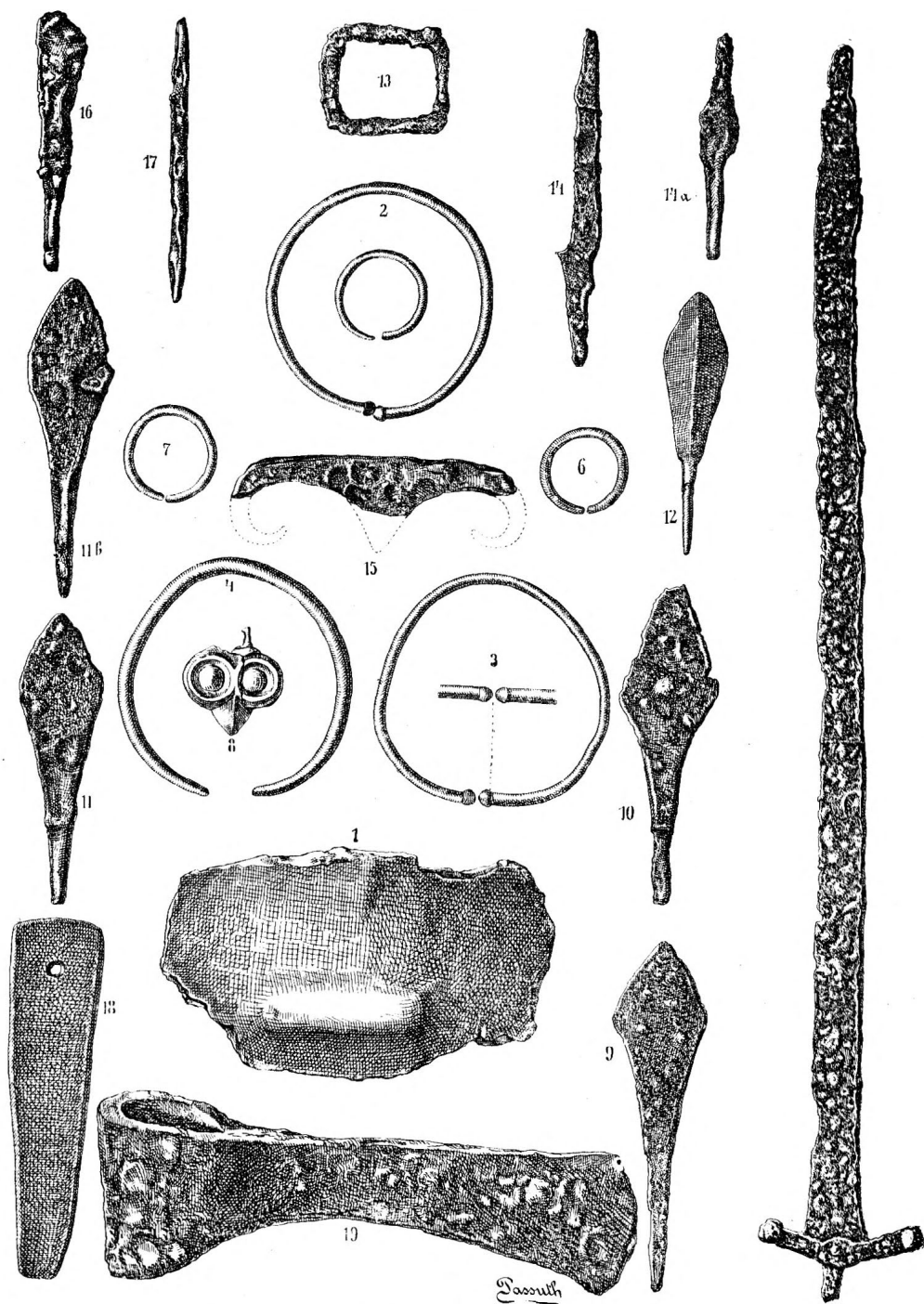
9. Vaszabla, ép példány. (A véletlenül lelt tárgyakból.)

10. Kengyelvas, kiszélesbülő talppal, szárai laposak, szíjtartó lemeze négyszögű, keskeny négyszögű harántos réssel. (A Paur által fölösött második sírból.)

11. Csonka kengyelvas, talpa kitorlott, oldalszárai keskenyebbek és szíjtartó lemeze a réssel együtt szélesebb, mint az előbbi példánynál. (A Paur által fölösött ötödik sírból.)

Detta (Temesmegye). Az új temetőben a hetvenes években régi sírokból származó ékszereket leltek, melyek a délmagyarországi muzeumban Temesvárott őriztetnek. Az említett muzeumban vett vázlatos rajzok nem nyújtottak elég pontos alapot az ismertetésre, fényképeket pedig kellő időben nem nyerhettünk, a miért ezúttal e rövid fölemlítéssel be kell érünk.

Gombás (Alsó-Fejérm.) A gombási fensík lankás emelkedésén a b. Zeyk-féle szőlőtelep és az éjszakkeletre eső erdőség között fekvő Zeyk-féle családi sírkert környékének színtézése alkalmával néhány sírlelet került elő, melyeket b. Zeyk József a nagyenyedi múzeumnak ajándékozott. Herepey Károly tanár leírta a leleteket az Arch. Ért. 1895. 426—430. lapjain.

XXII. GOMBÁS (1—19) $\frac{1}{2}$; 20. SZ. CCA $\frac{1}{4}$ n.

Az első sírban feküdt egy férfi csontváz a koporsó legkisebb nyoma nélkül, hosszant oldalaihoz helyezett karokkal s keletre tekintő arczczal. Jobb oldalánál vaskard, balján vasnyílhegyek kerültek elé.

A második sírban, mintegy két méterre az elsőtől, nő csontváza keletnek néző arczczal volt fektetve. Alkarján három karperecz, a vállak táján szivalaku csüngő és három gyűrű tűnt elé.

Egy harmadik sír az előbbiekkal egyközűen ugyanegy irányban, férfi csontváza mutatkozott keletre tekintő arczczal. Bal oldalánál vas szekercze, lyukkal ellátott fenőkö, néhány vasnyílhegy és egy összerepedezett agyagedény volt.

A negyedik sírban, hosszant férfi teteme volt fektetve, a csipő táján alul számos vasnyílhegy, fentebb egy vaskos, egy aczél, egy vasár és vascsat került elé.

Mind a négy sír keskeny négyszögű, az aljuk teknőalaku s gondosan kisikárolt volt. A csontvázakon megejtett mérések és megfigyelések nyomán, melyekről Herepey tanár i. h. gondosan beszámol, arra az eredményre jut, hogy a gombási sírok talán germánok, de nem hunavarok, vagy épen pogány magyarok sírjai voltak; ez utóbbi lehetőséget azonban, a többi, tudomására jutott honfoglalási sírok tanulmánya után, nem vélte kizártnak.

XXIII. tábla. 1. Durván gyúrt és rosszul égetett cseréptöredék, harántosan kidomborodó bütyökkel; a harmadik sírból. $\frac{1}{2}$ n.

2., 3. Bronz karperecz vastag sodronyból, nyílt végei gombosak; aranyozás nyomaival (?); a második sírból. $\frac{1}{2}$ n.

4. Karperecz kerek huzalból csúcsos végekkel, a második sírból. $\frac{1}{2}$ n.

5., 6., 7. Gyűrűk ezüsből, kerek huzalból, közeljáró végekkel $\frac{1}{2}$ n.

8. Ezüstcsüngő, kettétört és csonka, fölületét két egymás mellé rakott gyűrűtag ékíti, melynek középső mélyedéséből gömb és szelvényídomú dudor emelkedik ki, a két karika aljából háromszögű csúcs áll ki, középső gerinczczel, mely reá megy a két gyűrű érintkezési pontjára; a két gyűrű fölötti szélén a fülnek a tövéből és talán oldalából maradt fön egy kis darabka.

9—12. Vas-nyílcsúcsok az első, harmadik és negyedik sírból: valamennyi ugyanegy fajtából való: rhombikus lemez, melynek egyik csúcsos sarka a szár felé megnyúlik, a szár tövén néha harántos dudor, mely a vesszőhöz

való megerősítést megkönnyíti, egy esetben (12) a lemez hosszában lapos gerincz vonul végig.

13. Négyyszögű vaskeret, szijcsat «karikája», a tüske hiányzik; a negyedik sírból.

14. és 14. a. Vasár a negyedik sírból.

15. «Aczél» csonka darabja, a pontozás mutatja a három kiágazás valószínű idomát, megmaradt ép példányok nyomán; a negyedik sírból.

16. Vas-nyílcsúcs csonka része, abból a fajtából való lehet, melynek éle harántosan áll és a melynek pengéje éle felé szélesbül; ezuttal csak a jobb oldali darab volna meg.

17. Vasár a negyedik sírból.

18. Fenőkö lyukkal a felakasztásra, finom szemcséjű kemény homokkőből, hossza 10 cm., a lyuk táján szélessége 3 cm., vége felé 1·5 cm., a mi sűrű használat után való kopottságra mutat; a harmadik sírből $\frac{1}{2}$ n.

19. Vasszekercze, pengéjének felső lapja egyenes, az alsó az él és a köpü felé kihajlik, az él körszelvény idomú, tompa csúcsokkal, a hüvely hátsó széle fölül kevéssé, alul erősen kiemelkedik; egész hossza 15·5 cm., élén átmérője 4·5 cm., köpüjének átmérője 3 cm.; a harmadik sírból; $\frac{1}{2}$ n.

20. Vaskard egyélű, majdnem egyenes pengével, hegye kissé csorba, de nagy híja alig lehet, ellenben csonka a markolatlemez, legépebb a keresztvas, mely tompaszögben megtörött, a penge felé hajló gömbösen végző két négyyszög átméretű pálczából áll.

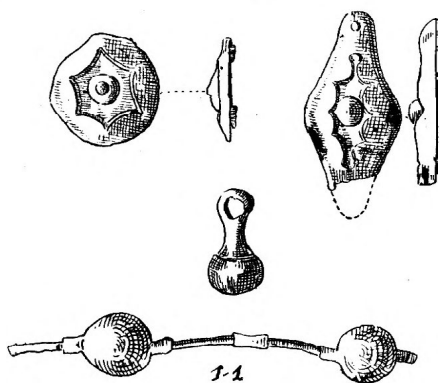
A markolatnyujtvány meglévő darabja a penge tengelyére ferdén áll és annak irányában hajlik.

A penge hossza 76 cm., a tövénél szélessége 3·5 cm., csúcsa táján 2·5 cm.; az első sírből; $\frac{1}{2}$ n.

Győr. Börzsönyi Arnold, a győri gymnasium 1894. évi Értesítője 44. lapján csüngő boglárokat ír le a győri temetőből és képet közöl róluk (39 l.) 7. sz. alatt. «A győri temetőben talált boglárok belül üresek és félgömb alakúak; aljukon két fülecske illetőleg kampó van, melyekkel a ruhákra varrták azokat; külső felületük a középén kiálló dudor körül többszörösen barázdált s a köztük kiálló domború fölületű bordák váltakozva majd simák, majd függőlegesen rovátkosak (3 db.), átmérőjük 1·5 cm., anyaguk réz.» Kár, hogy a képük oly kicsi, hogy a részleteket alig lehet rajta kivenni.

Homorszögi-puszt Bessenyszög (Jász-Nagy-Kun-Szolnokm.). 1876-ban a pusztán mészgödör ásásakor agyaggödrökben 1·25 mélységben sírokat leltek, melyekből 16 db. boglár, két gyöngy és egy pityke, Petrovay János útján, a Szt. Benedekrend győri főgymnásiumába jutott. Csetneki Jelenik rajzai és följegyzései után Nagy Géza a leletet közzétette Arch. Ért. 1892. 444. és 446. l. Börzsönyi Arnold említi a győri gymn. Értesítő 1894-ik évi füzetének 24. és 44. lapján.

a) Apró kerek ezüstmoglar, közepén hatszögü mélyedésből kidomborodó gyűrűvel és a szélén körszelvényü hajlással befelé hajló hat domború czikkelylyel, alján szögecsék; tizenhét darab, köztük egy töredék, átmérője 1·6 cm. Ábráját fölülről és oldalt adjuk.

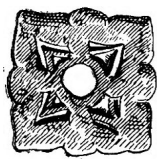

b) Apró dülényded idomú boglár, közepett lensés dudorral a mélyített mezőn, szélén befelé hajló öt-öt czikkely domborodik ki; az egyik csúcsa mindig letört, a meglévön apró lyuk a boglár erősítésére, négy példány; hossza

2·8 cm., legnagyobb szélessége 1·4 cm., ábránk fölülről és oldalt mutatja. Mindkét fajta boglár préselt lemezből való.

c) Füles csüngő bronzból, tömör gömböcs; ábránk $\frac{1}{1}$ nagyságú.

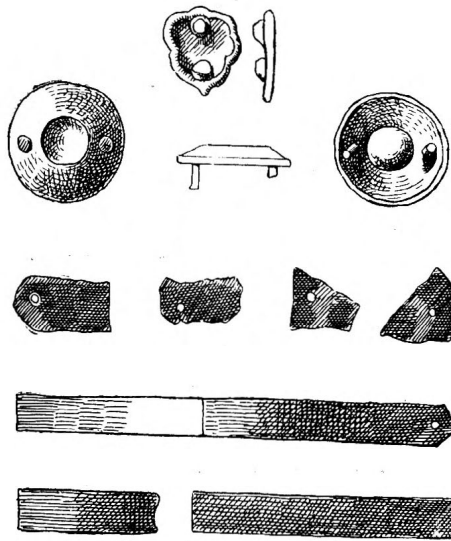
d) Bronzsodronyra fűzött két ezüstgyöngy, a gyöngyökből hengerded csövecske áll ki kétfelől; az ábra $\frac{1}{1}$ nagyságú.

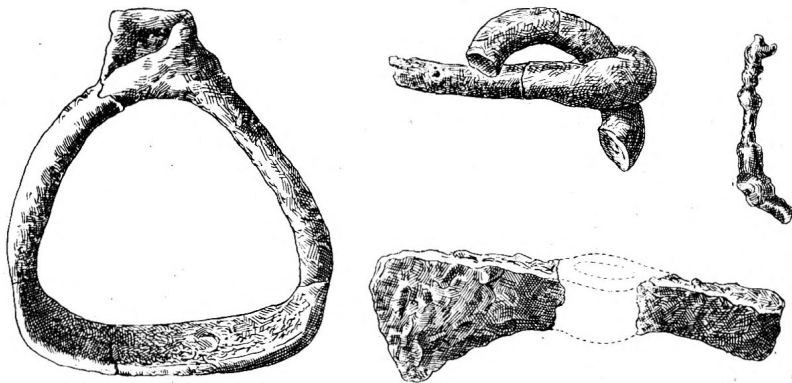
Hugyaj (Szabolcs-m.). Dr. Jósza András 1869-ben a hugyaji határban, homok-buczkokban, mintegy 8—10 elkorhadt csontvázat ásatott föl. A csontvázak fővel nyugot felé hanyatt feküdtek és karcsontjaik szorosan a testhez záródtak. Egyik csontváz dereka táján négyszögü pitykét lelt és talán ugyanazon sírból került elé egy kis nyílt végű sodronykarika rossz ezüstmoglarból. Mindkét tárgyat a szabolcsmegyei múzeumnak adta dr. Jósza András úr és az ő szíveségéből adhatjuk itt mind a két tárgy ábráját. A pityke említve volt Cat de l'expos. etc. 1876. 33. l. és képe megjelent Antiquités préh. de la Hongrie XXIII. pl.

1. A pityke idoma négy nagyobb és közben négy kisebb karélyból áll, közepén kerek áttörésből minden nagyobb karély felé csúcsba futó barázdás mélyedés vonul.

2. A kis karika sima és nyílt, végei hegyesek.

b) EZÜSTTÁRGYAK $\frac{3}{4}$ n.

XXIII. KARÁSZ. a) VASTÁRGYAK $\frac{1}{4}$ n.

Karász (Szabolcsm.). Árokkal körülvett dombban, mely Okolicsányi Menyhért birtokán van, a tulajdonos 1894-ben ásatást rendezvén, lovas sírra

akadt. Dr. Jósa András úrnak köszönjük, hogy ez ásatásról és az ott lelt némely tárgyakról hírt és ábrákat közölhetünk. A ló egészen el volt korhadva, csak egy néhány fogát és két sertés agyarát bírta dr. Jósa megszerezni. Az emberi csontvázról nem tudott hírt kapni. Zabolának csekély töredékét, öt darabra tört kengyelt, rossz ezüstműből készült két pitykét, négy ezüstlemezket és ezüstpánt három töredékét, vas balta két darabját s egy vas-karika rozsdás darabját szerezhette a szabolcsmegyei múzeum számára; ő neki köszönjük, hogy e tárgyakat ábrák kíséretében ismertethetjük.

XXIII. tábla. Két csoportban adjuk a lelet tárgyait, alul háromnegyed nagyságban a vastárgyakat és a felső csoportban háromnegyed nagyságban a kisebb ékszereket.

Alsó csoport. 1. Kengyelvas talpa erősen kiszélesbül és lapos; szárai csúcsos hajlásban emelkednek, átmetszetük körded, a szíjlemez négyszögű, erős vasrozsdá borítja a lemezt s a rést, ez utóbbi négyzetidomú lehetett.

2. Zabla töredéke, megmaradt a közép rud gyűrűre hajló végső darabja és benne erős fékező karika.

3. Ismeretlen rendeltetésű pálczás töredék.

4. Fejsze két töredéke, a középső darab hiányzik; a penge éle lefelé hajlik, felső lapja egyenes, hátsó karja négy élű és tompa lappal végződik.

A felső csoportban ábrázolt tárgyak közt legalul három pánttöredék van, egyik szögben végződik és átlukasztott.

E fölött négy átlukasztott bronzlemez látnak; mi volt eredeti idomuk és rendeltetésük, bizonytalan.

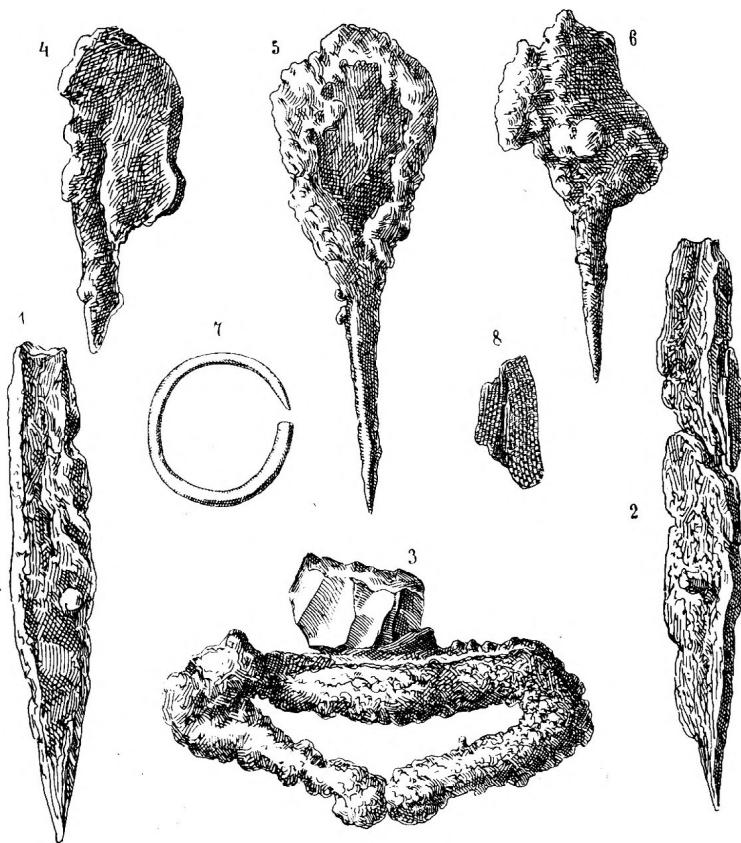
Legfölül három karélyu bronzpityke fölülről és oldalt van ábrázolva, szegélye dudoros s a mélyebb mezőből két szögecs fejéből származó dudorodással; alján két szögecs; mellette oldalnézetben ugyanaz az ékszer.

A második sorban kerek boglár, kidomborodó fölülettel, közepett körded mélyedéssel, alul két szögeccsel; balra a felső nézetben, közepett oldalnézetben és jobbra alsó nézetben látjuk a boglárt.

Kecskemét. Kada Elek az Arch. Ért. 1896. évi első füzetében (40—51 ll.) értekezik egy nagyobb temetőről, melynek jelentékeny részét fölösatta. Az ismertetést és az ábrákat itt fölhasználtuk. A temető akkor került színre, mikor a kecskeméti vásártéren levő «czédulaházi» domb éjszaki részét töltésnek elhordták. Ez alkalommal néhány száz csontvázra akadtak a munkások,

melyek vastárgyakkal és ékszerekkel voltak eltemetve, de az ékszereket az ott dolgozó csongrádi kubikusok elhordták.

A nevezett domb felső része agyagos, alsó része tiszta homok, állítólag még a XVI. században víz vette körül, most csak nyugoti részén van nagyobb mélyedés. A «czédulaház» északi oldala mellett a domb közepén kocsíút vezet; a domb északi oldalát a kocsíútig lehordták és csak a dombtól a

A) LELETEK AZ ELSŐ ÉS MÁSODIK KECSKEMÉTI SÍRBÓL.

ház északi oldaláig mintegy 9 méter szélességű terület maradt épen. A domb oldalán K. még tisztán láthatta a feldúlt sírhelyeket, melyek mintegy 3 méter távolságban voltak egymástól. Koporsónak semmi nyoma. A csontvázaknak a fejtől a medenczecsontig terjedő részei hiányzottak, de az egyformán ddk. irányban nyúló lábszárcsontok jelezték a vázak fekvésének irányát. A bolygatott sírok sorában volt két egymástól 2·80 mnyire fekvő

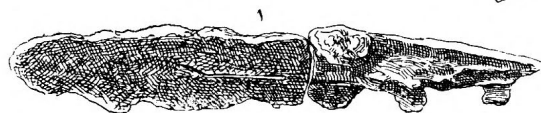
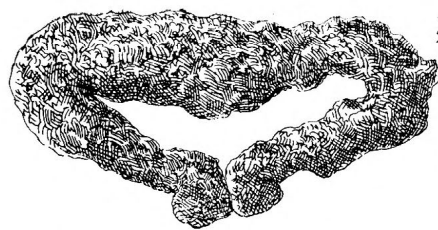
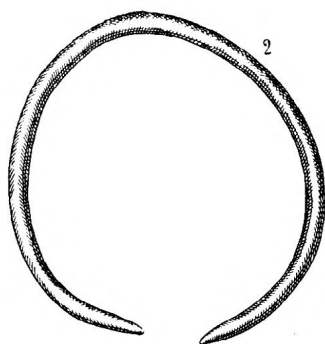
ép férfi csontváz. A vázak az említett helyzetben kinyújtózva feküdtek. Arczuk a jobb vállra volt fordítva, a jobb kéz a jobb medenczezsont külső szélén, a balkéz a bal medenczezsont alatt pihent.

A. Az egyik sírban a csontváz jobb válla felett két vasnyíl feküdt. (A. 4., 5.) Egyik csonka (4), másik épebb (5). Idoma megközelíti a rhombust, a tompa csúcs felé legszélesebb, keskenyül a vesszőbe való hegyes végű szára felé. Bal válla táján sima felületű nyílt végű bronzgyűrű feküdt (A. 7.), egyik vége tompa, a másik hegyes. A bal medenczezsont alatt rozsdás tűzszerszám s a hozzá rozslásodott kova (A. 3.) és vaskés (A. 1.) találtatott. A másik váz bal válla fölött volt egy rozsdás vasnyíl (A. 6.), melynek idomát nem lehet már biztosan megállapítani, csak vesszőbe illesztendő csúcsos szára ép; bal medenczezsontja alatt tűzszerszám töredéke, kovadarab és késpenge (A. 2.) volt; a penge letört darabján a rozsdá által megóvott szőtt ruhafoszlányt találtak.

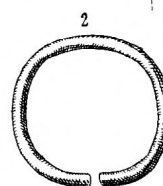
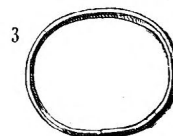
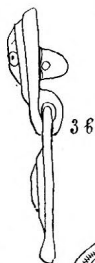
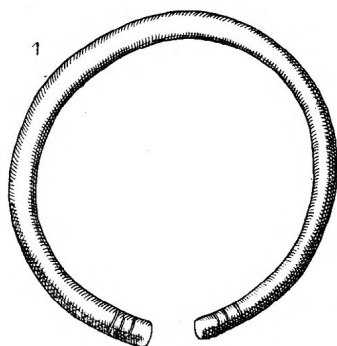
Kada a jelzett helyen utóbb ásatást folytatva, két ízben még egészen huszonhárom sír maradványát lelte. A sírok sorban következtek egymás mellett, a vázak arccal ddk.-nek feküdtek; az átmetszés kelet-nyugoti irányban történt meg. Az első árokban a jelzett módon eltemetett nyolcz csontváz mutatkozott, az 1. és 2. sírban gyermek, a 3-ban fiatal férfi, a 4-ben fiatal nő, az 5—7-ben nő, a 8-ban férfi feküdt. Ettől a sírtól kezdve három sorban délre a ház faláig két sorban tűntek elé sírok, a sírok 15—30 cm. nyire voltak egymástól és úgy voltak elhelyezve, hogy a negyedik sor kivételével a sorok egyes sírjai váltakozó sorrendben következtek egymás mögött. Az éjszakra fekvő első sor csak három csontvázat mutatott; helyei részben meglátszottak ugyan, de semmi sem volt bennök, mint apró csontmaradványok. A kelettől számítva első sírban férfi csontváz volt, a másodikban gyermek, a harmadikban nő feküdt. A harmadik sorban is csak három ép sír mutatkozott: az elsőben felnőtt férfi feküdt, a másodikban és a harmadikban gyermek. A negyedik sorban két ép sír volt, mind a kettő női sír.

Az első sortól délre eső sorban egy ép gyermeksír került elé. A második sorban hat ép sír volt, bennök férfi, nő, gyermek, férfi, ismét férfi és gyermek feküdt.

A sírokat, melyekből mellékletek kerültek elé, az idecsatolt ábrákban tüntetjük föl.

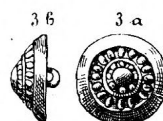
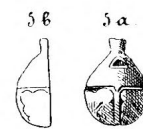
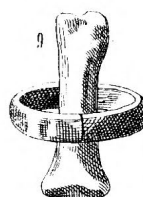
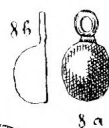
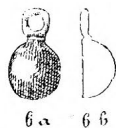

C) LELETEK FÉRFI SÍRBÓL.

B) LELETEK GYERMEK SÍRBÓL.

E) NŐI SÍRBÓL.

D) NŐI SÍRBÓL.

Az *első* sorban (B) gyermekcsontváz alsó karján bronzból való karperecz (B. 1.), nyílt tompa végekkel, a végek közelében hármass vonaldísz; bal alsó karján vékonyabb bronz karperecz (B. 2.), nyílt hegyes végekkel; a jobb kulcsont belső végénél két csüngő boglár (B. 3a, 3b; 4) bronzból; a boglár kerek alján fölvarrással szolgáló átlukasztott peczeg, külső széléből kampósan kihajló karikás füllel, melybe szívidomú csüngő karikája van bekapcsolva, a csüngő alul gumósan végződik. Mindkét lemezt kettős dudor-keret szegélyez és a belső keretben mindegyiken kidudorodik egy idom, mely nagyjából szemközt álló madárfejre emlékeztet.

C. Férfi csontváz bal medenczecsontra alatt rozsdás vaskés (C. 1.) és tűzszerszám vasból (C. 2.) a hozzávaló kovával (C. 3.).

D. Női csontváz jobb alsó karján (D. 1.) karperecz, kettős bronzsodronyból, négy darabra törve; a bal kulcsontnál (D. 2., 3.) kerek boglár, középfelé kidomborodik, alul füllel; legfelül gömbszelvényű dudor, körülötte keskenyebb és szélesebb gyöngykör, melyet keskeny, sima sáv választ el, külső szélén ferdén kihajló sima sáv; oldalnézet 2b, 3b.

A bal alsó kar mellett gömbszelvényű bronzcsüngő erős füllel (D. 4.); a nyaknál tojásdad idomú bronzcsüngő (5. a. b.), füle csonka, fele hibázik, alsó hajlásait vonalkeret négy mezőre osztotta, bennök vonalas ékítmények.

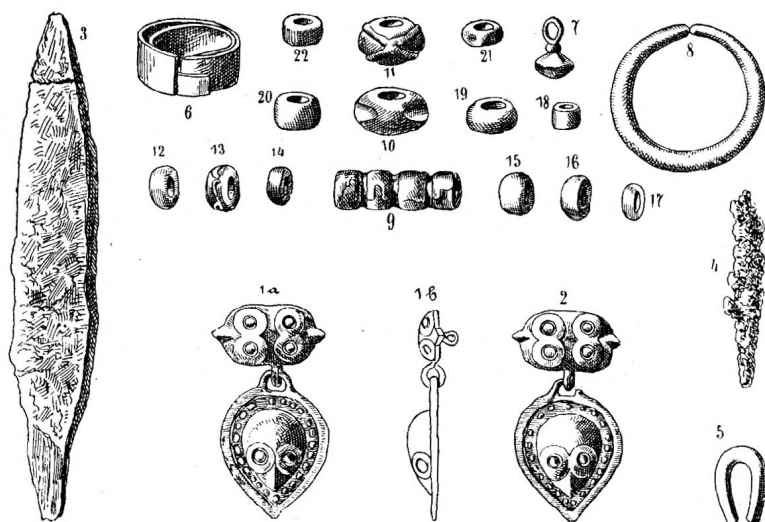
Hasonló idomú csüngőket (6—8) leltek a koponya jobb oldalán és a jobb kézfejnél; mindig csak a fele van meg; a fölület ezúttal sima és a fül tövén gyűrűs tagozás. 7. belülről tekintve 6a, 8a kívülről szemben és 6b, 8b oldalt tekintve.

A jobb kéz negyedik ujján bronzgyűrű (D. 9.) szorosan egymást érő végekkel, sima fölülettel. A jobb felső kar belső részén vasár (D. 10.) nyélbevaló hosszú szárral, keskeny, levélidomú lemezzel.

A fej alatt vasrozda-törmelék és a bal medenczecsontra felett vékony ezüstlap-törmelék.

E. Női csontváz, hasa táján árféle szerszám vasból (E. 1.). A jobb alsó kar külső részén sima fölületű, tompavégű bronzgyűrű (2). A koponya jobb oldalán vékony, sima bronzgyűrű záró végekkel (3), a jobb felső kar és a bordák között két kis gömbös csüngő fele (4., 5.; 5b oldalnézet) bronzból. A jobb alsó kar belső részén elrozsdásodott vastörmelék.

F. Női sírból. 1. 2. Csüngős boglár bronzból; a boglár kidomborodó

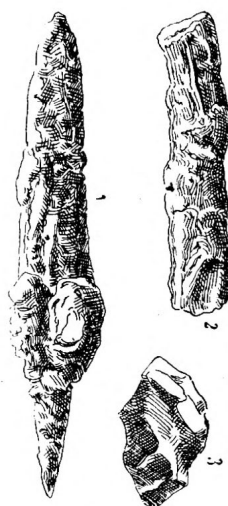
F) NŐI SÍRBÓL.

G) NŐI SÍRBÓL.

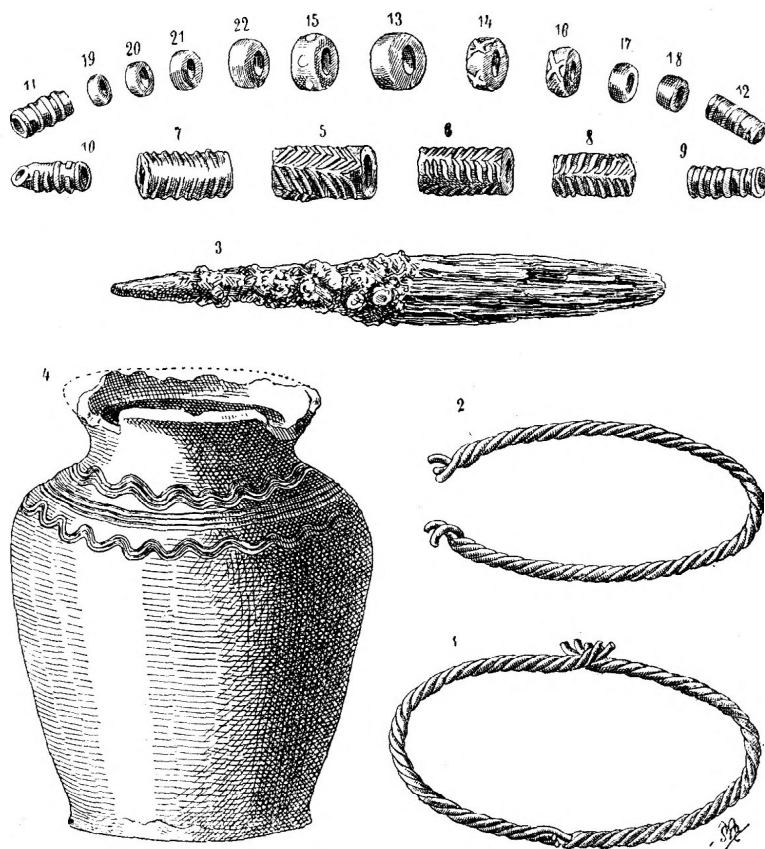

H) FÉRFI SÍRBÓL.

I) FÉRFI SÍRBÓL.

s harántosan álló tojásdad lemez, melyet egymásföle helyezett két-két gyűrűs dudor ékit, a két gyűrű közén a lemezből csúcsos nyújtvány áll ki és a két gyűrűvel együtt madárfej idomát látszik példázni. A lemez aljából gyűrűs fül áll ki, széléből kampós karikába belé van akasztva a szívidomú csüngő, a szélén sima sáv és ezen belül ritkán álló gyöngyökből alakított

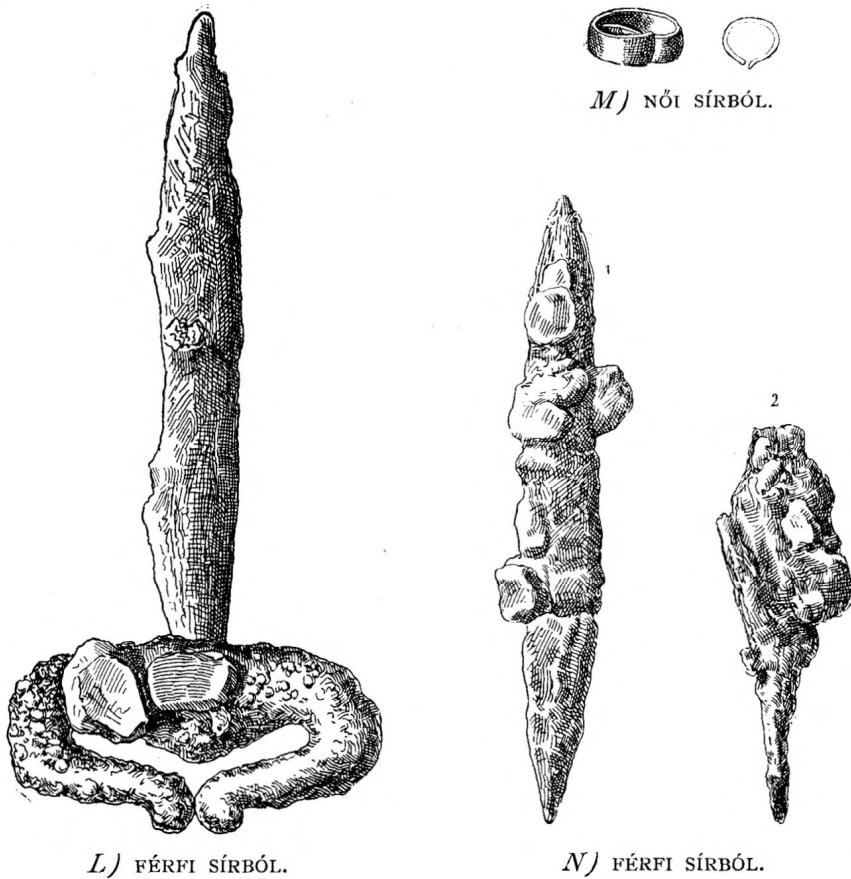

K) FÉRFI SÍRBÓL.

keret, közepéből kidomborodó mezőn ismétlődik a «madárfej»-motívum, lefelé irányzott helyzetben; b. oldalnézet. A két boglárt a koponya jobb oldalán és a jobb könyöknél lelték.

3. Vaskéspenge, rövid szárral, a fej tetejénél lelték. 4. Árféle vasszerszám, a has tájáról. 5. Összehajlitott bronzsodrony a gyomor tájékáról. 6. Kettős lemezgyűrű nyílt végekkel, fölüllete sima; a fej tetején vastörme-

lékkel; a vaskés mellett lelték, a miért is Kada helyesen azt véli, hogy a kés famarkolatának összeszorítására szolgált. 7. Gömbszelvényű csüngő, bronzból, a jobb medenczecsont felső része és a karcsont között lelték. 8. Bronzgyűrű, keskenyülő, gömbölyded végekkel, fölülete sima, a jobb vállnál találták. 9—22. Gyöngyök agyag- vagy üvegből, a nyak tájáról.

L) FÉRFI SÍRBÓL.

N) FÉRFI SÍRBÓL.

A gyöngyök egy része barna agyagból való beléarakott s kidomborodó fehér sávokkal.

G. Sima lemezű bronzgyűrű női csontváz negyedik kezujján.

H. Vastűzszerszám, kova és vaskés, férfi sírjában a bal medenczecsont alatt lelték.

II. sor. I. 1. Vaskés. 2. Tűzszerszám csonka darabja. 3. Kova; a bal medenczecsont alatt lelték.

K. 1., 2. Kettős bronzsodronyból font karpereczek, mindkettő csonka, a jobb és bal felső karról. 3. Vasár a szárán, a nyél farostjainak maradványaival; a medenczecsont felett találták. 4. Fekete cserépedény, nyaka tövén négy párhuzamos egyenes s fölötte s alatta körülfutó többszörös vonalból alakított hullámvonal ékíti. Szélén csorba. A koponya bal oldalánál állott. 5—22. Üveggyöngyök a nyak tájáról.

III. sor. L. Férfi csontváz, bal medenczecsontja alatt tűzszerszámot leltek, hozzározsdásodott kovatöredékkel és hozzátapadt vaskéssel.

M. Gyermekecsontváz, nyakánál agyaggyöngyök, vastű töredékei, a medenczecsont mellett sima fölületű gyűrű, bal vállán vékony kis bronzkarika.

IV. sor. N. Késpenge, férficsontváz jobb medenczecsontja tájáról; vasnyíl, feje környékén lelték, rhombikus idomú lehetett. Szára épségben maradt.

O. Női (?) sírból, vasásó széléről való pántolás (1a), átmetszete (1b), találták a jobb térd külső részén, élével felfelé fordítva. 2. Sima gyűrűk, találták a jobb fültáján és az állkapocs jobb oldalának felső részén. 3. Gyűrű, egymásra járó végekkel, fölületét egymást keresztező, harántosan futó vonalsorok ékítik; a jobb kézfejnél lelték.

Az V. sorban melléklet nélküli gyermeksírt leltek, a VI. sorban volt tárgyak nélküli gyermeksír, férficsontváz, asszonycsontváz, még egy gyermeksír és egy második férficsontváz, melynek medenczecsontja alatt kés s mellette csontok maradványai feküdtek.

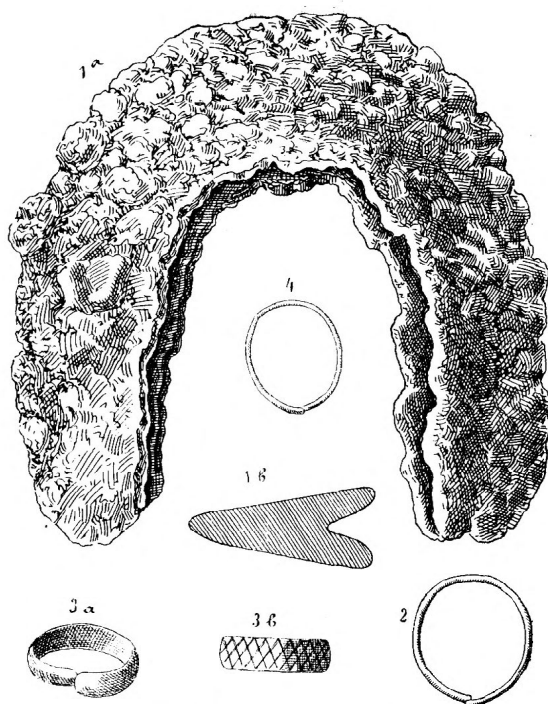
A legérdekesebb sír e sorban egy lovas sír volt.

P. Lovas sírjából való két kengyelvas (1.; 2.), egyik ép, a másik csonka, talpa szélesre hajló és alján hárombordás dísz domborodik ki, szárai csúcsívben emelkednek és laposak, a szárok két tompaszögben végződő lapban találkoznak, melynek közepén kerek lyuk volt a szíj belerősítésére; 1b; 2c a szárok oldalnézete; a jobb térd külső részén lelték.

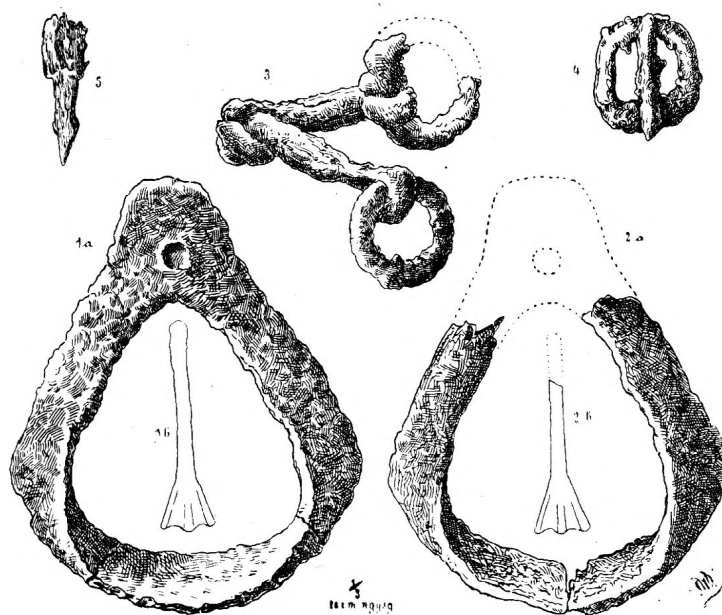
3. Vaszabla, középső rúdja két pálczatagból, mindegyik pálcza belső végén karikával a másikba van kapcsolva, külső karikája pedig a zabla karikáján lóg; egyik ezekből csonka; jelen állapotában a két tag összecukódott; a medenczecsont alsó részén lelték.

4. Vascsat, rozsdás; a jobb térd belső tájáról való.

5. Kés vagy nyíl szár felőli töredéke, a jobb könyök és borda között

O) NŐI (?) SÍRBÓL.

F) FÉRFI SÍRBÓL $\frac{1}{3}$ n.

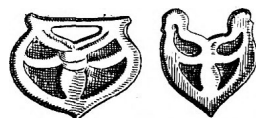
a fej felé fordított vastörmelékből csak ennyi volt megmenthető. Ezenkívül leltek még a fül táján egy kis bronzkarika-töredéket.

A jobb alsó lábszárcsonton csikókoponyát találtak. A koponya orral nyugotnak jobb pofáján feküdt; hátsó része alatt a csontváz bal alsó lábszárcsontján a bal lá fej felett egy lónak négy alsó lábszárcsontja olyformán volt elhelyezve, hogy három lábszárcsont közvetlenül egymáshoz szorítva és patával a váz felé fordulva, a negyedik közvetlenül a három darab alatt nyugot felé, kissé rézsutosan, de patával szintén a váz feje felé volt fordulva. Ebből következteti Kada, hogy a lovat nem egészben temették el. A sírnak a láb felől való külső része újabb korban fel volt ugyan dülva, mert abban téglatörmeléket és mázos edénydarabokat leltek és azért feltehető, hogy a lóváznak hiányzó részei elkallódtak; de ha a lovat egészben temették volna el, nem tehető fel Kada szerint, hogy a lóváz többi összes csontját kiszedték volna, mert akkor hogyan maradt volna meg épen a férficsontváznak a lóváz alatt levő lábfeje? Szakértők a koponyát 3 éves csikó koponyájának mondták, míg a négy láb öreg ló lába. Ezek alapján Kadának az a benyomása, hogy a kecskeméti temető korában már nem dívott a lóval való együttes temetkezés, de úgy mint a csornai sírban, már csak egyes lórészeket, a fejet s a lábakat rakták a sírba. Más jelenség volt az, hogy bal kezénél az egyes sírokban ugyanezen helyen észlelt kisebb állatcsont (sertés? kutya?) találtatott. A hullákat arcczal a nap felé fordították és a sírokba alighanem ételeket is tettek; egyik sírban edény, legtöbbször vagy a karcson, vagy a láb körül egy-egy darab állati csont hevert. Nem koporsókban temetkeztek, fának nyoma sem maradt; csak egyben találtak faszenet. A vázak tiszta homokban feküdtek, mely csak a vázak körvonalaiban volt a rothadás következtében megbarnulva. A mélységet illetőleg nincsenek határozott adatok, mert a domb az idők folyamában sokat kopott. A lovas sír 130 cm.-nyi mélységben volt s a felnőttek sírjait legtöbbször ily mélységben lelték; ellenben a gyermeksírok csak 10 cm.-nyire voltak, sőt egyes csontvázak majdnem a föld színén heverték. A lovas vitéz csontvázáról dr. Török Aurél adott anthropologiai leírást. Arch. Ért. 1896. I.

Kloštar (Belovár-Kőrös m.). Dr. Kuzsinszky az Arch. Ért. 1896. évi első füzetben (69. l.) említ egy leletet, melyet e vidékről a zágrábi muzeumban látott. «Hosszabb gyöngyfüzér, melyről apró gombokhoz erősített szív-

alakú lemezek lógnak; teljesen azonosak az anárcsi, törteli ősmagyar leleteinkben előforduló hasonló csüngőkkel, néhány apró, körtealakú csörgő fülbevalók, a minők a m. n. muzeumban az ősmagyar leleteket magába foglaló szekrényben is láthatók, egy-két sodronyból összecsavart torques, mely ősmagyar leleteinkben szintén feltalálható s a halántékgyűrűk hosszú sora.» A vázlatos rajzok, melyeket annak idején a helyszínén e lelet tárgyairól készítettem, nem szolgáltatnak a leírásra elég biztos alapot, e munka számára kértem róluk fényképeket; de azt a feleletet nyertem, hogy ez a lelet a jelen év folyamában a zágrábi «Viestnik»-ben fog közzététetni.

Mezőhegyes. Horváth J. tábornok elbeszéléséből tudjuk, hogy 1882-ben a mezőhegyesi határban lovas vitéz sírját találták. A csontvázon állítólag ferdén fekvő bőrszalag vonult harántosan s rajta párosával aranyozott ezüstpitykék kerültek elő, minőt ötöt a n. muzeumban bemutatnak. Van köztük kétféle forma; a rajzaikat idecsatoljuk; az ornamentika kidomborodik, a mélyedésekben az aranyozás nyomai maradtak. Mindkét fajtán háromlevelű virág a motívum, mely a pityke aljából kiindulva, jobbra-balra a sávok keretbe bocsájt egy hajtást és a középső szírommal a csúcsba emelkedik. Egyik pitykefajta keskenyebb és két kiálló nyújtványal bír melynek alján szögecs van; a másik fajta szélesebb és bekapcsolásra szolgáló áttört rése van egyik egyenesen záródó szélén.

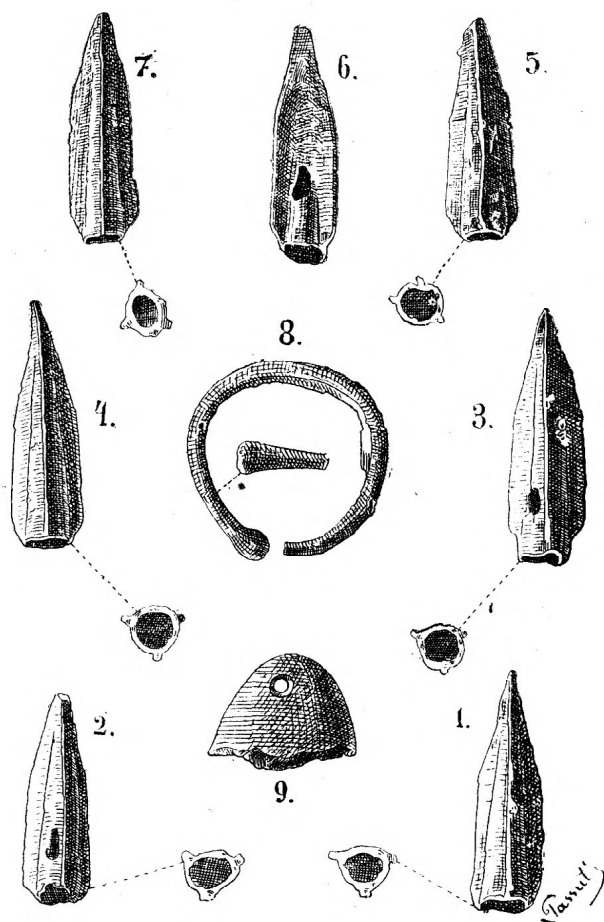

Mogyorós (Pest m.). A bold. Varázséji Gusztáv közlése szerint apró ezüstmogárlárcák kerültek innen a váci muzeumba, melyek a pilini boglárcokhoz hasonlóak. —a—a. (Dr. Tergina Gyula.) Arch. Ért. 1884. III. köt. 961. l.

Monaj (Abauj m.) Csoma József, abaujmegyei földbirtokos, 1886-ban halomsírt ásatott föl, melyről az Arch. Ért. 1897. 60—65. lapjain értekezett.

A halom a berenczi szőlők délnyugoti sarkánál, a monaji gazdák legelőjén, a Vendégi tetőtől Aszaló mezővárosig húzódó domblánczolat egyik magaslatán áll. Alapja szabályos köralakú, kerülete 82 m., átmérője 24 m., magassága mintegy 8 m. volt. Az ásatást egy északkeletről délkeletre vont 15 m.-nyi árokkal kezdte és mindjárt kezdetben ökörfogat s egy kova vakaró kést lelt. 40 cm. mélyen a halom ény-i hajlásán emberi csontváz elporlott részei mutatkoztak, a koponyának csupán kis részét lehetett fölismerni, a többi részek helyzetéből ítélve, dél-északi irányban kinyújtózva

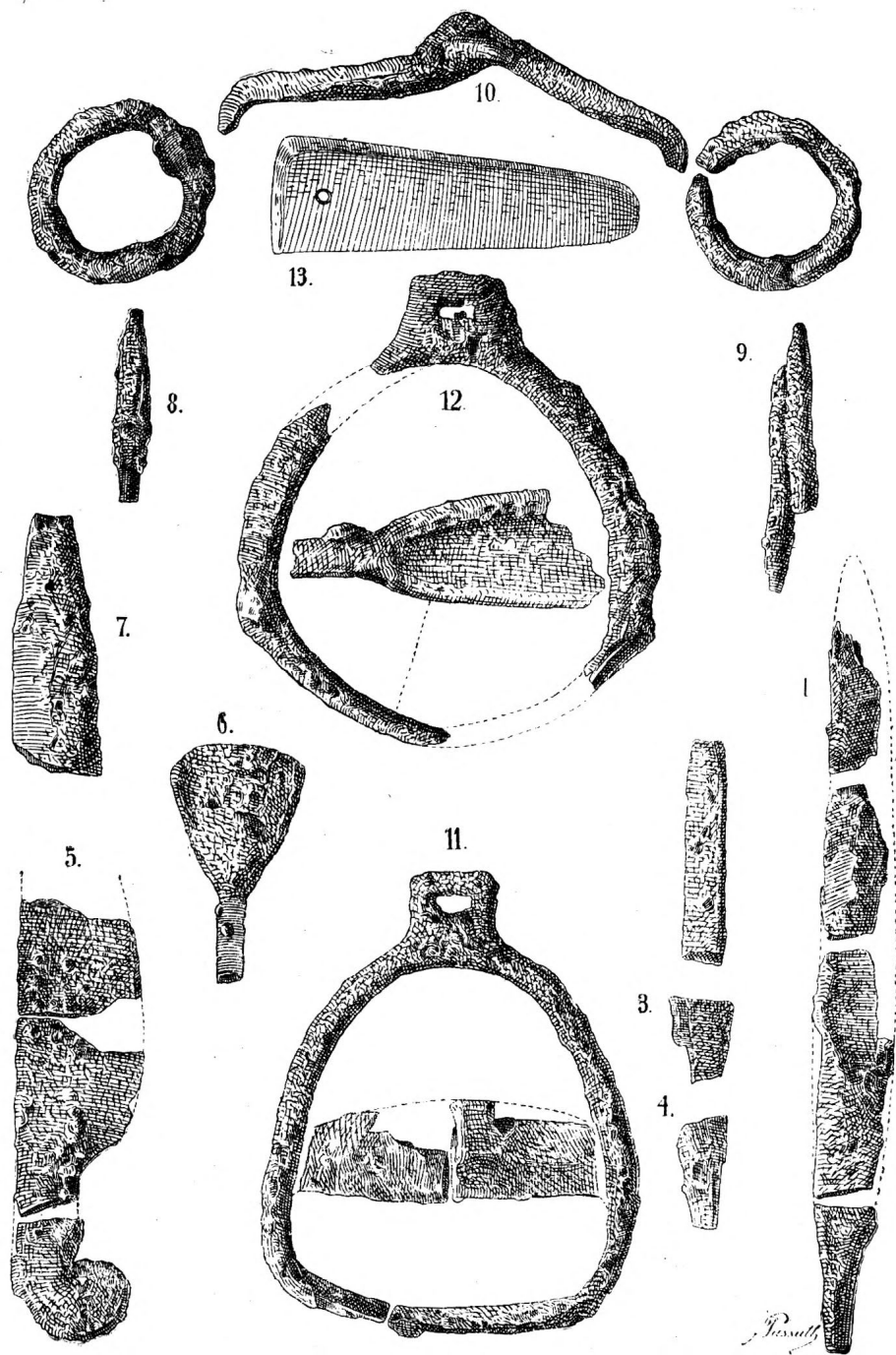
feküdt a halott. A központ felé folytatva az ásatást, 60 cm. mélyen sima kőeszközt vetett ki az ásó, mely a mai fenkövekhez és a neolith-kor kőgyaluihoz hasonlít. 80 cm. mélységben egy edény frissen letört karimája és utóbb egy szép nagy öblöny került elő. Az edényhez közel tál és közvetlenül a

XXIV. MONAJ $\frac{1}{1}$ n.

tál mellett egy kis bögre s több cserépdarab feküdt; 90 cm. mélységben egy kis bronzgyűrűt találtak.

Az ásatás további folyama alatt több ízben akadtak szórványosan cserépek, formátlanul pattogatott kovaszilánkok, köztük magkő és nyílhegy és kis rozsdáette vastárgyak; 170 cm. mélyen egy koponya kis elkorhadt

XXV. MONAJ $\frac{2}{3}$ n.

darabja s egyéb csontmaradványok fordultak elé. Ezekhez közel és velök egy magasságban egymásra halmozva vastárgyak feküdtek: két kengyelvas, vas zabla, vaskés, görbe, szélespengéjű vaskés töredéke, vasvéső, (?) háromszög idomú vaskard (?) hegye, több egyéb rozsdáttelt vastárgy töredéke, melyeknek eredeti rendeltetését nem lehet tudni.

E leletek alatt 175 cm. mélyen 9 cm. vastag, rothadt, reves fából álló réteg s alatta 6—12 cm. vastag szénréteg terült el, melyből kosárszámra lehetett szedni a szenet. E szénrétegben talált a kutató 20 darab bronz nyílhegyet s ilyen bronz nyílnak idétlen görbe alakká vagy egész kis gömbökké olvadt maradványait. A szénréteg alatt 7 cm. széles agyagtapaszt volt, ez alatt hordott, hányott föld, melyben egy nagy vörös mázú, erősen égetett, korongon készült edénytöredék volt, végre 250 cm. mélyen az ősföldre találtak.

A cserepek közül csak egy kis töredéken volt hullámos sáv, a többi nélkülözötte a díszítést.

A grafitos edények, a köpös bronz nyílcsúcsok (XXIV. 1—7.), a bronz karika (XXIV. 8.), és a körded végű, nyeles vaskés (XXV. táblánkon 5. sz.) a római kortól vidékeinken megelőző barbár világ emlékei köréből valók. Miként került ezek szomszédságába a korai középkorban egy lovas vitéz sírja és némi hagyatéka (zabla, kengyelvasak, kés, nyílhegy), azt kielégítőleg alig lehet megfejtetni; csak azt látjuk, hogy egyik sír tartalma sem maradt sértetlenül reánk.

XXV. tábla. 1. Vaskés, csonka, négy darabra törve, nyele csonka.

3.; 4. Más vaskések töredékei.

5. La Tène ízlésű vaskés töredéke; jellemző a körbehajló nyél, az egyenes hát és az él erős hihajlása.

6. Nyílcsúcs, háromszög idomú, éle felé szélesül, éle vízszintes és hátrántosan áll, gyöngén kihajló, szára csonka.

7. Vaskés töredéke. (?)

8. Nyílcsúcs vasból. Körded idomú volt, csúcsa letört.

9. Két összerozsdásodott vas nyílcsúcs, (?) mind a kettő csonka.

10. Vas zabla, csonka és három darabra tört, középrúdja gyűrűben járó két pálczából áll, a kantárgyűrűbe járó külső karikák letörték.

11. Kengyelvas, széles, majdnem egyenes talppal, négyszögű szíjlemezzel.

12. Kengyelvas, le- és kifelé hajló széles talppal, a talp alján mindkét szélén vonalas dudorodás, szárai erősen hajlók, a szíjlemez két külső oldala ferdén fut a vízszintes külső felé.

13. Fenő kő, apró lyukkal a felakasztásra.

Nagy-Kajdács (Tolna m.). I. A n. muzeum tolnamegyei gyűjtőtől rossz ezüstből való csüngő boglárt szerzett 1894-ben. Áll kerek lemezből, melynek alján két apró fül, a lemezke fölületén gömbszelvény módjára dudor emelkedik, körülötte keretes karimával, a karimából gyűrűded fülecske áll ki, melyről szívidomú lemezke lóg; ennek fölülete síma, széle hosszában kettős párhuzamos vonal fut; a díszítés mindkét lemezen présöltnek látszik. Lelték a nagykajdáci szigeten.

II. Nagy-Kajdácscról magángyűjtő útján halántékgyűrű került 1895-ben a n. muzeumba. A. É. 1895. 184.

Nagy-Kürü (Heves m.). Sírlelet, vétel útján került a n. muzeumba, említve Arch. Ért. 1893. XIII. 88.

XXVI. tábla. 1. Karperecz, rossz ezüstből, keskeny, síma pánt, melynek nyílt végei tekercs módra behajlanak; három darabra tört.

2. Más, hasonló karperecz, csak hogy nagyobb, mindkét végén csonka.

3. Szíjvégre való (?) lemez, fölülete síma, egyik vége csúcsba fut, másik vége tompa, csúcsa táján apró szögecs.

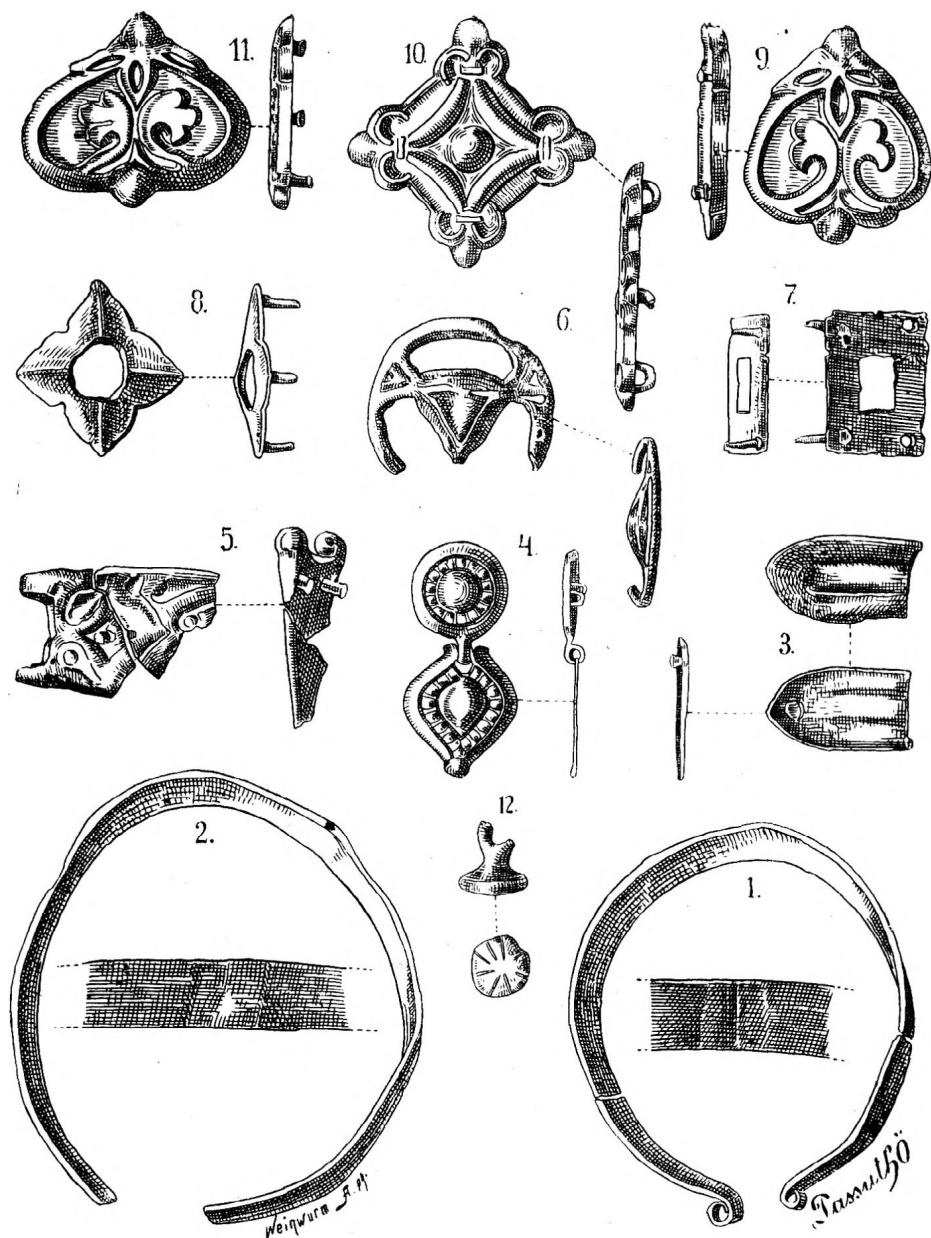
4. Csüngős pityke; a pityke korongos, közepett kidudorodó gömbszelvénynyel, körülötte gyöngykeret és a szélén síma, gyűrűs kerettel, alján két apró fül, karimájából kiálló gyűrűs fülről rhombikus idomú lemezke csüng, alsó hegyes csúcsán gömböcs, a középső tér csekélyen kidomborodik, melyet gyöngysor és kívül síma keret szegélyez.

5. Szíjvégre való (?) lemez két töredéke, párhuzamosan meginduló széleiből a két sarkon peczek féle áll ki, fölületének díszítményei nem érthetők meg tisztán a meglévő töredék után; alján két erősebb fajta szögecs.

6. Áttört művű korong, csonka állapotú; föltehető, hogy a középső háromszögű tag körül három szíjnak való rés vonult.

7. Négyszögű, síma bronzlemez, közepett négyszögű áttöréssel, minden sarkában volt szögecs, melyből kettő elveszett.

8. Boglár, ezüstből, négyszírmű, közepett kerek áttöréssel, minden szírom alján peczek.

XXVI. NAGY KÜRÜ $\frac{1}{1}$ n.

9. Szívidomú boglár, ezüstből; csúcsán gömböcs, melyből a két szét-hajló szél s a mező közepe felé irányuló tojásdad domborulat vonul, mind-egyik domború szírom közepe behajlott, ezekből erősebb inda domborodik ki mindkét felől, mely a boglár két szélét követve, a boglár széles oldalán összeér és kétkarélyú tagban végződven, hajlik kettfelé a mezőben; a két inda találkozásán gömböcsdísz áll ki a boglár keretéből; alján, a háromszögű térnek megfelelőleg, három szögecs.

10. Négyszögű boglár, ezüstből, közepett és négy csúcsán gömböcs; a a négy sarok gömböcsstáján mindkét felől kecses körhajlással támad egy-egy kidomborodó sáv és gyenge behajlással vonul a szomszéd csücsök felé, a hol a csücsök alatt a két sáv összeér; harántosan vonuló kettős tag a középső gömböcsccsel mintegy heraldikus liliommá köti össze; a boglár alján meg-lehetős erős fülek.

11. Szívidomú boglár, fölületének díszje teljesen összevág a 9. számúé-val, csakhogy idoma szélesebb és rövidebb; alján szögecs.

12. Apró csüngő ékszer, bronzból; füle csonka, alsó korongos lapját vonalak ékítik.

Nagyvárad. A nagyvárad múzeumban van egy ékszerlelet, mely Nagyváradon házépítésnél került elé. Bunyitay Vincze kanonok úr szíves-ségéből ismertethetem A. É. 1893. 140—142. A lelet és lelőhely körül-ményeiről nincsenek közelebbi adataink.

XXVII. tábla. 1—5. Csüngő boglár bronzból; (?) a boglár idoma lapo-san kidomborodó korong, gyűrűs karimával, alján fül (1 b., 5 b.) keretéből kampó nyúlik ki, melyről szívidomú lemez függ; e lemez öntése tökéletlen, a felületet szegélyző domború keret nincs elég szabályosan határolva és fölületén a két gyűrűs emelkedés és a négyszög, mely szintén keretes, néha sekély mélyedés, néha pedig áttört. Ép oly határozatlan a lemez csúcsából kiálló hármas vagy kettős körded apró nyujtvány.

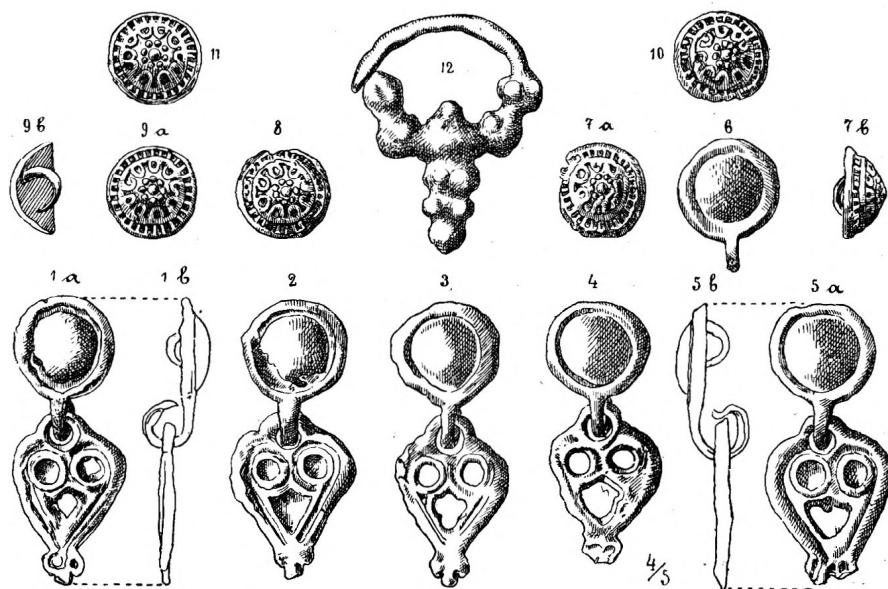
6. Hasonló korongos boglárka, csüngő nélkül.

7—11. Gömbszelvény idomú gombok, bronzból, alul kampós füllel (9b); fölületét a szélén párhuzamos vonalkeret közt egymás mellett sorakozó pálczatagok fogják körül, ehhez a csatlakozik félkörökből alakított díszsor s a gomb legtetején közepett nagyobb gömböcs körül gyöngyör áll ki.

12. Fülönfüggő, bronzból, a népvándorlási sírmezőkről ismert egyik

idom durva utánzása. Karikája nyílt végű, alján kétfelől durván kidomborodó két-két dudor között fölfelé és lefelé álló dudorok csoportja, melyek e helyütt a nemesvölgyi és egyéb sirmezőkről ismert fülönfüggők gyöngeit utánozzák.

XXVIII. tábla. 13. Nyakgyűrű, négy egymásra tekert sárgaréz sodronyból, egyik végén hurok, másik végén kampó, melyet a középső sodronypárból alakítottak; legnagyobb átmérője 13 cm.

XXVII. NAGYVÁRAD $\frac{4}{5}$ n.

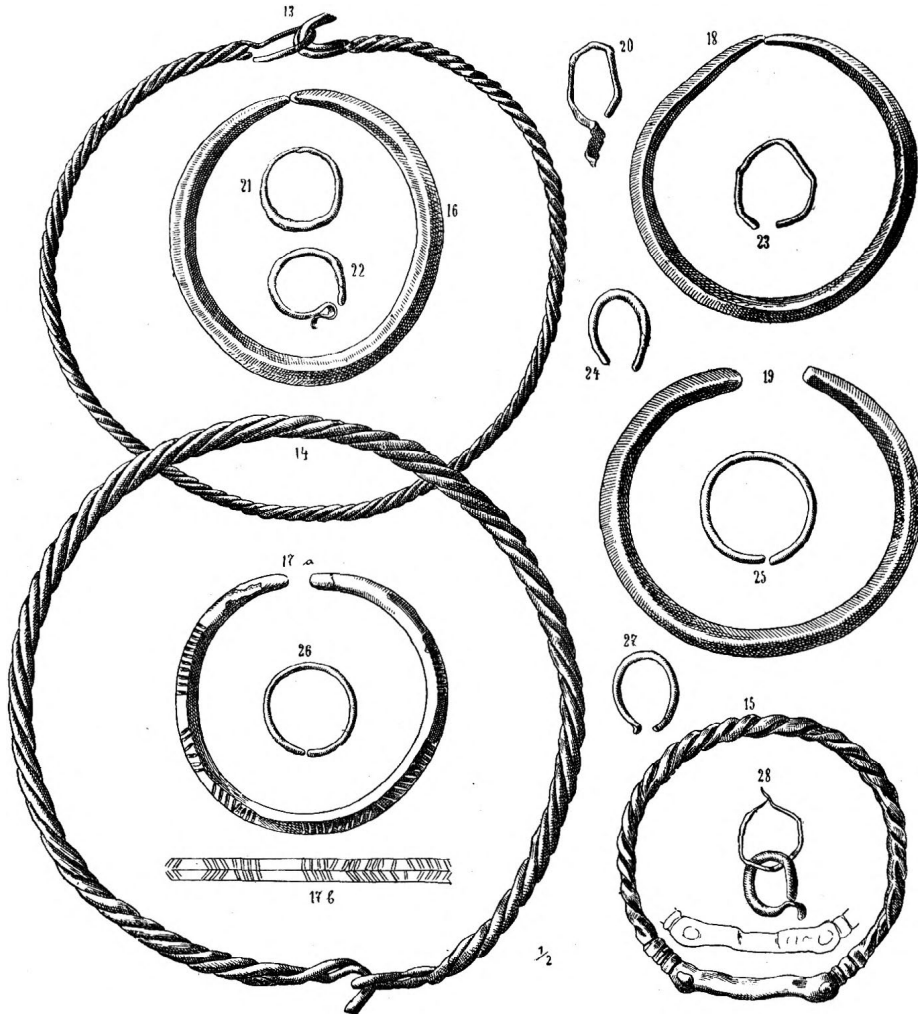
14. Hasonló nyakgyűrű, de valamivel nagyobb. Ilyen nagyobb fajta kettő volt, legnagyobb átmérőjük 13·5 cm.; a négy sodronynak együttléve legnagyobb vastagsága 6 cm.

Volt azon kívül egy dupla sodronyú karika, belefent harmadik sodronnyal, legnagyobb átmérője 12·8 cm.

15. Karperecz, bronzból, zárt, két durván nagyolt állatfej néz egymás felé és szája összefut, a két fej tövén a gyűrű harántosan tagolt többi részén hosszában futó csavart-hornyolatokkal ékes. Legnagyobb belső átmérője 6·6; fala vastagsága 6. mm.

16. Karperecz, bronzból, nyílt, hegyes végű, körded, sima fölülettel; legnagyobb belső átmérője 6·4 cm.

17. Karperecz, bronzból, nyílt tompa végű, négyélű, a két külső lapon vonalas diszű, legnagyobb belső átmérője 6 cm.; a vonalak rajza 17b.
 18. Karperecz, bronzból, nyílt, hegyes végű, négyélű, hasonló nagyságú.
 19. Hasonló karperecz, csakhogy végei tompák.

XXVIII. NAGYVÁRAD $1\frac{1}{2}$ n.

20—28. Tíz karika, melyek közül négyen (20., 22., 27., 28.) még meg-látszik a halántékgyűrűk S forma nyújtványából egy darabka, míg a többi nyílt vagy zárt végű síma gyűrű volt, melynek közelebbi rendeltetése ismeretlen,

Nagy-Teremia (Torontál m.). Az 1875. évi december havában dr. Stock Kristóf nagyteremiai szőlőjét fölforgatta s ezúttal sírra akadtak. A szőlő mintegy 10—12 méternyi dombon huzódik. Az orvos éppen távol volt, mikor a munkások csontvázra akadtak és mellette «gombokat, mentelánczot, csatmaradványokat, vászon- és selyemdarabokat, ezüstfejű szegekkel ellátott fadarabokat, stb.» leltek. Még mielőtt a földtulajdonos vagy más értelme-
sebb ember a leletről értesült volna, a munkások az ásást gond nélkül folytatván, a csontokat s a mellékleteket a földdel össze-vissza keverték. Mikor az orvos a leletről értesült, legott kisietett a hely színére és a lelő-helyet újra gondosan felforgattatta, de a csontvázat már nem bírta teljesen összeállítani. Állítása szerint középtestű *férfi* volt, feltűnő, rendkívüli széles alsó állkapocscsal, teljesen ép fogakkal. A kiásott egyén alatt állítólag cserépedényt is leltek, de eltörték. E domb hosszában már több ízben ásattak ki emberi csontvázak, nevezetesen 1839-ben pinczeásás alkalmával bukkantak kettőre. (Hunyár János tanítónak a n. muzeum régiségtári levéltárában 100/1877. sz. a. őrzött levele szerint.) A lelet utóbb 1877. évi junius 6-ikán vétel útján jutott a n. muzeumba. Először hivatkozott reá az irodalomban Pulszky Ferencz, M. tud. Ak. Évk. 1878. — 1., utóbb ugyanő ismertette Magyar pog. sírleletek 1891. 12. l. A leírásba beletévedt egy nagyobb szívalakú lemez, mely nem Nagy-Teremiáról való (lsd Batta).

XXIX. tábla. 1. Egy darab lenszövet, szövése még erős s jó karban van, de az öltözetdarab, a melynek részét képezte, nem állapítható meg. $\frac{2}{5}$ n.

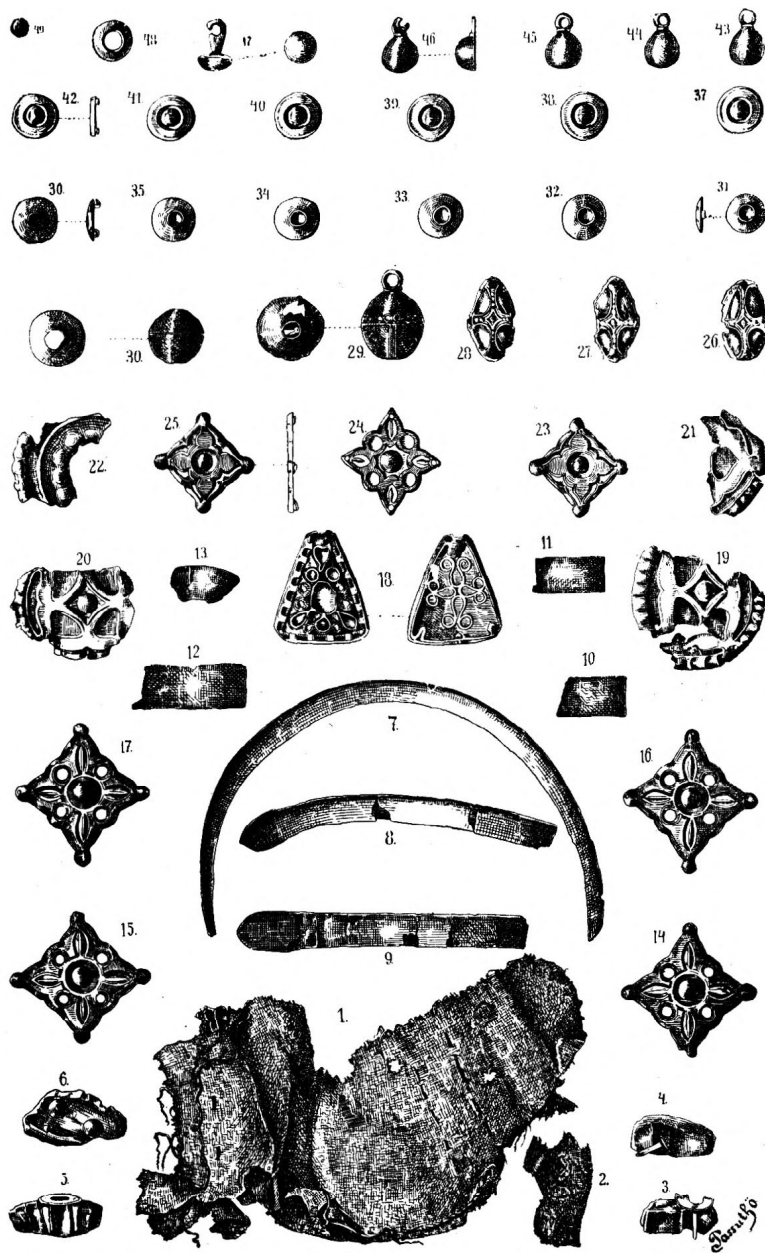
2. Kisebb szövetdarabka, belékszött mustrával. $\frac{2}{5}$ n.

3—6. Fadarabkák, belévert szögecsekkel, a szögek feje kúpos vagy kerek boglár alján állottak, mely még rajta van a fadarabkán (3., 5.). A fadarabkák vastagsága különböző és idomuk sem elég határozott arra, hogy valószínűséggel következtessünk a tárgyra, melyből származnak; talán még legelőbb nyeregkapára gondolhatunk. $\frac{2}{5}$ n.

7—9. Ezüstpántú karikának három töredéke; a karika legnagyobb átmérője 12 cm., a pánt szélessége 1 cm., végei csúcsosak. $\frac{2}{5}$ n.

10—12. Ezüstpántok darabjai, egyiknek (10.) szélessége 1'3 cm., a másiké (11. sz.) 1'1 cm., a harmadiké (12. sz.) 1'5 cm.; egyik végük egyenes, a másik csonka. $\frac{2}{5}$ n.

13. Ezüstlemezke, hajlított szélű lemez csonka darabja. $\frac{2}{5}$ n.

XXIX. NAGY TEREMIA $\frac{2}{5}$ n.

14—17. Áttört művű ezüstboglárok, négyszögűek, minden sarok dudorral végződik; közepett szegélyezett körídomú mélyedésből lapos kúp domborodik, a mélyedés szegélyéből a négy csúcs felé a mélyedésből kidomborodó tojásdad levél nyúlik, közepén gerinczczel; a levelek közeiben négy szegélyezett körídomú áttörés, melynek hajlását a boglár külső széle ismétli; a mélyedések aranyozottak. 10 darab. $\frac{2}{5}$ n.

18. Fülönfüggő (?), egymás fölé helyezett háromszögű lemezből, melynek csúcsáról nyilván letört a füles gyűrű, melyen lógott. Előlapja díszesebben van ékítve, mint a hátulsó lemez. Közepét rekeszbe foglalt szabálytalan, nagyjából tojásdad ídomú fehér üveg ékíti; a három sarokban tojásdad rekeszben, melynek tövét apró rovátkolt sodrony fogja körül, fölváltva zöld és vörös színű üveg díszlik; a felső sarokbeli rekesz csúcsa mellett egy-egy kerek rekeszben s a két alsó sarokbeli rekesz között a középső rekeszszel összefüggő körded rekeszben szintén színes üveg, ezeket is alul rovátkolt sodrony szegélyezi. A rekeszek közeiben a három szög keskeny oldalán két rovátkolt sodrony körded hajlásban foglalja el a tért, míg a hosszoldalokon lerakott rovátkolt sodrony S formára összefüggő két körbe hajló idomot képez. A háromszögű lemez szélét rovátkolt vastagabb sodrony szegélyezi és erre reáfekszik és leszorítja az alsó lemez karimája, mely fogsor formára van kimetszve. Az alsó lemez síma külső oldalát síma (?) sodrony szegélyezte, a sarkokon behajló nyújtványokkal és a közepén derékszög alatt pápaszem idomát képező négy sodronyszál van hosszabb hurkos hajlásával derékszögben egymáshoz téve. Két példányban van, mely teljesen összevág, de föntartása különböző. $\frac{2}{5}$ n.

19—21. Boglárok, présölt vékony lemezből, mindegyik csonka, de az eredeti idom fölismerhető. Körded szélűek voltak és gyöngyözött keret keretelte be a lemezt, a keretben egy helyütt még megvan egy kis lyukacs, mely mutatja, hogy szövetre lehetett fölvarrva; van egészben hat töredék. A közepén körded dudor domborodik hajlított szélű mélyebb négyszögből, a négyszög szélein domborodó sávok vonulnak, melyek a sarkon mindig összefutnak és mindegyik sarkon kiindul kétfelé a lemez külső keretéig nyúló kéttágú levél. A háttér aranyozott. $\frac{2}{5}$ n.

22. Ezüstlemezű nagyobb boglár csonka része, a fönmaradt darab biztosan kerek idomra enged következtetni, melyen belső és külső gyöngykör s a kettő között keskenyen kidomborodó vonalkeret vonult körül.

23. Négyyszögű boglár, minden sarkán félgömbű dudor, a négy oldal közepén mindig befelé ugró szögben megtörik. A boglár közepén körmélyedésből gömbszelvény emelkedik, a mélyedés körül a sarok felé egy-egy nagyobb csúcsos és közben félkörhajlású kisebb szírom domborodik. A mélyedések aranyozottak; hátulján szögecskék; van 13 darab. $\frac{2}{5}$ n.

24. Négyyszögű boglár, díszítménye hasonlít a 14. számúéhoz. Közepett gömbszelvényű domborodás, körülötte mélyedés; a négy sarokban egy-egy mandolaforma körben körídom, ezek közepén mindig mélyedés van, mely körül kidomborodó, lapos keret vonul; a mandolás mélyedésekben bordás emelkedések; mindegyik csúcson felvarrásra szolgáló apró lyuk; a mélyedések aranyozottak; egy darab. $\frac{2}{5}$ n.

25. Olyan, mint a 23. számú boglár; ilyen idom van egészben tizenhárom darab.

26—28. Aranylemezek, melyeknek az idoma hosszában ketté metszett tojáshoz hasonlíthatók, síma szegélylyel, melyen fölvarrásra szolgáló lyukacsok. A fölületet két rövidebb és két hosszabb ágú keresztidom, melynek szárai végeik felé szélesbülnek, négy kerekded mezőre osztja. A kereszt közepén gömböcs hajlott oldalú négyyszögben, melynek csúcaiból egy-egy gyöngysor indul végig a kereszt szárain; a domború díszítmények présölteknek látszanak; egészben 11 darab ilyen ékszerlemez van; mire szolgálhattak, nem bizonyos. $\frac{2}{5}$ n.

29. Gömbös csüngő, ezüstből, gyűrűs füllel, az ellentett ponton sodronyos körkerettel, melyben talán gyöngy vagy gömböcs volt, mely letört. A legerősebb kihajláson sodrony vonul körül, fölötte rovátkos sodronyból alakított köröcskék sorakoznak; a harántos sodronyból derékszög alatt hármas sodrony szelvényekre osztja a gömb alsó felét; mindegyik szelvény felső sarkában háromszögbe rakott gömböcs csoport s közepén rovátkolt sodronyú körben egy gömböcs és széléből háromszögben kiálló több gömböcs csoport. Egy darab. $\frac{2}{5}$ n.

30. Üres, fületlen ezüst gömbidomú csüngő két fele.

31—36. Kerek boglárka, ezüstből, csekélyen kihajló, síma fölülettel, közepett szegélyezett körmélyedéssel; alján egy, néha két szögecs; mélyedése aranyozott. Hét darab. $\frac{2}{5}$ n.

37—42. Kerek boglárka, ezüstből, 89 darab; síma kerettel, közepett

mélyedésből kiemelkedő, lapos gömbszelvényű dudor; a mélyedés aranyozott, alján két szögecs. $\frac{2}{5}$ n.

43—46. Gömböcs, csüngő bronzból karikás füllel, függélyes tengelye irányában összerakott két egyenlő részből (46. sz.) van hat fél db. $\frac{2}{5}$ n.

47. Csüngő, bronzból, egy darab, gömbszelet idomú, melynek aljából hosszú szárú fül áll ki. $\frac{2}{5}$ n.

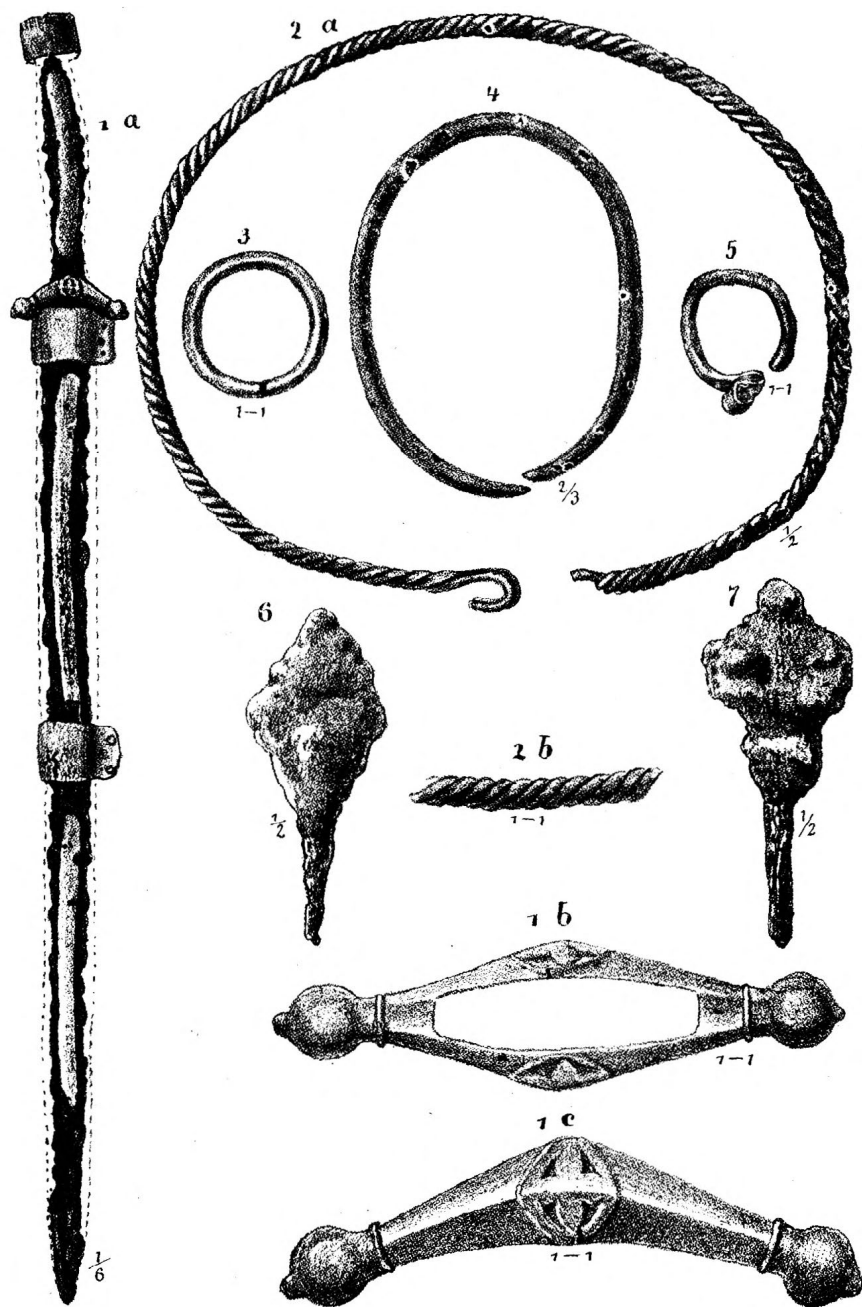
48. Ezüst boglár, valószínűleg csonka, olyan lehetett, mint a 42. számú, csak hogy közepe kitört. $\frac{2}{5}$ n.

49. Kék üveggyöngy.

A leletben van még feketés, durva cseréptöredék; négyszirmú boglár; egy kis szög s egy kis szögfej.

Nemes-Ócsa. Végh Adorján nemes-ócsai birtokos 1880-ban kertjében néhány sírt ásatott föl, melyről az Arch. Ért. 1881. évi folyamában értekezett (41—44. ll.). Az első sírban a csontváz ugyan jó állapotban volt, de mellékleteket nem talált. Ettől 2·50 m. távolságban, 50 cm. mélységben feküdt a második csontváz hanyatt fekvő kinyújtott helyzetben, arczczal kelet felé, nyaka körül három szál sodronyból csavart sárgaréz-nyakperecz volt. Bal füle táján halánték-gyűrű feküdt, jobb karja alsó szárán nyílt végű karperecz volt. A harmadik sír az elsőtől nyugotra 3 m.-nyire feküdt, bolygatott sír volt régiségek nélkül. Ugyancsak az első sírtól 4·35 m.-nyire (4.) gyermek-sír volt mellékletek nélkül. Az első sírtól 3·10 m.-nyi távolságban délkeletre, hanyatt kinyújtott helyzetben, arczczal keletnek, felnőtt ember csontváza feküdt, jobb fülénél 2 cm.-nyi átméretű, bal fülénél $2\frac{3}{4}$ cm. átméretű karika találtatott (5. sír). A hatodik sír 7·55 m.-nyire feküdt éjszakra, a bal fül táján 2·7 cm.-nyi átmérőjű gyűrű feküdt.

5·20 m.-nyire keletre az első sírtól mellékletek nélküli gyermek-sír került elé (6. sír). Az első sírtól éjszak-nyugotra 8·20 m.-nyire ugyancsak 50 cm.-nyi mélységben lovas sír akadt (7. sír); az ember- s a lócsontváz ugyan csonka volt, de a fegyverek s az ékszerek érintetlen állapotban találtattak. A csontok fekvéséből kitűnt, hogy arczczal kelet felé fordult a halott és jobb oldalán hátra hanyatló kinyújtott helyzetben volt, a ló feje pedig jobb oldalával a férfi jobb lába fölé hajolt. A fegyverzet talán e helyzet miatt mind a jobb oldalra csúszott. A ló feje körül fölismerhetlen rozsdás vastöredékek feküdtek, a ló fejcsontján is látszott rozsdafolt; a férfifej jobb füle táján

XXX. NEMES ÓCSA

2 cm. átméretű síma aranykarika találtatott; a mellcsontoknál pitykegombhoz hasonló füles bronzgömböcskét leltek, egész hossza fülestől 1·7 cm. volt; jobb oldalán feküdt a kard, közel hozzá néhány fölismerhetlen rozsdáette vastárgy, három nyílhegy, három hajító dárdacsúcs s egy lándsacsúcs akadt, mind megrozsdásodott vasból, hozzározsdásodott fadarabokkal.

A kutató tekintettel arra, hogy különféle koponyaidomú csontvázak akadtak e helyütt közeli szomszédságban és hivatkozva Anonymusnak Komárom vidékének megszállásáról adott hírére, úgy vélekedik, hogy a nemes-ócsai régi temetőben kúnok és magyarok együtt temetkeztek. A kutató a tárgyak egy részét a N. Múzeumnak ajándékozta, azokat mutatja be a következő tábla.

XXX. Tábla. 1 a. Vaskard rozsdáette fölülettel, több darabban, valószínű, hogy egy élő volt és lehet, hogy kissé hajlott volt, hossza 90 cm., legnagyobb szélessége hüvelyestől, a hüvelyt a faborítékra alkalmazott csontlemezek ékitették; a marokvédő 8 cm. hosszú és bronzból való (1 b. fölülről, 1 c. oldalt mutatja), közepett legvastagabb, végei felé keskenyül és meghajlik, körtveidomú gomb, tövén gyűrűtaggal végződik mindkét csúcsán; oldalán közepett tompa él fut végig és közepett gyűrűtagban négyszirmú virág domborodik ki, a penge rése irányában a keskeny oldalon hornyolat vonul a körtve tövéig. A markolat hossza 16 cm., ferdén áll a penge irányára, a kutató szerint (43. l.) tokjának belseje vasból, külseje fából készült és három helyen 4 cm.-nyi síma bronzlemezű pánt körítette, melyből kettő oldalt nyitva áll s 1·5 cm.-nyire megnyúlik, a kardszív vagy szalag végeinek befogadására, mely e lemezeken látható lyuk tanúsága szerint szegeccsel lehetett beléerősítve. Képünkön más helyre tettük a három lemezt, egyet a markolat végére, s kettőt a hüvelyre, mert valószínű, hogy ott volt eredeti helyük. A 7. sírból.

2 a. Hármassárgaréz-sodronyból csavart nyakgyűrű nyílt végekkel, egyik vége kampós, másik hurkos vége csonka; 2 b. egy részletet $\frac{1}{4}$ nagyságban mutat; a 2. sírból.

3. Gyűrű sárgarézből, síma, zárt; az 5. sírból.

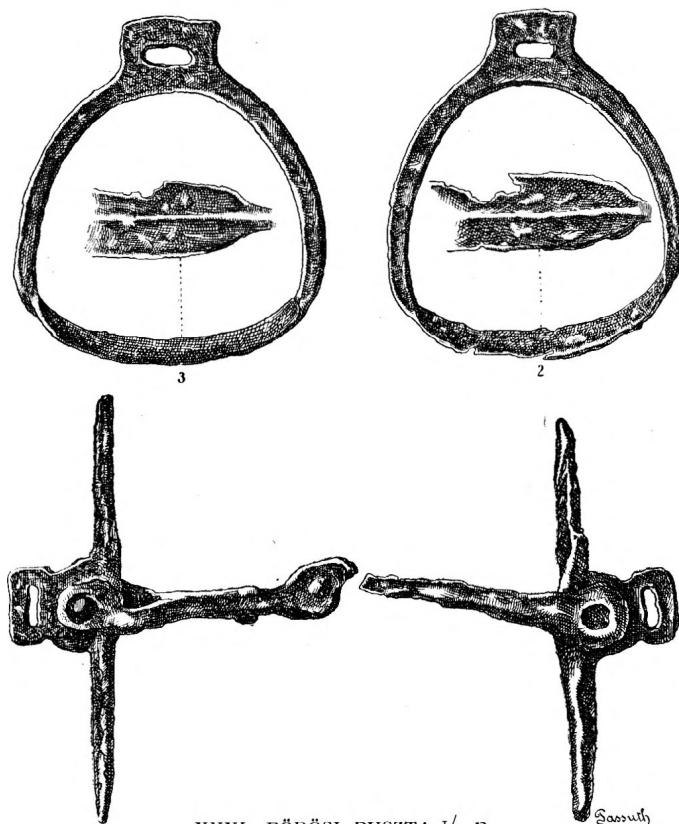
4. Karperecz síma fölületű, nyílt, hegyes végekkel; a 2. sírból.

5. «Halántékkarika» sárgarézből; a 2. sírból.

6. és 7. Vasnyílhegy, lapos rhombikus idomú, vesszőbe való hegyes szárral; a 7. sírból.

E sorok írójának a lelet néhány tárgyairól és motivumairól tett megjegyzéseit lásd Arch. Ért. 1881. XIV. 352—353.

Pörösi puszta (Csongrád m.). A horgosi községhez tartozó pörösi pusztán 1870-ben sirleletek kerültek elő, melyekről Széll Farkas adott hírt az Arch. Ért. 1872. évi VI. köt. 40—44. lapjain. E szerint 1870-ben egy juhász

XXXI. PÖRÖSI PUSZTA $\frac{1}{3}$ n.

a pörösi pusztán birkáit legeltetvén, a szél által lehordott homokbuczkák egyikében kilátszó ember- és lókoponyát találván, kíváncsiságból turkálni kezdte a homokot és a lókoponya mellett két kengyelt s fogai közt egy zablát, körülötte ló és ember csontjait és 36 «gombot» lelt. Félévvel utóbb Széll Farkas Reizner János társaságában a lelet színhelyén már csak egy 10 lépés hosszú és három lépés széles körded mélyedést láhattak, ásatásuk nem járt sikerrel, mert egy ásonyomnyira a sok essőzés miatt víz fakadt föl; be kellett tehát érniök azzal, hogy a mélyedés fölületén és szélein kézzel csinált

durva cserépdarabokat gyűjthettek össze, melyek kis újni vastagok, vörhenyeges felszínnel, fekete vonallal és fekete törzsszel. Csak hírből tudhatták meg, hogy az ember koponyája keletre feküdt s egy rakáson volt ember- és lócsontváz. A lelt tárgyakból a horgosi községházán átvettek egy ló- s egy emberkoponyát, két vaskengyelt, zablát és 22 «gombot».

A ló- és emberkoponya ép állapotban volt; a lónak még megvoltak csikófogai és agyarái, miből látszik, hogy csödör volt és négy évesnél több nem lehetett. A boglárók kétfélék s rajtuk kívül ezüstkarika is előkerült. A boglárók ábráit lásd az LIII. táblán 18—19. és 17—24.

XXXI. Tábla. 1. Oldalpálczás vas-zabla, ketté tört, baloldali tagja épebb; ezen a szájba való rúd teljesen megvan, csak hogy a belső végén a gyűrű, melyben a másik rúd gyűrűje járt, tömör lemezzé rozsdásodott, a másik rúd gyűrűje letört; a rudak másik karikája is, melyben az oldalpálcza áll, a rozsdá által megmerevedett, megvan az álladzó szíjnak való vasgyűrű mindkét pálczán és a kantárnak való lemez sajátságos idomban, mely a kengyelvasak szíjlemezére emlékeztet.

2., 3. Két kengyelvas, mely idomra hasonló, de méreteiben némileg eltér egymástól; talpuk széles és kihajló, alul gerinczczel és karimával, a száruk laposak és tompított csúcsívben emelkednek, a szíjlemez szabályos négyszögű és a szíjnak való rés hosszénégyszögű, kerekded sarkokkal.

Selypi pusztá (Nógrád m.) A selypi pusztán, Hatvantól 12 kilométernyire, a Zagyvához közel, czukorgyár részére épülő mészkemencze alapozása közben 1892-ben több sírra akadtak a munkások, melyekről Dr. Könyöki Alajos értekezett Arch. Ért. 1892. 227—235.

Az első sírban egy kinyújtott helyzetben koponyával keletnek, hanyatt fekvő emberi csontvázra bukkantak a munkások; a sírban egyéb nem is volt. Ettől néhány méterre északnyugotnak, mintegy tíz emberi holttest maradványa került napfényre, mely ugyanazon helyzetben és irányban feküdt, mint az első és a csontvázak mellett sem volt sírmelléklet. Mind e sírok s az utóbb leirandók is sárgásbarna agyagos földben feküdtek, míg a sírgödör sötétebb színű földdel volt megtöltve.

Mikor a gyárhoz vezető vasúti vágányt építették, közvetlenül a gyár előtt, alig egy méternyire a gyp alatt szintén csontvázakra akadtak, melyeknek földalatti létét semmi halom vagy más jel nem árulta el. Két sírban ló

maradványa és egyéb mellékletek feküdtek, de hány sírt tártak föl ezúttal, nem volt megállapítható; csak négy sír föltárását ellenőrizte a dolog iránt érdeklődő egyén. Az eltemetettek déltől éjszaknak vezető sorban ketten 4—5 méterre egymástól egyenesen, hanyatt, kinyújtózva, fejfel nyugalomra feküdtek, úgy, hogy arczczal kelet felé néztek. Koporsónak vagy kőkerítésnek nyoma sem volt észlelhető, a csontvázak szabadon feküdtek a gödörben, melynek feneke ki lett egyengítve, de alakja nem volt szabályos derékszögű, oldalfalai pedig nem laposak és függélyesek, mi a talaj szinkülömbőségétől tisztán volt látható. A gödrökben nem volt sem szén, sem kő, sem edény vagy cserép.

A két lovas sír közvetlenül egymás mellett, tőle a mellékletek után ítélve éjszakra férfi és női sír volt.

Az első lovas sírban a lovas csontváza jobb oldalán, felső karcsontja magasságában három nyílcsúcs feküdt; a baloldali medenczecsont felett két vaskést és közel hozzájuk két ezüstgyűrűt leltek. A medenczében két lyukkal bíró agyagtárgyat leltek. A lócsontváz koponyájával és végtagjaival az emberi váz lábaitól mintegy méternyire, megfordított fekvésben volt elhelyezve. A zabla a lókoponya mellett feküdt; a bordák alól kengyelvaspár volt és mellette szíjcsat.

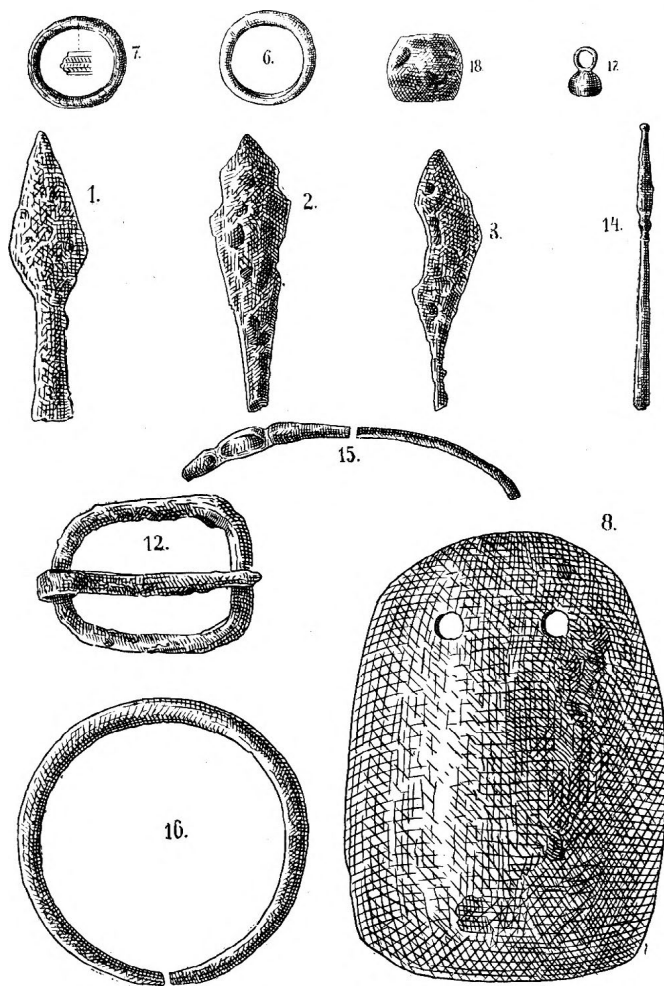
A második lovassír helyzete ugyanaz volt. Volt ebben is két vasnyílhegy, egy vaskés s egy bronzkarika, belső lapos fölülettel; továbbá két kengyelvas, mely a talp s a száraz idomára, valamint nagyságra nézve megfelelnek a főnemlítettnek, de nélkülözik a bronzdíszítést, szíjtartó lemezük pedig négyszögalakú. Előkerült két szíjcsat és a zabla fele.

A harmadik sírgödörben erős csontú férfiváz jobb válla mellett 20 cm. hosszú, 5 cm. széles vaskést találtak, hegye le van törve és nyélnek nem akadt nyoma; hátgerinczén vastűnek fele része került elé.

A negyedik sír női sír lehetett, mert csak néhány ékszer, de sem fegyver, sem szerszám nem volt benne. A jobbkéz középújjú csontján maradt körülbelül 2 mm. vastag aranyhuzalból készült gyűrű; díszítése keresztbe rakott, vésett rovátkákból állott. A váz jobb oldalán bronzkarikát találtak, melyet a munkások eltörtek, a baloldalú bronzkarika épségben maradt, sőt len- vagy kenderrostok is tapadtak még hozzá. Volt a sírban még néhány gömböcsös csüngő és egy gyöngyszem. A sírgödrök között három hullámvonalas díszű cserépedényt találtak.

A temetőhely kiterjedéséről biztosat nem lehet mondani, de hallomás szerint a jelzett sírokon kívül utóbb is akadtak sírok.

XXXII., XXXIII. Tábla. 1. Köpűs vasnyílhegy, 7.1 cm. hosszú, levele lapos, vége a köpű felé keskenyül, legnagyobb átmérője 1.9 cm.; a köpűben

XXXII. SELYPI PUSZTA CCA 1/2 n.

19 mm. Mindkét gyűrű belül sík lapú, kívül kerekded. Az ép gyűrűn (7. sz.), belső síkjához derékszög alatt két lapocska fut körül és háromtagú gyöngyözés által köttetik össze egymással; a gyöngyözés középső tagja, rézsútosan fekvő, egymással párhuzamosan futó rovátkákkal van ékítve, melyek a gyöngyözés két oldaltagján, ellenkező irányban futó rovátkákban

a faszár egy darabkája belé rozsdásodva most is látható.

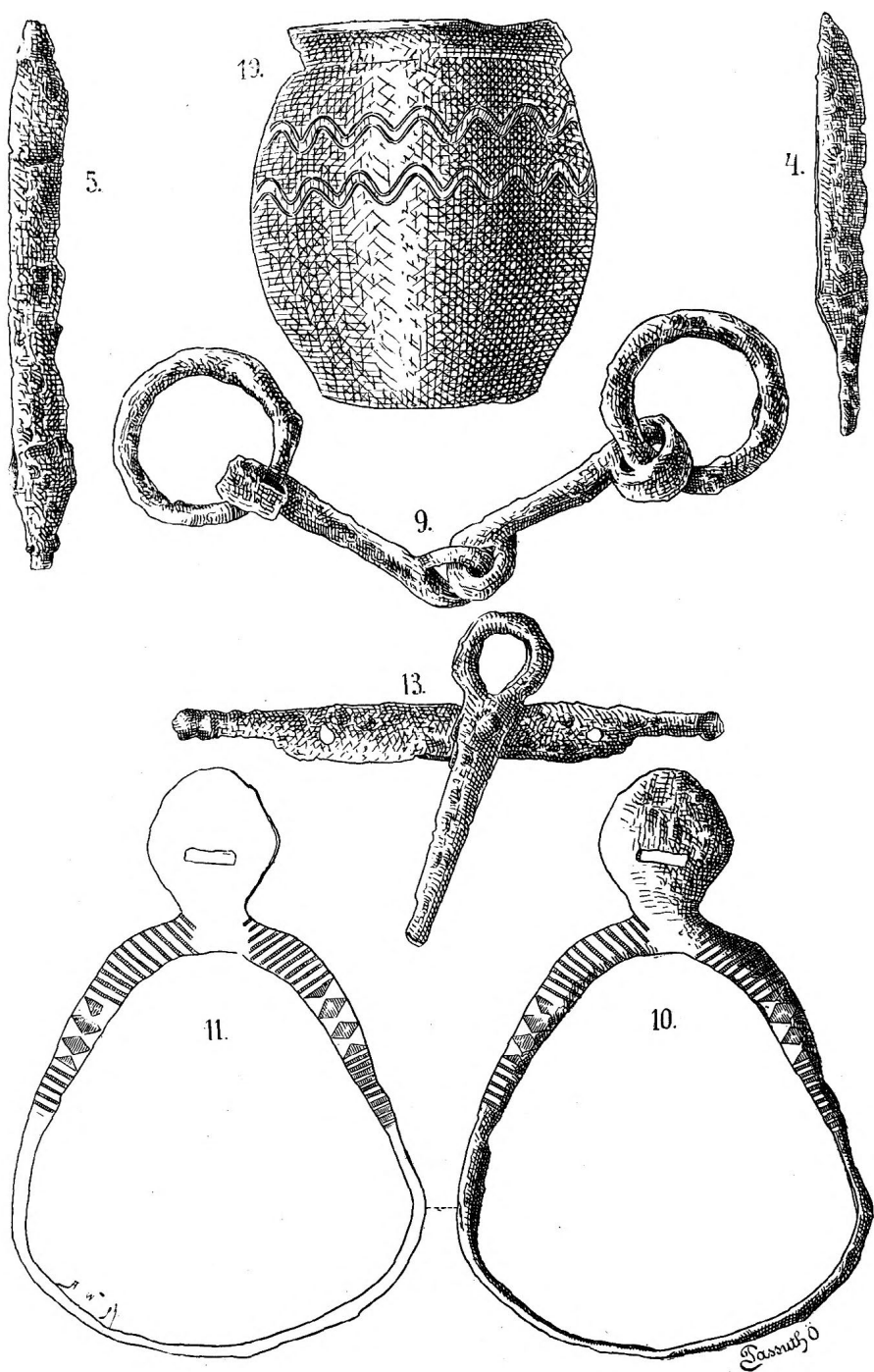
2. és 3. Csonka nyílcsúcsok vasból, egyiken (3. sz.) megmaradt a favesszőbe való ékelésre szánt szár, a másíkróletört (2. sz.). Az utóbbi nagyobb és a levele formáját már nem lehet biztosan tudni; az előbbi (3. sz.) levelének idoma rhombikus lehetett.

Mind a három nyílcsúcs az első lovassírból való.

4. és 5. Két vaskés ugyanazon sírból, egyiknek hossza 116 mm., a másiké 155 mm., egyiken még megvan a nyeltüske (4. sz.), a másíkról letört; mind a kettő az első lovassírból való.

6. Kopott ezüstgyűrű az első lovassírból; belső átmérője 18 mm.

7. Diszített ezüstgyűrű ugyanonnan; belső átmérője

XXXIII. SELYPI PUSZTA CCA $\frac{1}{2}$ n.

folytatódnak és végződnek. Ugyan e tagozás nyomai a kopott gyűrűn is észlelhetők.

8. Agyagtárgy az első lovassírból; hossza 115 mm., szélessége fönt 7 cm., lenn 8 cm., négyszögű, tompa hajlású sarkokkal, vastagsága 2 cm.; két lyukkal, nyilván zsinegek áthúzására.

9. Vas-zabla ugyanazon sírból, közép rúdja két pálczatagból áll, mely gyűrűben jár közepett és kampós hajlítással fogózik bele a kantár karikájába, melynek egyike lapos, a másika kerek átmetszetű.

10. és 11. Kengyelvasak ugyanazon sírból, talpa körszelvényben kihajló, szárai csúcsívben emelkednek, a szíjnak való lemez tompa csúcsú rhombikus idommal bír, melynek egyik hegye a szára legcsúcsába befut.

A száratat előlső oldalukon finom bronzréteg borítja, a rétegen sávokat, háromszögeket és rhombusokat mutató áttörések vannak; a sárgarézlemez a kengyelszárra úgy erősítették, hogy a szár szélére vésett keskeny barázdába ütötték bele a finom fogakban végződő sárgarézlapot; az áttört díszeket csak akkor vésték ki, mikor a sárgaréz már reá volt erősítve a vasalapra.

12. Szijcsat vasból, ugyanazon lovassírból.

13. Vas-zabla töredéke a második lovassírból; csak a zabla fele maradt meg, s ez mutatja, hogy ez a zabla más volt, mint az első sírbeli. Ezúttal ugyanis a pörösi s pilini szerkezetet mutatja a zabla oldalvasa s a lapos részével reászögezett félrúd; az oldalvas maga is 15 mm. széles, két vége felé kerekded, gömbös végű pálczává alakul, de mielőtt így átidomúlna, át van lyukasztva s e lyukak alighanem díszített boglárók odaerősítésére szolgáltak.

14. Vastű, felső része 52 mm. hosszú, a fejét keskeny gúla képezi, mely csúcsán úgy, mint tövében, gömböcsben végződik, pálczája törési helyén 4 mm. átmérőjű.

15. Karika két töredéke bronzból; csúcsos vége felé hármasságú tagozással, melynek végsője még valamennyire állati szájt példáz; a negyedik sírből.

16. Karperecz bronzból, síma fölületű nyílt végekkel, belső átmérője 6 cm.; a negyedik sírből.

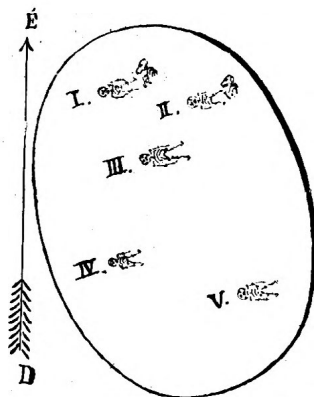
17. Gömböcsidomú csüngő bronzból, füllel; a gömb átmérete 4 mm., a fül hossza 6 mm.; a negyedik sírből.

18. Gyöngyszem, gömbidomú, át nem látszó több színű üveganyagból, 1.6 cm. magas, 1.8 átméretű; a negyedik sírből.

19. Cserépbögre, vastagfalú korongon készült, de ki nem égetett finom szemcséjű agyagból, magassága 12 cm.; öblét két-két sorban négy hullámvonalas mélyedés ékíti. Más két hasondíszű és idomú edénnyel a sírok közti területén lelték.

Szeged (Bojárhalom). A szeged-alsó-tanya-bojárhalmi kapitányság területén 1889 december havában Ördög András egy szélfúttá kisebbszerű buczkát le akarván hordani, munka közben öt külön sírra akadt. Reizner János értekezett a leletekről az Arch. Értesítő 1891. évi folyamának 101. s k. 11.

A halom idomát mutatja az idezárt rajz; magassága gyengén emelkedő lejtővel mintegy 2 méter lehetett; tojásdad területének hosszabb átmérője 50—55 lépésre, kisebbik átmérője 40—45 lépésre tehető. A sírok egymástól mintegy 4—6 méternyire estek, mélységük átlag egy méternyi volt, csupán az 5. sír volt fél méternyi mély. A halott mindannyiban egyenesen, kinyújtózva hanyatt feküdt. A fej nyugotnak, a lábak pedig keletnek voltak irányítva; a halottak pusztá földben találtattak, koporsó-félének, kőnek vagy téglának nyoma sem akadt. A csontvázak környezetén kissé sötétebb volt a homok színe, mint egyebütt. Az első és második sírnál a lábtól mintegy méternyire egy-egy lócsontvázra bukkantak, de mindkét esetben a lóváz egész hátulja, a derék és a két hátsó lába hiányzott. Reizner lehetőnek tartja, hogy e hiány onnan támadt, hogy a szél elhordta e részeket.

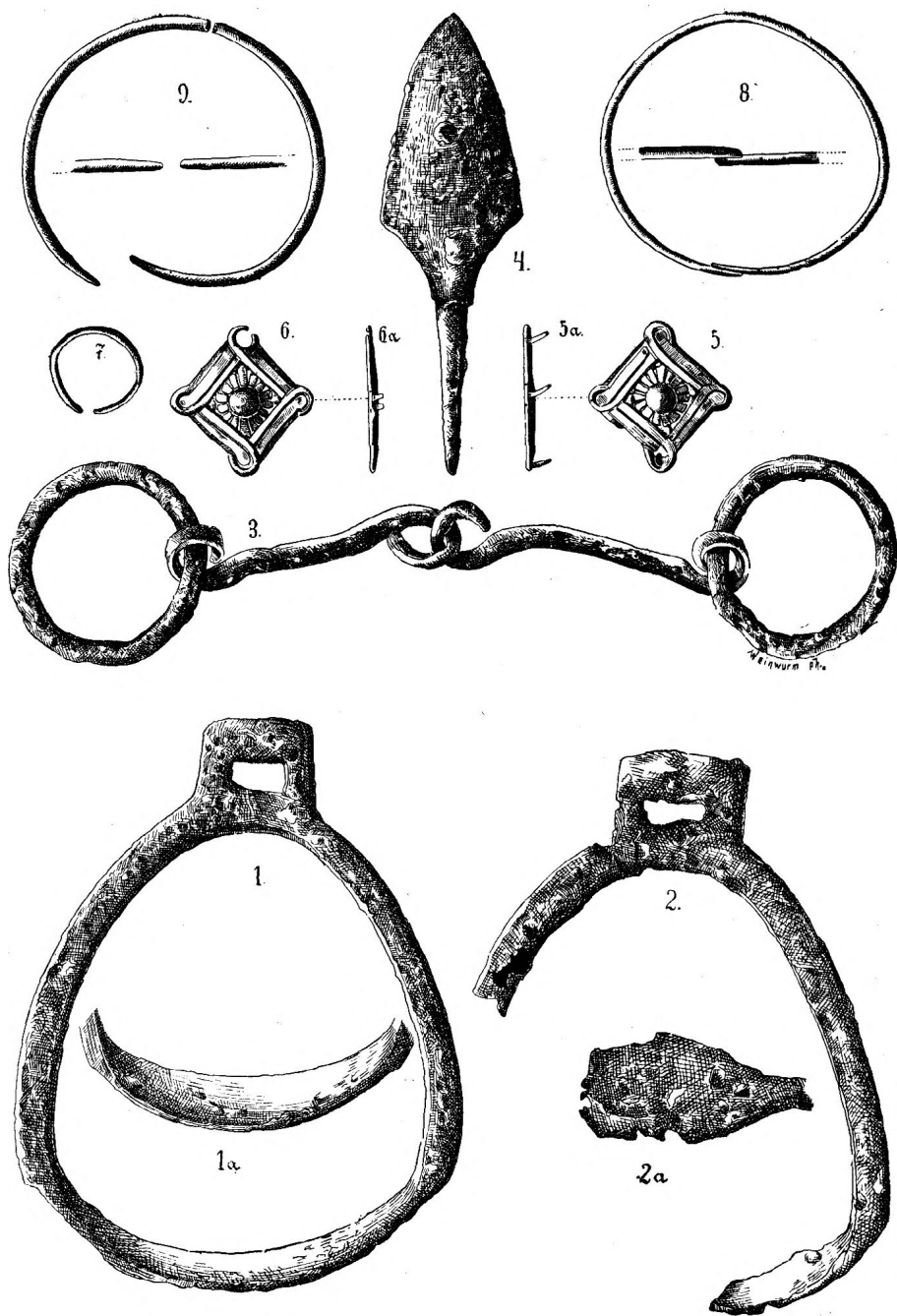

Az első sírban volt egy finom ezüstkarika s a lócsontváz körül zabla és kengyelvas töredékeire is akadtak, de a rozsdáette darabok szétmállottak.

A második sírban az emberi csontvázon két karpereczet letek, a féltestű ló mellett két kengyelvas, egy zabla s két négyszögű ezüstlemezke került elé.

A harmadik sír a halom közepén, a legkiemelkedőbb pontján volt; ez volt a leggazdagabb, mert 272 db. ékszert találtak benne.

A negyedik sírban a csontvázon kívül semmi sem fordult elé; az ötödikből csak egy nyílhegy került elé. Az utóbbi három sír mellett lócsontok nem akadtak.

XXXIV. SZEGED (BOJÁRHALOM) $\frac{1}{2}$ n.

XXXIV. Tábla. 1., 2. Két kengyelvas, talpuk kiszélesbül és körszelvényben lehajlik; szárai laposak és csúcsos ívben emelkednek; a szíjnak való lemez négyszögű; a szíjrés 1·5 cm. széles. A talp szélessége 32 mm., szélei kissé lefelé hajlók; alul vékony gerincz húzódik rajta végig. Egyik példány ép, egész magassága 16·5 cm., a talpnál szélessége 12 cm., a másik csonka; 1 a., 2 a. alsó nézet. A II. sírból.

3. Vas-zabla; a középrúd két tagból áll, mely karikára visszahajló végein függ össze, az egyik tag 8·5 cm., a másik 10 cm. hosszú; külső végeik szintén karikaformára hajlított és megfogja a 10 cm. átmérőjű külső kantárkarikát. A II. sírból.

4. Vasnyílcsúcs, 10 cm. hosszú, feje háromszögű lemez, alsó szélessége 3 cm.; körszelvényű behajlással átmegy a lemez a nyélbe, mely hegyesen végződik. Az V. sírban mintegy fél méternyire a fejtől találták.

5., 6. Két négyszögű lemezke rossz ezüsből; egy-egy oldal hossza 23 mm.; sarkai köralakban kihajlók s e helyütt egymásba fonódnak a duplarétű domború szalagdiszek, melyek a lemez széleit bekeretelik. E keretben közepett gömböcs domborodik, melyet sugárszerűen pálczatagok fognak körül. Reizner ezen ornamentben napraforgót, vagy más ily virágot lát. Kopottságuk daczára a lemezek mélyedésein az aranyozás nyomai maradtak meg. A lemezek hátán mindegyik sarokban egy-egy 6 mm.-nyi szegecs áll ki; mikor a lelet előkerült még voltak rajtuk korhadt famorzsalékok, talán a nyereg fájából, s így e lemezek talán a nyereg díszítésére szolgáltak. Oldalnézet 5 a., 6 a.

XXXV. Tábla. Női ékességek a 3. sírból: 1., 2. Aranygyűrű oldalt és fölülről tekintve; fejét 13 mm. hosszú, 10 mm. széles és 8 mm. magas négyszögű foglaltvány képezi; mindegyik oldallemez körszelvényű végével a keretben foglalt kőre reáhajol, a kő hússzínű carneol; a keret mindegyik oldalából félgömbű dűdorodás domborodik ki, melyeknek némelyike használat következtében behorpadt. A karika síma pántból áll, legnagyobb átmérője 20 mm.; egyik vége a fejrekesz széléből indul ki s vele egy tagot képez, másik vége 5 mm.-nyire a rekesz aljára durván reá van forrasztva, talán mert e helyütt a rekesz szélétől elvált.

3. Karperecz ezüsből, síma pántból, nyílt végekkel, végei kampósan kihajlítvák; átmérője 6·5 cm.; a pánt szélessége 1·4 cm.

4. Karperecz ezüsből, síma huzalból, egy helyütt két kígyó főt (?) példázó dúdorokkal, a dúdorokon kívül gyűrűded dísz.

5., 6. Aranylemezkek; rendeltetésük bizonytalan.

7. Dúdoros kihajlású körlap ezüsből, a dúdor legtetején körded behajlás, a dúdor körül hornyolat és síma karima, a karimán három apró lyuk, mely mutatja, hogy fölvarrásra szolgált, átmérője 5 cm.; 16 példány volt.

8. Üveggyöngy, oldalt és fölülről tekintve; barnás pasztából, kerületén három zöld domborulattal és körülöttük futó vörös és barna keret.

9. Üveggyöngy, sötétkék színű; oldalt és fölülről.

10. és 11. Ötszögű boglárkák ezüsből, négy szögön körded kihajlás, fölületén közepett tojásdad domborulat gyöngykeretben; az alján a négy szög mindegyikében egy-egy apró szögecs, melyeken még rajta van a feszítő lemezke.

12. és 13. Fülönfüggők ezüsből; egész hosszuk 82 mm.; két tagból állanak. A felső fülbevaló tag kampósan lefelé hajló tüskével, melynek hátsó oldala szélesbedik, e helyütt fölületét hornyolat ékíti, a hajlásnál egy, a tövénél négy gyűrűcske, melynek legalsójából lecsüng a rovátkolt pálczácska, a végén és följebb két helyen csöpp idomra szélesbedik, mindegyik csepp fölületén tojásdad mélyedés.

14. Négyyszögű boglár; egy-egy oldalhossza 3 cm.; a szögek körded formában kihajlók, az oldalak pedig két egyenlő körszelvényben kihajlanak, melynek belső végei gyengén beugró szögben találkoznak. A fölület közepén gömbszelvényű domborulat, melyből a négy sarok felé csúcsos s közben egy-egy tojásdad szírom indul és kidomborodik. Az alján négy apró fül. Egészben van hét darab.

15. Körded lemez töredéke, fölülről és alúlról tekintve, síma fölületét kettős gyöngykör szegélyezte; ezüsből.

16. Körded pityke (?) töredéke, a közepéről, a mélyedésből kitört, a behorpasztott lemez, szélén gyöngyözött keret; ezüsből.

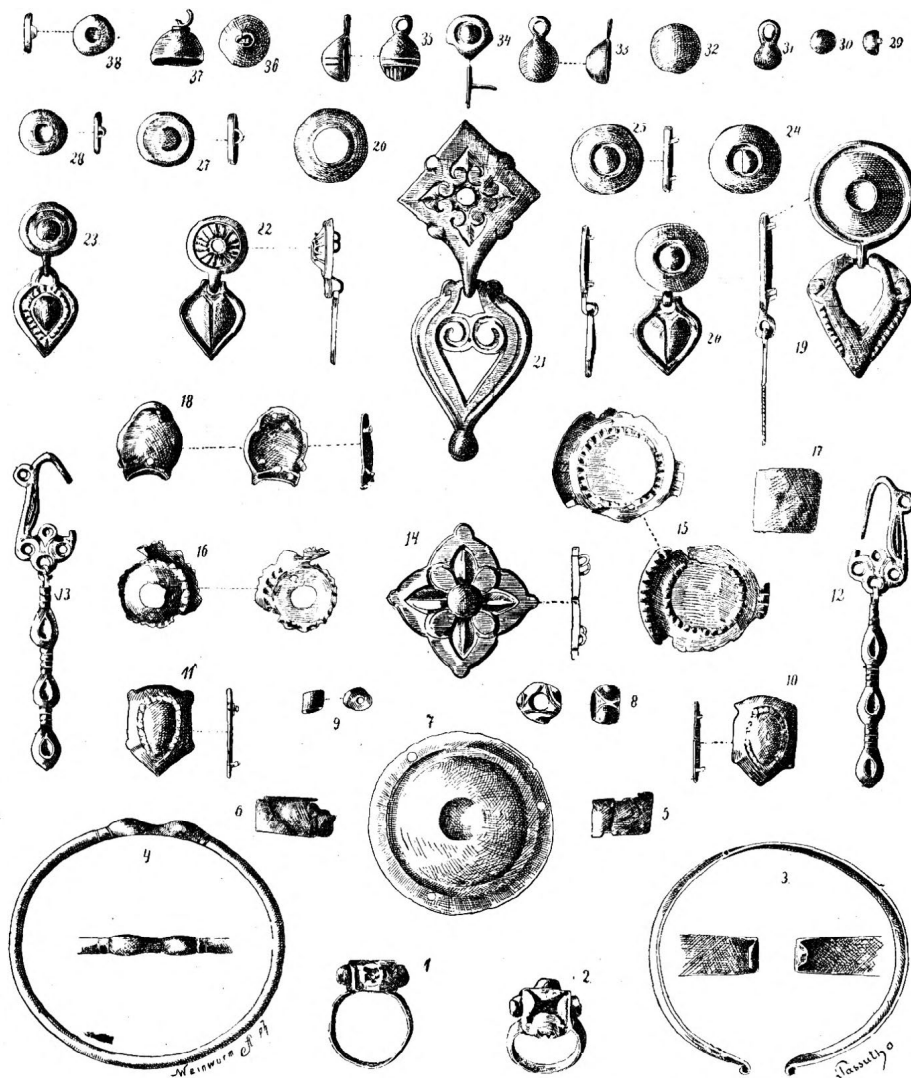
17. Határozatlan lemeztöredék.

18. Pityke ezüsből, felső, alsó és oldalnézetben, fölülete síma, alján megerősítésére szolgáló szögecs.

19. Csüngős pityke ezüsből; a pityke domborodó korong, dudoros széllel és közepett körded mélyedéssel, hátulján két apró füllel; a széléből gyűrű

indúl ki, melybe áttört közepű szívidomú lemez van belé akasztva, csúcsa felé futó külső szélein gyöngysor; egy darab.

20. Apró csüngős pityke, domborodó korongról, melynek legerősebb

XXXV. SZEGED (BOJÁRHALOM) $\frac{1}{2}$ n.

kihajlásán körded mélyedés van, lecsüng egy szívforma lemezke, karimás [szél-
lel, fölületén két szirmot példázó tagozással; van belőle 64 példány. Némely
példányon a csüngőt pántolással erősítették oda, a mikor leszakadt.

21. Nagyobb csüngős pityke ezüsből; a pityke négyszögű, egyenes szélei közepén körded kihajlás; közepén körded nyílás, mely körül négy szívidom domborodik ki, csúcsával kifelé állva; az egyik sírban gyűrű, melyről szívidomú áttört csüngő lóg le, külső kerete a fülig fut s ott két oldalt kihajlással végződik, hegyes csúcsán csöppforma dúdor; a belső nyílása körüli keret két tekerics formában a nyílás fölött összetalálkozik; maradt tizenhárom egész példány és egy négyszögű pityke.

22. Kisebb csüngős pityke ezüsből; a pityke kidomborodó körded lemezből áll, melynek legmagasabb részén körded mélyedés van, e némely példányoknál kitört; ebből sugárszerűen pálczatagok indulnak a széle felé; csüngője hasonlít a 20. számúéhoz. Van belőle 18 teljes és 12 csüngőtlen különböző példány.

23. Kisebb csüngős pityke ezüsből; pitykéje hasonlít a 19. számúéhoz; csüngője szívidomú, kidomborodó középtérrel s körülötte gyöngyszegélylyel s kívül síma kerettel. Van belőle 18 teljes és négy csüngőtlen példány.

24—26. Körded pitykék ezüsből, hasonlóak a 20. számúhoz, van tizen-nyolcz példány.

27. Apró pityke ezüsből, körded idom, közepett körded mélyedés; alján apró fül. Van 17 példány.

28. Apró pityke ezüsből, körded idom, közepén gömbszelvényű domborulat, alján apró fülek; hét példány.

29., 30. Fejes szögecsék, fejük üres félgömböt képez, átmérője 7 mm.; a láb körül találtak 23 darabot.

31. Füles gömböcs ezüsből, teljes példány, melynek két fele nem vált külön.

32. Gömb, füle letört?

33. Füles gömböcs fele, előlről és oldalt.

34. Korongos fejű szög ezüsből.

35. Füles gömböcs; alján vonalas dísz; ezüsből.

36., 37. Füles gömböcs felső és alsó fele; ezüsből.

38. Legapróbb pityke ezüsből, 2 mm. vastag korong, fölülete közepén körded mélyedés, alján apró fül; van 24 példány.

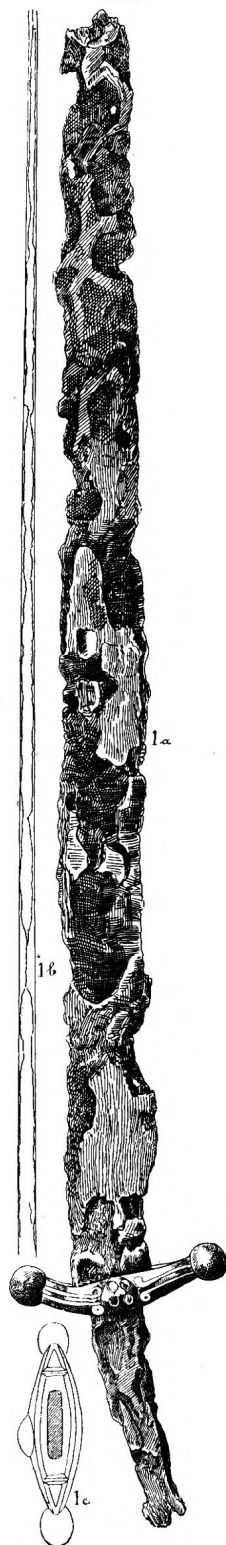
A legtöbb ezüst ékszeren kopottsága daczára meglátszik még egykori aranyozásának nyoma.

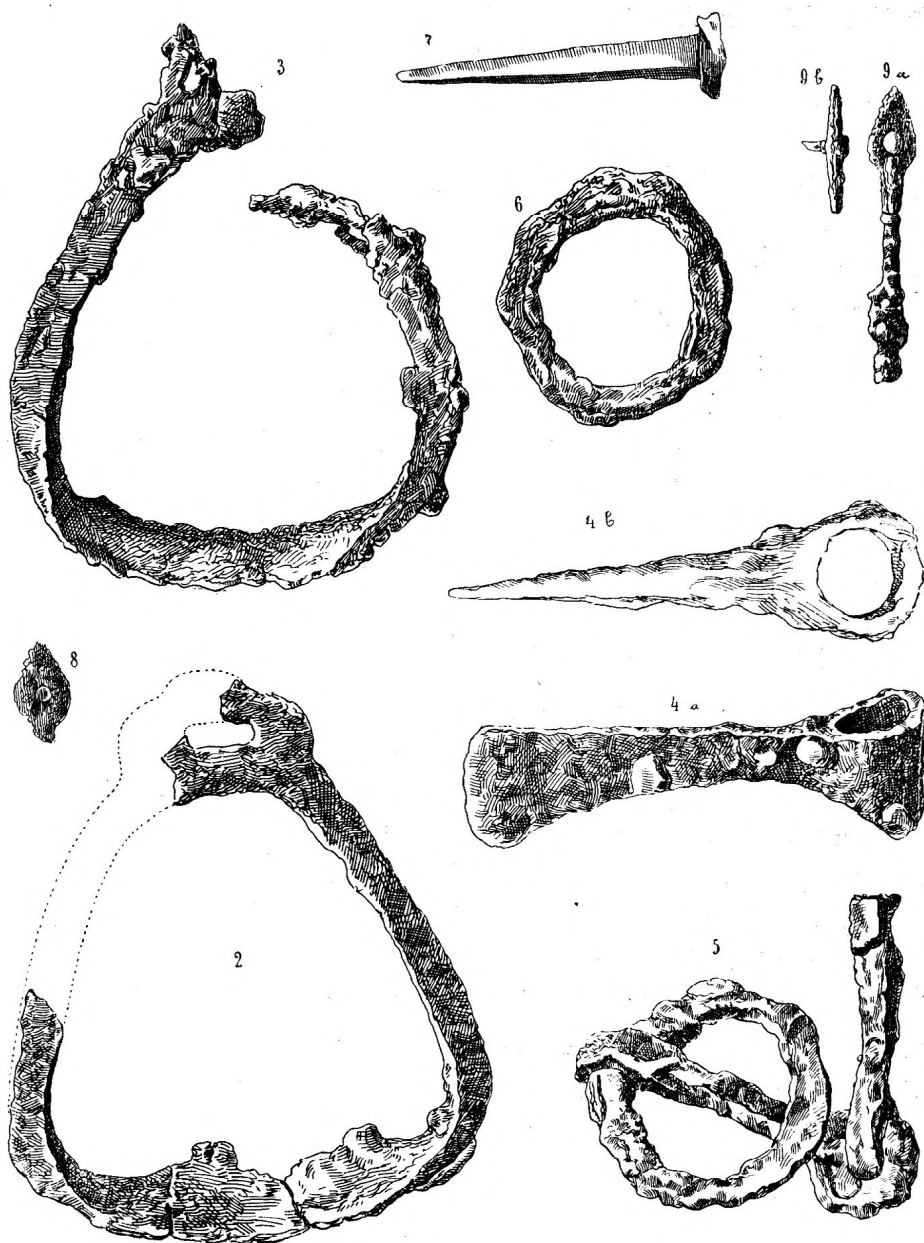
Székesfehérvár. A székesfehérvári határban fölkutatott leletek nagyobbára Lichtneckert József és Nagy Géza uraknak köszönhetők; az összegyűjtött tárgyak nagyrészt L. J. úr gyűjteményét díszítik.

Lichtneckert szerint (A. Ért. 1893. 266.) a sírok lelhelye a sóstói sétány mellett elhúzódó u. n. csikvári út mellett, a vasúti vágány átmetszésén túl egykori homokbánya területén, a Demkó-hegy szőlői előtt fekszik, a leletek zöme innen került elé. Szórványosan akadtak még leletek szőlőművelés alkalmával a Demkó-hegyen az említett bányaterülettel szomszédos térségen és az u. n. Maroshegyen, mely $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ kmnyi távolságra esik. Akadtak továbbá tárgyak útfeltöltés alkalmával ott, hol a csikvári útból az urhidai indul ki és a csikvári út árka ásása alkalmával a harmadik kilométert jelző oszlop közelében; ezt az egész területet őskori cserepek borítják.

A Demkóhegyen már 1878-ban került elő egy sír, melyet az Arch. Értesítőben (1878. 158. l.) bronzkorinak véltek. Ásás közben a homokos talajban mintegy másfél lábnyira letek a csontvázat, mely arczzal lefelé fordulva feküdt, fejfelé keletnek, lábbal nyugotnak. A csontváz nyakán három szál drótból font bronzperecz volt; a feje körül s kezénél üveggel s arannyal futtatott gyöngyök voltak, mint a munkások beszélték, ezekből megmaradt egy példány, mely némileg hasonlít a n. muzeum régiség képes kalauzájának 79. ábrájához. A talált tárgyak a fehér-megyei muzeumba kerültek. Az ismeretlen cikkírónak az a véleménye, hogy ehelyütt még több érdekes régiség kerülhetne elő, 1892-ben megvalósult. Ekkor ugyanis homokhordás alkalmával a Demkóhegynek Szabad-Battyán felé vezető út melletti oldalában négy vagy több sír tárgyai kerültek napvilágra. E sírokról értekezett Nagy Géza (Arch. Ért. 1892. 302—309.). Egyik sírban kard, kengyelvas, csákány, zabla s egyéb vasdarabok voltak együtt s az ember és lókoponyája egymás mellett feküdtek.

Ezen sírtól mintegy öt méternyire Nagy Géza Hattyuffy Dezső társaságában fölbontott egy sírt, melyben 110 cmnyi mélységre

XXXVI. SZÉKESFEHÉRVÁR (DEMKÓHEGY) $\frac{1}{2}$ n.

a 154 cm. hosszú csontváz fejjel éjszaknyugotnak, lábbal keletnek, arczczal fölfelé nézve találtatott, de semmiféle tárgy nem volt mellette.

A legközelebb eső sírban gazdag fölszerelésű lovas vitézt leltek, a tárgyakat mellékelt ábránk és a XXXVI. tábla mutatja be.

Legjelentékenyebb a vaskard. Egész hossza 61 cm., vége letört, egyélű pengéje 51 cm. hosszú és rozsdás fölületéhez a fahüvely rostjai tapadnak; a penge egészben egyenes, csak az ellenző táján kissé hajlik és a keskenyülő markolat-lemez ferdén áll a penge tengelyére. A bronzból készült ellenző 9 cm. széles két szára tompán lefelé görbül, vége felé kissé keskenyül és gömbbel végződik, melynek átmérője mintegy 1.5 cm., fölületét ezüst beakasztások ékítik: négy gömböcs és kettős inda.

XXXVI. tábla. 2., 3. Vaskengyelek, csonkák, széles talppal, lapos szárakkal, a szíjtartó lemez idoma csonkasága miatt biztosan nem állapítható meg, de bizonyos, hogy felső oldala nem végződött két derékszögű sarokban, a rés keskeny szélei is körded hajlásuak.

4. Vasfejsze, keskeny pengéje éle felé kiszélesbül, éle a hüvelylyel párhuzamos és fölül-alul tompa hajlású; a hüvely hengerded, fala a hátán kissé fölemelkedik a penge felső színe fölé és erősen kihajlik a penge aljából. 4 *a.* oldalnézet és 4 *b.* felsőnézet.

5. Vas-zabla csonka darabja; megvan a középső rud egyik pálczája és a második pálczából egy darab; a két pálcza karikával egymásban jár s az ép pálcza külső karikájában is még benne van a lapos karika;

6. sz. a zabla másik külső karikája.

7. Egyenes vas-szög, lapos négyszögű fejjel, négyélű szárral.

8., 9 *a.*, 9 *b.* Vaspántok töredékei, a pánt vége levél módra szélesbül s lapul, s az egyik lemezben benne van a szögecs.

XXXVII. tábla. Egy harmadik sír az ékszerek után ítélve nőé lehetett.

11. Ezüst karperecz sima lemezből, négy darabra tört, nyílt végei közül az egyik kifelé hajlik.

12. Aranyozott ezüst gyűrű, egymásra nyúló tompa végekkel, tojásdad idomú, fölülete sima.

13., 14., 15., 16. Fülönfüggők töredékei, rossz ezüsből; a fülönfüggők felső része (13 *a.*, 14 *a.*) hullámos hajlású sodronyból állott, melyről egymáshoz tapadó cseppidomokból álló csüngő lógott (13 *b.*, 14 *b.*), a csepp-

idomok felületét elől kidomborodó keret szegélyezi, a középső téren aranyozás nyomai maradtak; 15., 16. csonka cseppidomok, melyek vagy a hármass csüngőkből törtek le, vagy más fülönfüggő pár csüngőiből valók, a mi valószínűbb.

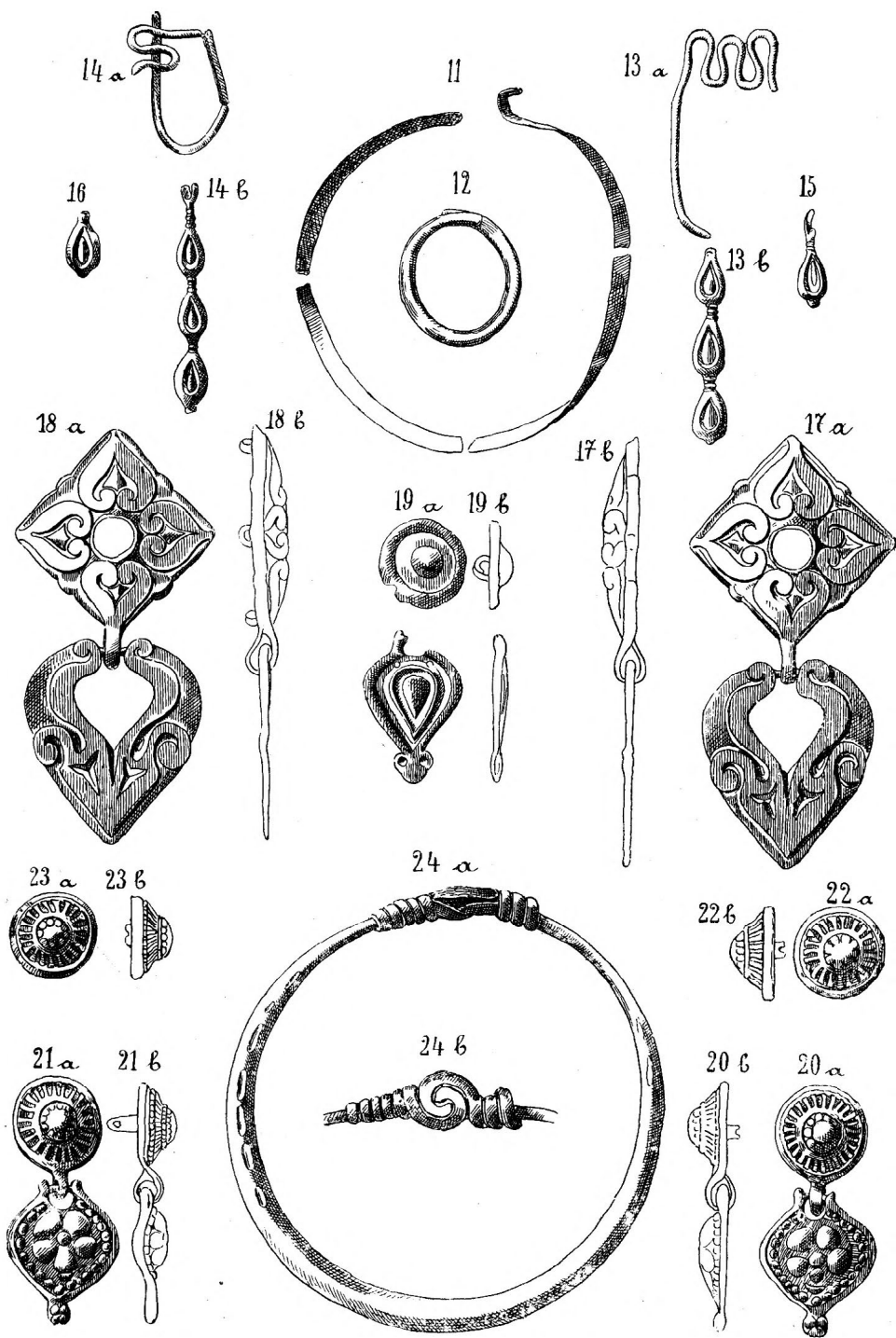
17., 18. Csüngős boglár, rossz ezüstből, négy darab; a négyszögű boglár közepén kerek áttörés, melynek széléből mindegyik sarka felé szívidomú domború szírom nyúlik, a mélyebb alapon aranyozás nyoma; a boglár aljából apró fülek állanak ki egyes példányoknál (18 *b*), melyek nyilván fölvarrásra szolgáltak; az egyik sarok meg van nyújtva és fül módjára horgosan vissza van hajlítva, erről szívidomú csüngő lemez lóg le; közepe áttört, a a nyílás szélén és a csúcsa felé kidomborodó sávok és indák vonulnak, a mélyebb háttéren aranyozás nyoma maradt; négy példány.

19. Kerek apró boglárka, alján erősítésre szolgáló füllel, szélén dudorral és fölüllete közepén kidomborodó körszelvénynyel, a közbeeső mező aranyozott, széle egy helyütt csonka s e helyen u. l. füle volt, melyről a szívalakú csüngő lemez, melyet a táblán a rajza alatt látunk, lógott; ennek felső szélén megmaradt a fül darabja; a fölületét két hornyolat három szívidomú domborulatra tagozza, csúcsos végén kisebb, kigyófejre (?) hasonlító lemezke két körded domborulattal; a háttér mindig aranyozott.

20., 21. Csüngős boglárka, öt darab, rossz ezüstből; a boglárka kerek és kúpos, két példány alján erősítésre szolgáló átlukasztott peczek, legkiemelkedőbb részén nagyobb gyöngyidom apró gyöngykeretben, e között és a szélső keret közt egymás mellett a keretre egyenesen álló domború pálcza-idomok sorakoznak; a boglárka széléből fül módjára visszahajló kampó nyúlik ki, melyen a csüngő lóg; a csüngőn gyöngyözött keretben szírom módra egy kisebb középső gömböcs körül csoportosuló nagyobb gömböcsök domborodnak ki, s az alsó csúcsa két apró gömböccsel díszített toldvánnyal végződik.

22., 23. Kerek apró boglárok, hasonlítanak az előbbiekhöz, de csüngőt nélkülöznek *a.* felső képük *b.* oldalnézet; 3 darab. Valamennyi (20—23) boglár és csüngő fölületén a kopottság daczára aranyozás nyomai látszanak.

24. Karperecz, ezüstből, síma huzalból, keskenyülő végekkel, a két vége tekercsben van összecsomózva és ezután jobbra-balra hengerdeden egymásra tekerődik; *a.* oldalnézet, *b.* fölülről tekintve. Ez az idom a római császár-

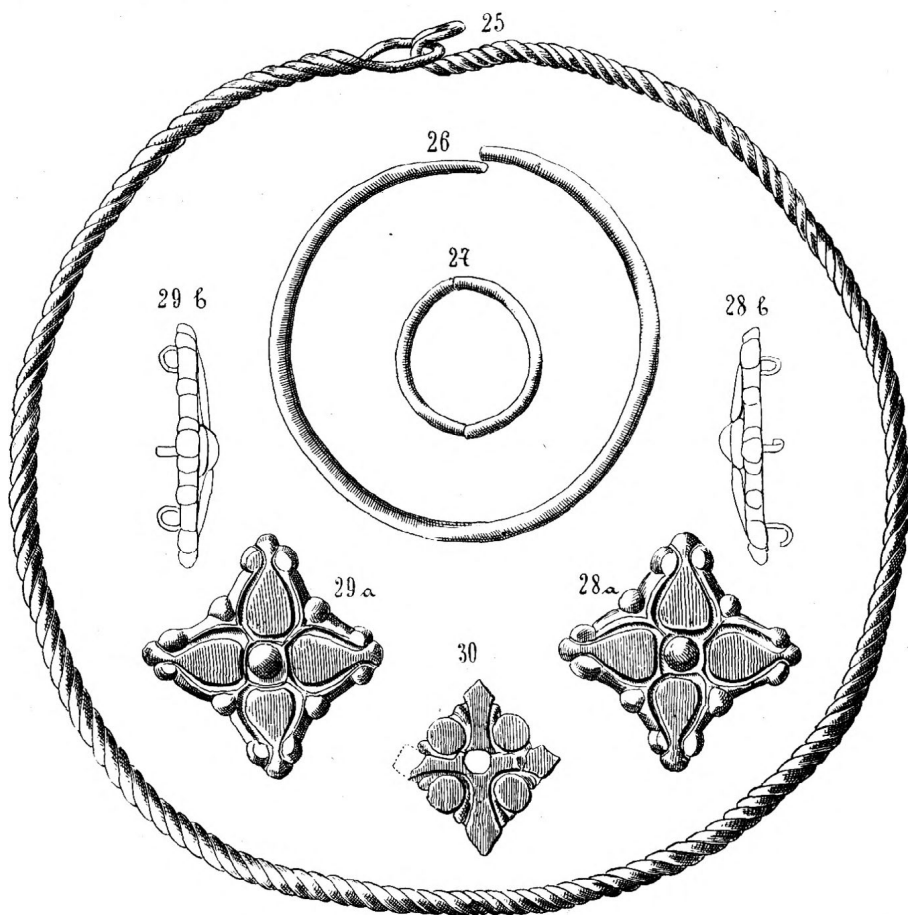

XXXVII. SZÉKESFEJÉRVÁR (DEMKÓHEGY) 3/4 n.

ság korában divott hazánkban és azért nem valószínű, hogy a jelen példány a sirleletből való, bár tulajdonosa állítja.

XXXVIII. tábla. A negyedik sírból valók:

25. Nyakperez, összetekert kettős sárgaréz sodronyból, egyik vége hurokra, másik vége kampóra idomítva.

XXXVIII. SZÉKESFEJÉRVÁR⁷(DEMKÓHEGY)₄^{3/4} n.

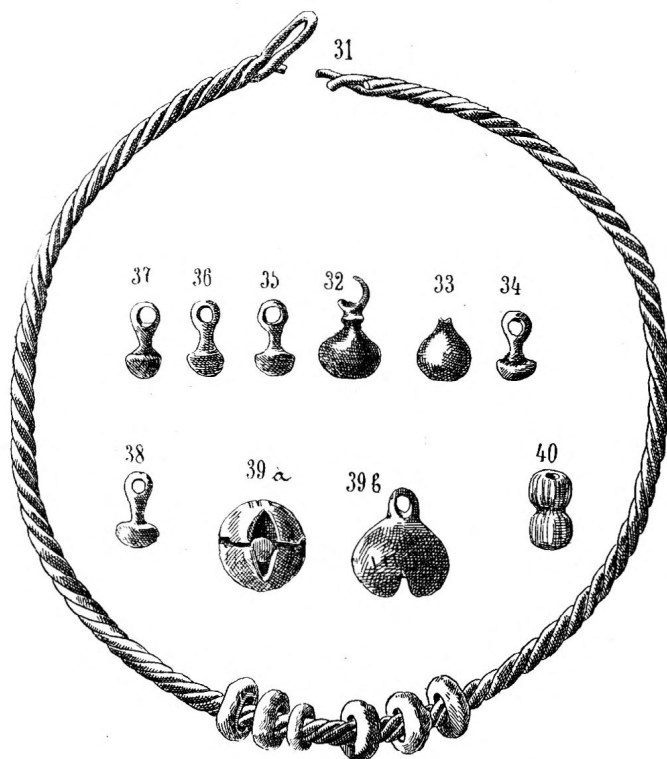
26. Karperez, sárgarézből, fölülete síma, végei tompák s egymásfölé állanak.

27. Ezüst karika egymás fölé álló tompa végekkel.

28., 29. Négyszögű boglárók, alul erősítésre szolgáló kampós fülekkel; közepett gömbszelvény idomú domborulat, melyből keresztben álló négy

domborodó szívidom indul ki, a külső csúcson gömböcscsel, dudoros keret követi a négy szív szélét s a csúcs mellett, valamint a szívidomok találkozásán párosával álló két-két gömböcs domborodik ki; a mélyedések aranyozottak.

30. Négyyszögű boglár, közepett körded áttörés, melyből a négyyszög sarkai felé egyenszerű kereszt ágai nyúlnak, az ágak közeiben négy laposan kidomborodó körded idom. Alján négy apró szögecs.

XXXIX. SZÉKESFEJÉRVÁR (DEMKÓHEGY) $\frac{2}{3}$ n.

XXXIX. tábla. Az ötödik sírból valók:

31. Nyakperez egymasra tekert három sárgaréz sodronyból, hurkos vége megvan, kampós vége hiányzik; rajta hat agyaggyöngyöt leltek.

32., 33. Körte forma apró csüngő sárgarézből, egyikről letört a fül, a másikon megvan a fül darabja.

34—38. Kisebb csüngők sárgarézből, idomuk megközelíti a félgömböt, hosszú nyakú gyűrűs füllel.

39 *a*, 39 *b*. Csörgő, alul rhombikus hasadékkal, fölül kerek fülecskével; bronz.

40. Dupla gyöngy, agyagból.

A hatodik sírból valók (41—45. ábrák.)

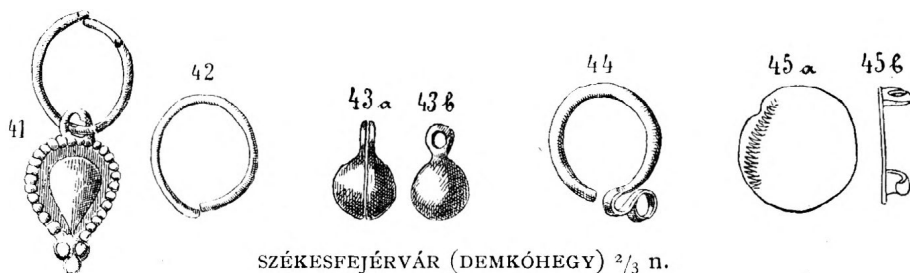
41. Nyílt gyűrűről lógó szívidomú csüngő, széle gyöngyözött; közepén szívidomú domborulat; csúcsán háromszögbe helyezett gyöngydísz.

42. Hasonló gyöngydísz.

43 *a*, 43 *b*. Félgömbű csüngő, gyűrűs füllel, sárgarézből.

44. Halántékgyűrű, sárgarézből.

45 *a*. Korongos fibula, fölülről tekintve, 45 *b*. oldalnézetben, megvan a tűske erősítésére szolgáló peczek és a kampó, melybe a tűske vége behajlott; maga a tűske elveszett. Ez a fibulaidom a római császárság korában

SZÉKESFEJÉRVÁR (DEMKÓHEGY) $\frac{2}{3}$ n.

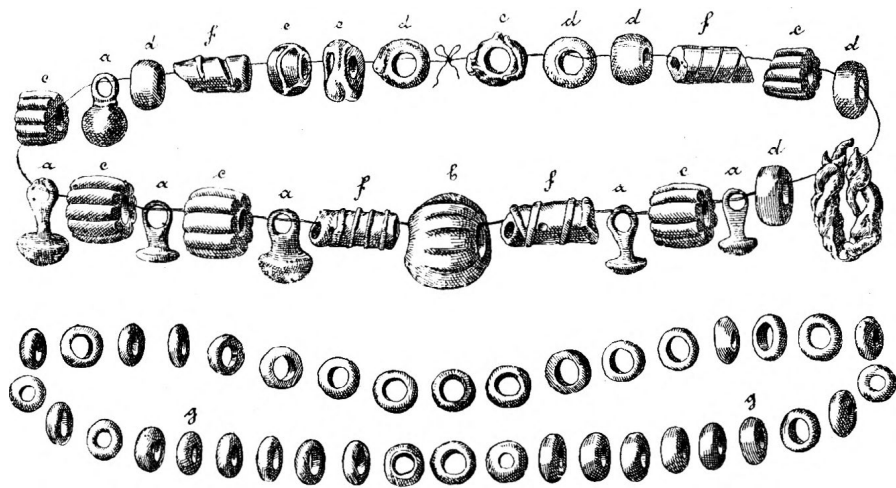
divott és kérdés, vajjon hozzátartozik-e a felsorolt tárgyakhoz; lehet, hogy ásás közben más rétegből került közéjük.

Hetedik sír. 1893. évi márcziusban Lichtneckert József fölbontott egy sírt, melyről az Arch. Ért. 1893. évi folyam 267—269. lapjain értekezik. Ez 114. cm. mélyen, keletnyugoti irányban, kinyújtózott helyzetben, arczzal keletnek néző női csontvázat tartalmazott; fentartása kedvezőtlen volt, mert humus-rétegben feküdt; koponyáját a föld összenyomta, bordáiból mi sem volt meg s a csontok omlósak voltak. A sírban lelt tárgyakat XL. táblánk mutatja.

XL. tábla. 1. Síma fölületű bronz karperecz, keskenylő végei táján hengerded és gömbös dudorodással, végei nyíltak és tompák; legnagyobb belső átmérője 7.2 cm. A dudorokat úgy lehet tekinteni, mint azon karpereczekről maradt reminiscentiákat, melyeknek végeit kígyó vagy egyéb

állatfők ékitették. A karperecz a balkaron volt, közepén az ujjas szövetének lenyomata mintha meglátszanék.

A csontváz nyakán sodrott nyakperecz volt (vesd ö. A. É. XII. 307. l. 25. sz.), ez alatt gyöngysor (*g*) s utána gyöngyszemekből és gombocskákból vegyesen alkotott nyakdisz (*a—f*).

1. szám.

2. szám.

XL. SZÉKESFEJÉRVÁR (DEMKÓHEGY) $\frac{2}{3}$ n.

2. Négyrétű sodronyból font karperecz; a fonás módja az volt, hogy előbb két-két sodronyt egymás körül tekertek, azután a dupla rétű sodronyt meghajlítván, a két-két rétű rakásokat egymás körül csavarták, a végek felé a fonadék fölcsúszik, az egyik közép sodrony horog formára meghajlított s a négyes fonadék másik végébe beillesztetett, a többi sodronyt pedig hengerdeden körülcsavarták rajta, e helyütt mind a négy sodronyvég tűnik szembe.

a) Négy kisebb és két nagyobb bronz-csüngő, idomuk gömbforma vagy gombaféle apró karikával, melyen a füzér zsinege átjárhatott.

b) Agyaggyöngy, hornyolt fölületű, zöldes színű.

c) Öt gyöngy, áttetsző üvegből, fölülete lyuka irányában rovátkolt, van három nagyobb és két kisebb példány.

d) Opálszerű üvegből (?) készült gyöngyök, színük feketés, szürkés, barnás, kívül fehéres berakásokkal; hat darab.

e) Három hasonló gyöngy, fölrakott, kidomborodó szálakkal.

f) Hengerded gyöngyök ugyanolyan anyagból, körülfutó, kidomborodó zöldes és fehéres szálakkal.

Jelzés nélkül: sodronyfonadék, talán karperecz töredéke; bronzból.

g) 32 darab kerek gyöngy, szürkés, fehéres, barnás.

A Maroshegynek a csikvári út melletti részén 1894 tavaszán rigollozás alkalmával mintegy 15 sírra akadtak a munkások, mely több sorban feküdt; a sírok iránya kelet-nyugot volt; a csontokat a munkások összezüzták, néhány tárgyat sikerült Lichtneckert úrnak gyűjteménye számára megmenteni, ezeket az ő szívésségéből itt bemutatthatjuk; egy karpereczet, melyről tudomása van, nem sikerült megszereznie.

XLI. tábla. Az itt ábrázolt tárgyak mind egy sírból kerültek elő.

1. Nyaktekercs horgos és hurkos véggel, hármassal összetekert sárgaréz sodronyból.

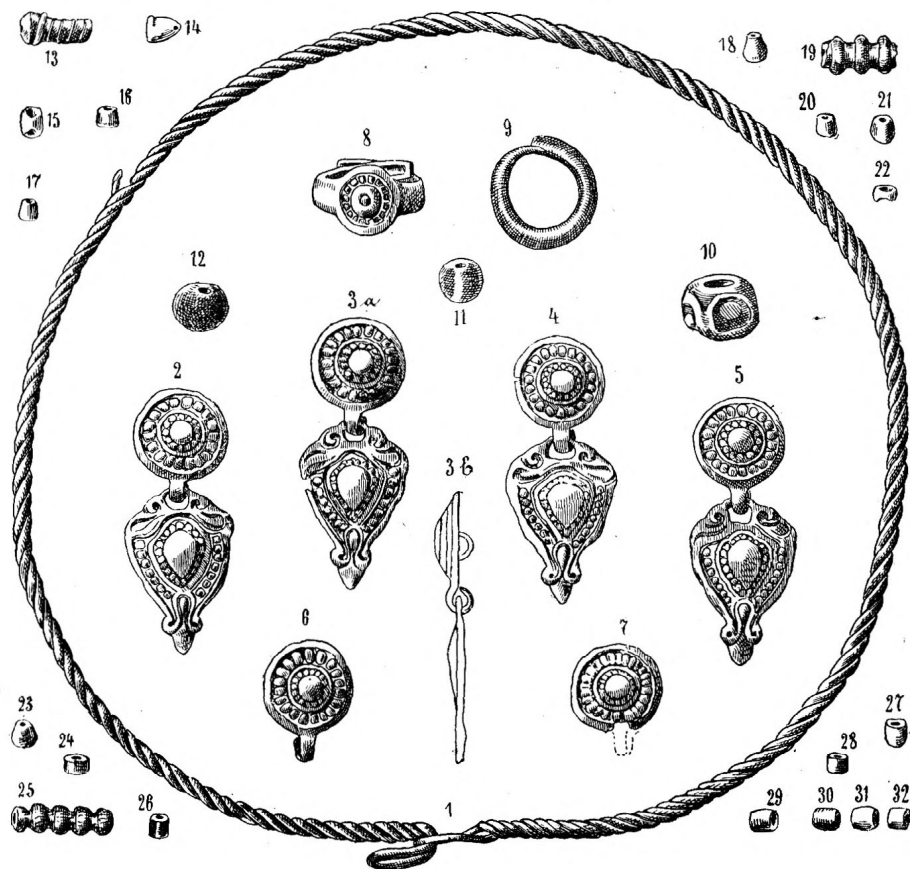
2—7. Négy ép és két csonka csüngős boglár, rossz ezüstdből; a kerek boglár közepén gömbszelvényű síma dudor gyöngykörben, ez síma sávban, kívül nagyobb gyöngykör és a szélén síma karima; a boglár alján fül, a karimából fül formára behajlított nyujtványon lóg a csüngő (3. b); ez nagyjából szívidomú felső szélén áttöréssel, melybe a boglár füle belényül; az áttörés mellett mindkét felől tekercshajlásban sziromféle indul meg, mely mint síma sáv szegélyezi a csüngő szélét s alul gyűrűs formában végződik; itt egy kis nyelvecske ugrik ki belőlök és a két tekercs a csüngő középtere felé 8 idomú hajlásban benyulván, egymásba fut; a csüngő középtere kissé kidomborodó síma mezőt mutat, melynek széle követi a csüngő külső idomát, körülötte gyöngyszegély vonul, ezentúl síma keret és a csüngő leg-erősebb kihajlásán mindkét felől nagyobb gyöngysor kíséri.

8. Gyűrű, bronzból, egymás fölé nyúló végekkel, feje gömbszelvényű,

közepett körded mélyedéssel, körülötte gyűrűs dudorral és kidomborodó négyszögekre darabolt gyűrű, azontúl a szélén síma sáv vonul.

9. Bronzgyűrű, egy tompa s egy csúcsos véggel.

10. Gyöngy, üres, fekete üvegszerű anyagból, rajta fehér körsávok, minden körben közepett sárga petty.

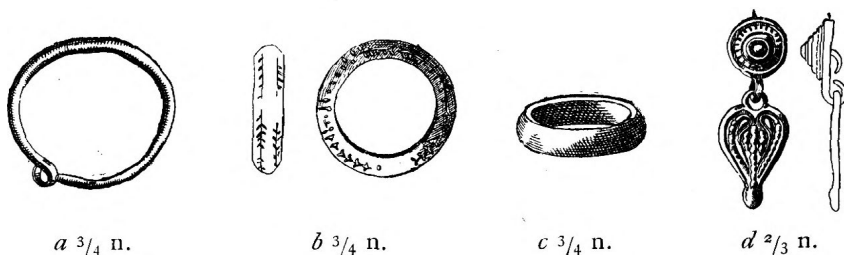
XLI. SZÉKESFEJÉRVÁR (MAROSHEGY) $\frac{3}{4}$ n.

11., 12. Áttetsző kék üveggyöngyök. 13. Átlátszatlan barna üveggyöngy, ferdén futó zöldes bordákkal. 14—18. Opák üveggyöngyök, fehér, sárga, zöld, kék. 19. Gyöngy, áttetsző zöldes, három gyűrűs emelkedéssel. 20—24. Apró opák, fehér, sárga, kék, zöld üveggyöngy. 25. Ötös gyöngy egy tagban, szürkés üvegből. 26—32. Apró gyöngy, fehéres, zöldes, sárgás, kékes. zöldes opák üvegből.

a) Bronzkarika, nyílt végekkel, egyik vége gyűrűs kihajlással, más maroshegyi sírból; Lichtneckert úr gyűjteményében.

b) c) Két zárt újj gyűrű, belül síma, kívül körded kihajlású; egyikét (b) a fölületet négy csoportban kettős sorban elhelyezett háromszögű mélyedések ékítik; a két gyűrű állítólag ugyanazon egy maroshegyi sírból való; Lichtneckert úr gyűjteményében.

d) Csüngős boglár, rossz ezüstmű; a fehérvári «sóstó» környékéről szerezte Lichtneckert úr; a boglár kúposan kidomborodó alján gyűrűre hajlított kampóval; középső körded kiemelkedését gyűrű és horony, azon túl rovátkolt gyűrűtag fogja körül, széle keretes; keretéből kinyúló horgas

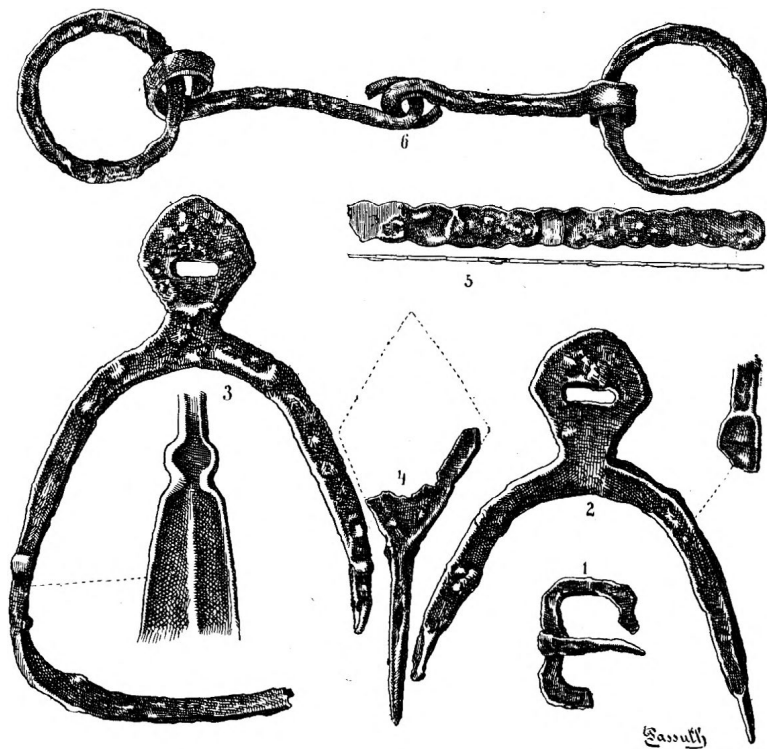
nyujtványon lóg a szívidomú csüngő, kiálló füllel, alsó csúcsán cseppidomú nyujtványnyal, melyből tengelye irányában egyenes gyöngysor vonul, kerete síma, a keretet belül gyöngysoros s azon belül simán domborodó vonal kíséri, legbelül a középső gyöngysor mellett mindkét oldalt rövidebb hajlított vonalú gyöngysordísz tölti be a tért.

Szentes (Nápoly). A szentesi szőlők Nápoly nevű részén a Vekerholt folyó partján a homokgödrök ásaiban a vasútvonal kiépítésénél lovas vitézek sírjait tárták föl; Farkas Sándor az Arch. Ért. 1888. év 384. lapján említi. E leletekből Kosztka a n. múzeumnak leküldte az idecsatolt 1—8 ábrákban föltüntetett tárgyakat. (V. ö. Arch. Ért. 1888. 380.)

XLII. tábla. 1. Vascsat töredéke. 2. 3. Két kengyelvas; talpuk egyenes, alján gerinczes és szélein karimás; szárai laposak és tompa ívben összehajlók; a szíjlemez rhombikus idomú szabályos hosszénégyszögű réssel. 4. Nyílcsúcs töredéke; megmaradt az alsó szára, fejének idomát a meglévő töredék után rhombikusnak képzeljük. 5. Vaslemez, csipkés szélű, egyik körded kihajlású befejezése megvan, ellentett végén csonka; rendeltetése bizonytalan.

6. Vaszabla csikó zabla idomú. Két egymásba hajlított rudból és a végükbe kapcsolt laposan kivert karikából áll.

7. Csipke rossz ezüstből rajta madárfőt(?) példázó stilizált domború diszszel; alján két-két fül.

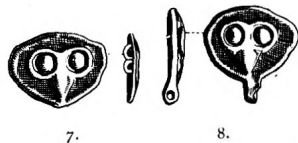

XLII. SZENTES (NAPHEGY). 1—6. $\frac{1}{2}$ n., 7—8. $\frac{3}{4}$ n.

8. Hasonló pityke rossz ezüstből; széléből átlukasztott nyujtvány á ki, melyen lóghatott egy kis csüngő. (4 db.)

Szirma-Besenyő (Borsod m.). Dr. Szendrei János gr. Szirmay Alfréd birtokában lévő sírleletekről értekezik (A. É. 1888. 374.), melyekről azt tartja, hogy a hazai legfontosabb őskori leletek közé sorolhatók, egyúttal úgy véli, hogy azok az ősmagyarok, vagy a besenyők től származnak.

A besenyők nemcsak Anonymus, de okmányok szerint is szerepelnek e vidéken. A Szihalom melletti Besenyő (Borsod m.) közelében a zászi apátság

a XI. században birtokot kap adományul és az adományozó levélben egy helyütt a birtok határai közt besenyők sírjairól van szó. Az okirat alapján Foltin János kereste e sírokat s úgy vélekedik, hogy az egyik halomban meg is lelte őket. Az itt kiásott tárgyak s részben a szihalmi leletek is sokban megegyeznek a szirma-besenyői leletekkel.

Az agyagedények és egyéb tárgyak között sok a feltűnő és szokatlan forma. Vannak apró bronz-csatok, ezüstlemezű végekkel, van keleti idomokra emlékeztető széles pengéjű rövid tör többes számmal. A csontvázak meglehetősen épségben maradtak és a jelentő kiemel egy nagy tálat, melyben külön letek eltemetve egy koponyát és ebben valamint az apró háromélű skytha bronz nyílcsúcsok előfordulásában a monaji lelettel való rokonságot lát.

Szolyva (Bereg m.). Szolyvától nyugotra $\frac{1}{8}$ mérföldnyire, az országút mellett, a völgyet áthasító Latorcza balpartján egy 18° hosszú, 12° széles és $11\frac{1}{2}^\circ$ magas halomban Lehóczky Tivadar 1870 június 24-ikén ásatást rendezett és sirra akadt; az ásatásról ő maga adta az első hírt az Arch. Ért. 1870. évi III. kötetében 201—206. ll.

A nevezett halom négy völgy nyílásában áll, melyek közül három Galicziába vezet. A halmon úgy folyt az ásatás, hogy egyszerre két helyen éjszakai irány végpontjain ásott nyolcz munkás «vájnaszerűleg». Alig három lábnyi ásás után a folyamkaviccsal kevert televényföldet sárgás agyag váltá föl, melyen 4" vastag fekete, füstszerűleg barnított érintetlen rétegek vonultak. 5" mélységben a föld színénél jóval magasabban, korhadtt deszkaforma barna vonal tűnt föl, mely azonban a nyirkos agyagban hamuként szétomlott. Itt az ásatás óvatos folytatása közben elrozsdásodott vas zabla, utána korhadtt lócsontok, mellettök jobbra rozsdás kengyelvek, a rája tapadt csekély szíjmaradvánnyal, s egy agyagbögrenék nyitott öble tűntek elé, melyeket az agyagból sértetlenül emelt ki a kutató. A bögrében agyagon és földön kívül egyéb nem volt; kiürítése után fenekén belül két X alakú bekarcsolt jegy mutatkozott. A bögre az árok keleti részén került elé; csak gyenge agyagréteg választotta el egy vaskardtól, mely tőle tengelyével nyugoti irányban tűnt elé, fölülete rozsdás és fahüvelye elkorhadtt; ez jelezte egyúttal a tetem fekvési irányát; a csontváz $5\frac{1}{2}$ láb hosszú volt, nyugoti végén, tehát fejénél, lónak fölfelé állított állkapczája tűnt föl,

széthullott fogakkal, a lófej egyéb része egészen elporladva, a nyirkos agyagtól annyira át volt járva, hogy elkülöníteni nem lehetett. Ép ilyen állapotban volt az emberfej, annak még az alakját sem lehetett lenyomatban észrevenni. A fej helyén feltűnt egy zöld rozsdától bevont ezüstlemez, a süveg nemezésnek némi foszlányával együtt, valamint haj- vagy prémdarabkák. A földből összegyűjtött fogak után ítélve, a halott s a paripája is fiatal korúak lehettek. Az embertest nyomtalanul elporladt, csak a körülötte megmaradt fegyverek fekvéséből s a vasrozsdától megbarnult föld után lehetett föltételezni, hogy a hulla egy öl hosszú és 1' 6" széles deszkán feküdt egykor.

A fejtől bal felől maradt meg a közepén kissé görbült vaskard, fatokban, melynek épségben maradt végét vászon s e fölött fehér pontokkal díszített bőr borítja, a tokot helyenként vékony ezüstlemez díszítette; jobb oldalán, közel a vállhoz, hat vasnyíl volt egymásra helyezve, részben még a vesszők darabjai is megmaradtak, melyekre madzaggal vagy lemezkével reá vannak erősítve; puzdrának sem anyagát, sem lenyomatát nem lehetett kivenni, csupán ezüst karikát talált, melyről lehetők tartotta, hogy puzdra végét képezheté; ez vászonnal van borítva, mely rajta jól kivehető, felső díszes borítékja azonban egészen elveszett. A mell táján vas csatt feküdt, rajta most is szíj- és famaradvány látszik. A has táján néhány ujj-izületnek zöldre festett maradványát egy kardkötő szíj vas-csattját, alább a kard két karikáját lelte. A deréknél aranyozott ezüstlemezkét és egy kis félgömbölyű ezüstgombocskát talált. A jobb csipőnél egyélű kés vagy tör nyoma látszott, melynek hüvelyét barna, vékony, üvegszerű gyöngyök díszítették, de ez is oly korhadt állapotban volt, hogy a késnek csupán a végét, a toknak pedig egyes részecskéit lehetett a nedves agyagból kiemelni, a többinek csak rozsdás nyoma látszik.

A lábnál jobb oldalról a másik kengyelvasat s a teljesen eltűnt nyeregnek némely vasrészecskéit a rájuk tapadt fával együtt, valamint más alakatlan vastöredékeket találtak, melyeket összeilleszteni nem sikerült; nevezetesen patkóformájú vasat, egy szuronyalakra kiálló lemezt s más apróságot.

A nedves sáralaku agyagban sem öltönyre, sem paizs, páncél nyomára vagy egyéb fölszerelés nyomára nem talált, mert az elkorhadt barna tölgyfa-

deszka, melyre a hulla fektetve volt, a csekély rozsdanyomot is teljesen magába szívta s vékony hártya gyanánt tűnt föl.

A hulla feje fölött 1'-nyira közönséges homokkő volt téve; a kard markolata bőrrel bevont fából állott és a gömbökben végződő keresztvasa lefelé görbült. A hulla fölötti földben különféle vastagságú vörös és fekete cseréptöredékek, sőt egy zöldes is, találtattak.

A halom déli végéről megkezdett árokban mintegy 2 ölnyire a központ felé egy helyütt egy kis eltört bögre fekete durva cserepei és körülötte, de elkülönítve, elszórva egyenlő négy darab félmark alakú, belül üres, öntött, füles ezüst ékszert találtak, melyek párosával összetéve, egy-egy diónagyságú egészet képeznek; körülötte azonban égetett hamuféle feketés rétegen kívül egyébre nem akadt.

Nem lehetett eldönteni, vajjon a halmot az éjszaki szélén lelt sír kedvéért rakták-e; valószínű hogy a halom háborgatva nem volt, mert a hulla körüli agyagban vékony fekete rétegek vonultak, épen úgy mint a déli oldalról ásott árokban.

A lelet itt Lehóczky szerint előadott tényálladékát Lehóczky utóbb (A. É. 1886. 370—380) röviden ismételte, mire Salamon F. (Századok 1876. 788) és Boncz Ödön (A. É. 1886. 201.) megjegyzései adtak alkalmat.

A leletet ugyancsak Lehóczky T. Beregmegye monographiájában is tárgyalja (1882. III.), Pulszky F. említi a Magyar pog. sírleletek 14. lapján.

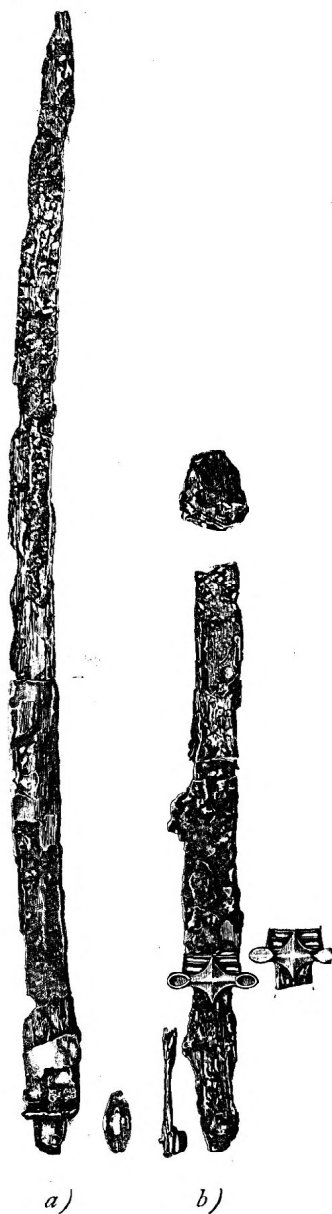
A szolymai sírból a n. muzeumba jutott tárgyak bemutatását a két kardon kezdjük, melynek töredékeit *a/* és *b/* rajzainkban közöljük. Van egészben hét töredék, mely nem mind helyezhető el biztosan, mert a törési lapok, a vas porló volta miatt, vagy mert egyes közbeeső töredékek elvesztek, néha nem találnak szorosan egymásra; a szélességi méretek sem adnak elég biztos útbaigazítást, mivel a töredékek legtöbbje 4 és 3 cm. között váltakozik. Csak az egyik penge felületéhez tapadt elkorhadt fahüvely rostjai, melyek bizonyos töredékeken egyenletesen megmaradtak, tájékoztatnak biztosan az összetartozás iránt.

a/ Ebből a jelenségből kiindulva, az a négy töredék, melyet rajzunkban bemutatunk, látszik összetartozni. A markolat felőli darab és hozzáhelyezett töredék törési lapjai szorosan egymásra találnak és a csúcs felőli darab a hozzá rakott hosszú töredékkel is meglehetősen össze talál, csak

közepett marad egy kis hiány, mely azonban nem lehet jelentékeny, mert így is a meglévő töredékek összes hossza 82 cm.-re megyen. A penge tövén megmaradt a fahüvely darabja s pálczás tagú vaskerete; úgy látszik, hogy a hüvelyt valami szövETFéle borította, melynek szintén nyoma maradt, a reá alkalmazott egyik sárgaréz pléhű pántnak is megmaradt a darabja. A hogy összeillesztettük a töredékeket, gyöngén hajló egyélű penge állott elé, mely tövén mintegy 3·5 cm. szélességű és hegye felé kissé keskenyül. A markolatából megmaradt töredék ferdén áll és megmaradt rajta egy átjáró szög két dudoros véggel, mely mutatja, hogy milyen vastag volt a markolat. Ellenben nem maradt meg az ellenzője, melyet ilyen idomú kardoknál megszoktunk.

b) A három töredékből, melyekről azt tartjuk, hogy egy második kardnak darabjai, kettő kétségtelenül összeillik, a harmadiknak odatartozását a vas rozsdaette egyforma fölüllete igazolja. E kard pengéjéből megmaradt darabok egyformán 3·5—4 cm.-nyi szélesek és úgy látszik, hogy egyes pengéből valók; a pengének csak egy éle volt, vastag háttal. A markolat vasa majdnem egész hosszában maradt meg, 2·75 cm. hosszú, tövén 2·75 cm. széles, vége felé kissé keskenyül, s egyik oldalán az átjáró szög domborulata maradt meg. Mikor e töredéket lerajzoltatása céljából tisztogattuk, kitűnt, hogy az ellenzőt borító rozsdá könnyen eltávolítható és előtűnt a vas ellenzőt borító aranylemez, mely híven követi az ellenző két felé keskenyülő kiugrását és az ellenző egyik oldalán tojásdad idomú keretű díszítésben dudorodik. A keret nem elég magas, hogy valami kőnek képezte volna a foglalását, ez ellen szól az is, hogy a közbefoglalt tér síma és a keret a tér felé ferdén fut.

Ennek a kardnak alighanem a hüvelyvégét is bírjuk. Lehet, hogy az a kardhoz tartozik, de szélessége — 4 cm. — indokolttá teszi, hogy e vastkosabb penge vége járt benne. Belül megmaradtak a hüvely korhadtt farostjai,

talán a hüvely vaslemeze és fölül rozsdá által megkeményedett lenszövetféle borítja a kúpos tokot.

c/ ábránk és XLIII. táblánk mutatják előlről és hátulról azt a rossz ezüstmű készült lemezt, mely Lehóczky tanúsága szerint a szolyvai lovas süvege táján találtatott. Rómer találóan modern lovassági tarsolylemezhez hasonlította. Előlapját c/ ábránk $\frac{2}{3}$ nagyságban tünteti föl. Alsó szegélyén

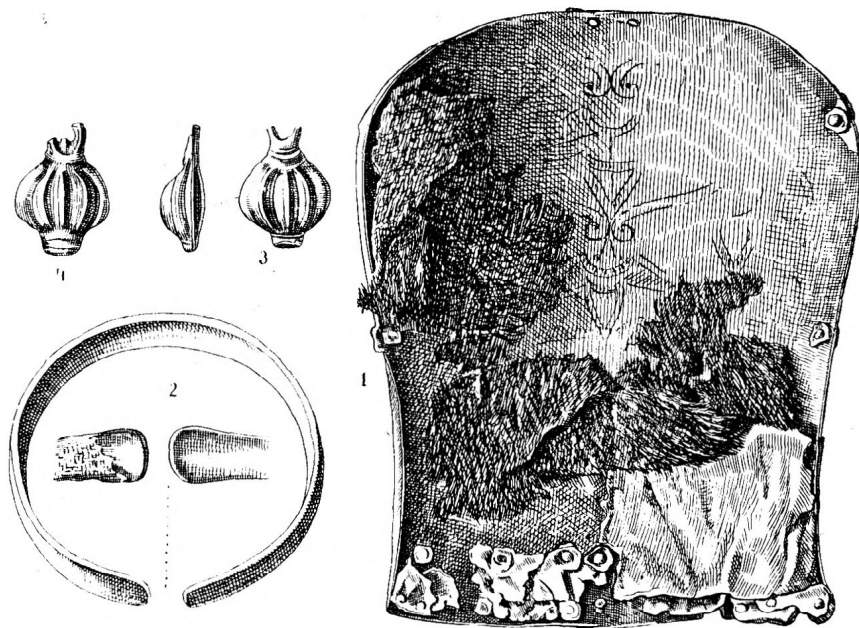
öt tagból alkotott sajátos díszítő pánt van rá rakva. Mindegyik tag alul két párhuzamosan futó lécztagból és közbe helyezett gyöngysorból áll; a felső léczból kiemelkedik egymás mellett három-három lándsaformán végződő ötszögű idom s a lándsacsúcs oldalhajlásán hozzásimul jobbra-balra egy-egy körídom; az öt pántból négy teljes volt, a bal felőli azonban már nem fért teljesen a térbe s így csak valamivel több mint másfél idomból áll; régi időkben törés következtében a bal felőli második tag idomán sérelem esett.

A lemez szélének többi részére két lécz és egy közbenfekvő hornyolatból álló keret van reászögezve, négy helyen a szögecsék fejét három szírmű lemez fűdi be.

A lemezt magát laposan kiprésölt szabályos ornament ékíti, melynek egyes idomait a szélén és a fölületen vésés egészíti ki. Hogyha a lemezt úgy helyezzük magunk elé, a hogy rajzunk mutatja, könnyen támasztja az ornament azt a képzelmet, mintha az ötvös esti pillangó röptül alakját akarta volna phantastikus módon tizenkétszer egészében és hatszor fele részében ábrázolni. Csakhogy így téves benyomást kapunk a készítő szándékáról, az ornamentet csak akkor látjuk igazi mivoltában, hogyha a lemezt megfordítva tartjuk, mert akkor könnyen megértjük, hogy a mustra

növénymustra, mely hármásával összerakott levelekből van összeszerkesztve. A III. fejezetben visszatérünk a mustrára és behatóbban foglalkozunk vele.

XLIII. tábla. 1. Az ezüstlemez alulról látjuk; a túloldali laposan kidomborodó rajz helylyel-közzel fölismerhető az alján; az alsó széle közelében megmaradt egy darab nemez, mely az oxydatio által elváltozott és úgy látszik, hogy eredetileg is e helyen volt, míg a sötétebb, nagyobb darab nemez, mely fölötte van, nincs eredeti helyén.

XLIII. SZOLYVA $\frac{2}{3}$ n.

2. Lemezes karperecz, ezüsből, végei felé a pánt kissé szélesbül és körded idomban kihajlik.

3., 4. Csüngő disz két fele, mely valószínűleg mindig kettesével egy egészset képezett; az itt ábrázolt két fél darab nem tartozott össze, a csüngő gömbidomú, fölül füllel, alul kis rovátkolt nyújtványnyal, fölülete hossz-tengelyében gerezds s a gerezdesort fölül-alul kis gyűrűtag fejezi be.

XLIV. tábla. A szolyvai leletből számos vastöredék került a n. muzeumba; ezek közt van töredék, mely oldalrudas zablának lehetett darabja, vannak lemez- és karikatöredékek, melyeknek egykori rendeltetése

bizonytalan és vannak a fönnemlített cserépedények darabjai, melyek rozszúl égetett disznélküli edényekből valók.

1. Vaskés, a fanyél korhadrt rostjai részben még rajta tapadnak a nyél vaspeczkén; a penge fölületét a rozsdá eredeti idomából kivetköztette.

2. Határozatlan idomú vaspálcza, eredeti idomát a rozsdá megváltoztatta.

3. Kengyelvas, széles, gyengén kihajló talppal, alja gerinczes és széle karimás, gömbölyded szárai csúcsívben emelkednek, szíjlemeze szabálytalan négyszög, egész fölületét a rozsdá megrágta, ellepte és részben szétrepesztette. Egy második kengyelvasnak is fönmaradtak egyes töredékei.

4., 5. Nyílcsúcs, egyiknek még nagyobbára megvan a szára (4), a másikkól csak a penge maradt meg, idoma mandolaforma, fölületük rozsdás.

6., 7. Határozatlan vastöredékek.

8. Vascsat, rozsdás fölületű, tüskéjét a rozsdá idomából teljesen kivetköztette korhadrt farostok tapadtak hozzá.

9. Egymáshoz rozsdásott két határozatlan vastöredék, egyiken karika fele domborodik ki.

10. Határozatlan vastöredék. 11. Vaskarika, melyen idomtalanná vált három rozsdás pánt lóg. 12. Vaskés(?) töredéke. 13. Vasnyíl rozsdás pengéjének töredéke. 14. Határozatlan vastöredék. 15. Késpenge töredéke(?). 16. Nyíltöredéke a szárán megmaradt a favessző darabja s a fonál, melylyel oda volt erősítve. 17. Határozatlan vastöredék. 18—19. Nyílcsárak rajtuk korhadrt farostok. 20. Határozatlan vastöredék.

Tarczai (Zemplén m.). 1894-ik év október hó végén Tarczaly Dávid alezredes öcscse, Lajos, tarczali szőlőjét, mely a várostól mintegy 1½ kilométernyire az ú. n. rimai dülőben egy fensíkon fekszik, rigoloztatván, a munkások sírokra akadtak, melyekről dr. Jósa András adott hírt az Arch. Ért. 1895. 75—76. lapjain.

Az ásás 70—80 cm.-nyire történt és a vinczellér, mint szemtanú, állítja, hogy a munkások mintegy 20 négyszögméternyi téren négy sirt dúltak szét, melyek közül három 4—4 méternyire egymástól párhuzamosan, egy pedig keresztben feküdt. A párhuzamos sírokban fejjel nyugotnak, lábbal északkeletnek feküdtek a csontvázak puszta földben, se kőre, se koporsó-korhadékra szemtanú nem emlékezett. Három sírban a csontvázon kívül állítólag egyéb nem találtatott, a negyedik azonban lovas sír volt, gazdag mellék-

XLIV. SZOLYVA.

tekkel, melyekből Tarczaly alezredes gondos utánjárással jelentékeny sorozatot összegyűjtött és a n. muzeumnak ajándékozott. A ló kinyújtózva, állítólag bal oldalán feküdt, feje nyugotnak,

XLV. TARCZAL $\frac{2}{3}$ n.

a) TARCZAL
 $\frac{1}{4}$ n.

hátlja keletnek, lábai éjszagnak irányítva. Közvetlenül a ló háta mögött, ezzel párhuzamosan emberi csontváz, kissé bal oldalra a ló felé fordult, úgy hogy az ember s a ló koponyája közel egymás mellett feküdt.

a) Vaskard az egyik tarczali sírból, három darabra tört és hegye meg markolata csonka, ebben az állapotában egész hossza 82 cm., ebből az egyélű penge jelenlegi hossza 74 cm. A penge kissé görbült; legnagyobb szélessége a tövén 3 cm., éle és háta csak úgy, mint lapjai rozsdáette; hátának legnagyobb vastagsága mintegy 4 mm. Az ellenzőnek csak középső darabja és egyik ága maradt meg, mely tompa szögben ferdén áll a pengére és pedig a penge irányában hajlik, hossza 6 cm.; vége felé keskenyül és a végén búbos, fölüllete rozsdás.

A markolatvas négyszögű, lapos, vége felé keskenyül, tövén szélessége 2 cm., csonka végén 1.5 cm.; tompa szögben áll a kard tengelyére és pedig a háttal ellenkező irányban.

A sírban lelt ezüstlemezek közül egyik-másik a kard markolatának és hüvelyének díszítéséből maradt, ezeket bemutatjuk a következő tábla 3., 4. és 5. számai alatt. Milyen lehetett a tarczali kard, azt legjobban mutatja a Nagy Károlynak tulajdonított kard, mely hüvelyestől teljes épségben maradt reánk. (Rajzát alább adjuk a II. fejezetben LV. tábla 2. sz.)

XLV. tábla. 1. Ezüstlemez, idoma hasonlít a galgóczihoz. Két lemezből áll, az alsó keverék ércből való, a felső keskenyebb lemezt az alsóba domború ezüstkeret szorítja, mely szögeccsel van az alsóra erősítve. E keret némely helyütt sérült és a felső lemez közepe táján is lyuk van; legnagyobb hosszátmérője 13.7 cm., legnagyobb szélessége 13.2 cm.

A laposan kidomborított díszítmények gondosan belé vannak komponálva a térbe. A két sarokból gyöngé hajlással kiindul két inda, mely a középtengelyben összeér és azután körhajlással jobbra-balra a keret két szélét éri, a mező középtengelyében ismét összeér és ott másodszor szétválva, ~ hajlással egyforma távolságban a keretbe fut. Így a tengely irányában alul és fölül nyílt mező, közepett pedig egy nagy zárt tér támad, melyekben a függélyes közép tengely irányában állanak a középső palmett- virágok, az indák négy oldalsó hajlásaitól pedig a keret hosszoldala felé nyíló mellékmezők oldalhajtások elhelyezésére adnak tért.

E jellemzésnél az egyenes oldalt tekintettük alsó szélnek, mert az alsó palmettvirág szárral nő ki a keretből, de már a főalaknak a középmezőben ellenkező irányból nő ki a szára, a miért az egész lemez ellenkező állása is indokolt lehet.

Az alsó virág nyolczszirmú középcsoportból és a lemez sarkai felé hajló két nagyobb csúcsos levélből áll.

A középső mező virágcsortja három virágból áll. Fölül, alul négy kisebb levéltől környezve, mindkét oldalon nagyobb levél hajlik szét, végei csúcsban ismét összefutnak és e csúcsból kinő egy-egy kisebb palmettcsoport, öt kisebb kerekded és öt nagyobb csúcsba futó levéllel.

A felső mező palmettcsoportja közvetlenül a keret behajlásából igen rövid szárral ered és a legyezőszerűen álló belső öt levélből két felől tekercses végű, közepett pedig két körded levéltől befoglalt csúcsos levél nő ki. A tekercses végekből ismét kinő egy levélcsoport, mely két kisebb és két nagyobb levélből áll.

Az oldalas mezőket megtöltő hajtások megfelelnek egymásnak, de a két belső és két alsó mező idomának különböző volta miatt a két felső hajtás alakítása más mint az alsóké; azonban mind a négy szárral indul ki a főindából s ez a szár fölül két tekercshajtással alapot nyújt a belső és külső szirmok kifejlődésére, melyek az ismert formákat követik, de a tér nagyságához képest kibővülnek vagy elsatnyulnak; a belső tekercsvégű szirm tekercséből a középtengely felé két kisebb s két nagyobb levélből álló tökéletlen csoport indul ki.

Az indák síma sávát vonalzott gyűrűk, irányukat követő vonalak és pontok élénkítik; a palmettcsoportok szirmainak szélein s a szárok tetején vonalzott szegélyek ellensúlyozzák a fölület símaságát s a szirmok közepén pontok és vonalas mélyedések élénkítik a nagyobb lapokat.

A keret maga sem síma, de a két szegélye közötti sávon bevészt vonalak, pontok és vonalas gyűrűk váltakoznak és az egyenes szél, valamint a legerősebb kihajlás közepén a vonal egyformaságát levélidom szakítja meg, alján két csigavonallal, s a két levélcsúcs (mint láttuk) a mező két virágcsortjával közvetlenül összefügg. A keret s a mező háttere aranyozott, a kidomborodó indák és levelek nem.

2. Dupla ezüstlemezből alakított határozatlan, dísztag. Sajátságos idoma után első tekintetre kardhüvely végtagjának tekintenők, de a kicsúcsosodó részének egymástól 3 mm.-nyire álló két lemezét szög tartja össze, ellene szól továbbá hüvelyes részének széjjel terjedő nyílása, mely nem mérsékelt szélességű kardhüvely, de szélesebb nyílású tegez vagy puzdra töve lehet;

szélességi átmérője a hüvelyes sáv keskenyebb végén 4.4 cm. és a sáv 1.2 cm.-nyi szélessége mellett a nagyobb nyílásán már 5.2 cm.-nyi. A hüvelyes sávon a szélesebb nyílást, melynek széle közepett tompa csúcsban befelé hajlik, az előlső oldalon laposan domborodó keret szegélyzi, mely a csúcs fölött gyűrűbe fut s ebből hármass levelű palmett s a közép szíromból csúcsba futó hosszabb levél nő ki, az oldalsó levelekből csigás végű levelek hajolnak a sáv két hossz tengelye irányában s a csigákból egy-egy szélesebb levél hajol a keret felé s ott végződik. A keskenyebb nyílás mindkét szélét duplarétű keret szegélyzi, ezek mindegyike a nyelvvidomu toldványon egy-egy gyűrűvel záródik s ebből a szög tája felé vonuló szélesebb levél nő ki. A gyűrűtagok s a nagyobb levelek széle vonalas árnyékolással bír s a levelek közepén a bordákat mélyített vonalak jelzik.

A hüvely hátsó oldala síma és dísztelen. $\frac{2}{3}$ n.

3. A kard markolatáról (?) való ezüstlemez, talán a végső gombot díszítette, a mennyire a meglévő 5 cm. hosszú és 3 cm. széles töredékből megítélhető, melynek harántos átmetszete üres félkört képez; idoma gömbhajlású, vége felé szélesbült.

A lemez aranyozott fölületéből a persa életfa(?) domborodik ki oly fajta stilizálással, minőt a süvegdiszen (I. sz.) láttunk. A középtengely hosszában álló kétrétű szárból, mely fölül csúcsos levéllel végződik, e levél alatt álló gyűrűből jobbra-balra háromszirmú ág áll ki. Lejebb a törzs gyűrűjéből ismét egy ág pár hajlik jobbra-balra, melyeknek leveles indái a felső ág leveleit közbe fogják és a fa csúcsa fölött összehajlanak, azontúl pedig szétvonulnak és újabb leveleket bocsájtanak; a törés fölött közvetlenül van a harmadik ág pár, fölfelé hajló két levéllel. A hol az ágak a törzsből kiindulnak és a levelek tövén gyűrűtag van, mely síma vagy vonalzott; vonalzott keretek szegélyzik olykor-olykor a leveleket, mintha árnyékolnák, és mélyített vonalak jelzik a gerinczet.

4. Lemeztöredék ezüsből, harántos tengelye irányában laposan kidomborodik; alighanem a kard hüvelyét díszítette, mind a négy széle csonka. Az aranyozott háttérrel kiemelkedő lapos ornamentekből csak egy középső palmettvirág és a mellékágak részletei maradtak. A középső virág kétrétű gyűrűs végű szárából emelkedik ki három kisebb s ezekből három nagyobb levél fölfelé, míg kettő a szár mellett lefelé konyúl, a gyűrű s a nagyobb

levelek szélei vonalaskak, a levelek közepén mélyített vonal jelzi a bordát. $\frac{2}{3}$ n.

5. Határozatlan töredék, az aranyozott alapon laposan domborodó ornamentből megmaradt: a középső palmettes virág gyűrűje, a gyűrű alatt jobbra kihajló, hosszú szárú, tekercses levél, a gyűrű fölött két kisebb levél, az egyikből kiemelkedő levél töredéke, a másik levélből tekercses végű nagyobb levél, úgy az alsó, mint a felső tekercsből gyűrűzött levél indul ki; ezúttal is a gyűrű, valamint a nagyobb levelek egyik széle vonalzott, közepükön pedig mélyített vonalak jelzik a bordákat. $\frac{2}{3}$ n.

Mind a négy (3—5) bemutatott töredék ornamentikája és technikája legszorosabban összefügg a süveglemezzel.

XLVI. tábla 1—2. 4—5. Nagyobb boglárók rossz ezüsből, lapos palmett díszekkel, melyeknek fölülete rovátkolt, közben aranyozott mezőben domborodó éles gerinczekben kidomborodó szögidomok. Az egyik palmett hármas levélből áll, melyből kettő a kihajló tekercs alatt össze van kötve, a palmett két-két alatta összefutó oldalhajtásból ered; külső, nagyjából szív-idomú szélük egészben követi a belső tagozást és három nagyobb csúcsba futó és két rövidebb gyengén kihajló cikkelyre oszlik; e két cikkely találkozásán gömbidomú dudor; aljukon rövid szögecskék.

3. Háromszögű kettős lemez sárgarézéből, mely egymás fölött áll, az alsó sima és szélesebb, a felső kisebb és présölt vonalask díszekkel van ékítve, mindkét lemezen egyforma nagyságú tojásdad nyílás van; a felső lemez díszítése a háromszög oldalszárait szabálytalan tojásdad keretből kiemelkedő dudor követi, mely a lyuk felé két párhuzamos domborvonallal végződik, a közbeeső téren legalúl dupla hullámvonal domborodik s a középső hullámból kétfelé két-két levelet jelző idom emelkedik (tökéletlen palmett); középett három karika domborodik ki.

6. Szij végére való díszítő lemez, melynek két hosszabb oldala párhuzamos, egyik rövidebb vége csúcsba kihajló, másik vége behajló; felületén két négylevelű virág és a csúcs szélén fél virág sorakoznak egymás mellett és két fekmentes levél köti össze középett a három virágot; a szirmok simák és gömböcs jelzi a közepét.

7—12. Szövet vagy nemezfoslányok; egyik darabkán még rajta maradt három háromszirmú virágdísz.

XIVI. TARCZAL $\frac{1}{2}$ n.

13. Szijsatt bronzból, lemeze ötszögű, karikája tojásdad, kihajló széllel belső lapja egyenes és sima, tüskéje is megvan.

14—15. Bronzkarikák, tojásdad idomuak; faluk kívül mindkét szélén keretes.

16—22. Ezüsboglárok szívidomuak, bemélyített diszitménnyel, mely nagyjából háromszirmú virágot példáz; két levél összefügg és egyforma, a közben álló különvlik és négy kisebb mélyedésből áll; a mélyedett diszek mind aranyozottak; aljukon két szögecs, az egyik boglár még rajta van egy darabka nemezen; van egészben 10 db.

23—30. Hasonló ezüst boglárok; csakhogy hosszabbak és keskenyebbek, van egészben hét db.

31. Apró szijsatt rossz ezüsből; karikája tojásdad, lemezén két levél-féle domborodik ki; a közbeeső tér aranyozott tüskéje hiányzik; alján szögecs.

32—33. Szijsattok rossz ezüsből; a karika valamivel szélesebb, a lemez két egyenessel csúcsba szögel, a két egyenes keretelt s a keretből a karika felé nyúló levél domborodik; aljából két szögecs áll ki.

34—42. Kerek boglárkák ezüsből, közepett bekeretelt lapos domborodás, széléből befelé álló két kidomborodó körszelvényű idom; a mélyebb tér aranyozott, aljából szögecs áll ki; van 10 db.

43—50. Háromszirmú levéldíszek ezüsből, hasonlóak a 10. számuakhoz; két levél tojásdad, a középső csúcsba fut, a szirmok szélei keretesek, mind-egyik keretben kidomborodó gömböcs és csúcsban álló két kis lécztag; a három szírom közepén gömböcs és a három külső szögben szintén köridomú apró dudorodás; alul rövid szög ellenző lemezkével; egy virág (43. sz.) még rajta van a nemezen; van 12 db.

51. Csonka kis pityke, rossz ezüsből, talán ötszögű volt; minden oldalán vonul egy-egy kidomborodó levéldísz, egy db.

52. Ötszögű kis pityke, rossz ezüsből; széle mellett a belső tér felé csipkézett domborulat vonul; van három db.

53. Körded fejű szög; legtetején bemélyedés, melyből lencseszerű dudorodás emelkedik, a körülfutó dudor sugárszerűen álló gyenge rovátkok által czikkelyezett.

54. Hasonló fejű szög, csakhogy a középső dudor körül nincs hornyolat és erősebb a rovátkos czikkelyezés.

55. Apró szögpar; fejük idoma az 54. számhoz hasonló; van három db.
 56. Apró szögpar; fejük idoma a 34—42. számú boglárokéra hasonlít.
 57. Ezüstlemezke két szöggel. 58. Csonka szögfej apró lemezkén. 59. Ezüstszögfej, hasonlít az 56. számhoz.

XLVII. tábla. 1. Kengyelvas, talpa széles és csekély hajlású, alján zsinórtag idomú gerincz vonul végig; szárai egyenlőtlenül szabálytalanok és tompa csúcsívben hajlanak fölfelé; a szíjlemez csonka.

2. Hasonló kengyelvas, a szíj lemeze megmaradt, ez szabálytalan négyszög, melynek egyik oldala kissé ferdén leér a szárig, míg az ellentett oldal közvetlenül a szárnál félkör hajlással behajlik; a szíjrés szintén szabálytalanul négyszögű.

3. Vas zablá oldalrúdja, csonka, alsó végén megmaradt gombos vége, a rud közepéből kiálló lapos karikának is megmaradt egy kis töredéke; a rud fölüllete rozsdás és rongált, de még maradtak rajta ezüstszalak, melyek fölülletébe be voltak verve.

4—5. Vas nyilcsúcsok, lapos lemezzel, vesszőbe való szárral; a lemez legnagyobb harántos szélessége a szár közelében van.

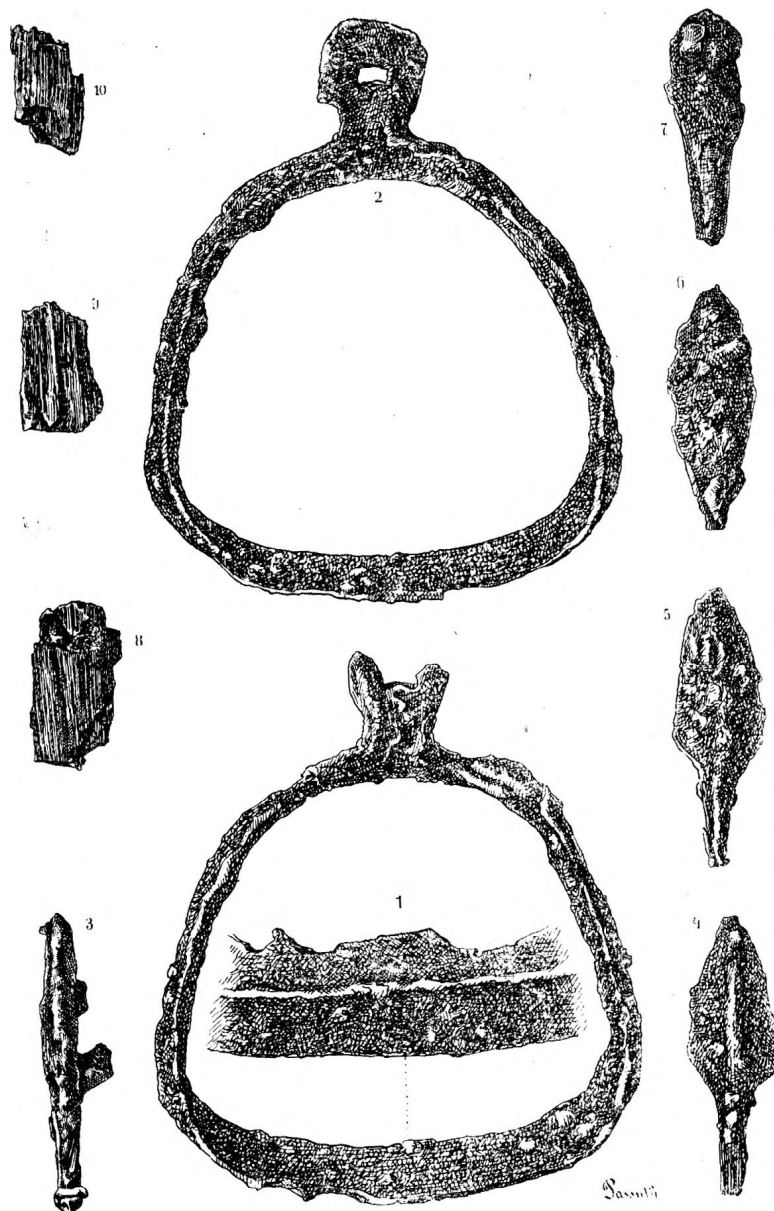
6. Vas nyilcsúcs, tojásdad idomú, szára letört.

7. Vas nyilcsúcs, csonka, de idoma fölismerhető, tompa hegyű volt és hegye táján volt legnagyobb szélessége, szára felé egyenletesen keskenyült, szára letört.

9—10. Rozsdás fatöredékek a puzdrából (?) vagy a kardhüvelyből.

Tinnye (Pest m.). Az 1894-ben épült buda—esztergomi vasut földmunkálatainál a tinnyi község határához csatolt jászfalusi pusztán sírokra akadtak, melyekről Vásárhelyi Géza adott hirt. (A. É. 1895. 33—35.)

Vásárhelyi a munkásoktól vas zablát és kengyelvasat szerzett a csősz útján, a ki az ásatás színhelyén látta a rakásba halmozott lócsontokat s egy kisebb rakásban az emberi csontokat, melyek mellett ott hevert a földön egy tompa szögben végződő, taraj nélküli sarkantyú, egyéb vas- vagy fegyverneműt azonban már nem látott sehol, később a sarkantyú is eltűnt. A helyszíni szemle alkalmával közlő megtudta, hogy a hegyoldalban lankás, némileg lapos, kisebb területű helyen, egy szentiványi lakos parcelláján, a hol a munkások mélyebb bevágást tettek, ez alkalommal mintegy négy m. mélységben akadtak vagy tizenöt, a mérnök szerint körülbelül harmincz csontvázra, melyek erős és szálas emberekéi lehettek, mert állítólag úgy a

XLVII. TARCZAL $\frac{1}{2}$ n.

kar-, mint a lábszárcsontok hosszabbak és erősebbek voltak, mint az ott dolgozó munkásokéi. E csontvázak, a mérnök szerint, fejjel éjszakknak, lábbal keletnek feküdtek sorban, egymástól mintegy 3—4 méterre, mindegyik mellett oda volt temetve a lova is. Fegyver, lószerszám vagy egyéb mellékletnek, állítólag, semmi nyoma sem volt. Ennek ellene szóltak a Vásárhelyi tulajdonába került zabla és kengyelvasak.

Az emberi csontokat, a munkások szerint, a felügyelő egy nagyobb rakásba rakatta s az ottani «Szár az ághoz» címzett vendéglővel szemben levő pusztai sírkertbe temettette, úgy ezek talán meg volnának mentve egy későbbi anthropologiai vizsgálat részére. A csontok állítólag nagyon porhanyók és törékenyek voltak, úgy, hogy mindössze csak egy ép koponya került volna a ládába, de ez feltűnő nagy, erős és a mostani koponyáktól elütő, sajátságos alakú. Állítólag az e koponya mellett levő lócsontváz szájában találtatott azon zabla s mellette a kengyelvasak, melyek Vásárhelyi gyűjteményébe kerültek. Vásárhelyi szerint a jászfalusi puszta helyen volt a régi időkben azon budavidéki besenyő-telep, melyről a Jerney által idézett II. András-féle 1214-ik évi levél szól és e besenyőkről mint jeles ijászokról, kik magukat még II. Lajoshoz intézett folyamodványukban is «sagitarii regii»-nek nevezik, kaphatta az utóbb elpusztult Jászfalu s mostani puszta a nevét; a leírt lovas sírok e falu helyétől mintegy fél kilométernyire fekszenek. Azért úgy véli Vásárhelyi, hogy azokban a sírokban besenyő lovasok nyugodtak.

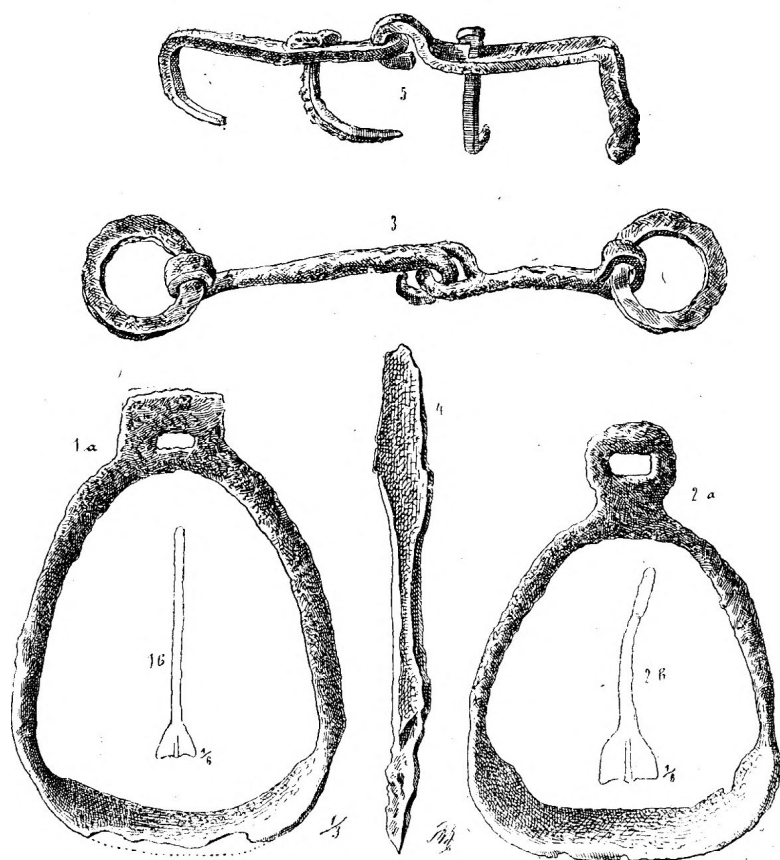
XLVIII. tábla. 1 a. Vaskengyel, magassága 17 cm., talpa 3·5 cm. széles, alján középső gerinczczel, szárai laposak és csúcsívben emelkednek, a szíjnak való lemez négyszögű. 1 b. oldalnézet.

2 a. Hasonló vaskengyel, csak hogy kisebb, magassága 15·5 cm. szárai kevésbé csúcsosodnak és a szárok külső vonalai behajlással mennek át a szíjlemezbe; a szárok elgörbült voltát mutatja a 2 b. oldalnézet.

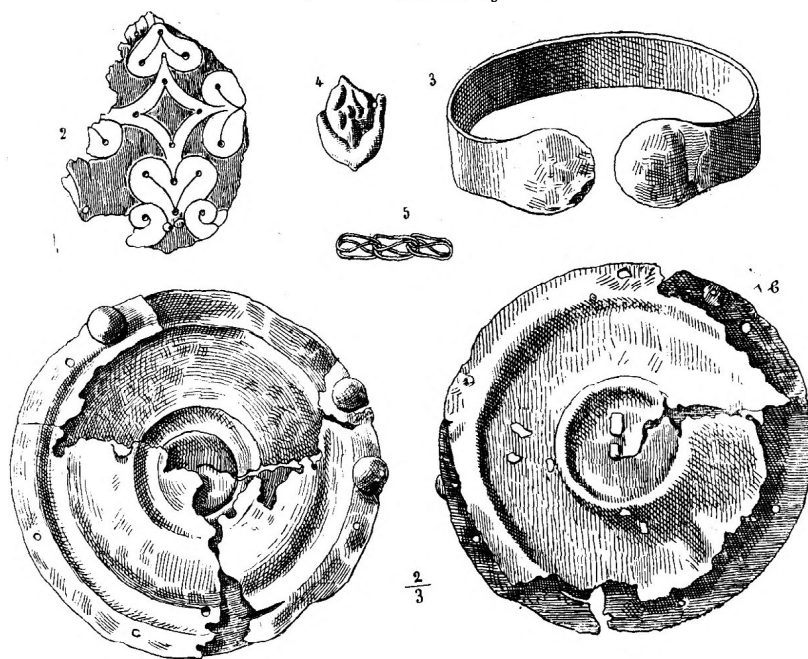
3. Vas zabla, a rúd egymásba kulcsolt karikás végű két pálczából áll, a pálczák külső karikaiba lapos karikák vannak bekapcsolva.

4. Határozatlan vas szerszám vagy fegyver, erős pálcza, mely mindkét végén kiszélesbül.

5. Két egymásba járó kampós végű vaspánt, mindegyik pántban lapos fejű, elgörbült vasszög.

XLVIII. TINNYE $\frac{1}{3}$ n.

XLIX. TISZA-NAGYRÉV $\frac{2}{3}$ n.

*Tisza-Nagy-Rév.** (Jász-Nagy-Kun-Szolnok m.). Vétel útján szerzett a n. muzeum 1895-ben néhány ezüst ékszert, melynek közelebbi körülményei iránt nem lehetett még tájékozódni, valószínű, hogy a tárgyak sirleletből erednek.

XLIX. tábla. 1. Ezüst korong, egymásra szögezett két lemezből, egyik lemez sem teljesen ép; a szögek fejei félgömb idomúak voltak és külső karimáját ékítették; a felső lemez (1) karimája síma, ezután laposan kihajlik a lemez s a középtéren is körkörös hornyolat ékíti; az alsó lemez (2) külső karimája dudoros, ezen belül a lemez síma és csak közepett, a túlsó hornyolatnak megfelelőleg, szakítja meg domború kördísz síma felületét. A mélyedésen aranyozás maradványai.

2. Ezüstlemez töredéke, reáponczott levéldíszítménynyel; a levélidomok ezüstösök, a háttér aranyozott.

3. Karperecz, ezüstpántból, kiszélesbülő, körded végekkel.

4. Apró pityke, nagyjából bimbó idomát példázza.

5. Ezüstsodronyos láncz három tagja.

Tolna-Szántó. A szántói templomtól nyugotra, a dombra haladó utcában házak építésekor több ízben akadtak sírokra; a tetemek nyújtottan feküdtek, koporsónak nyoma nem szokott előfordulni. Dr. Kammerer Ernő orsz. képviselő a szántói gazdáktól többször szerzett érdekes ékszereket, melyeket az ő szívesége folytán bemutatathatunk és leírhatunk.

L. tábla. 1—4. Csüngős boglár, rossz ezüstműből öntve, a boglár szív-idomú, két kerek és alul tojásdad tagból, szélesebb síma és keskenyebb kidomborodó karimával, a külső szélen a czikkelyek közti behajlason csúcsosan kiálló apró lemezke; aljából bőrre való, erősítésre szolgáló átlyukasztott peczek áll ki. A boglár alsó végéből kampósan hajló fülből keskenyebb lemez csüng, fölülete szintén hármas tagozású, hasonlóan keretelt mandolaforma mezőkkel, a czikkelyek külső találkozási pontjaiból csúcsban futó, apró lemezek állanak ki; a keretek, melyekből a bogláron s a csüngőn a czikkelyek középmezői kidomborodnak, aranyozottak. Egészben négy darabot láttunk, kettő teljes, más kettő csonka.

* Tisza-Lökről volt az A. E. 1871. 83. lapján a szabolcsmegyei muzeum régiségei leírásában említve néhány ezüstpityke, mely homokfuvásokban került elé. Dr. Jóna András úr szerint Tisza-Lökön nincsenek homokbuczkák és onnan nincsenek is pitykék a szabolcsmegyei muzeumban.

5—6. Kisebb csüngős boglárka, sárgarézből (?) öntve; a boglárka kör-idomú, fölülete laposan kihajló, közepett kidomborodó gyöngykörben emelkedő, domború gömböcsdís, külső szélét is gyöngykör szegélyezi; alján erősítésre szolgáló peczek; széléből kinyúló, kampós fülön lóg a szívidomú csüngő, melynek szélesebb részén kicsiben ismétlődik a kerek boglárka díszítése, míg a körded csúcsba futó, keskenyülő mezőt a külső idomát követő idoma tölti ki, szintén kerettel és gyöngyözött szélllel. 5 a. felső, 5 b. oldalsó nézet, 6. csonka példány.

7. Szíjcsattnak trapezidomú kerete, bronzból, kívül éles szélllel, befelé domborodó fölülettel.

8. Boglár, kerek, sárgarézből; közepett gömbszelvényű domborulattal gyöngykeretben s belőle három kidomborodó szírommal, melynek csúcsosodó része belé nyúlik a keretbe, a keretet hat behorpasztott kisebb dudor s a dudorokat összekötő, kidomborodó kettős sávok képezték; alján három szögecs s széle táján egy helyütt két lyuk s a keretében törést helyreigazító javítás. 8 a. felső, 8 b. oldalnézet.

9. Karperecz, sárgaréz pántból, egyik, szélesbülő vége ép, másik vége csonkának látszik.

10. Pecsétlő (?) ujjgyűrű, sárgarézből, körded fejjel, melyből a karika felé két-két levélidomú nyújtvány vonul; a kör közbeeső széléből apró csúcs áll ki föl- és lefelé; a fejkorong közepén lyuk, a fölület mélyített idomai fölismerhetlenek.

11. Fülönfüggő, szürkés fémből; a dudorok durván utánoznak gyöngyöket és gömböcsöket.

12. Tekercses ujjgyűrű, síma sárgaréz sodronyból; egy egész és két fél hajlású.

13. Zárt ujjgyűrű, sárgarézből, belül lapos, kívül kihajló.

14—18. Ujjgyűrűk, sárgarézből, közeljáró, keskenyülő, tompa végekkel.

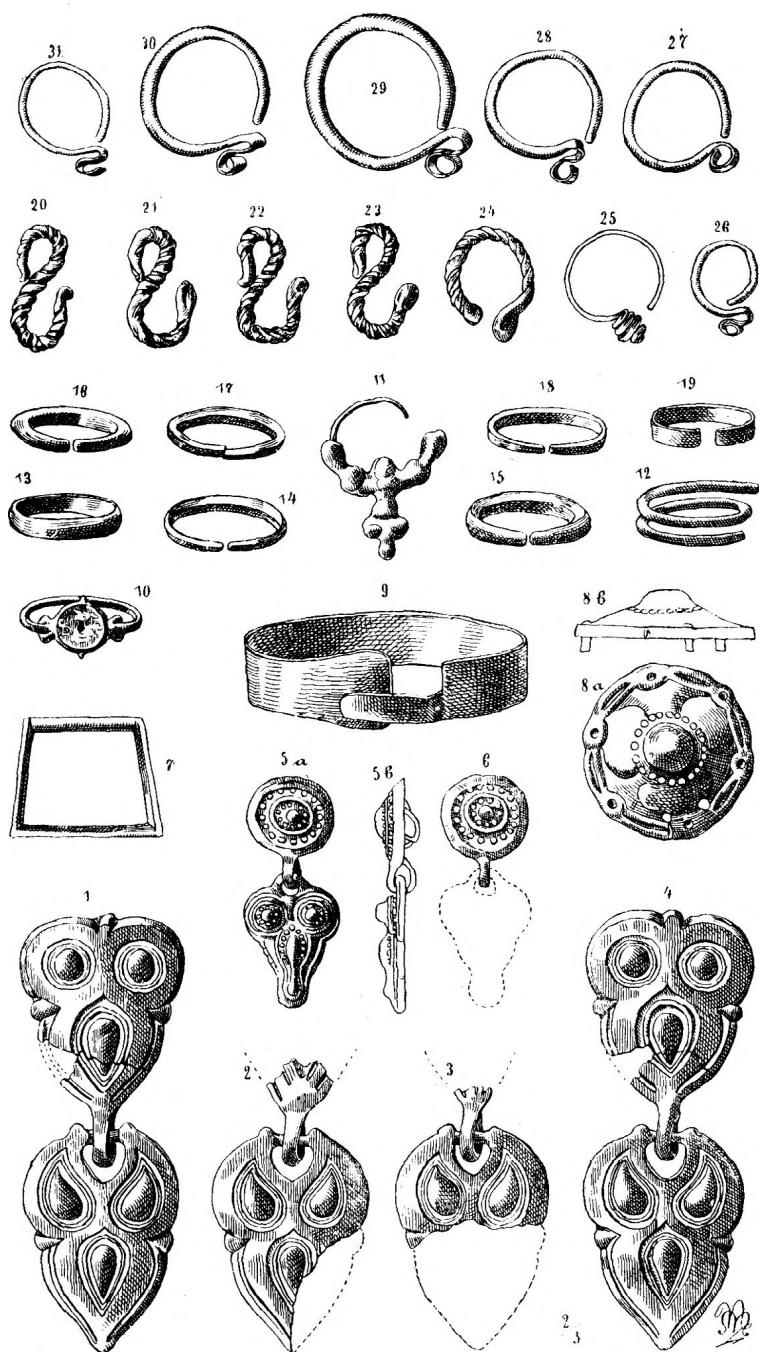
19. Ujjgyűrű, sárgarézből, pántos, egyenesen lemetezett nyílt végekkel.

20—23. S idomú kampók, sodrott sárgaréz huzalból, egyik kihajló vége zárt hurkot, másika nyílt kampót képez.

24. Szabálytalan idomú gyűrű, sodrott sárgaréz huzalból.

25—31. Különböző idomú és nagyságú halántékgyűrű, sárgarézből.

Törtel (Pest m.). 1895. évi augusztusban Törtel község határának kákási dűlőjében a most Demeter József birtokában levő tanyán a munkások

L. TOLNA-SZÁNTÓ $\frac{2}{3}$ n.

véletlenül lovas sirjára akadtak, melyről Arányi Sándor, törtéti jegyző, a n. muzeumot értesítette. Dr. Pósta Béla kiküldetvén a hely színére, a leleteket átvette és a színhelyen ásatást rendezett; ugyanő értekezett a törtéti leletekről Arch. Ért. 1896. XVI. 30—39. ll. A lelőhely egy csekély emelkedésű dombhát közepe táján, az ott álló kisebb épület északnyugoti keskeny oldalánál van, a hol dr. Pósta fölásatván egy $62\frac{1}{2}$ négyszögmeternyi területet, a föltúrt sírhely földjéből még néhány ékszerdarabot mentett meg. Utóbb még egyszer künn járván a helyszínén, még két síma, hengerded arany sodronyú karikát szerzett meg, melyről a tanya tulajdonosa állította, hogy a sirleletből való.

A sirlelet alig egy ásonyomnyira feküdt a földben, a sírból előkerült az elhunyt lovas csontváza s a ló csontvázából a koponya és néhány láb-szár-rész. A lovas koponyáján barna rozsdafoltok látszanak, egészen tiz, melyek értekező szerint a süveg szegélyére alkalmazott pitykéktől származhatnak, de a pitykék, melyek a foltokat okozhatták, nincsenek meg és így más magyarázat is lehetséges. Az ismert honfoglalási korabeli leletek közül legszorosabban a pilini első és második sír darabjaihoz hasonlítanak a törtéti ékszerek.

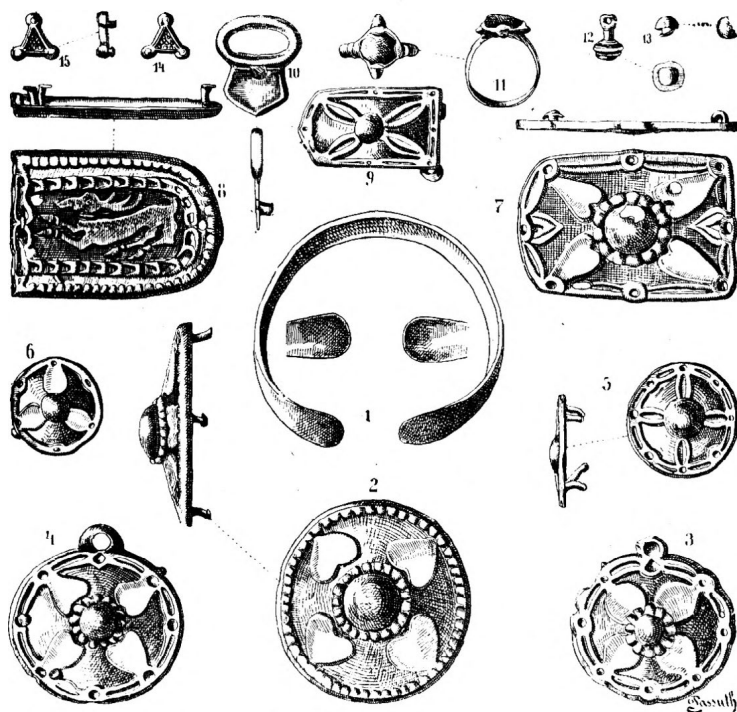
LI. tábla. 1. Karperecz ezüstpántból, körded hajlású, kissé szélesbülő nyílt végekkel.

2. Kerek boglár, ezüstből, középső, kidomborodó, lapos dudorral, gyöngykeretben, melytől keresztben álló négy domború szívidom hegyével fordul a külső szélén körülvonuló gyöngykeret felé, alján négy szögecs; átmérője 5.9 cm. Két példány; egyik példány át van lyukasztva és füles lehetett.

3. és 4. Kerek ezüst boglárok, hasonló, de nem teljesen megegyező domború díszítéssel, közepett gömbszelvény, körülötte gyöngyszegély, keresztben álló négy szívidom, melynek hegyes csúcsa a keretben egy-egy gyűrűcskére talál; a keret ugyanis nyolcz, egyforma távolságban elhelyezett, gyűrűtagból áll s azokat összekötő kettős sávokból; a szegély külsején egyik változatnál (3) a gyűrűcskék kiállanak, a másiknál nem (4); a szegélyből egy helyütt körded peczek áll ki, mely egyik változatnál (4) át van lyukasztva, máskor csak horpadás van rajta (3); alján szögecs; a fölületen a háttér aranyozott. Egyik változatból (3) van három példány, a másikból (4) tizenhat.

5. Kerek ezüst boglár, kisebb és egyszerűbb, mint az előbbi, közepett gömbszelvényű dudor, melyet négy, keresztben álló, domború, tojásdad gyűrűidom köt össze a kerettel; ez összevág az előbbi boglárokon tapasztalt kerettel, fölületén a mélyebben fekvő részek aranyozottak; alján négy szögecs; egy darab.

6. Kerek ezüst boglár, átmérője 2.5 cm.; közepén gömbszelvényű dudor, három szívidomú domborulat köti össze egyforma távolságban a

LI. TÖRTEL $1\frac{1}{2}$ n.

kerettel, mely hat helyen behorpasztott fölületű körded kiszélesbüléssel, síma fölületű, domború sávból áll; mélyebb része aranyozott, alján szögecs; tizenhét darab.

7. Szíjvég, ezüsből, hossznegyszögű; egyik, keskenyebb oldala egyenes, a másik körszelvényű, a rajta kidomborodó idomok a 4. számú boglár díszítményeivel vágna össze, csak hogy most négyszög térhez alkalmazkodva, ferdén állanak; a két keskeny oldal keretéből hármás rétű hegyes levél-idom nyúlik a mezőbe, az alján szögecs lemezes szorítóval és kampós fül;

a fölületen a háttér aranyozott; három lyuk a hiányos öntés következménye; egy darab.

8. Szíjvégre való ezüstlemez, egyik keskenyebb széle egyenes, a másik félkörben hajló; egyenes szélén közepett szárain összekötött, kétfelé hajló, hullámos indájú levél képezi a keretet, melyből a szél hosszában futó külső gyöngyözött keret indul ki; ezen belül pikkelyszerű szélesebb keret fogja körül a középső mezőt; ebben balra futó szarvasfélének durván stilizált képe domborodik; alján egyenes oldala táján két, hajlásán egy szögecs áll ki; a fölületen a háttér aranyozott; egy példány.

9. Szíjvégre való ezüstlemez, hosszánégyszögű, egyenes és csúcsba futó véggel, díszítése az 5. számú bogláréval vág össze, csak hogy a négyszögtérnek megfelelőleg dőlnek az idomok és a tagozások a síma sávon már csak mint rések és mélyített pontok jelentkeznek; a szíjvég hajlított széle közepett kissé kicsúcsosodik, e csúcsot is gyűrűcske ékíti; a háttér aranyozott; négy példány.

10. Szíjcsatt, sárgarézből, tojásdad karikával és ötszögű síma lemezzel, a tüske hiányzik, a lemez aljából két szögecs áll ki; egy darab.

11. Gyűrű, keskeny ezüstpántból; feje négy felnyúló nyelvecskével ellátott kerekded rekesz, melynek széle reáhajlik a benne foglalt kék üvegpasztára.

12. Füles csüngő, bronzból, gömbidomú gyűrűs dudorral, legerősebb kihajlásán hengerded nyakkal és apró füle gyűrűs; egy példány.

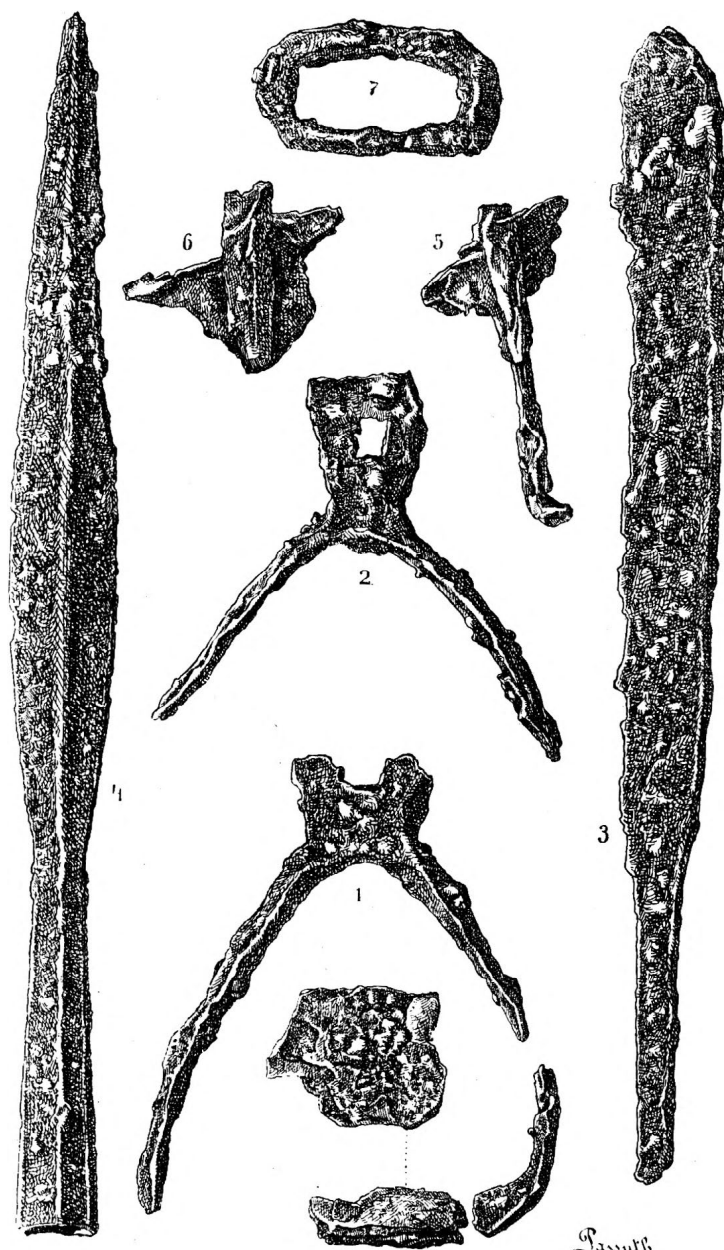
13. Csonka gombocska, ezüstműből, gömbszelvényű fejjel; két példány.

14., 15. Háromszögű pitykék, szélük keretes, minden sarok gömböcsben végződik, a középtért vonalkeretben bevert apró köröcskék ékítik; minden gömböcs alján szögecs; nyolcz példány.

LII. tábla. 1. Kengyelvas négy töredéke, talpa széles s egyenes volt, szárai csúcsos hajlásban emelkednek; a szíjlemez csonka.

2. Kengyelvas töredéke, megmaradt a csúcsívben hajló négyszögű szárai felső része és a szíjlemez, mely fölfelé szélesbülő trapez idomot példáz, közepén négyszögű, szíjnak való, áttörés.

3. Vaskés csonka darabja, vastag hátú, fölfelé szélesbülő, lefelé nyéllemezzé keskenyülő, fölül-alul csonka, éle kicsorbult, föllete rozsdás; a nyélvas végén átjáró szög maradványa.

LII. TÖRTEL $\frac{1}{2}$ n.

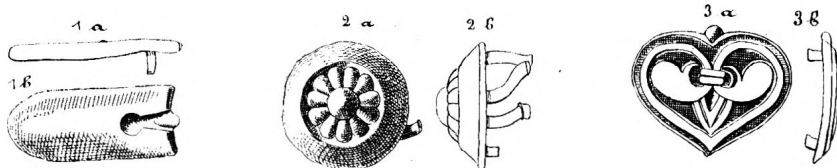
4. Lándsacsúcs, vasból, keskenyszárnyú köpűvel, a köpű oldalán is végig futó gerinczcel.

5., 6. Két határozatlan vastörredék, melynek mindegyike odarozsdásodott egy-egy szélesebb vaslemezhez; ez utóbbiak a második kengyel talpából származhatnak.

7. Nagyobb szíjsatt karikája, vasból, egyik oldala egyenes, többi része tojásdad hajlású, a tüskéje hiányzik.

A lelethez tartozik még egy fekete üveggyöngynek fele.

Zalkod (Szabolcs m.). A szegfarki dülőben találtak ékszereket, melyek a szabolcsmegyei muzeumba jutottak. Dr. Jósa András úr szíveségéből bemutathatjuk itt.

I—3. ZALKOD $\frac{2}{3}$ n.

1. Szíjvégre való lemez, ezüstből, egyik keskeny széle körded hajlású, az ellentett vége behajló s közepett kis peczek nyúl ki belőle, innen a síma fölületbe befelé szűkülő egyenes oldalú mélyedés nyúlik, mely kihajló $\frac{3}{4}$ körben végződik; alján szögecs.

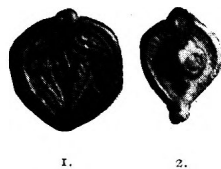
2. Kerek boglár, rossz ezüstből, közepett kidomborodó gömbszelvény, körülötte tíz kidomborodó szírom, azontúl síma fölületű, ferdén lehajló sávós kör; alján négy szögecs (2 b.).

3. Szívidomú ezüst pityke; a szívidom csücskében kis bütyök; külső szélén a csücske táján összefutó, kidomborodó inda, melyen két harántosan álló gyűrűtag az összefűzést jelzi, ezentúl az inda szélesen kihajló levélbe megy át, mely kis oldalhajtást bocsájt a csücske felé; a szív csücske felé szintén kidomborodó kétrétű levélidom nyúlik ki a levelek hajlásából; szögecsekkel az alján (3 b.), a fölületen a mélyedésekben aranyozás nyomai.

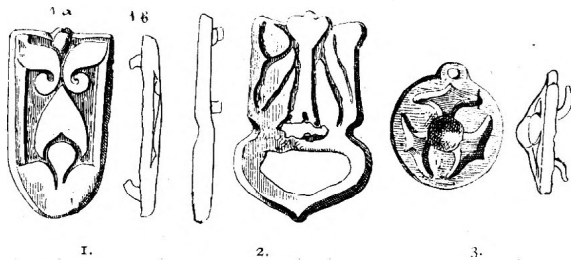
C) CSOPORT.

ISMERETLEN LEHELHELYÜ VAGY SZÓRVÁNYOS EMLÉKEK.

a) A zürichi muzeumban az 1853-ban Magyarországból odajutott Fehr-féle gyűjteményben őriznek két bronzékszert, melynek fényképét Dr. Heierli József úrnak köszönöm. 1. Egyik nagyjából szívidomot példázó pityke, dudoros széllel, széléből a csúcscsal ellentett irányban apró bütyök áll ki; innen indul ki a három szirmú virág, mely két oldali hajtását és több ágban a külső karima hosszában a csúcs felé bocsátja, míg a középső csúcsba futó szírom a szív hegye felé terjed s ott a két oldalhajtással egyesül; mind a három szírom tövében tojásdad vonalas mélyedés és ferdén futó rovátkok töltik be kétoldalt a szírmok közti tért. — 2. A másik boglárnak a csüngője, nagyjából szívidomú, csúcsos végén csücskével, ellentett szélén apró gyűrűs füllel, széle karimás, azon belül hornyolat, melyből fölülről tekintett madárfőt (?) példázó idom domborodik ki, mely a Kecskeméten, Gombáson stb. lelt csüngők díszítéséhez hasonló.

b) *Ebenhöch* Ferencztől szerzett a n. múzeum 1871-ben néhány ékszert, melyet *Ebenhöch* még koroncói plébános korában valószínűleg az ottani vidéken gyűjtött. 1. Szíjvég rossz ezüstből, körded végű széle karimás, egyenes szélén kis körded kihajlás, ez jelzi a középtengelyt, melynek irányában a kidomborodó idomok irányulnak; legalul két stilizált levél emelkedik a két sarokból a közepe felé, a hol találkoznak szívidomú kehelyfélét példázó idom domborodik ki és ennek felső behajlásából kiemelkedik egy pistillus-féle, mely mellett két kopott idom, talán két szírom volt; alján szögecssek. 2. Szíjcsat, csúcsba futó gyűrűből, a szíjra való lemezen közepett pistillus-féle áll és jobbra-balra tőle hasított levélidomok emelkednek; alul szögecssek. 3. Boglár, mely az előbbieken is többször tapasztalt idomot képvisel.

c) Ráth György gyűjteményével megszerzett a n. muzeum 1874-ben négy boglárt, mely a pilini «rózsás» boglárokhoz hasonlít; nyilván a budapesti kereskedésből származtak.

d) Ifj. Bölönyi Sándor 1879-ben ajándékozott a n. muzeumnak egy ily négyszirmú «rózsás» boglárt, mely alighanem biharmegyei lelőhelyről való.

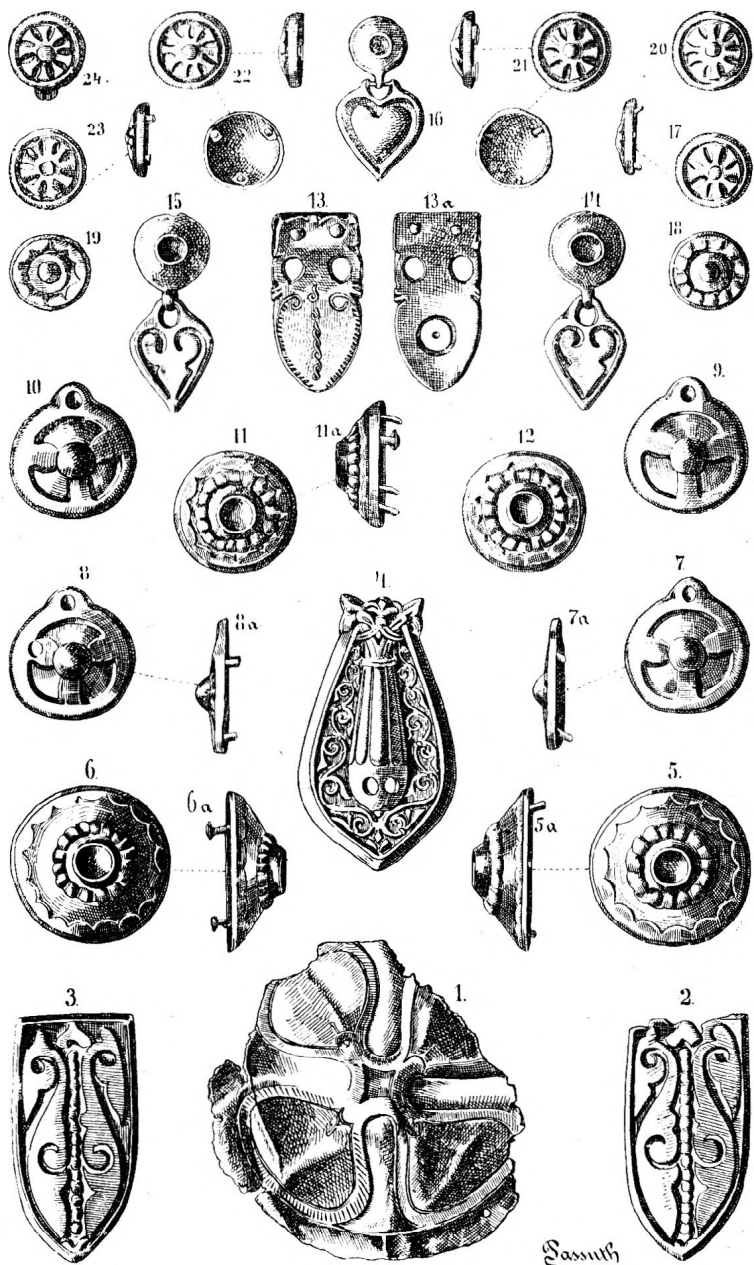
e) Az LIII. táblán különféle magyarországi helyekről a n. muzeumba jutott ékszereknek ábráit adjuk.

1. Korongos ezüst lemeznek csonka darabja, sima szegélyének megmaradt részén egy kis lyuk arra mutat, hogy a lemez fölvarrásra volt szánva; az aranyozott lemezből laposan kidomborodó növényornament motívuma négyszirmú virágot mutat, a szirmok széleit domború sima sávok képezik, melyek a szírom tövén egyesülnek és a szomszéd szírom sávéba futván középett hajlított oldalú szabálytalan mély közepű négyszöget keretelnek be. A sávok szegély belső szélén kettős vonal fut végig és ez a szírom tövén behajló félkört képez, melyből egy kis mélyített egyenes vonalka nyúlik be a szírom lapjába. $\frac{2}{3}$ n. Magyarország.

2, 3. Szíjvégekre való hüvelyes díszítmények, a hüvely nyílásán egyenes a szélük, másik vége csúcsba fut, keskenyen kidomborodó széle szegélyezi a mélyebb aranyozott háttért, melyből a szegély magaslatáig domborodnak ki az ornamentek. Közepett a hossz tengelyben egyenes gyöngysor ketté osztja a tért, a gyöngysor két végén csúcsos kéttagú levélke domborodik; a két mezőt két-két háromtagú stilizált levél-féle idom tölti be, melynek felülete sima. Jankovich Miklós gyűjteményéből.

4. Kápa végére való (?) díszes lemez; tojásdad idomú, de csak egy csúccsal a másik végén hármassal levelű palmett domborodik ki; a levelek alatt gyűrűtag, alatta kétfelé ágazik a két kétrétű szár és belemerül az egész ékszert körülfutó szegélybe; a két szár hajlásából kétfelől egy-egy levél áll ki és a szárral ellenkező hajlással szintén a keretre hajlik; mindegyik levélkéből a keret végén túl nyúló levél-féle áll ki, melynek egy oldalhajtása reá hajlik a keret végének külső ferde oldalára.

E levélcsomóból indul ki a díszlemez hossz tengelyén egy kidomborodó félhenger, mely a mező tágulásával szélesbül és a lemez csúcsa irányában félkörrel záródik, a legerősebb kihajlásán apró gyöngytag képezi a befejezését. A hengerded idomon tövéből kiinduló és hosszának mintegy három-

LIII. MAGYARORSZÁG $\frac{2}{3}$ n.

negyed részéig nyúló körded végü pálczatagok domborodnak ki, egészben öt, s e tagok tövén harántosan kiemelkedő gyűrűtag mintegy összecsomózza őket. A félhengertag simán kihajló végén egymás mellett két lyuk, mely nyilván a lemez más alapra való erősítésére szolgál. A félhenger s a keret közti mélyebb mezőből kidomborodó indás díszek vonulnak kétfelől a csúcs felé, ott hármias palmett levéllel végződnek és harántos gyűrűtag fogja össze a hajlások legközelebb eső helyén.

A lemez csúcsában az indáktól fönmaradt tért háromlevelű domború virág tölti ki. Az indák levelei az ez ékszereken többször látott formát mutatják s a szárazon megvannak a gyűrűk is, melyeket ismerünk. Jankovich Miklós gyűjteményéből.

5, 6. Kerek boglár keverék fém-ből, gömb szelvény idomú kihajlással, legtetején kerek keretű behajlás van, a keret tövén gyöngyös gyűrű, a boglár külső szegélye keskeny keretű, melyből a sima mező felé 15 egymás mellé helyezett félkörből alakított csipkézett keret domborodik ki, a sima háttér és a mélyedések aranyozottak; aljából három szögecs áll ki; két db.

7—10. Kerek bronz boglár, közepett kidomborodó gömbszelvény-nyel, széles gyűrűs kerettel s abból a csúcs felé nyúló domború levél idomú domborulattal, a keretnek egy helyen félkörű kis kihajlása van fölületén mélyedéssel; a mélyedés s a háttér aranyozott volt; alján három szögecs. 7a, 8 a oldalnézet; hat darab nyilván ugyan egy leletből. 1875-ben szerezte a n. muzeum budapesti kereskedőtől.

11, 12. Kerek boglár összevág az 5 és 6. számú idomokkal, csak hogy kisebb s a gyűrű és külső csipkekeret közötti tér nagyon szűkül, alján négy szögecs, olykor a szorító lemezke is megvan. 11a oldalnézet. $\frac{2}{3}$ n.

13. Eltört művű bronz szíjvég, egyenes szélü végén van a szíj befogadására szolgáló dupla lemez s benne van még a két szögecs; a nyelv idomú lemez, fölülete közepén s tagokból alakított bevert lyuksor, külső szélét vonal szegélyezi, melynek két vége az áttört lyukak táján körbe hajolnak a középső ornament felé, e külső vonalat belül ferdén állított apró vonalkák kísérik a hosszoldalokon; a hol a két lyukat kívülről övedző sáv a nyelves lemez behajlására talál, két pálczatag jelzi a végét; ezek a bemetszések a szíjlemez alsó oldalán (13a) szintén megvannak, a mely egyébként sima, csak a közepét díszíti egy bevert központos kör.

14, 15. Csüngős boglárkák ezüsből; a körded boglárkák föllete laposan domborodó, közepett szegélyezett kerek behajlással, külső keretéből gyűrűs fül áll ki, melyből szívdomú csüngő lóg kerek lyukon; a lyukat és egész többi szélét domború keret szegélyezi, melyből a lyuk tájékaról lefelé terülő hármastagú levél indul ki és domborodik a körülötte mélyített rés fölé. A mélyedések aranyozottak; a boglár alján szögecssek. Tömörkényi sírokból; Széll Farkas ajándéka.

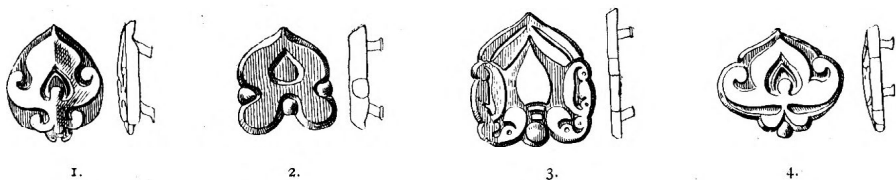
16. Hasonló csüngős boglárka, de a boglár korongja kisebb s a csüngő a boglár gyűrűjébe pálczácskával nyúlik, mely két felső csücske között áll, és a csüngő lemezt ékítő idom ezuttal igazán szívet példáz.

17. Korongos boglárka rossz ezüsből, közepén csekély domborulattal, melyből a keret felé irányuló domború sugarak indulnak; alján három apró szögecs; fölletükön aranyozás.

18, 19. Kerek boglárkák rossz ezüsből hasonlítanak az 5 és 11. sz. idomokhoz, de a közepén kúpos emelkedés van, körülötte lapos sávu gyűrűtag s a külső keret tagozása hol gyöngyözött hol csipkézett; öt db a pörösi sírból.

20—24. Boglárkák, melyek a 17. sz. idommal összevágnak; a sugarak száma (8, 9, 10.) váltakozó, a szögecsseken többször fönmaradt apró szorító lemezke; fölletük aranyozott volt; egészben van 21 db. legtöbbje a pörösi sírból, Széll Farkas ajándéka.

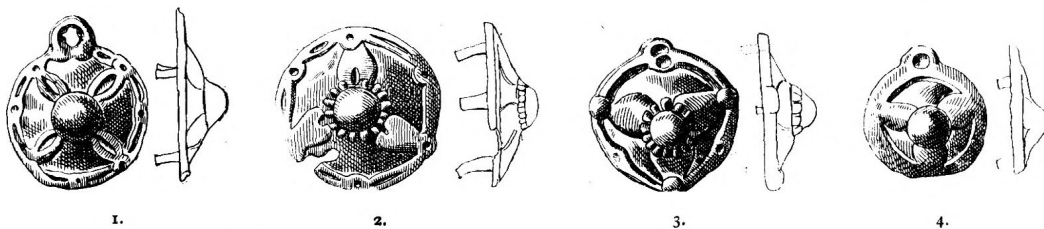
f) Egger Samu budapesti egykori régiségkereskedő ajándékozott 1879-ben a n. muzeumnak néhány ezüst pitykét, mely a honi kereskedésből

jutott hozzá. A sorozatban van négyféle típus, melynek mindegyikét $\frac{2}{3}$ -ban bemutatjuk (1—4. ábra.) Az 1. és 2. számú nem különbözik lényegileg egymástól. Erősen stilizált levél domborodik ki az aranyozott háttérből, mely nagyjából szívdomú, alján két rövidebb és oldalán két hosszabb oldalhajlítással; a levél közepén kisebb szívdomú aranyozott mélyedés. A két pityke

idoma egyszer nyulánkabb (1. sz.) máskor szélesebb (2. sz.) és ez utóbbin a külső körvonal mielőtt csúcsba fut, mindkét oldalt szögben behajlik, alul szögecsék. A 3. számú pityke nagyjából szívidomú, aljából két felől kiálló körded kihajlással, az így támadó három öbölben egy-egy gömbszelvényű dudor; a levél csúcsba futó felületén a külső körvonalakat követő szívidomú aranyozott mélyedés; alján szögecsék. A 4. számú pityke (négy db.) idoma megközelíti az ötszögöt, de külső széle nem egyenes, hanem a hosszában futó kidomborított levélidomok ki — vagy behajlása szerint változik. A csúccsal ellentett oldal közepén körded idom ketté választja a szél felőli leveleket és a körből mintegy két gyűrűt jelző tagból tojásdad levél-féle domborodik ki az aranyozott háttérből. Jobra-balra három-három levélidom domborodik ki, melyből mindig kettő-kettő megfelel egymásnak és hasonló idomú. A pityke alján szögecsék.

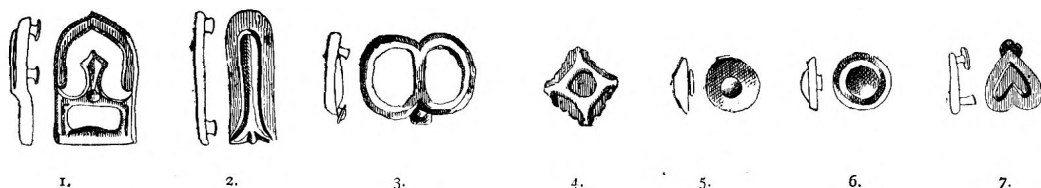
g/ A n. múzeumban már régi idők óta, talán még a Jankovich-féle gyűjteményből származó boglárok vannak, melyek majdnem megegyeznek a

Pilinből, Törtelről s egyéb helyekről ismert «rózsa» díszű boglárokkal; fémük ólmos színű keverék. Miként a bemutatott ábrák ($\frac{2}{3}$ n.) mutatják a középső gömb szelvényű dudor körül, hol négy, hol három levélforma domborodás áll ki. A középső dudor széleit két fajtánál (2. és 3. sz.) gyöngysor szegélyzi, a levelek idoma hol határozottan szívidomú (2. sz.), hol tojásdad középső mélyedéssel (1. sz.) vagy a nélkül (3. és 4. sz.); a külső szélkeret sima (4. sz.) vagy körded megszakításokkal és mélyedésekkel élénkített sávós dudor; a boglárok alján szögecsék.

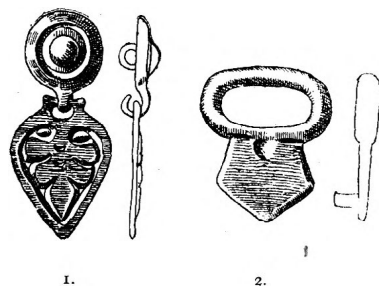
h/ Egy 13 dbból álló sorozat a n. muzeumban, mely még a század első évtizedeiben kerülhetett oda, a rossz ezüstű tárgyak felületén mutatkozó zöldes rozsdafoltok hasonlatossága miatt látszik ugyanegy leletből származni. Valamennyit $\frac{2}{3}$ nagyságban mutatják be ábráink. 1. Szijsatt, a leme-

zen kidomborodó idom átmetszett virágkehelyhez hasonlítható; a kétfelé kihajló szirmok közötti térből apró gömböcscsel végződő, terméhez hasonlítható idom domborodik ki. 2. Kettős karika, talán két szíjvég befogadására szolgált; alján szögecs. 3. Szíjvég, rajta keskeny nyelvídomú domborulat,

az alap aranyozott, alján szögecs. 4. Két lemezke, melyből négyszög keret emelkedik ki. 5. Apró pityke körded, fölülte simán emelkedik, közepén körded mélyedés, alján lapos végű szögecs; két példány. 6. Kerek boglárka, közepén gömbszelvényű dudor, széle keretes; közben-közben futó hornyolat, alján szögecs; négy példány. 7. Szívidomú pityke, szélén domboru sáv, középső tere, melynek széle a külső körvonalat követi, aranyozott; alján két szögecs, néha a szögecs végén az ellenző lemezke is megvan; két példány.

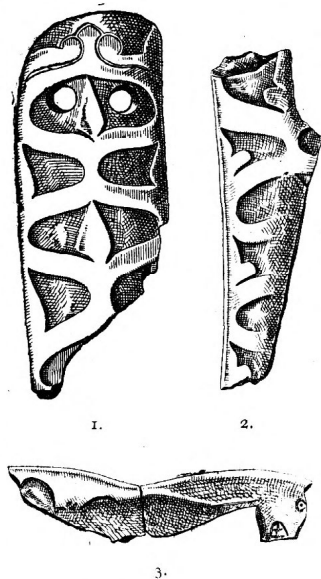
j) A törteli határban a Thomka-féle birtokon lelt hét ékszert hozott Dr. Pósta Béla a n. muzeumba. (V. ö. Arch. Ért. 1896. 39 l.) 1. Három csüngős boglárka bronzszínű fémből, a boglárka kerek középső dudorral, dudoros kerettel és a közben vonuló hornyolatban aranyozás nyoma. A keretből fül áll ki, melyről nagyjából szívídomu csüngő lóg, a csüngő széle keretes, mezejét akanthus levélhez hasonlítható domborodó idom ékíti; három kis boglárkáról a csüngő hiányzik. 2. Apró csatt bronzból, lemeze öt-szögű és fölülte sima.

k) Barthalus Gyula úr Egerből a n. muzeumnak 1896-ban ajándékba küldött őskori régiségeket, melyek a jász-dósai káptalani halom őskori telepéről származnak. Ugyanazon küldeményben volt három faragványos csontlemez töredéke. A közelebbi körülményekről, melyek közt e töredékek előkerültek, a küldő nem adhatott felvilágosítást.

1. Csontlemez 3 cm. széles és 7—8 cm. hosszú, alja érdes felületén

lapos domborművű ornamentika van kifaragva. Két párhuzamos széle és egyik keskeny vége épségben maradt és ez ferde hajlással záródik; másik keskeny végén új törés. A lemez valószínűleg kardhüvely végét díszítette, miként hasonló csontlemezeket ily alkalmazásban a pilini és nemesócsai sírokból is ismerünk; megerősítése a két kerek lyuk segítségével történt, mely mintegy 1.5 cmnyire a végétől egymás mellett a lemezen át van fúrva. A töredék legnagyobb érdekességét a laposan kidomborodó ornament képezi, mely a hossz tengely irányában közös törzsből két felé való és ismét a közép felé visszahajló növény-mustrát mutat; a két ág kiindulási szögéből mindig csúcsba futó levélidom emelkedik és hasonló levél-féle emelkedik a lemez szélén az ágak legszélső kihajlásából. A legfelső idom két ága körded hajlású csonka szárban egyesül és e szártól jobbra balra egy-egy körben végző fekvő levél látszik, melyek közül a balfelőli csonka, míg a jobbiknak végzésén csúcsba futó álló levél is elfér, mely mutatja, hogy a mustra két szélén nem teljes, de lemásolták és kiemelték oly szélesebb mustrából, melyben az álló fél levelek egész levelek voltak és a tövükből szét-hajló ágak közepén állottak. A galgóczi, szolyvai és törteli leletekben többféle alkalmazásban látunk hasonló mustrákat, a miért indokolt, hogy a töredéket és a vele lelt másik két töredéket is honfoglalási korabeli sírból származtatjuk. 2. Csontlemez töredéke, egész hossza 7 cm. Csak egyik hosszú széle maradt épségben, de az elég határozottan mutatja, hogy a lemez formája egy görbe kard hüvelyének hajlására idomult, melynek díszítésére szolgálhatott. A fölületen laposan kifaragott ornamentikából kevesebb maradt fön, mint a másik lemezen, de biztos, hogy egész hasonló mustrájú volt az ornament és csak a széthajló ágak szögéből fölálló levél idoma más, itt ugyanis egyszerű levél helyett hármás palmett emelkedik ki. 3. Szintén csontból van faragva és föntartási állapotára nézve a másik két darabbal megegyező egy állati fejben végződő csonka töredék, a fej is csonka, csak a nyak két széle maradt épségben; hogy ez a töredék is kard díszítésére szolgálhatott, valószínű.

JÁSZ DÓSA $\frac{2}{3}$ n.

II.

TEMETÉSI MÓD. — FEGYVERZET. — ÉKSZEREK.

A bemutatott sírleletek túlnyomó számát eddig az alföldről és a dunántúli vidékről ismerjük, a felföldről csak Galgócson és Szólyván, a királyhágóntúli vidékről csak Gombáson kerültek elé tudtunk szerint sírok a honfoglalás korából. A sírok felbontásánál ritkán volt jelen gondosan figyelő szaktudós és azért csak gyéren vannak a sírleletek elhelyezéséről teljesen megbízható adataink. Ez adatokat az előbbieken részletesen és lehetőleg a szemtanúk közleményei alapján ismertettük. Most kiemeljük, a mi azokban lényegesnek és jellemzőnek látszik.

Már e jellemzésnél is hangsúlyoznunk kell, hogy száz és egynéhány sír nem képviselheti kielégítőleg a honfoglalók három-négy nemzedékét, melyről, bármennyien hunytak el idegen földön, vándorlások közepette és az ellenségekkel vívott csatákban, mégis föl kell tételeznünk, hogy a vitézek és hozzátartozóik zöme újonnan kivívt otthonában végezte földi pályáját és azért remélhető, hogy azon a módon, a hogy, kivált síkságainkon belterjübb művelésre fog a gazdaság áttérni, mind több meg több sír fog előttünk megnyílni és azt a vázlatos képet, mely gyér adatok révén most adható *

* Nagy Géza tanulságos módon foglalta össze az előtte ismeretes adatokat többrendbeli értekezésében, melyet e vázlatnál is fölhasználtunk. Ide tartozó értekezései: A magyar középkori fegyverzetről. A. É. 1890. 289—301; 403—416 és A. É. 1891. 115—124; a magyar pogánykor emlékei Fejérmegyében. A. É. 1892. 299—315; a régi kunok temetkezése. A. É. 1893. 105—117; a magyarhoni lovas sírok. A. É. 1893. 223—234; a hun, avar és magyar pogánykori sírleletek jellemzése. A. É. 1893. 313—323.

talán már a közvetlenül ezután következő évtizedekben lehet majd élénkebben kiszínezni. Eddigi tapasztalásaink szerint a honfoglalók halottjaikat nem égették el, de a földbe ásták. A temetkezésre szánt helyet legtöbbször lankás emelkedésű tájakon keresték. Csak egy mesterségesen rakott sirhant-ról, a karásziról van tudomásunk; más négy esetben Szolyván, Monajon és a szegedi Király- és Bojárhalom alkalmából a kutatók dombokban lelték ugyan a sírokat, de ekkor inkább azt kell föltételeznünk, hogy a környező völgy vagy síkságból már kiemelkedő dombokat használták föl. Ugyanegy helyen rendszerint egy vagy csekély számú, legfőlebb öt sírt lelték a kutatók. Csak Kecskeméten és Székesfejérvárott és talán Tolna-Szántón kerültek elé egy-egy helyen nagyobb számú sírok és sűrűbb, temetőszerű temetkezést eddig csak Kecskeméten lehetett megfigyelni.

A megholtat pusztá földbe temették, a gödör mélysége váltakozó és legtöbbször a föld szintjének változása nem is engedte meg az egykori mélység biztos megállapítását. A gödröt némelykor kitapasztották (Gombás), némelykor padmalyszerűen aláásták a gödör oldalfalát (Fejérvár), de legtöbbször semmi ily különlegességet a sírgödör elkészítésénél nem jegyeztek föl a kutatók. Hogy ha egy helyen több sír akadt, az egyes sírok távolsága egymástól különböző volt, úgy, hogy e részben semmi általános tervszerűséget nem tételezhetünk föl. Ellenben rendes szokásnak látszik, hogy az elhunytat kiterítve, szorosan a testhez záródó végtagokkal rakták a sírba és a hol épségben lelték a csontvázat, úgy, hogy a befektetés irányát valószínűséggel meg lehetett állapítani, legtöbbször úgy helyezték el, hogy a fej inkább nyugotnak, a láb inkább keletnek irányult. Mintha csak az a gondolatuk lett volna, hogy a megholt szeme a fölkelő nap felé forduljon! Egy néhány esetben (Szolyván és Nagyteremián) famaradványok korhadékai arra látszottak utalni, hogy a holtat koporsóba vagy deszkára helyezték; de a legtöbbször nyoma sincs fadeszkának vagy koporsónak. Nemez és bőr részletek, ruhafoszlányok, vastárgyakhoz rozsdásodott vászondarabkák s az ékszerek s egyéb testen hordott tárgyak maradványai nem engednek kétséget az iránt, hogy a holtakat felöltözve rakták sírba. A nem- és korbeli különbségeket néha e maradványok szerint is megítélhetjük, ha nem is leljük a férfi vagy nő, gyermek vagy felnőtt csontvázat. A sírok nagy többségénél ily mellékletek teljesen hiányzanak; néha ily szegényes sírok kö-

zepette gazdagon fölékitett női vagy férfi csontvázak akadnak s ilyenkor az a föltevés, hogy urak sírjait cselédjeik sírjai környezik.

A leggazdagabban fölszerelt sírokban lovastúl találjuk a vitézt. Ilyen lovas sírokról eddig mintegy harmincz helyen van tudomásunk. Többször csak a lózabla és kengyelvas tanuskodik ily előkelő temetésről. Máskor ugyan a kutatók meglehetősen épségű lovas sirt nyithattak meg; de sajnos, hogy az ily alkalmakkal tett megfigyelések nem eléggé pontos tényálladékok nyújtanak arra nézve, hogy bizton elképzelhessük, mikép történt a lóval való temetés.

A ló csontjait hol jobbra, hol balra a férfi tetemtől lelték, egyszer a lovast a ló alatt találták, máskor úgy látszott, mintha a lovas rajta ült volna a lovon, de lehanyatlott róla. Merészebb képzelőmű kutatók némely jeleket arra magyaráztak, hogy a holtat élő ló hátára rakták s a türelmetlen ló a szegény holt vitéztől szabadulni akarván, lebuktatta; néha végül egész elszigetelten és nagyobb távolságra egymástól, nem is ugyanazon gödörben lelték a holtat s a lovát, sőt Kecskeméten és egyik csornai sírban a lóból csak némely csontrészt volt meg, a miből azt a következtetést vonták le, hogy ez a jelenség már az átmenetet mutatja a keresztény időszakba, mikor a lovas temetkezést evvel az inkább symbolikus móddal helyettesítették, a mikor már csak a ló feje képviselte a régibb úri temetkezési szokást. Hogy az úri nőt is lovastúl temették, azt eddig csak egy helyen, Pilinben észlelték és e megfigyelés is inkább azon alapul, hogy bizonyos ékszerek, melyeket női ékszereknek tartanak, voltak a kengyelvas mellett, mintsem hogy a csontváz alapján állapíthatták volna meg e magára álló tény. Ugyancsak Pilinben és öthalmi sírokban kutyacsontokat leltek a sírokban: vadász-kutyáját temették urával. Kecskeméten különböző állatok egy-egy csontja arra utalna, hogy a megholtak hosszú útjára ételt is kívántak vele adni. Ugyanarra magyarázható az a jelenség is, hogy Szolyván, Monajon (?), Csornán, Nagy-Teremián, Kecskeméten és Pilinben cserépedény volt a megholt mellett, bár az edényben csak ritkán leltek ételmaradványt, csontot vagy más egyebet, a miből az edény rendeltetését biztosan lehetett volna megállapítani. Talán a bögre ottléte úgy is indokolható, hogy vele adták a holtat, a mint vele temették egyéb holmiját, mert életében használta.

Bár az előkelő férfiakat fegyveresen, az úri asszonyokat teljes diszben

rakták örök nyugalomra, az eddig kezünkönél lévő halottas leltár után még sem vagyunk képesek sem az öltözetéről, sem a fegyverzetről kielégítő képet adni. A ruházat kelméje elporlódott, a lószerszám bőre elkorhadt és csak egyes darabkák maradtak reánk, melyekből megtudjuk, hogy vászonnal, csikó- vagy teveszőrből készült nemezzel, állati bőrből cserzett szíjakkal éltek.

Valamivel kedvezőbben állunk az ékszerek dolgában, melyek nemes fémről vagy bronzból készültek. Ezek többnyire ellentállottak az idő romboló hatásának és idomuk, néha elhelyezésük nyomán módunk van egykori használatukra következtetni. Kevésbé kedvező a fegyverek s egyéb fölszerelés tekintetében ismereteink köre. A fegyverek és szerszámok azon részei, melyek fából, vagy egyéb könnyebben pusztuló anyagból készültek, nem maradtak meg, a csont ritkán, a fa csak egyes töredékekben és a vas sem mindig bírt ellentállani.

E maradványok két főcsoportjáról, a fegyverekről és ékszerekről adunk a következőkben részletesebb tájékoztatást:

A) Fegyverzet. A hadi fölszerelésben a támadó fegyvereknek jut a főszerepök. Közeli harcban, épúgy mint távoli támadásra alkalmas fegyvereket egyaránt találtunk a honfoglalók sírjaiban.

Kard aránylag ritkán került elé. Miért oly ritka, azt nem lehet biztosan tudni. Alig megengedhető az a föltevés, hogy a kardot nem lehet a honfoglalóknál általánosan divó fegyvernek tekinteni. Leo császár is ösmeri a magyar lovasság kezében. Inkább azt gondolhatjuk, hogy nem volt rendes szokás kardot a sírba tenni. Más népeknél és más csöndesebb időkben, a mikor talán kevesebb szükség volt a kardra, mint volt a honfoglaláskor, szintén nem igen volt általános szokás kardot a sírba tenni. Alig tévedünk, ha azt hisszük, hogy, miként más népeknél,* a honfoglalóknál is inkább mint családi kincs, nemzedékről-nemzedékre szállott át egy-egy díszes kard, mintsem hogy a drága holmit örökké a földbe rejtsék. Talán csak akkor tették ezt, mikor nem volt az elhunynak oly örököse, a ki arra igényt tarthatott. Így leginkább érthető, hogy miért nem akadt eddig sírjainkban több mint hat kard, a melyek közt kettő bizonyára a kor előkelő vitézei

* A meriek földjén Uwaroff gróf 7729 fölászott sírban csak három kardot lelt, a minek következtében ő is ugyanezt a nézetet vallja. Les Mériens 167.

LIV. KARDOK.

1. Szolyva. 2. Kassa. 3. Kecskemét. 4. Csúny.

kezeből szállottak korunkra. E két példányon, az egyik szolyvai kardon és a tarczalin kezdjük a becses ereklyék méltánylását; utána következik a második szolyvai, a székesfejérvári, a gombási s a nemesócsai. Bene pusztán is volt egy kard, de az elveszett.

Az egyik *szolyvai* kard csonka töredék, de idoma fölismerhető, ez különvlik a többi öt kard idomától. Pengéje egyélű és tövén 4 cmnyi szélességű, markolata a penge középtengelyének folytatásakép egyenesen áll, tövén 4 cmnyi átméretű. Ellenzője nem mutatja a honfoglalók többi kardjáról ismert idomot, hanem megközelíti a kassai kardét* és a csúnyi kard** valamint egy kecskeméti kard*** ellenzőjével állítható párhuzamba. Mind a háromnál az idom hajlított oldalú, rhombust mutat; ezúttal a rhombus két hegyes csúcsa tojásdad idommal végződik és aranylemez borítja, melyen a szembeeső oldalon e végső hajlásokon tojásdad dudoros keret áll ki, míg a lemez hátulja e helyen is síma. A kassai és kecskeméti kardon az ellenző vashól való és ép úgy mint a szolyvain, csak kevésbé áll ki a penge két széléből, ellenben teljesen kifejlődött négyoldalú 9.5 cm. hosszú pálcza idomát ölti a csúnyi kardon, a hol a kard tengelye irányában kinyúló csúcsok is hosszabbak és hegyesebbek. A szolyvai kard hüvelyéből a hüvely nyílását szegélyző aranypánt is megmaradt, mely síma; csak harántosan futó három hornyolat ékíti. Valószínű, hogy a hüvelyen még két helyen voltak aranypántok; úgyszintén föl kell tételeznünk, hogy a hüvely hegye valamint a markolat vége is aranypléhvel volt borítva. E díszes kard rokonsága a kassai és csúnyi karddal, melyek közel korúak, de nem a honfoglalóktól származnak, azt engedi hinnünk, hogy a szolyvai dombban eltemetett kardok közül az egyik talán mint előkelő ellenségtől elhódított trophæum került a másik szerényebb kard mellé, mely inkább eredhetett honfoglalótól.

A *tarczali* kard csonka és töredezett volta daczára a legékesebb fegyver, melyet a honfoglalási kor reánk hagyott. Nemcsak ellenzőjét és markolatát, de hüvelyét is kidomborított ornamentekkel díszített aranyozott lemezek borították, melyekből ugyan csak csekély töredékeink maradtak, de ezek is eléggé sejtetik, hogy e kard a maga korának remekei közé tartozott.

* A régibb középkor emlékei 147. tábla.

** Arch. Közl. XIX. 100 l. az 54. sírból.

*** Arch. Ért. 1896. 157. l.

LV. KARDOK.

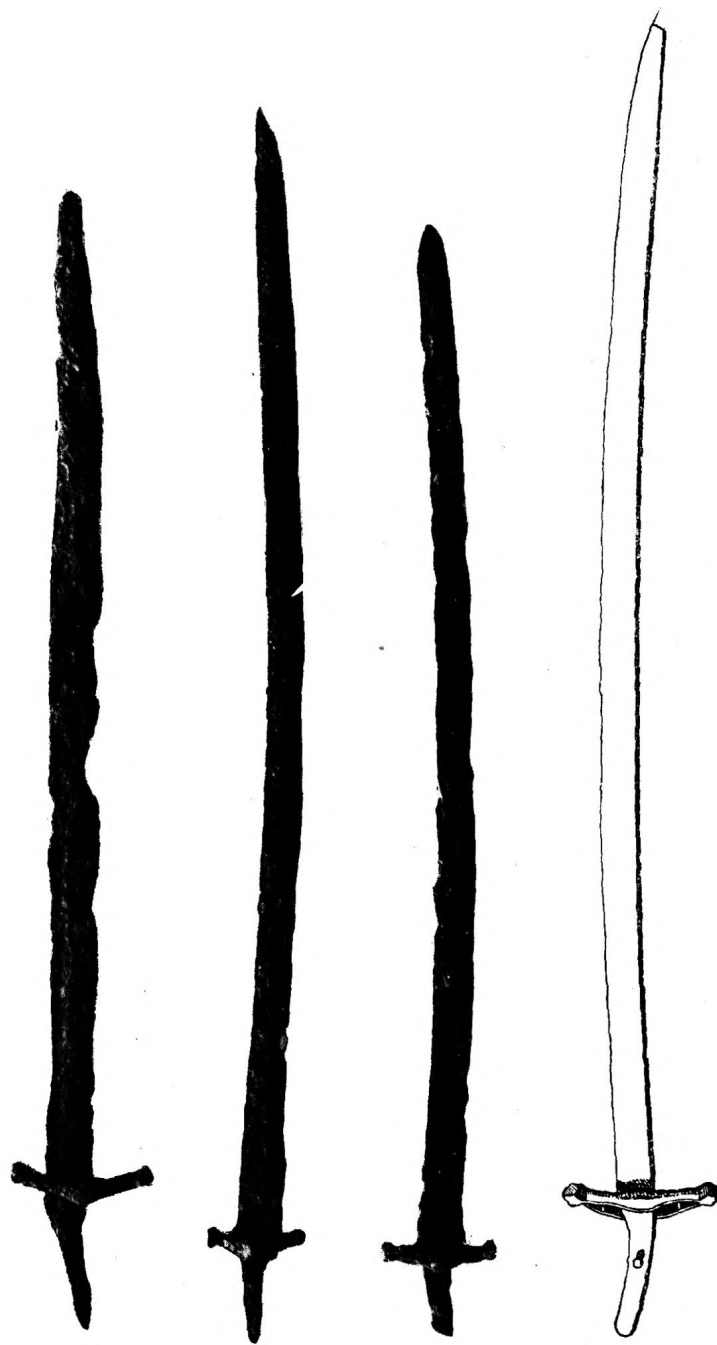
1. Tarczal. 2. A «Nagy-Károly-féle» kard? 3. Székesfehérvár Demkőhegy. 4. Gombás. 5. Szolyvai második kard.

Annak föltüntetésére, hogy milyen lehetett e kard eredeti állapotában, ide iktatjuk hű párjának a rajzát, azé a kardét, melyet régi tradíció szerint Harun al Rasid Nagy-Károlynak küldött ajándéku.

Mind a két kard idoma összevág, gyengén görbülő és egyélű a penge, és egyforma a penge irányában tompaszögben megtört ellenző s a kard tengelyére ferdén álló markolat. Gazdagon díszített ezüstpléh borítja a markolatot, ellenzőt s a hüvely végét s hasonló pléhek borítják a hüvely azon helyeit, a hol a szíjak befogadására szolgáló lógós karikák ültek. A pléhek ornamentikájáról utóbb szólunk, ezúttal csak azt állapítjuk meg, hogy a «Nagy-Károly»-féle kard és az ismeretlen honfoglaló vitéz kardja nemcsak egykorúak, de bizonyára ugyanegy műhelyből erednek.

E kardokhoz legközelebb áll a *székesfehérvári* demkóhegyi, mely a tarczalinál épebb, de kevésbé díszes, bár ezúttal is gondja volt a kardkovácsnak, hogy a bronz ellenző ne nélkülözze teljesen a díszítést; ezüstös körökkel és vonalakkal ékítette a fölületét, mely újkorában bizonyára díszesen elvált a sárgásan fénylő fémalaptól. Ezúttal is gumós végű a megtört vonalú ellenző, a kard pengéje ugyan egyenes, de egyélű és a markolat ferdén nő ki belőle. Szintén egyenes a *gombási* kard, melynek pengéje majdnem épségben maradt, míg a markolatból csak annyi van meg, hogy bizton látjuk ferde állását. A *nemesócsai* szintén a díszesebb példányok közé tartozik. Hogy vajjon egyenes volt-e vagy görbe, azt alig lehet bizton eldönteni, görbe volta mellett szólna, hogy állítólag a hüvely díszítésére szolgáló csontlemezek, melyek szomszédságából kerültek elé, görbék. Hasonló lemezeket ismerünk Pilinből és kardról való csontlemeznek véljük a jász-dósai töredéket is, mindkét helyen azonban a kard elpusztult.

A nemesócsai kard markolatáról már bizton mondhatjuk, hogy ferdén áll. Ellenzője a megszokott jellemző megtört formát mutatja, bronzból való, végei körte idomúak és közepén négy levelű virág domborodik ki rajta, mely, miként azt már a kard előtünésekor megjegyeztem, szoros kapcsolatba hozza a nemesócsai leletet a honfoglalók sirjaiban lelt bogláros díszítmények motivumaival. Ezúttal a markolat végéről való befejező, bronz lemezű pánt és a kard hüvelyéről való két lemezes pánt is megmaradt. Fönmaradtak ezek részben a második szolyvai kardon is, de nem maradt meg az ellenző és a penge töredékeit is alig lehet úgy összeilleszteni, hogy semmi kétely

LVI. KARDOK.

1. Czechowicz cca 1/6. 2. Koban. cca 1/3. 3. Koban cca 1/3. 4. Liada cca 1/6.

ne férjen formájához. Mégis valószínű, hogy ez a kard is a gyengén görbülők közé sorozandó; rajzunk ilyennek mutatja.

Igy tehát a honfoglaló sírokból előkerült kardok majd egyeneseknek, majd görbéknek mutatkozván, nem lehet az ősök kardjáról azt állítani, hogy a görbeség állandó jelzője; ellenben jellemző tulajdonságának vélhetjük, hogy egy élű, hogy markolata ferdén áll és hogy rövid, tompán a penge felé hajló ellenzője volt. De erről az idomról sem mondhatjuk, hogy a honfoglalók kizárólagos tulajdonát képezte; ellenkezőleg elterjedéséről már eddig is oly adataink vannak, melyek azt engedik következtetni, hogy hazánktól éjszakra, Németország régi szláv területén, azonkívül Oroszországnak déli tájain, talán Persiában és odább ez volt divatos kardforma. A keletről származó kardot, azt, melyet a legenda is Harun al Radsid nevéhez fűz, már előbb mutattunk be; az osztek földjén lelt sírokból előkerült rokon vaskardokról özv. gr. Uwaroffné úrnőtől nyert hírekből van tudomásunk, melyek szerint ő maga lelt ily kardokat ottani ásatásainál és őrizi gyűjteményében.

Dr. Grempler Tiflisben állítólag a kobani vidékről származó hasonló két kardot szerzett a berlini muzeum számára, a honnan dr. Voss igazgató és dr. Grempler urak szívességéből fénykép nyomán itt közölhetjük. (LVI. 2. 3.)

Az egyik kard mindazokat a jellemző tulajdonságokat mutatja, melyeket p. o. a tarczali kardról ismerünk: egyélű, gyengén hajló, ellenzője tompaszögben megtört, markolata ferdén áll; a másik csak abban különbözik, hogy ellenzője nem törik meg tompaszögben.

Alig lehet kétség, hogy a Déloroszországot lakó népek közül a kazakoknak ilyen volt a kardjuk, mire nézve már Uwaroff idézte a legrégebb, Nestor nevén szereplő orosz chronikából azt a jellemző adatot a 852 előtti évekhez, melyből kitűnik, hogy a kozárok kardja is egyélű és görbe volt.*

A berlini néprajzi muzeum őskori osztályában őriznek egy vaskardot, mely szorosan csatlakozik a gombási és nemesócsaihoz pengéjének egyenes volta miatt és valamennyi honfoglalási korbéli kardjainkhoz egyélű volta s az ellenző és markolat idoma miatt. (LVI. 1.)

* Le comte A. Ouvaroff Les Mériens 1875. 168. 1. Ez adatot teljes szövege szerint közlik Nagy Géza Arch. Ért. 1892. 94. és utóbb Hodinka A. É. 1894. 381.

A kard Czechovitzból Sziléziából, régi szláv telepről került elé, vele volt egy vasbalta és cserép edény, mely mind a kettő porosz tudósok szemében olyannyira magán hordja a «szláv kor» második időszakának jellegét, hogy bizton a 800—1100 Kr. utáni évekből származtatják.*

A hussiatyni (Podólia) kőszobor** korát is ez időhatározás szerint a jelzett korba helyezik, mert e szláv istenségnek hitt alak oldaláról is oly kard csüng le a domborművön, mint a milyen a czechovitzi. Weigel közli a Krakkóban őrzött szláv «Svantewit» képét és adja részletes leírását¹, bennünket e helyütt csak a kard idoma érint, mely szembetűnően hasonlít

a) KARCZOLATOK EGY PERMI TÁL
FELSŐ OLDALÁN.

b) KARCZOLATOK UGYANAZON TÁL
ALSÓ OLDALÁN.

honfoglalási leleteink kardjaihoz. Hogy a régi permiek is görbe kardot használtak, arról a permii kormányzóságban talált néhány sassanida ezüst tál tanuskodik, melyre permii emberek kardot forgató férfiakat s egyéb alakokat durva módon bekarczoltak. Az egyik csésze karczolatait Aspelin művéből már ismertük,² ezt ismétljük alább (LXXX. tábla.) Odosbesco közleményében megjelent fénynyomatú rézmetszet után³, bár ezen a képen kar-

* Archiv f. Anthr. 1892. 61.

** U. a. 62. l. † Nálunk először dr. Boncz (Arch. Ért. 1886. VI. 198.) említette. —

² Aspelin Ant. du nord finno ougrien 143. l. 612. szám. — ³ Gazette arch. 1886. 11. tábla. —

czolatból csak az egyik főalaknak balkezét látjuk híven s benne a görbe kardot. A másik csészének mindkét oldalába karczoltak a permi izlésben kardot tartó alakokat.* A csésze fölületén (a) legfölül jelentkezik három ágú fejdíszszel (?) a fején egy férfi, mindkét kezében karddal; ezúttal a kardok ismét görbék, de a markolat u. l. egyenes és az ellenző derékszögben áll ki rajta; ugyanilyen alak a csésze alsó lapján (b) ismétlődik s ezúttal még jobban ismerjük föl a két kard idomát.**

Rokon kardformáknak ily széles körben való elterjedése ugyanegy korban alighanem azt engedi föltételeznünk, hogy arra a vidékre, melyen e forma elterjedése észlelhető, ugyanegy gyártási góczpontból, talán Derbendből vagy valamely középázsiai iparos központból terjedt az egyélű szablya, mely szúrásra és vágásra sokkal alkalmasabb volt, mint a nyugoti, inkább gyalogosok kezébe való két élű, szélesebb és nehezebben kezelhető súlyos kard.

Közeli támadásokra szolgált még a lándsa és a balta vagy fejsze.

A lándsáról bölcs Leo is szól, mint a magyarok fegyverzetének kiegészítő alkatrészéről. A legépebb példány a törteli sírból került elé, (LVIII. 1.), pengéje erős és kevésbé kihajló szélű, köpüje hosszú és külsején végig húzódó szögletes gerinczek ékítik a falát s a belső nyílása is elég nagy, hogy jó fogású erős pózna szorulhasson belé. A törteli lándsáról bajos volna eldönteni, hogy vajjon rövid hajító dárdáról való-e, avagy hosszú pózna végén ült-e. Ha a szomszédos népek körében közelkorú hiteles tanúságokat keresünk a lándsa használatára, legbősegebben a bolgároknál kapjuk, kik a x. századi híres vatikáni szláv codexben*** ábrázolt festményekben mindig messze a fejük fölé álló dsidákkal jelentkeznak, ez lévén a közeli összeköttetésben legsűrűbben használt fegyverük.

Hogy ha a magyarságnál is oly fontos szerepe volt a lándsának, akkor ritka előfordulása a sírokban arra magyarázható, hogy előállítását talán

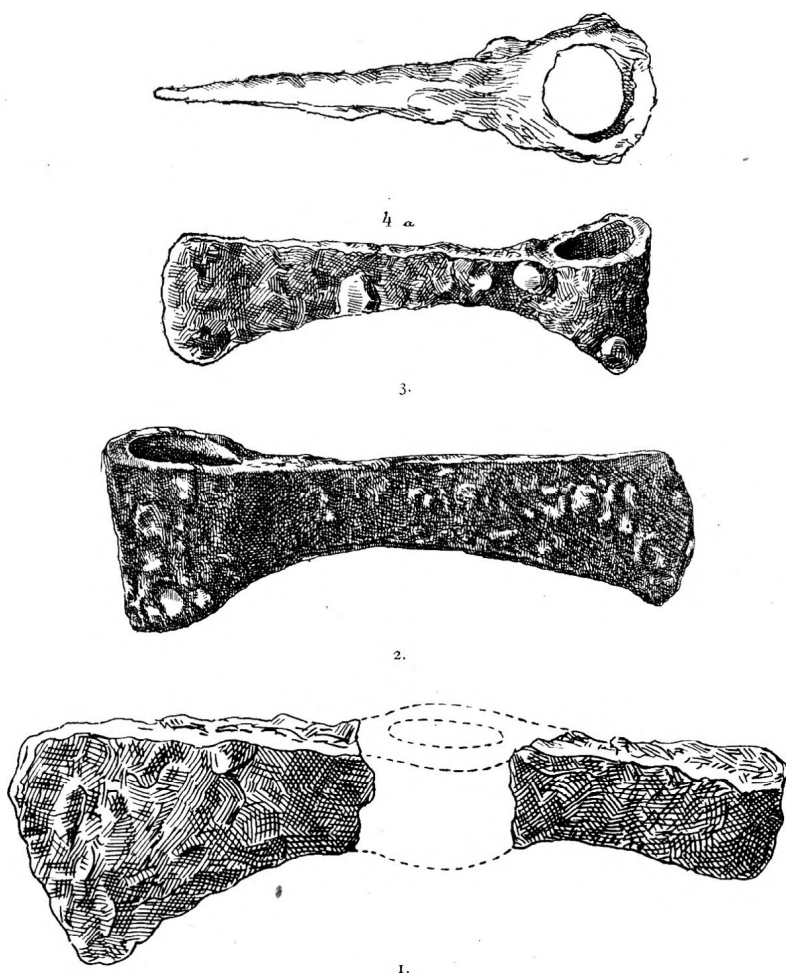
* Gazette Arch. 1886. 82. és 83. 1.

** Gazette Arch. 1886. 83. 1. Egy példát Aspelin Sibiériából idéz, itt a férfi csak jobb-jában tart egy erősen görbített kardot. Lsd. idézett mű 101. lapján a szöveg előtt.

*** Több jellemző képet közöl e festményekből Schlumberger. Un empereur byzantin au dixième siècle 1890. címkép és 567. 1. Egyébként az e műben közölt képek, melyek oroszokat és byzantiakat ábrázolnak, mutatják, hogy e népeknél is főfontosságú fegyver volt a lándsa.

még a kardénál is nehezebb volt és mivel a kardnál is többre becsülték, nem igen adták a megholttal a sírba.

Néhány sírleletben volt *fejsze* vagy *balta*. Hármát ismerünk, egyet

LVII. FEJSZE ÉS BALTÁK $1/2$ n.

1. Karász. 2. Székesfehérvár. 3. Gombás.

Karászról, volt egy a demkóhegyi sírban és egy a gombásiban. Bár bölcs Leo nem sorolja föl a magyarok fegyverei között a csatabárdot, mégis azt kell hinnünk, hogy elég gyakran forgatta a közlegény kezében, mert minden korban és minden népnél köztapasztalás, hogy a balta akár kőből, akár réz-

ből, bronzból vagy vasból készült, mindig egyaránt szolgált szerszámmul és fegyverül. Csekélyebb fontosságú volt bizonyára lovas vitézeknél, mint gyalogosok kezében és azért ez utóbbiak sűrűbben használták, miről p. o. a meriek sírjai is tanuskodnak, a hol meglehetősen sok vasbalta került elő, de hogy lovasok is használták, arról legalább a gombási és karászi lovas sírok tanuskodnak. Idomuk igen egyszerű és sem a hazánk soros temetőiben, melyek közelkoruak, sem a x. századi szláv vidékeken egyáltalában előforduló baltáktól lényegesen el nem térnek. E jelenség magyarázata a szerszám idomának ősrégi idők óta való megállapodottságában leli magyarázatát.* Törzsrokon vidékekről, néhány ananinoi és mordvin[†] fejsze a karászi példányhoz áll közelebb, egy vladimiri és permi balta a székesfejérvár-demkőhegyi s a gombási baltára hasonlít.**

Fegyverszámba mehetnek egy 32 cm. hosszú késtörödek a történelmi leletben (LVIII. 2) és egy határozatlan szerszám vagy fegyver darabja Tinnyéről (LVIII. 3.), melyek magukra állanak.

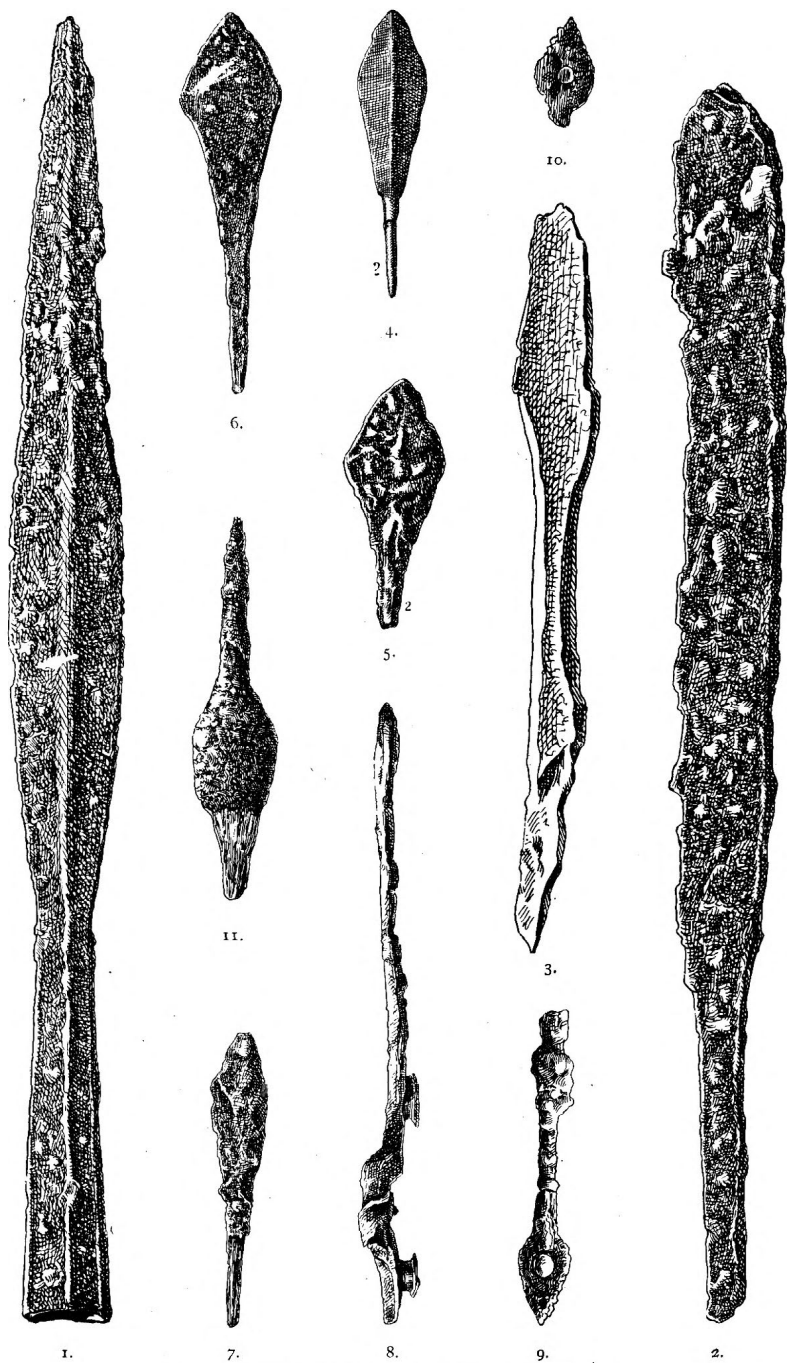
Bölcs Leo tanulmányából tudjuk, hogy az ősmagyarországnál a távoli harcban a nyílnak jutott a főszerepe és ha a byzanci császár nem is írta volna meg oly részletességgel az ősök harczmodorát, tudnók a sírleletekből, a hol sűrűn maradtak fön nyilvasak; tanuságot szolgáltatna reá a nyelvészet is, mely szerint a nyíl és íj szavak az ősi magyar nyelvkincshez tartoznak,*** s végül bizonyítana mellette a nemzetnek a középkör végéig fönmaradt harcz módja, mely számos középkori falfestményben előttünk van.

Egyébként, a mennyire az emberiség emlékezete visszanyúl, mindenütt a nyíl volt az a fegyver, melylyel már a præhistorikus ember röptében a madarat, futtában a négylábú vadat üldözte és a történelmi kortól kezdve bővelkedünk adatokban, melyek gyalog és lovas íjász-csapatokról és népekről az ismert világ körében hírt adnak. Annál nagyobb dicséret tehát, hogyha a byzanci császár a magyarokról megemlíti, hogy kitünően kezelték az íjat és nyilazó seregeikkel rettegésben tartották ellenségeiket. A sírok elég bőséggel őrizték meg a magyar lovasság e rettegett fegyverét. Nyilvasak

* Vsd ö. A balták idomáról szóló fejezetet «Ujabb tanulmányok a rézkorról» 15—21. l.

** Aspelin *Antiquités du nord finno-ougrien* 411, 412; 835, 836; 625, 933.

*** Vsd ö. Nagy Géza az A. É. 1890. 292. lapján.

LVIII. VASFEGYVEREK ÉS SZERSZÁMOK $\frac{1}{2}$ n.

alig hiányzanak egy-egy ép sirból. Többes számmal, legtöbbször hatosával a derék táján szokták találni, nagyságuk 6—10 cm. között váltakozik. Idomuk nem nagyon változatos. Leggyakoribb a rhombikus idom, ennek változata az az idom, a mikor a rhombus két tompább hegye inkább a csúcsa táján van, mint a közepén (LVIII. 4, 6.); csak egyszer találtak nyílcsúcsot, melynek nincs tulajdonképeni hegye (Monajon), de hegyét harántosan álló, kissé kihajló él pótolja. Ez idomnak talán külön rendeltetése volt. Legtöbbször csúcsos száruk volt a nyílvasaknak, melylyel a favesszőbe erősítették; csak egy helyen akadt köpüs nyíl (Selypen). A pilini és szolyvai sírokból lelt nyílhegyek némelyei még rajta vannak a vesszőn. (LVIII. 7.), melyből egy darabka megmaradt és még megvannak a fonalak, melyek a megállást a vesszőben biztosították. A lemez, mely a csúcsot alkotja, kovácsolt vasból való és csak néha van gerincze, inkább csak csekély kidomborodás észlelhető a lemez közepén; a lemez szélén körülfut az él, de a csúcs nem hegyes, hanem kördéd hajlású, szára kerekded vagy lapított pálcza idomát ölti és a lemezzel egy tagban van kovácsolva.

Nyíltartó tegez egy sirban sem maradt fön; csak föltevés, hogyha b. Nyáry Jenő az egyik pilini sirból előkerült csont gyűrűt, melynek külseje vonalas díszű és talán pirosra volt festve, nyíltartó tegez alsó borítékának vélte. Talán tegez vagy puzdráról való szíjtartó pánt töredékei lehettek azok a sajátságos pántrészek, melyek a székesfehérvár-demkóhegyi és verbi sírokból előkerültek. (LVIII. 8, 9, 10).

Íj vagy íjtartó puzdra sem maradt reánk, talán nem is rakták a sirba, mert bizonyára ép oly becses holmijuk volt, mint a kard, vagy ha a sirba rakták, könnyen pusztulhatott el, mert állati bőrből, fából s egyéb könnyen romló anyagból készült.

Némelykor, a mikor valamely sirban nagyobb mennyiségű fakorhadék akadt, egy-egy darabka fáról vagy bőrről úgy vélték, hogy az íjtartó alkatrésze lehetett. Valamivel több valószínűség szól mellette, hogy a tarczali és galgóczi ezüst lemezek díszíthették a puzdra szemben álló oldalát. Ezeken a lemezeken ugyanis az ornamentika főiránya a lemezen oly elhelyezést tételez föl, mely nem vág össze a szolyvai lemezével és míg ez utóbbin a lemez kihajlása is mellette szól, hogy süveg oldalát ékíthette, a tarczali és galgóczi lemezek egyenesek, a miért annak idején már Rómer is ez utóbbit,

mikor először bemutatta, az irodalomban, huszártársoly külső lapjához hasonlította.

E vélelmet azonban szintén csak mint lehetőséget állítjuk oda és megengedjük, hogy lehetnek a sírokból előkerült leltárban oly apróbb részletek, melyek az íjhoz vagy puzdrához tartoztak, de tekintetünk még nem elég gyakorlott ily kisebb alkatrészek megítélésében és hiányzanak még oly támasztó pontok a biztos észleletekre, a minőket talán az ezutáni leletekből remélhetünk.

Ismerjük az emlékekből a skythák íját, maradtak durva sziklarajzok Szibériában íjászó lovasokról, a nagyszentmiklósi lovas íját mindenki ismeri és úgyszintén közkézen forognak a bécsi képes chrónikából és hazai falképekről származó ábrák, melyek középkori íjászó magyarjainkat szemünk elé állítják; de sem e képek, sem amaz emlékek nem adhatnak megnyugtató fölvilágosítást a IX. és X. századi magyar íjról; mert úgy tapasztaljuk, hogy az említett ábrák egymástól lényeges sajátságokban eltérő íjak használatáról tanuskodnak és így függőben kell tartani a kérdést a honfoglalók íjáról, míg kételyeinket egykorú biztos sírleletek eloszlatják.

Hasonló homályban hagynak bennünket a sírleletek az u. n. védelmi fegyverzet, p. o. a paizs s a vért iránt és csak arra kaptunk egy ízben (a szolymai sírban) tanúságot, hogy a fejükön nemezes süveget hordtak, melyet ez esetben elől ezüstpléhes díszítmény borított.

A lovas vitéz sírjában két alkalommal találtak köszörűkövet (Selyp és Gombás). Keskenyebb vége táján a kő át van lyukasztva, úgy, hogy zsinigre fűzve az övön hordhatták; a nyílcúcsok, a kard, s a fejsze éle gyakran igényelte a kiélesítést s ezért a fenkövet a folszerelés kiegészítő alkatrészének tekinthetjük. Hogyha csak két esetben nyertünk róla tudomást, az nem zárja ki, hogy többször nem akadtak reá ép sírban, a nélkül azonban, hogy a kőnek fontosságot tulajdonítottak.

Nem mint fegyver ugyan, de mint a mindennapi életben szükséges szerszám férfi és női sírokból egyaránt jelen van a kés, a mely rendesen nagyon kicsi, de olykor, mint a fönteimlített esetben (LVIII. 2), eléri a 32 cmnyi hosszúságot is; rendesen a derék táján találják. Ugyane helyen legtöbb kecskeméti sírokból és egy gombási sírban tüzelő szerszámot találtak. Az u. n. «acél» idomát már ismerjük a népvándorlás korabeli sírokból.

Keszthelyen és egyéb soros temetőkből elég sűrűn találták. Formáját «összenyomott» lanthoz hasonlították; ugyanez az idom előkerült oroszországi IX. és X. századi sírokból és lehet, hogy ott is már korábban dívott.

A tüzelő szerszám ez az idoma a honfoglalás korában nemzetközi használatáról tanuskodik az a körülmény, hogy analógiái a permi és vladimiri

LIX. ASSANIDA FEJEDELEM LÓHÁTON.

kormányzásában lelt régi sírokból csakúgy kerülnek elő, mint livlandi és finnországi leletekben.

Több a változatosság az ár idomaiban. Legtöbbször a kecskeméti sírokból lelték. Ottani alapformáját mutatja az LVIII. 10. számú ábra; csúcsba futó kerekded pálcza, mely tövén megvastagodik, nyélbe való részén néha még megvannak a korhadt fa rostjai. Más formájuk a gombási és pilini

I.X. LOVAS VITÉZ A NAGY-SZENTMIKLÓSI MÁSDIK ARANYKORSÓN.

árak, ezek négyszög átmérőjű hegyes pálcák; a szolyvai és más sírokból is akadtak hasonló pálczatöredékek, melyekről több vagy kevesebb valószínűséggel állítható, hogy az árral rokon rendeltetésük lehetett. Egy tinynei csonka vaspálcza, melyről föntebb a fegyverek során volt szó (LVIII. 3), itt a szerszámok csoportjában is említhető, mert csonka széle többféle használat lehetőségére enged következtetni.

Egy székesfehérvár-demkóhegyi sírban 8·5 cmnyi négy élű vasszöveget leltek; rendeltetése és szereplése iránt, mint sírmelléklet, fölvilágosítást nem adhatunk.

A tinynei sírból vaskampókat s a szolyvaiból is vaskampóféle töredékeket ismerünk, talán koporsó deszkáiból maradtak fön.

A *lószerszám* leglényegesebb darabjai a zabla s kengyelvas. Láttuk, hogy lovas sírból, melyet a szerencsés véletlen lelkiismeretes kutató kezébe juttatott, ritkán hiányzott a fölszerelés e két igen fontos alkatrésze, ha nem is voltak mindig oly épségben, mint kívánhatnók.

A zabla közönségesebb formája az, mely a mai csikózablára hasonlít. Közép rúdja gyűrűkben összekapcsolt két pálczából áll s mindegyik pálcza külső vége is gyűrűs, melyben nagyobb gyűrű jár.

Másik fajtájánál szintén két darabból áll a szájba való rúd, de oldalt két álló rúd járul hozzá, mely síma vagy gyűrűs fölületű.

Ez a tökéletesb zablaforma ismeretes korábbi népvándorláskori sírokból; előfordult a pusztatóti sírban,* olyan volt valószínűleg a szegedőthalmi hiányosan fönmaradt zabla,** olyan a keszthelyi,*** a kassai⁴ és valószínűleg a mártélyi⁵ is ugyan olyan idomú volt.

Az u. n. csikózablára a népvándorlás-korbeli sírokból nincs példa és ez annál feltűnőbb, mert a karikás s kettős szájrúdas zabla formája a régiebb vaskor, a hallstatti izlés körében, mint legegyszerűbb zablaforma föltűnt és föntartotta magát mind a mai napig. A honfoglalási korban úgy ez, mint az oldalszáras idom, Magyarországon kívül is divik és nem csak az uralaltaji népeknél, de germán s más fajta törzsök területén is szokásos.

A honfoglalók sírjaiban némelykor mind a két fajta zabla egymás

* «A régibb középkor emlékei» I. k. 55 t. ** U. o. 71. t. 5. sz. *** U. o. 97. t. 1. sz.

⁴ U. o. 146. t. 3. sz. ⁵ U. o. 151 t. 3. sz.

mellett is jelentkezik, így p. o. Neszmélyben; ilyenkor föl kell tételeznünk, bár biztos adatunk reá nincs, hogy a két zabla különböző sírokból való.

Az oldalszárak s a belőlük kiinduló szíjlemez már a honfoglalók korában is több változatot mutat, miként e dolgozat első részében láttuk; közelkorú sírleletek, mint a tömörkényi és salamoni mutatják, hogy későbbi fejlődése szorosan a honfoglalási formához csatlakozik.

A kengyelvas leggyakoribb idoma az, melyet Csornáról, Pilinről, Monajról, Öthalomról stb. ismerünk. Talpa széles, kissé kihajló, alul gyakran bordás, szárai csúcsos ívben vagy $\frac{3}{4}$ körben emelkednek, legtöbbször laposak és a szíjtartó lemez külön egyenes zárású tag gyanánt lép ki a szárak összefutásán, a szíjnak való rés hol keskenyebb, hol szélesebb négyszög.

Ez a szíjlemez kissé módosul a tarczali és tinnyi kengyeleken, a menyenyiben a lemez az alján mutatkozó szűkülés következtében határozottabban ölti a fül idomát s ennyiben ez az alapforma kifejlődöttebb idomának tekinthető. Más esetben (Székesfehérvár Demkóhegy) nem egyenes a lemez külső zárása, de széle hármaskörded tagozást mutat.

Egészen különbözik a selypi kengyelpár. Ez már a szárak idománál fogva is más. A selypi kengyel szárai fölfelé szélesbülnek s a belőlük kiálló szíjlemez tompa hegyű rhombus formáját ölti, igen keskeny, de szabatos szíjréssel. Igen díszes a száakon mutatkozó ornamentika is és a vasat borító vékony bronzlemez fölrakásának technikája olyan, a milyenre semmi más honfoglaló sírjában nem észleltünk példát.

Hogy ha a kengyelek méreteit tekintjük, akkor általában azt mondhatjuk, hogy a belső fölület magassága legtöbbször megfelel a szárak alsó végein tapasztalható legnagyobb szélességnek és ha az átlagos nagyságot e mérethez alapítjuk, úgy találjuk, hogy nagyjából két csoportra oszthatók, nagyobbakra, hol e méret megközelíti a 10 cmt és kisebbekre, a hol e méret csak valamivel haladja meg a 8 centimétert. Mivel e kisebb méretet pilini, állítólag női sírokban is tapasztaljuk, indokolt a föltevés, hogy a nők számára készült kengyelek kisebbek voltak.

Azok a kengyelformák, melyek a népvándorlási temetőkre jellemzők és melyeket hazai kutatóink a «hún» és «avargermán» idomok jelzőivel illették, a honfoglalók sírjaiban nem találtattak, viszont az itt ismertett idomok

mind olyanok, melyekre az ismert soros temetőkből példákat, vagy akár csak analógiákat nem idézhetünk.

Ha analógiákat keresünk, a legtöbbet oroszországi x. és xi. század sírokban leljük.

A zablán és kengyelen kívül, melyek kovácsolt vasból készültek és többnyire ellentállottak a szétmállásnak, bár a rozsdá megtámadta és a többi lószerszámból egyes korhadtt szíjdarabkákon túl alig maradt más, mint a fémből készült ékítmények. Ez utóbbiakat föl lehetne talán használni a lószerszám reconstitúciójára, hogy ha volnának oly sírleleteink, a melyekről bizton föltételezhetnők, hogy a boglárók, pitykék s egyéb ékességek teljes számmal maradtak fön és ha azoknak a nagyságából, idomából vagy díszítéséből bizton következtethetnénk arra, hogy a lószerszám melyik helyén alkalmazták.

E nehézségek daczára történtek az ékszerek elhelyezésére már eddig is kísérletek,* és nem lehet mondani, hogy teljesen elhibáztak; ugyanis már azért sem tévedhetünk nagyon a bogláros ékítmények elhelyezésében, mert a lószerszám lényeges alkotórészei mindig ugyanazok voltak, a mit közelkorú analógiákból bizonyíthatunk.

Bemutatunk az idecsatolt képen (LIX) egy sassanida fejedelmet, a mint paripáján két oroszlánál szembeszáll. A kép domborművet ábrázol, mely iv—v. Kr. utáni időből való ezüstpénz közepét díszíti, eredetijét Petersburgban őrzik.**

A ló homlokán és száján finom vonalak jelzik az ott szükséges szíjakat, a kantár hátra van vetve a ló nyakára, a szügyellőt és farmatringot sorba rakott boglárók ékítik és csörgők is csüngnek le róluk, a mustrázott csótárt is apró díszek szegélyezik, a heveder nem látszik.

Egyszerűbb a nagyszentmiklósi második korsón*** ábrázolt vitéz paripájának fölszerelése (LX). A farmatringot és a szügyellőt csak egy-egy csüngő ékíti, hasonló ékszer csüng a nyakszíjon és ugyanoly idomú ékszer áll taréjszerűen a homlokszíjon fölfelé; ezeken kívül csak a homlokló, a

* Dr. Pósta Béla a történelmi boglárokat próbálta elhelyezni. Arch. Ért. 1896. I. f. 37. 1.

** A képet ismétljük a petersburgi rég. bizottság atlasából 1867. III. tábla vsd. ö. «Der Goldfund von Nagy-Szent-Miklós» 87. és 90. ll.

*** A rajzot átvettük «Der Goldfund» etc. 115. lapjáról.

kantártető, pofaszíj és állazó szíj találkozási pontját ékíti egy-egy kerek boglár. Az orrszíjat nem jelzi a művész, de gonddal idomítja a zabla oldalrúdjának felső végét, fecskefarkféle alakot adván neki; maguk a szíjak simáknak vannak ábrázolva.

XLI. BYZANCI LOVAS SZENT VAGY CSÁSZÁR.

Egy byzanci szent vagy császár képét adja egy harmadik idecsatolt ábránk (LXI); domborműről van véve, melyet a nagyenyedi muzeumban őriznek.*

* Először közzétettük Arch. Ért. 1892. 315.

A dombormű értelmére és hitelességére nem kívánunk itt bővebben terjeszkedni, csak azt kell jeleznünk, hogy fölfogásunk szerint a dombormű előképe nem készülhetett sokkal később, mint a X—XI. századokban. Az ok, a miért e helyütt idézzük, nem annyira a lovas, mint a díszesen fölszerszámozott paripája. Nem csak a csótár szélét ékítette a művész, de a sügyellőt és farmatringot, az orr- és pofaszíjat, az állazót s a nyakát is sorba rakott boglárokkal díszítette és csak a kantár szárát hagyta csupaszon.

A bemutatott analógiák után nem lehet kétségünk az iránt, hogy a lovas sírokban lelt boglárók jó része, nevezetesen mindazok, melyeknek alján bőrön átjáró szögecsét látunk, hasonló módon a szíjakat díszítették. A szíjvégek, szíjcsattok és boglárók méretei után hozzávetőleg azt is sejthetjük, hogy hányféle szíjról származnak, de biztosságra e részben sem juthatunk.

A *pilini* második sírban, mint fentebb említettük, volt két nagyobb, négy kisebb szíjvég és egy szíjcsatt, melynek karikáján e szíjvégek egyike sem fért keresztül; tehát hat szíjról vannak tanujeleink.

A nagy szíjvégek átmérete 4 cm., a kisebbeké 2·2 és 1·8 cm., a csatt karikájáé 1·6 cm.

A boglárók közt van hét nagy füles példány 5 cm. átmérettel, 32 db. boglár, melynek átmérője 2·8 cm., 13 darabnak szélessége 2·6 cm. A mennyiben a füles boglárók nem csüngők voltak és ha föltételezzük, hogy a szíjak, melyekről származnak, végig egyforma szélességűek voltak, akkor azt kell hinnünk, hogy oly három szíjról valók, melyeknek a végső díszítményeit nem bírjuk.

Kilencz korongos boglár átmérete 1·8 cm., tehát ezek valamely 2·2 cm. szélességű szíjról maradhattak.

A méretek után tehát kilencz szíjat tételezhetnénk föl, hogy ha biztosak lehetnénk arról, hogy a boglárók valamelyike nem-e ékítette a homlok-szíj vagy a kantártető közepét, avagy a különböző szíjak találkozási pontját borította; sőt azt sem lehet tudni, hogy a kisebb boglárók közül nem ültek-e egyes sorozatok a pantalléron, az övön, vagy a kard hüvelyét tartó szíjakon.

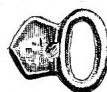
Egy gyakorlati mesterembertől, kinek tanácsát e lehetőségek tekintetében igénybe vettük, mindössze annyi útbaigazítást nyerhettünk, hogy a legnagyobb boglárók sorai valószínűleg a sügyellőt és a farmatringot ékítették, mert ezek szoktak rendeltetésük természete szerint a legszélesebb

24.

25.

26.

27.

23.

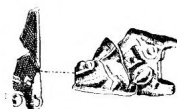
19.

20.

21.

22.

16.

5.

7.

12.

14.

8.

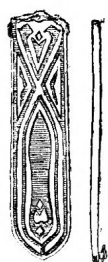
18.

15.

3.

13.

11.

9.

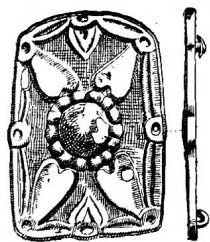
6.

2.

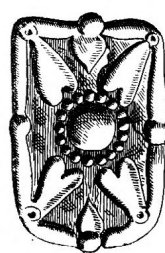
17.

1.

10.

4.

szíjak lenni. Együttal azt a nézetét nyilvánította, hogy az egyforma boglárók száma sem vezethet biztos eredményre, mert bár a lószerszámok arányai nem változhatnak lényegesen és az egyes szíjak hossza meglehetősen egyforma mértékek szerint szabotnak; mégis semmi biztosságunk nem lehet az iránt, hogy mely szíjak voltak az egyes lószerszámnál földíszítve s melyek maradtak simán.

Ez indokolt nehézségek daczára ide iktatjuk még más négy gazdagabb lovas sír boglárainak a méreteit és nem hagyunk föl a reménnyel, hogy egyszer a szerencsés véletlen teljesen ép sirleletet fog kezünkbe játszani, mely talán ezekben a részletekben is meg fogja hozni a kívánt végleges tájékozást.

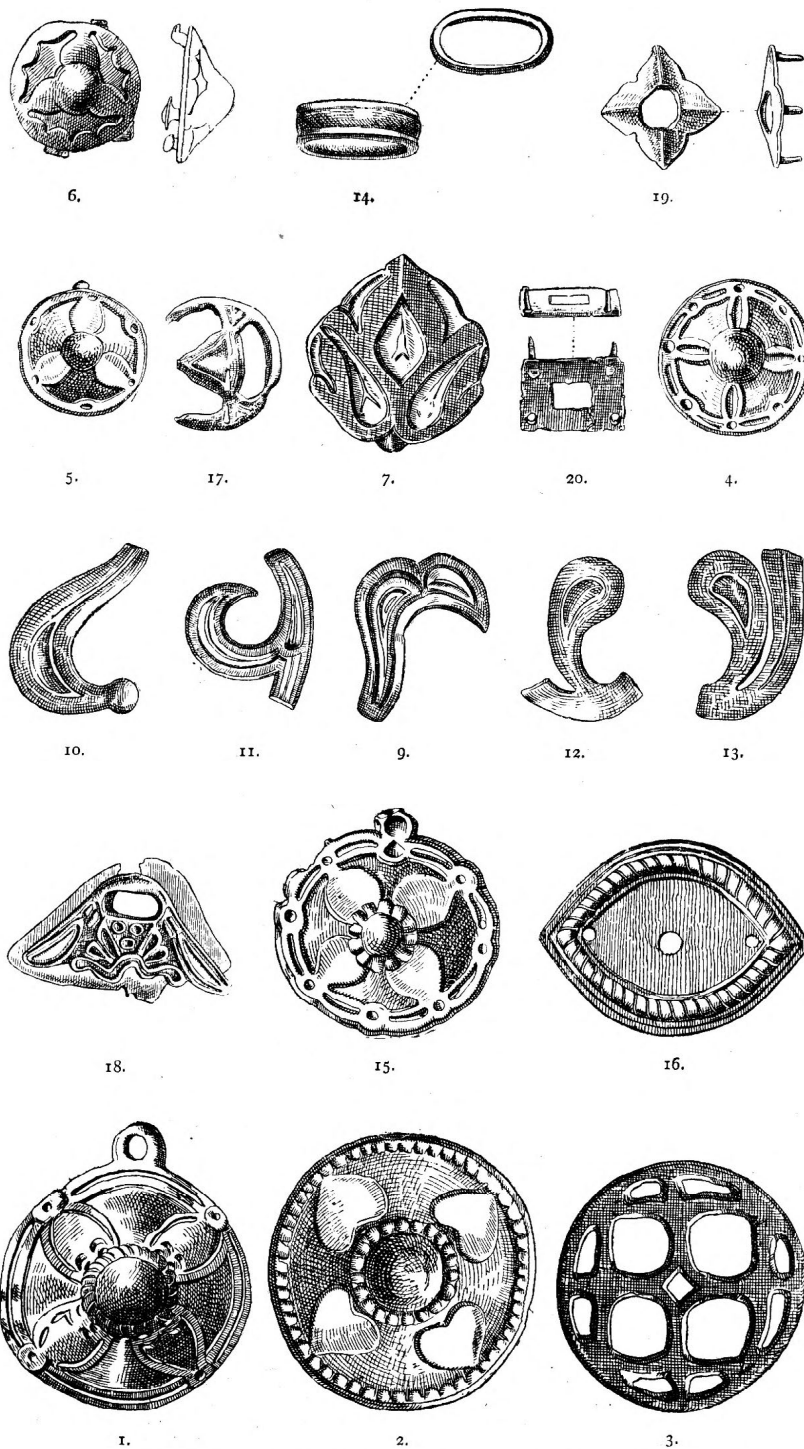
A *törteli* sirleletből van hat szíjvégünk s egy szíjcsattunk; ez utóbbi kisebb méretű lévén, semhogy valamely meglévő szíjvéghez tartozhatnék, egészben hét szíjra következtethetünk. A két nagy szíjvég egyike 4 cm., a másik valami csekélységgel szélesebb; a boglárók közül csak azok tartozhatnak e szíjvégekhez, melyeknek átmérete 3 cm. (egy darab) vagy 2·5 cm. (17 darab). A többi négy szíjvég szélessége 2·2 cm. Ha a szíjakról föltételezhetnők, hogy mindegyik elejétől végig egyforma szélességű volt, akkor vagy azt kellene hinnünk, hogy e szíjvégekhez való szíjak dísz nélküliek voltak, vagy az ékítő bogláraik egytől-egyig elvesztek.

A szíjcsatt karikájának belső átmérője 1·5 cm., azért lehetséges, hogy a szíján ült a leletben volt nyolcz darab háromszögű kis boglár, melynek legnagyobb átmérője 1·2 cm.

A leletben levő 5·4 cm. átmérőjű kerek boglár, két füles boglár 4·8 cm. átmérővel és három darab 4·5 cm. átmérettel elhelyezése iránt nincsenek elegendő biztos támasztó pontjaink.

A *bene* pusztai sírból van hatféle boglárunk és egy szíjvégünk. A boglárók nagyságuk szerint így következnek: 4 cm. (10 darab), 2·6 cm. (14 darab), 2·5 cm. (17 darab), 2·4 cm. (15 darab), 1·6 cm. és 1·5 cm. (42 darab). A szíjvég szélessége 2·5 cm. lévén, az utóbbi boglársorok valamelyike ékítette a hozzátartozó szíjat s így a sorozatok után hat díszített szíjra következtethetünk.

A *csorna* súlyhegyi sírban volt három szíjvég 2·3—2·5 cmnyi szélességgel, volt azonkívül 1·5 cmnyi hosszúkás boglárka (7 darab), 1 cmnyi

LXIII. BOGLÁROK ÉS EGYÉB ÉKSZERFÉLÉK $\frac{2}{3}$ n.

átméretű kerek boglárka (3 darab) és 52 darab gömbszelvényű fejjel bíró szögecs.

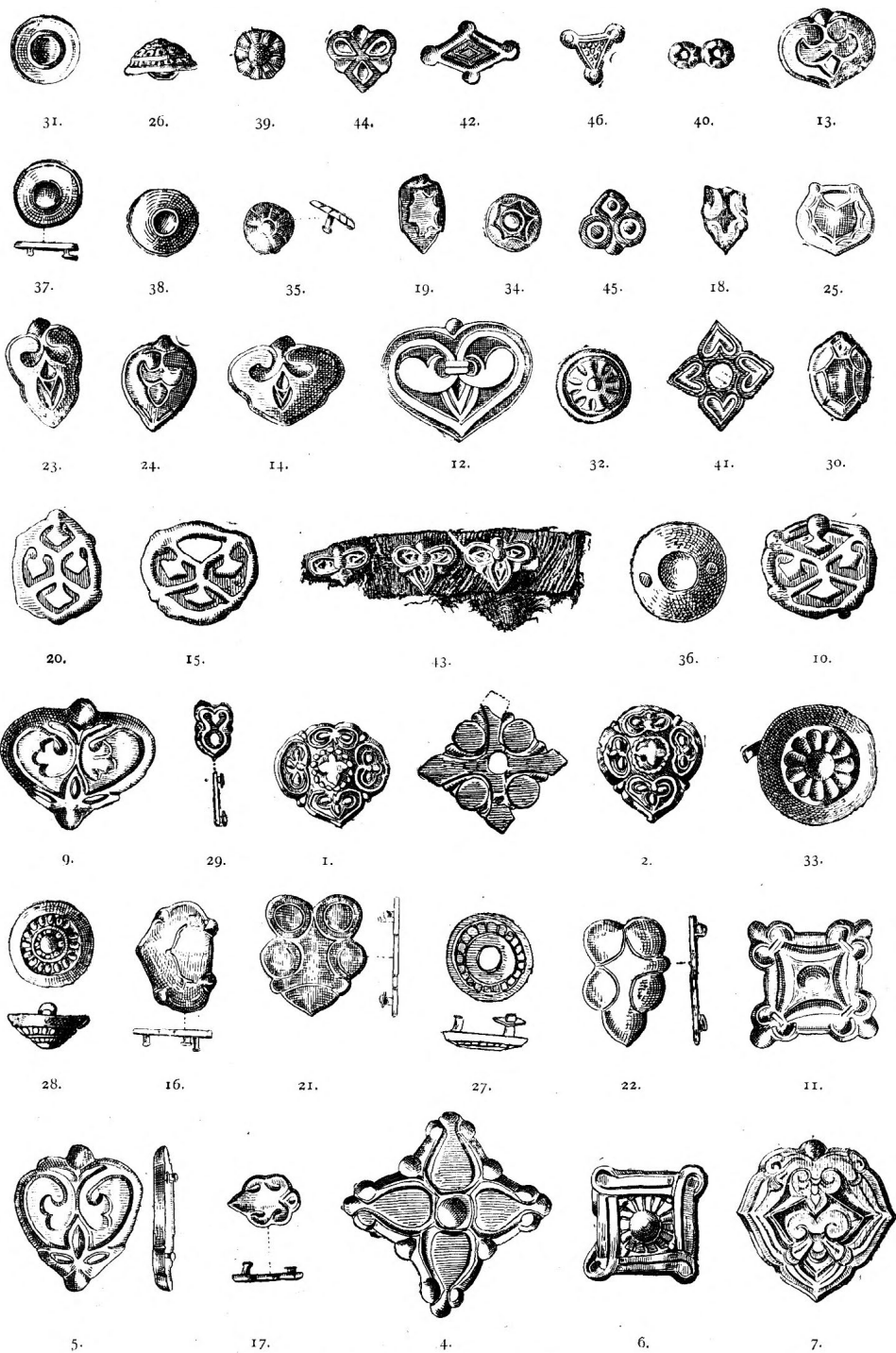
A *verebi* sírban volt két szíjcsatt, melyeknek karikája 1·2 cmnyi belső átmérettel bírt, egy szíjvég 1·5 cm. szélességgel, nyolcz boglár 1·7 cm., hét boglár 1·6, kettő 1·5 cm., más kettő 1·1 cm. legnagyobb átmérővel. E méretek azt engedik sejteni, hogy ez ékszerek négyféle szíjról származnak.

A szíjvégekről való díszítményeket és csattokat a LXII. táblán tüntetjük föl.

LXII. tábla. Szíjvégek és csattok. 1—3. Pilin, 4. Törtel, 5. Csorna, 6. Törtel, 7. Zalkod, 8. Tarczal, 9. Magyarország, 10. Törtel, 11. Bene pusztá, 12. Pilin, 13. Vereb, 14—18. Magyarország, 19—20 Tarczal, 21. Pilin, 22. Nagy-Kürü, 23. Anarcs, 24. Vereb, 25. Tarczal, 26. Törtel, 27. Szeged (Királyhalom).

Ezekén kívül csak Szeged-Öthalomról van egy szíjvégünk, Csornáról egy töredék és Tolna-Szántóról egy csatt kerete. Mindezek vagy bronzszerű, vagy ezüstös fémkeverékből valók; vascsatt csak Vereben, Gombáson és Kecskeméten maradt; a gombásinak a kerete négyszögű, a másik kettőé gömbölyded, az utóbbinál a tüske is megmaradt.

A szíjvégek díszítésére szolgáló lemezek egynek kivételével, egészben ugyanazt a formát követik; hosszoldalaik párhuzamosan követik a szíj szélességét, külső végük kerekded kihajlású, a belső ellentett szélök legtöbbször egyenes, csak némelykor behajló. Csak egy példánynál (18.) nem párhuzamosak a hosszoldalak és a belső széle is sajátyszerű idomot mutat, úgy hogy egyáltalában kérdés, vajjon e díszes lemez nem-e inkább a nyeregkápa vagy más tárgy díszítésére szolgált-e inkább, mint szíjvég ékítésére. Erre az a körülmény is vezet, hogy a középső kiugró gerinczen látható két lyukán kívül nincs más mód a bőrre való erősítésére, míg a szíjvégeknél az erősíthetéről mindig van gondoskodás. Legsűrűbb az a módja, hogy a lemez alján kiálló szögecssek vannak, melyek a szíj bőrén átjártak és alul szorító lemezekkel voltak a szíjhoz erősíthetők. Más módja az volt, hogy a lemez hüvelyszerű volt (13., 14.) és a szíj belejárt, vagy legalább a lemez belső vége volt megduplázva és befogadta a szíjvég szélét (16., 17.). A harmadik módot mutatja a pilini griffes szíjvég (11.); itt ugyanis, mint fentebb részletesen leírtuk (Pilin), a szíj dupla volt s a kettős szíj közé járt a

LXIV. PITYKÉK ÉS BOGLÁRKÁK $\frac{2}{3}$ n.

lemez vége és mindkét szíjra a lemezke négy-négy szögeccsel volt reá erősítve. A csattok szíjra való lemezén szintén látunk szögeceket, a lemez szélei a szíj szélességével találtak össze, de nem mindig párhuzamosak; lemez helyét egy esetben keret pótolja (21.), a karika ugyanegy tagot képez a lemezzel; néha csuklóban jár (23., 23.).

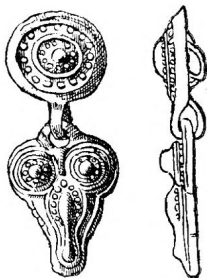
Két más táblán egyesítettük a boglárok, pitykék és más rokon ékszerek sorozatait.

LXIII. tábla. 1. Pilin, 2—4. Törtel, Pilin és Csorna, 5. Törtel és más magyarországi lelet, 6. Pilin és Csorna, 7. Benepusztá, 8. Magyarország, 9—13. Benepusztá, talán a farmatring díszítésére szolgáló tagok; 14. Tarczal, 15. Gödöllő, 16. Pilin, 17. Nagy-Kürü, három szíj bekapcsolására szolgálhatott, 18. Tarczal, 19. Nagy-Kürü, 20. Nagy-Kürü.

Az 1—13. számú ékszerek aljából kiálló szögecek nyilván arra szolgáltak, hogy bőrre erősíttessenek, a 14—17. számú átlukasztott gyűrűk, korongok vagy lemezek valószínűleg szintén szíjakról valók, a 19—20. számú áttört lemezek szögeinek hegyes végei mutatják, hogy nem bőrre, de fafélére voltak erősítve, viszont az apró ékítő tagocskákat (21., 22.) vagy középső nyílásukon át bevert szögecs szorította az alapra vagy kelmére lehetett fölvarrni.

Pitykéket és kisebb boglárokat főbb változataikban tüntet föl a következő *LXIV. tábla.* Legtöbbjének alján szintén szögecs és e szögecs kiszélesülő végén apró lemezke van, mely a bőrön való megállását biztosította; néha a szögecs szerepét kampósan hajló fülfele viszi; legtöbbje rossz ezüsből való, nem egyszer nemtelen fémből készültek.

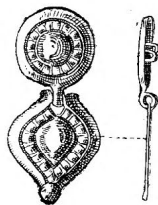
LXIV. tábla. 1. Szeged (Királyhalom), 2. Szeged (Bojárhalom), 3—4. Székesfehérvár, 5. Nagy-Kürü, 6. Szeged (Bojárhalom), 7. Tarczal, 8. Hugaaj, 9. Nagy-Kürü, 10. Pilin, 11. Nagy-Kürü, 12. Zalkod, 13. Magyarország, 14. Tarczal, 15. Pilin, 16. Benepusztá, 17. Csorna, 18—19. Tarczal, 20. Pilin, 21—22. Benepusztá, 23. Tarczal, 24. Magyarország, 25. Vereb, 26. Nagyvárad, 27. Pilin, 28. Kecskemét, 29. Vereb, 30. Vereb, 31. Tarczal, Karász, Selyp, Szeged-Öthalom, 32. Magyarország, 33. Zalkod, 34. Tarczal, 35. Tarczal, 36. Karász, Szeged (Bojárhalom), 37. Benepusztá, 38. Nagy-Teremia, Szeged (Bojárhalom), 39. Csorna, 40. Tarczal, 41. Balkány, 42. Balkány, 43. Tarczal, 44—45. Balkány, 46. Törtel.

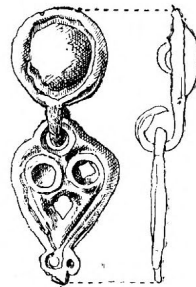
10.

4.

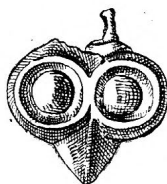
1.

3.

6.

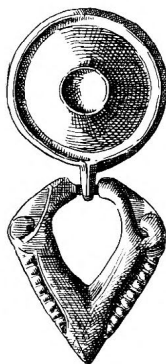
5.

16.

9.

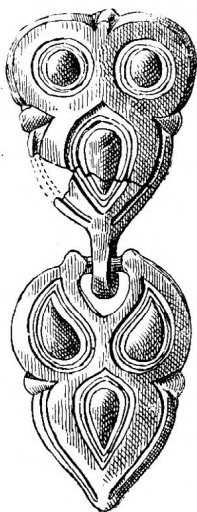
15.

11.

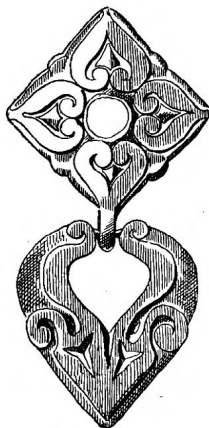
8.

2.

12.

18.

7.

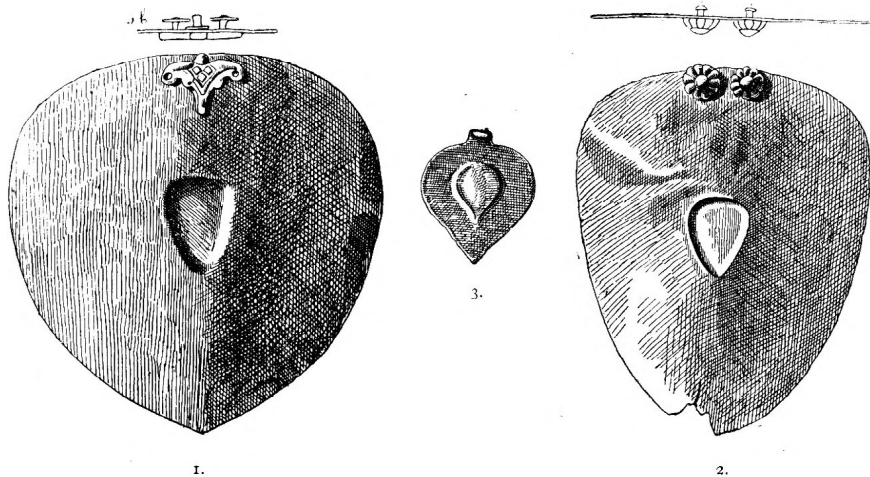
17.

Csüngős pitykék és boglárók többféle változatban kerültek elé. Két tagból szoktak állani, egy kerekded vagy négyszögű boglárából vagy pitykéből, mely alján füllel van a szíjra vagy ruhára erősítve és a róla szabadon lógó csüngőből. Többnyire oly sírokban lelték, melyekről az a vélelem, hogy női sírok voltak és azért női ruhadíszeknek szokták tekinteni. Azonban nem biztos, hogy kizárólag öltönyt ékítették velők, fülüknek néha olyan az idoma, hogy inkább bőrre, mint puhább szövetre való erősítésre látszik alkalmasnak. Legtöbbször csak kevés számú példányban maradtak fenn, legnagyobb számmal voltak a szeged-bojárhalmi harmadik sírban, a hol kétféle változathoz az egyik fajta 14, a másik 64 példányban került elé. Anyaguk többnyire ezüst, csak ritkán készültek nemtelen fémből. Nagyságuk csak Tolna-Szántón érte a 9 cm.-t, más leletekben 3 és 5 cm. között változott a hosszasági átméretük.

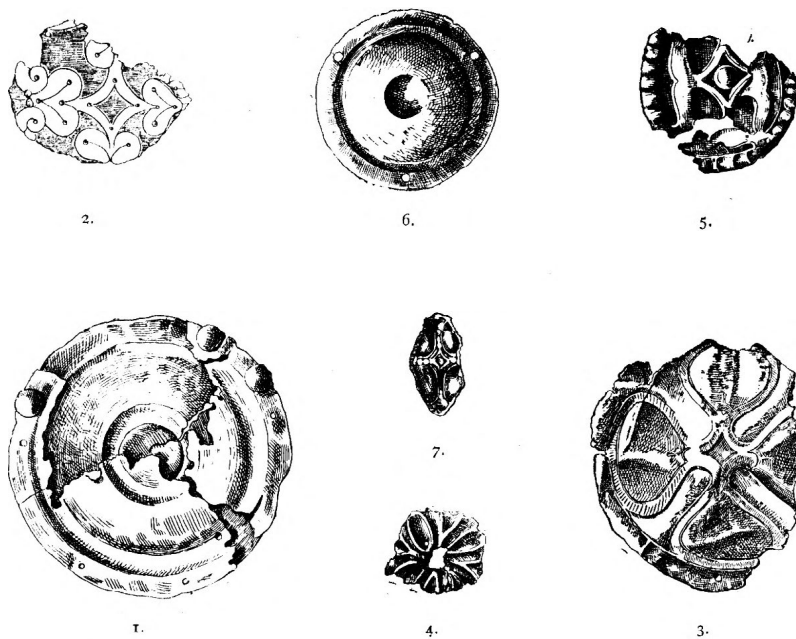
LXV. tábla. 1. Nagy-Kürü, 2. Tolna-Szántó, 3. Nagyvárad, 4. Szeged (Bojárhalom), 5. Gombás, 6—7. Magyarország, 8. Kecskemét, 9. Kecskemét, 10. Tolna-Szántó, 11. Székes-Fehérvár (Maroshegy), 12. Szeged (Bojárhalom), 13. Székesfehérvár (Demkóhegy), 14. Székesfehérvár (Sóstó), 15. Szeged (Bojárhalom), 16. Székesfehérvár (Demkóhegy), 17. Szeged (Bojárhalom), 18. Székesfehérvár (Demkóhegy).

LXVI. tábla. Csüngő lemezek. A pilini és battai sírokból nagyjából szív idomát utánzó nagyobb síma ezüstlemezek kerültek elé, melyeknek fölülétét a közepén aranyozott szívidomú kis behorpadás ékíti; a csúcscsal ellentett szélén kidomborodó ékítmények jelzik azt a helyet, a hol a lemez széle szögecssek segítségével bőralapra volt erősítve, úgy hogy a lemez szabadon csüngött. 1. Pilinben, a II. lovas sírban két hasonló csüngő lemezt lelték, a miért indokoltnak látszik föltételezni, hogy a lószerszám ékítésére szolgáltak; egyik lemez talán a homlokszíjon, a másik a sügyellőn lógott. 2. Battáról; a két szögecs feje mint sugaras rovátkokkal ékített apró korongcska áll ki a lemez felső szélén. 3. Gödöllő; apró lemezke, melynek felső széléből kampós nyújtvány alkalmassá tette beakasztásra; lószerszámmal tartozott-e, avagy ruházathoz való ékszer volt-e, nem dönthető el.

Ruha- vagy lószerszámdíszek. Szintoly határozatlan, vajjon az idecsatolt táblán ábrázolt ékszerek a ruházatot vagy a lószerszámot ékítették-e? A tiszta-nagyrévi dupla ezüstkorong bőrre volt erősítve, ellenben a többi

LXVI. CSÜNGŐ LEMEZEK.

LXVII. KORONGOS ÉS MÁS IDOMÚ LEMEZEK.

ékszer föl volt *varrva* és legtöbbjéről tudjuk, hogy nem lovas sirból származik, a miért azt hihetjük, hogy a ruhára volt fölvarrva, bár az sincs kizárva, hogy egyik-másik hajpártát vagy süveget díszített, minek megítélésére nincs elegendő alapunk.

LXVII. tábla. 1. Tisza-Nagy-Rév. Egymásra rakott két 7.5 cm. átmérőjű korongos lemez közé volt a bőr gömbölyded fejű szögecsekkel szorítva; a szögecsekből három megvan és többnek megmaradt a két lemezen átjáró lyuka. A korong szélét gyűrűs emelkedés s közepét gömbölyded dudor ékítette, mely körül hornyolat vonul.

2. Ugyancsak a tiszánagyrévi leletből való ezüstlemez, mely a rajta látható mustra után ítélve, korongos idomú lehetett, egy helyütt megmaradt egy apró lyuk, mely mutatja, hogy föl volt varrva.

3. Magyarországi ismeretlen leletből való korongos ezüstlemez; síma sávú szélén apró lyukak mutatják, hogy szintén föl volt varrva.

4. Gödöllő. A központi ornament után ítélve, hasonló korongos lemez töredéke.

5. Nagy-Teremia. Négy nagyobb lemezes korong és több apró korong töredéke maradt fenn, rajzunk a legépebbet mutatja; ezen is megmaradtak apró lyukak, melyeken át föl volt varrva.

6. Szeged (Bojárhalom). Két vékony ezüstlemezű korong töredékét találták, rajzunk az épebb példányt tünteti föl; két kiponczolt gyöngyör képezi díszítését; erősítési módja bizonytalan.

7. Nagy-Teremia. Tojásdad idomú 11 darab ily bronzlemezke került elé, melyek, miként a szélükön fennmaradt apró lyukak tanúsítják, tojásdad idomú tárgyakra voltak fölvarrva.

8. Nagy-Teremia. Tíz négyszögű ezüst pityke került elé, melyet valószínűleg a rajtuk lévő négy kerek lyukon erősítettek az alapra.

9. Nagy-Teremia. Egy négyszögű kisebb ezüstpityke nélkülözi az áttört kerek nyílásokat, de minden sarkában egy-egy apró lyuk szolgált a fölvarratására. (Lásd Nagy-Teremia XXIX. 14. és 24.)

Süvegdisz. A szolyvai, galgóczi és tarczali strokban fennmaradt egy-egy sajtyszerű idomú, díszesen ékített lemez, melyet hol huszártársoly, hol útkaparó lemezéhez hasonlítottak. A szolyvai lemez elhelyezéséről bírjuk Lehóczky Tivadar szabatos nyilatkozatát, hogy a koponya tetején lelte, ez

a körülmény és a lemez hátán ma is meglévő némezfoszlányok valószínűvé teszik, hogy süveg díszétül szolgált. Analogia is akadt azóta a süveg ilyforma díszítésére. Dr. Smirnowtól tudom, hogy XII—XIII. századi arabsz miniatúron a bécsi császári könyvtárban akadt egy lovas vitéz süvegén ilyenfajta díszítő lapra. E magyarázattal szemben már föntebb utaltunk arra a másik véleményre, melyet Salamon és Boncz vitattak még akkor, mikor csak a szolymai és galgóczi volt ismeretes, mely szerint a lemez puzdra alját díszítette volna. E fölfogást a galgóczi és tarczali lemez meghatározásánál két körülménnyel lehetne támogatni. Egyik, hogy az utóbbi két lemez ugyan idomára nézve megegyezik a szolymaival, de nem domborodik ki a közepe felé, tehát nem követné a süveg hajlását. A másik körülmény, mely az elhelyezésre következtetést enged, a két utóbbi lemezen ábrázolt növénymustra. Ez a galgóczinál úgy van componálva, hogy valamennyi virág a lemez egyenes széle felé emelkedik, s a galgóczinál is a középső nagy virág ezt az irányt veszi. Már más helyütt, mikor a lemezeket részletesen leírtuk, módunk volt meggyőződni arról, hogy a művész mindkét lemez compositióját az adott térhez alkalmazta, nem lehet tehát véletlenséggnek tulajdonítani, hogy a lemez hajlott széle alul jutott; pedig ily elhelyezésben nem alkalmasak a lemezek süveg díszítésére, ellenben képzelhető, hogy az alsó hajlott szél a puzdra tompán hajló szélét követte.

LXVIII. tábla. 1. A szolymai süvegdísz; 2. a galgóczi, 3. a tarczali ezüstlemez.

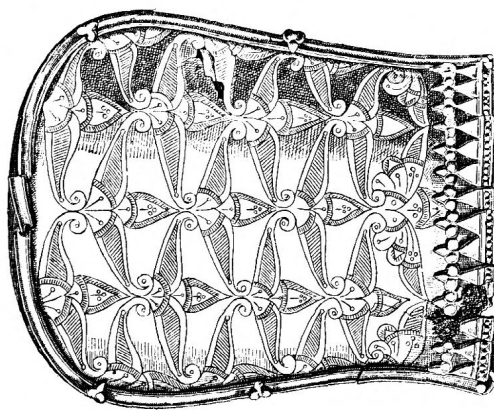
Gyűrűk és függők. Ujjra való gyűrű meglehetősen sűrűn akadt a honfoglalók sírjaiban, de csak kevés olyan, melynek az egyszerű karikán túl emelkedő tagozott formája van. Legdíszesebb a csorna-sülyhegyi gyűrű ovális fejjel, melyet csipkézett keretben kétréteges onyx intaglio díszít, jobbra-balra három-három dudor jelzi a karika kezdetét. A szeged-bojárdalmi és pilini gyűrű oly idomu, minő az árpádházi korban azután is divik és minőt a korábbi népvándorlási korban is már ismerünk. Fejét rekeszték képezi, melynek négy oldalából nyelvecske formában nyúlik a kő felé a keret oldala, a rekesz minden oldalán gömböcs ül. A verebi gyűrű szabálytalan körded foglaltvány szegélyezi a követ és a foglaltványon gumók domborodnak ki szabály és rend nélkül. A székesfehérvári maroshegyi gyűrű nyílt, tömör karikából áll, melynek gömbszelvényű vele öntött fején

ugyanaz a mustra ismétlődik, mely az ottani sírból előkerült csüngős boglárokat ékíti, t. i. középső kidudorodás körül sorakozó fogsorinustra. A tolna-szántói gyűrű feje mélyített korong, közepett lyukkal, valószínűleg volt rajta paszta, mely most hiányzik; a korongból két helyütt apró hegyes csúcs áll ki és a karika kezdetén két-két dudor ül. Végre a törteli gyűrű nagyjából hasonló a verebihez, csak hogy a kő keretéből szabályosan elhelyezett négy dudor emelkedik ki. A többi fönmaradt gyűrű, a hármas hajlású tekercsből álló tolna-szántói egyik gyűrű kivételével, csak abban tér el egymástól, hogy a karika síma vagy egyszerű vonalas mustrát mutat, hogy nyílt vagy zárt és tömör vagy vékony, lapos vagy kerek oldalú.

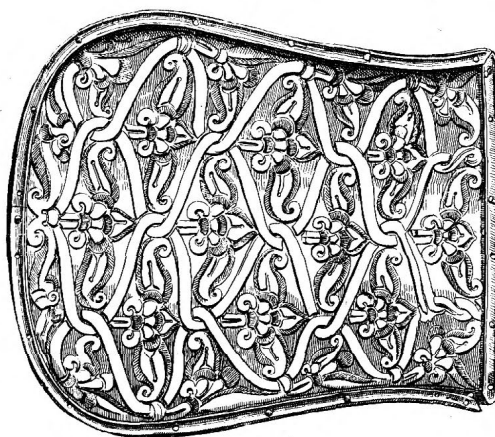
Kerek oldalú vonalakkal díszített tömör gyűrűink vannak Selypről és a székesfehérvári Maroshegyről, mustrázott, lapos oldalú van Tolna-Szántóról, kerek oldalú, síma példányokat bírnak Csornáról, Selypről, a székesfehérvári sírokból, Nemes-Ócsáról, Verebről, Gombásról, Tolna-Szántóról, Kecskemétről s a szegedi bojárhalni egyik sírból.

Lapos oldalú síma gyűrűket találtak a kecskeméti sírokban, Tolna-Szántón, Nagyváradon és Nemes-Ócsán előkerültek azok a karikák, melyeket, mert hiteles esetekben a halánték táján lelték, halántékgyűrűknek, vagy, mert a hajfonatokba szokták volt fenni, hajgyűrűknek is neveztek. Legszokásosabb formájuk az, melynél a nyílt végű, síma sodronygyűrű egyik vége ∞ formára visszahajlik, ezek mellett előfordulnak mások, hol a sodrony vége többszörös hajlásban gumót vagy egyéb idomot képez. Az ily karikák előfordulását hazánkban a Kr. u. v. századig lehet visszavinni és használata az árpádkori temetők tanúsága szerint a honfoglalók letelepedése korát századokkal túlélte. A karikák használatának szokása tehát semmikép sem fűzhető a honfoglalók föllépéséhez, hanem oly törzsöknek tulajdonítandó, melyek előbb voltak itt s azután is itt maradtak; ilyenek a szlávok. Ezt a föltevést megerősíti az a másik tapasztalás, hogy a szokás divátának határa hazánkon túl Cseh- és Poroszországra is terjed, a hol épen a IX—XI. századi temetőkben találják az ilyfajta karikákat legsűrűbben, a miért Sophus Müllernek, a ki először utalt e gyűrűk szláv voltára, igazat adhatunk.

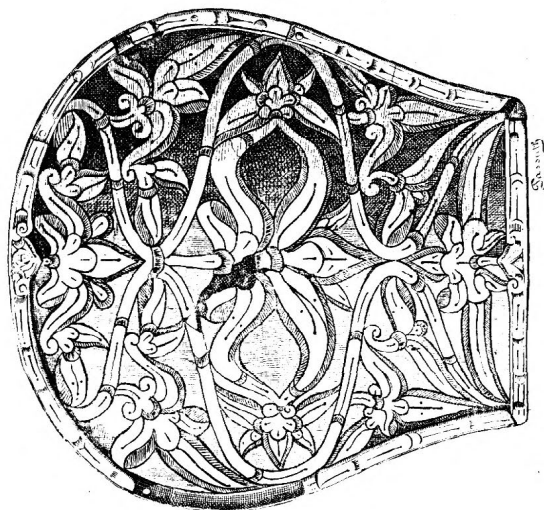
Tolna-Szántón kampóforma sodrott huzalokat lelték, melyeknek rendeltetése iránt még nincs megállapodott nézetünk. A sodrony S formára hajlik,

I.

2.

3.

LXVIII. SÜVEGEKRŐL (?) VALÓ EZÜSTTÁBLÁK $\frac{1}{2}$ n.

úgy hogy felső vége közeljár a középszárhoz, alsó vége pedig nyílt, úgy hogy más csüngőt akaszthattak reája.

Fülönfüggő kevés volt a sírokban, egészben csak hétfélét idézhetünk s ezek közt is kettő majdnem teljesen összevág. Ez a kettő, a tolna-szántói és nagyváradi, oly alak durva utánzatát mutatja, mely a népvándorlási kor soros temetőiben sűrűn szereplő gyöngyös fülönfüggőkre vezetendő vissza.* Az idomtalan nyújtvány, mely a karikából lefelé áll és a tőle jobbra-balra kidomborodó gumók az egykori gyöngyök értelmetlen utánzásai. Ez az idom az antik korig megyen vissza és hazánkban mindenféle átalakulásban a xvi—xvii. századig marad fenn; tehát régi helybéli forma és nem a honfoglalók révén ideszármazott alak.

Még közelebb jár hozzá a két csornai aranyfüggő, melynek karikáján szintén gyöngynek való peczek és bogyós tag ül; a bogyó végéről ugyan leszakadt a gyöngye, de a kis peczek, mely átjárt rajta, még most is megvan.

A szeged-bojárhalmi és székesfehérvár-demkőhegyi fülbevalók a róluk csüngő csomós pálcácska hasonlatosságánál fogva tartoznak össze; a tag, melyről a pálcácska lóg, mindkét esetben más és sajátzerű. A demkőhegyinél egyszerű hullámzatos idomú kampós sodronyból áll, a bojárhalmi-nál pedig izléssel kiképzett tojásdad formát ölt, melynek egyik hosszabb oldala nyílt, fölül hegyesen végződik, alul négy sarokra helyezett gyűrűs befejezése van, a másik hosszoldal közepe felé kissé szélesbül és a hol átmegy a felső hajlásba, külső széléből ismét apró, gyűrűs dísz áll ki belőle.

A többi függők közül egy nagy-teremiai háromszögű, pasztákkal és rovátkos sodronyokkal ékes, egy más n.-teremiai gömbidomú és filigránnal díszített, a piliniek arany bogyók formáját öltik, a csornai lapított csepphez hasonlítható és a galgóczi ezüsfüggők tojásdad idomot mutatnak.

A pilini sírokban két tárgyat leltek, mely nem tekinthető közönséges ékszernek; egyik vasfoglaltványú és kis gyűrűn függő, czápafog, a másik szintén függő félgömböcske, melynek alsó lapján kivert betűkben keresztény fohászt tartalmazó görög fölíratot olvashatunk. Alig lehet a két tárgynak más értelmet adni a honfoglaló lovasok sírjában, mint a milyent

* Vsd ö. például a nemesvölgyi fülönfüggőket «A régibb középkor emlékei» I. 137. tábla.

adtak nekik azok, a kik készítették, hogy amulettek legyenek, melyek megóvják a veszélytől azt, a ki hordja.

A czápafoghoz fűződő babona, úgy látszik, másutt is dívott, egész hasonló amulettet ástak ki oroszországi sírokban, melyek a piliniekkel közelkorúak és ugyancsak a meriek temetőiben, valamint Liadában gyakoriak a byzanci fohászos föliratú keresztkek és egyéb csecsebecsék, melyekkel a halottak szerettek sírba szállani. Nem akarjuk állítani, hogy a pilini lovas, a ki e keresztény amulettet mellén hordta, maga is keresztény volt, mert akkor talán nem temették volna övéi pogánymódra, de viszont nem szabad azt föltételeznünk, hogy sejtelve sem volt a fölirat értelméről, mely a nyakáról csüngő ékszerről mindig hozzászólt.

Nagy számmal és sűrűn akadtak a honfoglalók sírjaiban apró bogyók, gömbös vagy korongos bronzékszerek, melyek apró karikáról lecsüngtek vagy hosszúkás lapos fül segítségével bőrbe vagy más vastag anyagba belé voltak erősítve.* Némelykor fölületükön vonalas ékítményeket látunk, máskor a fül tövét apró gyűrűtag követi, sőt maga a csüngő is gyűrűvel és hornyolatokkal ékes. Nem igen mondható általánosságban, hogy mikép alkalmazták ez apró ékszereket. Csak egyszer, székesfehérvári sírban letek gyöngyökkel vegyest a nyak táján s ekkor valószínűleg a nyak díszítésére szolgáltak. Máskor talán a lószerszámot ékítették velök vagy a ruha szegélyétől csüngtek le. A székesfehérvári sírokból három változatban ismerjük ez apró csüngőket, Törtelen is volt egy «gombaidomú», Csornán egy vonalas díszű fajtát három példányban, színes gombút 18 példányban ismerünk, a kecskeméti sírokban is akadt három formája, Selypen és Homorszögön előfordult, Nagy-Kürün korongos idomot ölt a kis csüngő, Nagy-Teremián volt egészben nyolcz gömbös példány két változatban, legtöbb volt a szeged-bojárhalmi sírban, a hol 22 fél példány akadt; az apró ékszerek, hosszukban két tagból lévén összetéve, széjjelestek, a mi más helyütt is tapasztalható volt.

LXIX. és LXX. táblák. 1. Csorna (Sülyhegy), 2. Szeged (Bojárhalom), 3. Vereb, 4. Székesfehérvár (Maroshegy), 5. Tolna-Szántó, 6. Törtel, 7. Pilin, (lásd 18. l.), 8. Tolna-Szántó, 9. Kecskemét, 10. Kecskemét; dupla lemezes karika, melynek talán nem az volt rendeltetése, hogy ujjgyűrű legyen. 11. Tolna-

* Ilyenek a meriek sírjaiból is sűrűn kerültek elé, lsd a LXXIV. táblán 30., 31. és 50. sz.

1 a)

1 b)

6 a)

6 b)

5.

13.

9 a)

9 b)

2.

10.

4.

8.

12.

16.

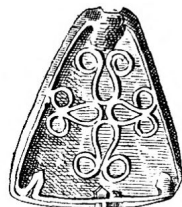
11.

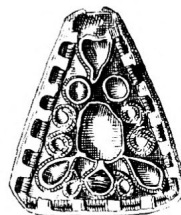
3.

17.

15.

14.

Szántó, 12. Tolna-Szántó, 13. Tolna-Szántó, 14—15. Nagy-Teremia, 16. Székes-
fehérvár (Demkóhegy), 17. Szeged (Bojárhalom, III. sír), 18. Csorna (lásd XII.
26.), 19. Pilin, 20. Nagy-Teremia, 21. Galgóc, 22. Nagyvárad, 23. Tolna-
Szántó, 24. Csorna, 25. Pilin, 26. Pilin, 27. Gödöllő, 28. Nagy-Teremia,
29. Nagy-Teremia, 30. Nagyvárad, 31. Törtel.

LXX. FÜGGŐK S HASONLÓ ÉKSZEREK $\frac{3}{4}$ n.

A kar- és nyakpereczek három főcsoportra oszthatók; ismerünk egy vagy több szálból sodrott karikákat, vannak lapos, lemezespántú karikák és vannak, melyeknek fala gömbölyű vagy szögletes átméretű.

Az első csoportban ismét különválnak a galgoczi nyakgyűrű (átmérője 11,6 cm.) A sodronyszálak fonási módja s hajlitott pálcákban való egye-

sülése, valamint a végek egymásba kapcsolódására nézve eltér a többi sodrott karikától, mely hazai leleteinkben szerepel. Nyilván az arabsoktól a IX—X. századokban a nemzetközi kereskedésbe bocsájtott ezüstdíszesek sorából való. Nálunk ez iparcikkek erraticus jelenségek, ellenben Németország éjszakkeleti muzeumaiban és az orosz muzeumokban őrzött, úgynevezett vagdalékos ezüst ékszerleletekben (Hacksilberfunde) nagyobb számmal vannak.

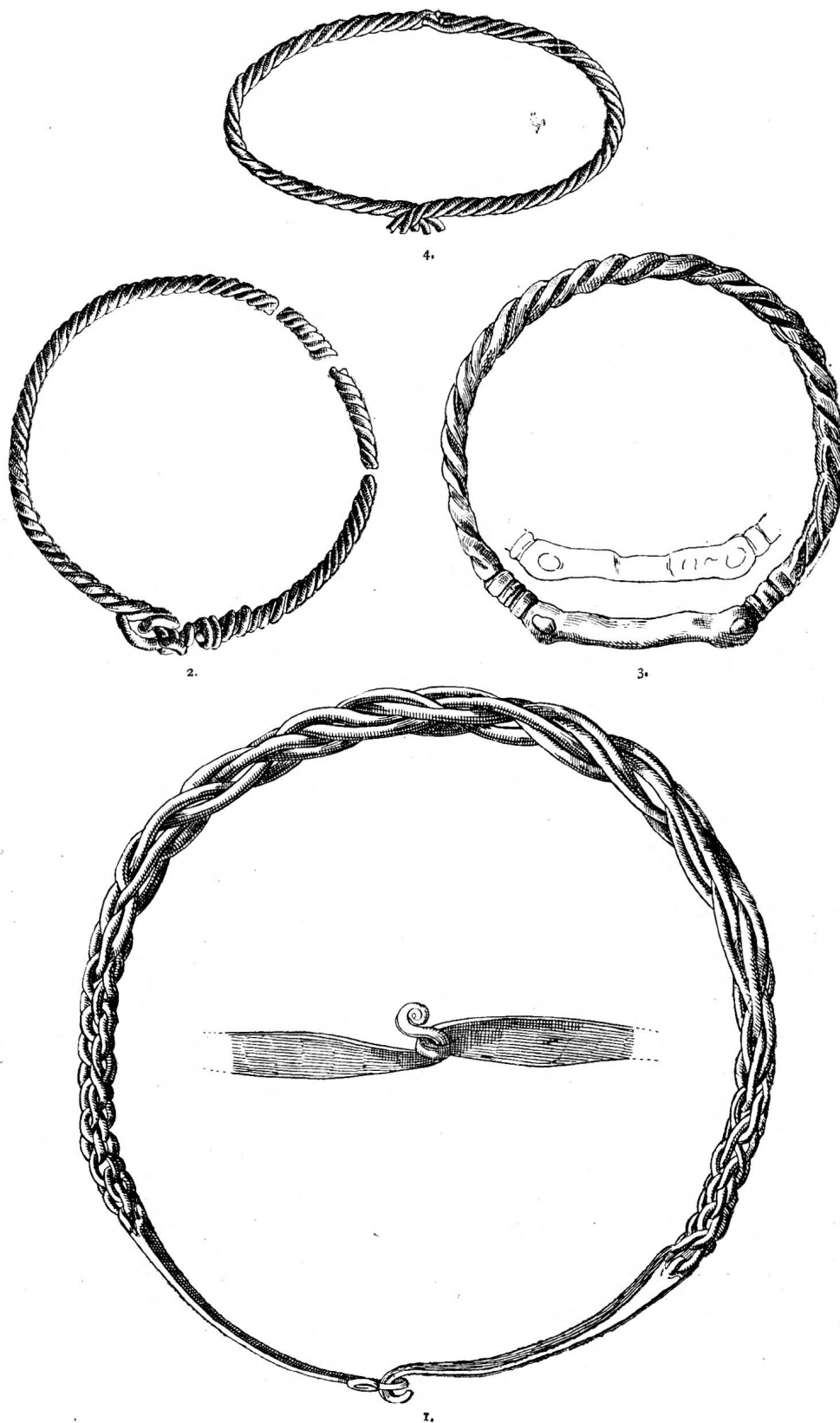
Samanida pénz, mely abban az időben a keleti ékszerek kíséretében az európai világ éjszaki részét bejárta, szintén képviselve volt a galgóczi leletben.

Más, inkább korlátolt körű népipari szempont alá esnek a többi sodrott bronz vagy sárgaréz karikák, amelyek Nemes-Ócsáról, Kecskemétről, Nagyváradról s Székesfehérvárról előkerültek. Az árpádházi kor soros temetőiben sűrűn találjuk, viszont a közvetlenül megelőző időszak temetőiben csak Keszthelyen és Ordason s a pusztatóti sírleletben akadt sodrott karika, de csak egyszálú s kisebb fajta. Azt kell tehát ez ékszercsoportról hinnünk, hogy a honfoglalási időszakban került ide, de sűrűbb használata, nem tudni még pontosan, hogy mi okból, csak azután vált az országban általánossabbá.

A sodrott karpereczek közt egy nagyváradai példány két állatfejjel végződik, állatfőket ábrázoló vagy legalább ilyeneket sejtető gumós végű karpereczeket, melyeknek azonban a karikájuk síma és gömbölyű, ismerünk még a szeged-bojárhalmi, a székesfehérvári és selypi sírokból. E sajátos karpereczek is sűrűbben jelentkeznek a későbbi századokban. Az állatfejű végek emlékeztetnek a népvándorlási időszak állatfejű karpereczekre, melyek viszont antik motívumok utánzásai.

LXXI. tábla. 1. Galgóc, 2—3. Kecskemét, 4. Nagyvárad.

A lemezes vagy pántos karpereczek közt, melyek rendszeren ezüstdíszesek, az egyik galgóczi példánynak záró szerkezete és bevett pontozott kördíszei miatt különálló helye jut. Máskor a pántok egész símak, végükön néha kiszélesülnek és kördéd idomot öltenek, mint egy galgóczi, törteli és tiszánagyrévi példánynál, vagy a végeik kördéd hajlással kifelé állanak, mint Nagy-Kürün s a szeged-bojárhalmi sírban, ismét máskor végig egyenes szélességű a pánt, mint a nagy-teremiai nyakgyűrűn és a verebi, nagy-

LXXI. NYAK- ÉS KARPÉRECEK $\frac{4}{3}$ n.

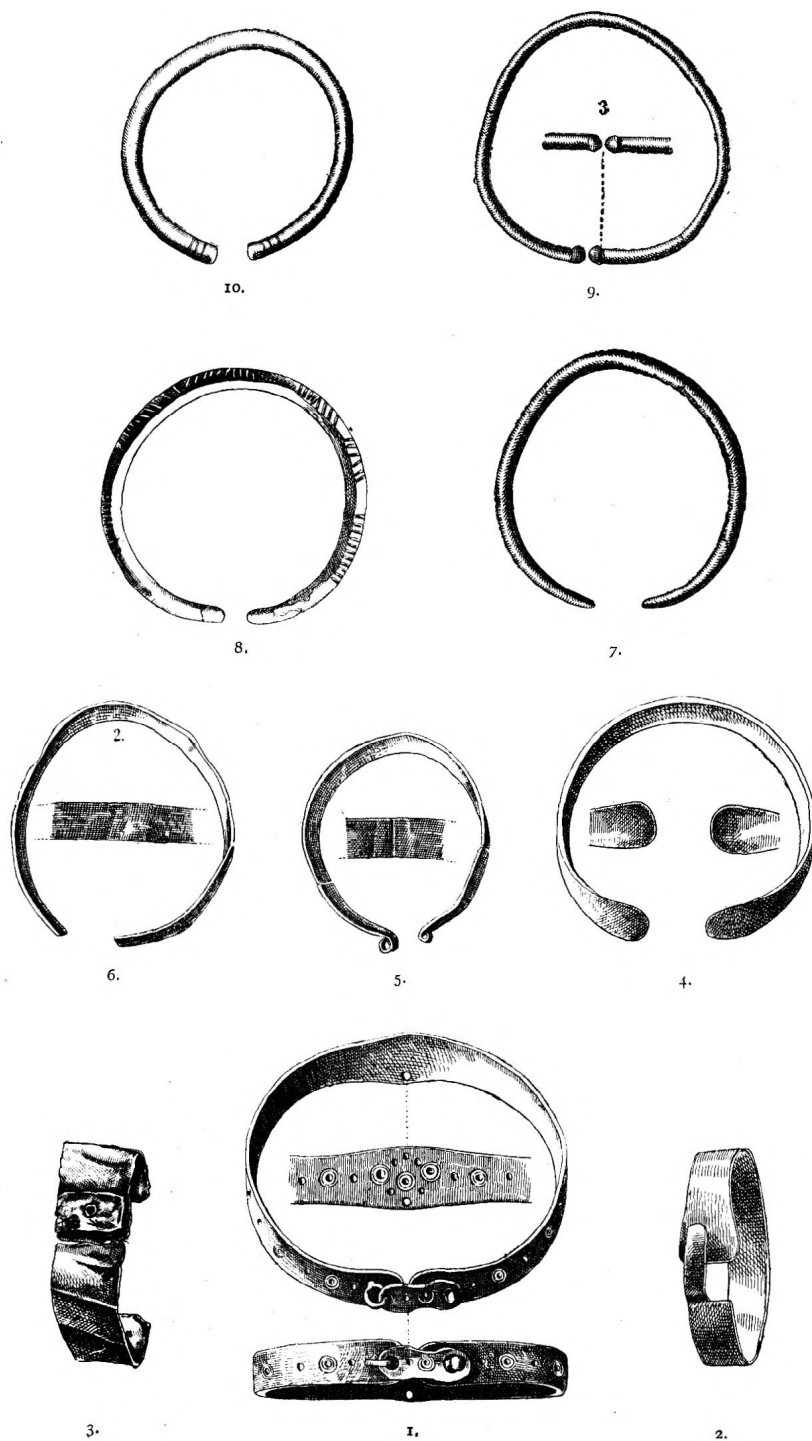
kürüi s szeged-öthalmi karpereczen. Csak egyszer, a szeged-királyhalmi karperecznél látunk a végen háromszög díszítményeket s ekkor szélesbülnek a végek és egyenessel záródnak; egy tolna-szántói karperecznél pedig a két vég különbözik egymástól, egyik szélesbül, a másikon pedig derékszögű kimetszés van. A csornai pánt 1·8 cm.-nyi szélessége által tűnik ki és kérdés, vajjon karpereczszámba mehet-e és hogy nem volt-e más rendeltetése, a mit biztosan azért sem lehet tudni, mert végei csonkák és mert a reá erősített átlukasztott négyszöglemez szerepét nem ismerjük, hiányozván a lyukból az az ékszer vagy szerkezeti darab, mely talán útba igazíthatott volna.

A harmadik csoportba soroljuk azokat a karpereczeket, melyeknek kerek vagy négyélű a testük, végeik mindig nyíltan állanak, hegyesek, mint Székesfehérvárott, Nemes-Ócsán, Szeged-Bojárhalmán, Vereben, Csornán, Gombáson, Selypen és Kecskeméten, tompák s három vonal ékíti a végek táját mint Kecskeméten, vagy kis gömböcscsel végződnek mint Gombáson. Négyélű, dísz nélküli volt Székesfehérvárott és ilyen idomú, de vonalas díszű volt Nagyváradon.

Egy karika a székesfehérvári Demkóhegyről egészen magára áll, mert végeinek egymásra tekerése oly zárási módot képvisel, mely miatt e karikát századokkal előbbi korra, az antik időszakba vagy a népvándorlási kor elejére kellene helyeznünk. Hogyha tehát mint hitelesen megállapított lelet szerepel a honfoglalási korban, addig, míg több hasonló eset akad, úgy kell tekintenünk, mint régibb korból századokon át véletlenül fönmaradt hagyatékot.

LXXII. tábla. 1. Galgócz, 2. Tolna-Szántó, 3. Csorna, 4. Törtel, 5. Nagy-Kürü, 6. Nagy-Kürü, 7. Gombás, 8. Nagyvárad, 9. Gombás, 10. Kecskemét.

A nyakdíszekhez sorozandók az üveg- és pasztagyöngyök, minőket Pilinben, Nagy-Teremián, Csornán és Szegeden (Bojárhalom) szórványosan, nagyobb számmal Kecskeméten egyes sírokban, legnagyobb számmal a székesfehérvári maroshegyi sírokban leltek. Ezek közt, mint legjellemzőbbet, a hármas és többes számmal egy soron levőket és az arany- vagy ezüstbélésűeket emeljük ki. A gyöngyök származása iránt alig lehet kétségünk, hazájuk alighanem Egyptom vagy Syria, honnan egy évezreden keresztül három világrészt árasztottak el gyöngyökkel az ottani nagy üveggyárak.

LXXII. KARPARECZEK $\frac{1}{2}$ n.

Az átlukasztott cyprea-kagylók a csornai sírban szintén a nyak díszítésére szolgáltak, a lószerszám díszítésére utóbb is használták s ez a keleti szokás napjainkig fönmaradt. A meriek sírjában oly gyakori csörgőkből csak egy példány van a székesfehérvári sírban; szintén magára áll egy sodronyos ezürtláncz három szeme a tiszánagyrévi leletben, a lánczszemek hajlása és összekapcsolása olyan, melyet az ó-kor óta ismerünk, de a liadai és meri sírokban is vannak reá minták. Az átlukasztott ezüstérmek is fölvarrott ékítményeknek tekintendők.

Végül a gömbszelvényes fejű apró ezüstszőgökre, a milyenek több változatban akadtak, legtöbb Pilinben (85 darab), a csorna-sülyhegyi sírban (52 darab), más csornai sírban (6 darab), Törtelen (2 darab). Bella Lajos a sülyhegyi sír leírásában a lábvégek táján lelte a szögecsket, a miért indokolt lehet az a föltevés, hogy vagy a csizmák, vagy a bőrnadrág díszítésére szolgálhattak.

A halottas leltáron így végig menve, meggyőződhattünk eddigi gyűjtésünk fogyatékos voltáról; nem adja meg a lehetőséget arra, hogy akár a temetkezési szokásokról, akár az életmódról, a fegyverzetről, öltözetről vagy ékességről, teljesen kielégítő hű képet nyújtson. Ily korkép kifestésére ez idő szerint csak a művészek szabad röptű képzelme van följogosítva, az archæologiai kutatás kénytelen fogyatékos vázlattal beérni, ha lehetőleg biztosított tényekre szorítkozik.

De már e vázlatos kép is mutatja, hogy a honfoglalók hagyatéka soknemű technikai és ipari ügyességről tesz tanúságot. Nemez készítése, vászon szövése, bőr cserzése e sírok lakóinál ismeretes, mindennapi foglalkozások voltak életükben. A vas földolgozását szerszámokká és fegyverekké, az ötvösség igényelte mindenféle kézművességeket, arany és ezüst ötvözését, olvasztását, trébelését, présölését, ponczolását, vésését, a sodronyhúzást, gömböcs készítését, az aranyozást, forrasztást, fémlakást és sok egyéb műtétet ismertek, a kik az ékszereket és fegyvereket csinálták, akár a honfoglalók saját kézműveseikkel végeztették, akár idegenföldi iparosoktól szerezték be.

Némelykor, mint a szeged-bojárhalmai csüngő boglároknál utólagos javítások és forrasztások mutatják, hogy ez ékszereket nagy becsben tartották és hiányos példányokat is gondosan megőriztek.

LXXIII. ÉKSZEREK A LIADAI SÍROKBÓL CCA $\frac{2}{3}$ n.

(Jastréboff szerint.)

III.

ORNAMENTIKA.

A honfoglalók fegyverei, szerszámai és ékszerei bemutatásából mindenki azt a benyomást nyerhette, hogy a honfoglalók sírjaiban nem a műveltség alantas fokán álló barbár nép hagyatéka maradt reánk.

Nem is azt a hatást teszik reánk, mintha világjáró útjaikon az ősök e holmikat mindenfelől összehordták volna.

Nagy zöme régi culturáról tanúskodik és egyes csoportjai nem állanak magukra, mint megfejtetlen idegenszerű jelenségek, de, miként már eddig is külföldi analogiák idézésével olykor-olykor mutathattuk, szélesre terjedő kulturális körbe illenek belé.

Legnagyobb számmal Oroszországban leljük az analogiákat. Eddig legsűrűbben a tambovi és vladimiri kormányzóságokban akadtak, hol a IX—XI. századokban oly népek laktak, melyek az uraltáji népcsaládhoz tartoztak. Akadtak továbbá már eddig is analogiák Oroszország délibb vidékein, az egykori kazár birodalom területén és a Kaukázusban. Másfelől a lívek sírjaiban és a szlávok lakta hegyi tájakon és síkságokban Csehországtól a fekete tengerig fordulnak elő összehasonlításra kínálkozó emlékek.

Nincs módunkban ez analogiákat lehető teljességben összeállítani; mert nincs kezünk ügyében az egész irodalom, melyre e célból szükségünk volna; az oroszországi múzeumok közül is csak a pétervári és moszkvai nyilvános és néhány nevezetesebb magángyűjteményre hivatkozhatunk, de már az e forrásokból meríthető analogiák is segítségünkre lehetnek, mikor most összehasonlító stilitikus kérdések fejtegetésére áttérünk. Ily természetű fejtegetéseknél legfontosabbak az ékszerek, melyeken legtöbb tere nyílik az ornamentikának.

Tudjuk, hogy Kievből és Moszkvából már Rómer említett úti jelentésében az «éjszaki tartományokba» tett útjáról a magyar ősrégiségekkel rokon emlékeket (Arch. Ért. 1875. IX. 41—42.). Utóbb 1886-ban nyomdokain haladva, e sorok írója Pétervárott, Moszkvában és Varsóban, nyilvános és magángyűjteményekben láthatott ily analógiákat, melyek közül a legjellemzőbbek murói sírokból valók, a vladimiri kormányzóságban. Fontos vidék a permi, az ott sűrűn feltűnő sassanida emlékek miatt, melyekről legközelebb Dr. Smirnowtól várható kimerítőbb áttekintés, mint a minőt Aspelin, De Linas, Tolstoj és Kondakow műveiben nyertünk. Fontosak továbbá a x—xi. századi temetők, melyek szintén Oroszország középső részén, a tambovi kormányzóságban, Liada és Tomnikoff közelében kerültek elé. Mindkét helyen Jastréboff rendezett ásásokat és azokról orosz nyelven írt jelentést tett közzé.* A francia kivonatból és a hozzácsatolt táblák alapján fölismerhető, hogy a liadai 143 sírból előkerült mintegy kétezer tárgy között oly fegyverek, szerszámok és ékszerek akadtak, melyek a magyar honfoglalók hagyatékával közelebbi vagy távolabbi rokonságot mutatnak. Már Aspelin művéből** is ösmertünk ugyanarról a vidékről egynéhány ily emléket. Aspelin hajlandó volt föltételezni, hogy a liadai és tambovi sírokban mordvinok voltak eltemetve, a mit Jastréboff kétségbe vont. Aspelin rajzai között látunk egy kard töredéket (834. sz.), mely az egyik szolyvai csonka kardra emlékeztet.*** Jastréboff tábláin néhány vasnyilcsúcsra találunk (X, 18, 22—28), melyek szintén a nálunk szokásos formákat megközelítik. Néhány zabla (Jastréboff X. 6. és Aspelin 858, 859, 861.) a mi oldalrudas fajtánkhoz tartozik; mások (Aspelin 860, 862) a «csikó» zablák formáját mutatják. Egy kengyelvas (Jastréboff X. 2.) a karászi kengyelre emlékeztet. A liadai sírmezőn Jastréboff lovas sírokat nem talált s a lószerszámokról úgy vélekedik, hogy véletlenül kerülhettek a sírokba. A vasfejszék és balták, melyek amott elég sűrűn (Aspelin 835—841, 902, Jastréboff X. 7, 15, 16), nálunk csak nagy ritkán voltak a sírokban, nem annyira a honfoglaló korbéli típusokra, mint korábbi időszakok formáira emlékeztetnek.

* M. V. Jastréboff-Necropoles de Liada et de Tomnikoff au gouvernement de Tamboff. (Matériaux stb. S. Petersbourg 1893. 10. szám.)

** Aspelin antiquités du nord fuino ougrien 179—192. l.

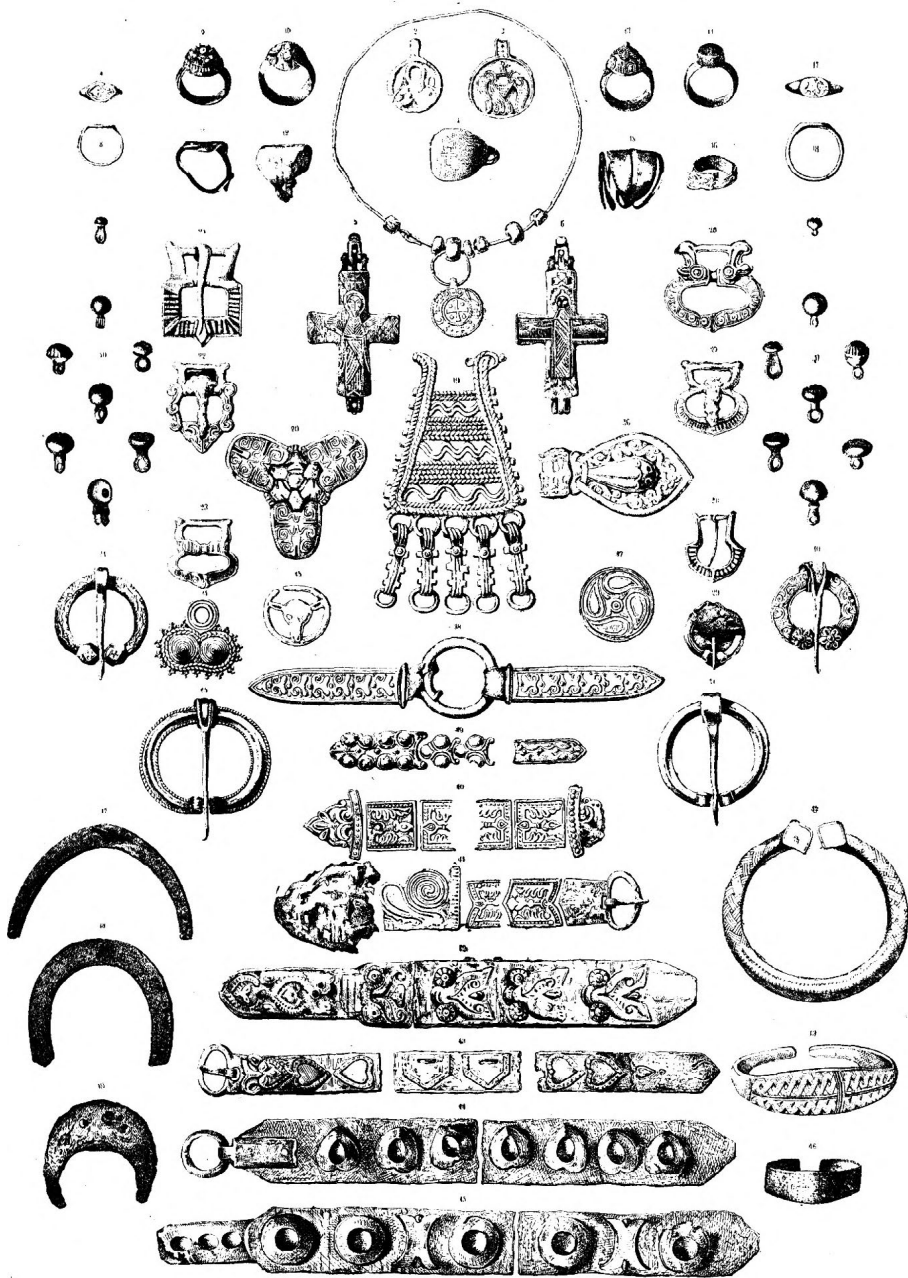
*** Egy más kardot Jastréboff művéből (17. l.) már föntebb közöltünk.

A legközelebbi rokonságot látjuk a szíjak díszítésére szolgáló ékszerekben és azért egészében közöljük itt Jastréboff X. tábláját, melyen a szerző sok ily ékszert állított össze. Félreismerhetlen, hogy e pitykék és szíjvégek úgy a forma, mint az ornamentika dolgában ugyanazon stilistikus gócpontból származnak vagy legalább ugyanazon behatások alatt keletkeztek, melyek alatt a velők egykorú vagy csak kevéssel korábbi magyar honfoglalók ékszerei keletkeztek. Jastréboff más tábláin is találunk néhány rokon szíjdiszt, mely e körhöz tartozik (VIII. 4, 8, 13, IX. 3, 5, XIV. 5) és a szövegében is közöl idetartozó ábrákat, 12, 13, 14, 24, 30, 31, az ásatási napló 1, 23 és 26 lapján. A többi ékszerekből csak a lemezes karpereczek (II, 6, 8, 12, 15), a csüngő csörgők (VII, 16, 18), némely tekercses nyakgyűrűk (XI, 6) mutatnak bizonyos hasonlatosságot, míg a gyöngyök közt vannak dupla és hármas gyöngysorok, és egyes szürkés, barnás és zöldes gyöngyök áttetsző üvegből vagy pasztából (XII. tábla), a melyeneket Pilinben és Kecs-keméten leltek.

Nem ismerjük Jastréboff véleményét arról a stilistikus körről, melyhez a szíjdiszeken fellépő ornamenteket sorolja, csak azt látjuk a francia kivenetből, hogy általában a smolenski (x. századi), a vladimiri (xi. századi) és egyéb a szt. pétervári Eremitageban és a moszkvai történeti múzeumban őrzött x. és xi. századi «ó-szláv» leletekhez hasonlítja. A korhatározásban néhány x. századi samanida dirhem utánzása, mely liadai sírokból előkerült, támogatja nézetét.

Jastréboff ásatásainál sokkal terjedelmesebbek voltak azok, melyeket a meriek földjén az 1851—1854-ik években kormányköltségen Uvaroff gróf folytatott. Egészben 7229 sírt ásott föl, melyek közül a legrégiebbek a Kr. u. vi. századig nyúltak vissza, míg a legkésőbbiek korát a bennök lelt számos nyugoti és keleti pénzek alapján a x. és xi. századokra tehettem.* A sírok hagyatéka nem származik gazdag néptől; lovas sír csak igen kevés akadt. Az összes készletből e helyütt azok a csattok, boglárok és pitykék érdekelnek leginkább, melyek a magyar honfoglalók ékszereivel rokonságot mutatnak.

* Ouvaroff Etude sur les peuples primifs de la Russie Les mériens. Saint-Petersbourg 1875. qu. 308. l. E lelkiismeretes és nagybecsű mű hasznavehetőségét a mi szempontunkból gyengíti az a körülmény, hogy a munkában semmi tekintet nincs a hozzátartozó érdekes képes atlaszra.

LXXIV. ÉKSZEREK A MERIEK SÍRJAIBÓL $\frac{1}{3}$ n.
(Gr. Uvaroff szerint.)

A legjellemzőbbeket a VIII. táblán közli Uvaroff s azért e táblát egészében közöljük és a következőkben megjelöljük azokat a tárgyakat, melyeken ily rokon vonásokat észlelni lehet. A 9, 10 és 13. gyűrűk idoma emlékeztet a székesfehérvár-demkó-hegyi gyűrűre; a gömbös csüngők különféle fajtáit (50, 51.) sok hazai sírból ismerjük; a díszes szíjvégre is van közeljáró analógiánk; úgy szintén arra a nagyfülű állatfejre (35), mely az egyik karikát háromfelé tagozza, a csornai szíjvégen háromszor találkozunk ez állatfejjel; a 37. számú «halhólyagos» díszű korong motivumait a tolna-szántói nagyobb csüngőkön láttuk; végül a 42—45. számú szíjakon sorakozó boglárók és pitykék-kerek s szívidomú formáira a legtöbb sírleletünkben van analogia. Továbbá nem kerülheti ki a beavatott kutató figyelmét, hogy e táblán vannak csatok, karperecz idomok s egyebek, melyekhez népvándorlás-kori nagy sírmezőink szolgáltatnak hasonmásokat, a mint viszont a csüngő bronz kereszték használata hazánkban is belényúl a XI—XII. századokba.

Végül a livek temetőiből szórványosan előkerült analógiákra is utalhatunk. Kruse atlaszában* csak három, de igen jellemző ékszer rajzát látjuk mely forma és ornamentika szempontjából szorosan csatlakozik virágos és indás díszű bogláraink és pitykéinkhez.

Hogyha az így bővített emlékek sorát az ornamentika szempontjából áttekintjük és földrészünk keleti világában az v. századtól a x. századig uralkodó stílusok szempontjából vizsgáljuk, az ékszerek ornamentjei közt mind a három nagy művészet, a byzanczi, a sassanida és az annak nyomdokain haladó saracén művészet körében fejlődött stilistikus mintákra találunk példákat.

Összehasonlításainkra azonban már eleve meg kell jegyeznünk, hogy nem lehetnek oly biztosak, mint kívánatos volna. A bizonytalanság leginkább onnan származik, mert a műtörténet még nincs abban a helyzetben, hogy a keleti művészet jelzett három nagy ágának, melynek főhelyei e félezeréves korszakban Byzancz, Ktesiphon, Bagdad (és Damaszkus) voltak, fejlődéséről részletes és minden irányban kielégítő képet adjon. Sőt talán azt lehet állítani,

* Kruse Necroloponica XI. tábla 2. sz. és XIV. tábla 5. és 6. sz. Ezeken kívül csak a tüzelővasak s a zablák mutatnak szoros hasonlatosságot (u. o. V. tábla), míg a kengyelvas a mieinknél újabb formát mutat (V. tábla 5. sz.). Tüzelő vasat láss még Bähr Gräber der Liven (XV. 13.) u. o. zablát (XVI. 9.) és kengyelvasakat (XVI. 6. és 7.).

hogy minden egyes ornamenttel szemben e három csoport szerinti elkülönítés gyakran már azért sem lehetséges, mert mind a három művészet nagyobbára közös hatás alatt fejlődött, részben kölcsönösen egymásra is hatott és azért az ötvösségben is, melyről itt első sorban szó van, alig megkülömböztethető jellemvonásokat mutat.

A harmadik nehézség, mely épen a jelen esetben a stilistikus különválasztásnál leginkább fönforog, abban rejlik, hogy az ékszerek, melyek a jelzett időszakban Oroszországot lakó népek (köztük a magyarok) hagyatékában fönmaradtak, nem egyféle módon keletkeztek, de többféle eredetűek. Lehetnek olyanok, melyeket e népek mintegy első kézből kaptak, t. i. a kereskedés hozhatott nekik a jelzett góczpontokból (Byzanczban, Ktesiphonban, Bagdadban készült) holmikat.

De talán még sűrűbben a közeli Chersonban, Bulgáriában, Itélben vagy Derbendben székelő ötvösök elégitették ki az ő művészi szükségleteiket és ekkor már oly átalakulásban kapták az e helyekre eljutott művészi motívumokat, melyekre már a közbenjáró, kevésbé tisztult ízlésű helyi iparosok is reáadták a maguk fölfogását.

Végül épen nincs kizárva a lehetőség, sőt ellenkezőleg nagy valószínűséggel állítható, hogy maguknál e népeknél is, melyek közül eddig csak egy párnak ismerjük valamennyire sajátos ízlését, gyakorlatban volt az ötvösség. Ez egyúttal annak a tünetnek legegyszerűbb megfejtése, hogy p. o. a merieknél s a Tambow vidékieknél találunk ugyan a magyaroknál is dívó rokonízlésű műveket, de ezeken kívül mindegyik terület sírjaiban nagy számmal akadnak oly csüngők, diszes tűk s más hasonló ékítési specialitások, a melyek teljesen elütő helyi zamattal bírnak, a miben más népek vagy területek ékszereitől különválnak. E tapasztalást mindenki tehette, a ki Oroszországban a jelzett ötszáz éves időszakból származó emlékeket gyűjteményekben egymás mellett láthatott, sőt akkor is észleljük, hogyha Uvaroff (meri) és Jastréboff (tomnikoffi) ásatásaiból előkerült régiségek rajzait, vagy Aspelin finn-ugor atlaszát áttekintjük. És miként e népek ötvösei tudtak a maguk ízlésének megfelelő specialis formákat létesíteni, úgy bizonyára nem lehet tőlük eltagadni azt a képességet sem, hogy a szomszéd népekéivel közös kútforrásokból nyert motívumokat is átídomíthatták. Természetes, hogy az ily közbenjárás ismét nem válhatott az utánzott motívumok előnyére, mert azon a módon,

a hogy durvább kezük utánozta azokat, sokat vesztek jellemző vonásaikból, annyira, hogy vajmi nehéz gyakran az első minta s az utolsó utánzása közötti rokonságot fölismerni, kivált hogyha nem csak nagy távolság és kézi ügyesség különbözősége, de egész nemzedékek sora lépett közbe.

Az összehasonlító műtörténettel foglalkozó kutató a művészetek minden ágában, minden korában és minden területén szokott ily nehézségekre akadni és ily nehézségek bizonyára leszállítják az összehasonlításokból remélt eredmények biztosságát. Ezt különösen a jelen esetben kellett hangsúlyoznunk, a mikor az anyag aránylagos gyér volta, az előmunkálatok hiányossága és a chronologiai támpontok nem kielégítő biztossága miatt is ingatag alapon kell gyakran az első lépéseket megtenni.

Azonban e sok nehézség daczára az összehasonlítás első tekintetre is már néhány majdnem biztos megfigyelésre tanít. A ki a korábbi fejezetben honfoglalóink ékszereiből összeállított tábláinkat az Uvaroff és Jastréboff műveiből kivont s az imént közölt ékszertáblákkal egybeveti, első benyomás után is azt fogja mondani, hogy honfoglalóink ebbeli hagyatéka nemcsak az anyag, de a változatosság tekintetében is jóval gazdagabb. És e benyomás annál jogosultabbnak fog feltűnni, hogyha meggondoljuk, hogy a mit hazánkból közöltünk, mindössze közel száz sírból származik, a mit pedig orosz szakértársaink műveiből meritettünk, mintegy négyezer sír fölásatásának az átlaga.

Félreértés elkerülése kedvéért viszont meg kell jegyeznünk, hogy az orosz művekből *csak* azokat az ékszereket választottuk ki, a melyek legszorosabb stilistikus rokonságban állanak a mieinkkel s ez szándékosan történt, mert csak ezekre volt szükségünk annak bebizonyítására, hogy mind a három (aligha nem rokon) nép közös forrásokból meritett és hozzá tehetjük már most is, hogy a mit a magyar honfoglalók meritettek maguknak azokból, az stilistikus tekintetben fölülmúlja rokonaik hasonló stilistikus tőkéjét.

De nemcsak több a motívum nálunk, hanem gyakran értelmes ötvösök gondos kezére is vallanak, a mit az éjszakibb szomszédok rokon ékszereiről ritkábban lehet állítani. Ezek ugyanis átlag durvábbak, kerülnek finomabb motívumokat, aranyat s ezüstöt az ékszerek előállítására alig használnak, legtöbbször nemis trébelik, de egyszerűen öntik. Nem tudni, hogy mi lehet e szembe-tűnő különbség oka; legfőlebb sejthetjük. Egyik oka az lehetett, hogy a magyarság vagyonosabb volt, mint távoli rokonai, módosabb nép változatosabb,

finomabb lószerszámot, szebb ékszereket szerezhet be, mint szegényebb néptörzs. Más közel eső okát abban véljük, hogy népünk akkor, mikor ez ékszereit beszerezte, Chersonhoz, a fekete tenger éjszaki partján akkor létező legfontosabb kereskedelmi és műveltségi központjához közelebb lakott, mint ősrököneik, s ők így inkább is első kézből szerezhatték be szükségletüket, mint a távolabb lakó szegény törzsrökönek.

Azonban viszont a leletek tanúsága szerint e szegényebb törzsek oly belföldi ízlést fejlesztettek, melyről sajátyszerű formájú, bár nem épen szép ékszereik nagy száma ad hű fogalmat; ilyenek a honfoglalók hagyatékában nincsenek.

A magyarságra ható nagy művészi áramlatok közül valószínűleg legelőbb a sassanidák iparművészete (már a Kr. u. VII. század előtt) volt befolyással. Valószínűleg csak utóbb (talán Cherson révén) jutottak a byzanci culturával szorosabb kapcsolatba. Aránylag legkevesebb nyoma van hagyatékukban a saraczen műiparnak, a mi tanúság lehet arra, hogy a mikor ennek termékei Oroszország nagy részét elárasztották, ők már kívül állottak ez áramlat által közvetlenül érintett nagy területen.

A VIII. század közepétől az ezredik évig terjedő időszakban arabs pénzek sűrű előfordulása által jelzett keleti ékszerek mutatják Oroszország volgai vidékétől Mecklenburgig és Pommerániáig terjedő vonalon s attól éjszakra eső vidékeken a bagdadi és egyéb ázsiai mohamedán góczpontok hatását s e hatás addig volt legerősebb, a míg a sassanida uralkodó család virágzott (a X. század végéig).

Sassanida pénzek Európában a jelzett területen óriási mennyiségben találtattak (több mint 100,000 darab), míg ettől a vidéktől délre vagy nyugotra eső területeken csak gyéren akadnak ily érmek és velők egykorú keleti ékszerek. Honfoglalóink hagyatékában csak két helyütt, Galgócson és Szegeden (királyhalomi sir) fordultak elé sassanida pénzek, tanúságul arra, hogy a mikor ez érmek s a keleti iparcikkek nemzetközi forgalma virágzott, a honkeresők már e forgalom főútjain túleső tájakon tartózkodtak.

★

Az ornamentika szempontjából a szíjvégek, pitykék, boglárok, csüngők s egyéb ékszerek ékítési motivumai igénylik leginkább figyelmünket.

A legsűrűbben alkalmazott idom a korong s a korong akár kicsi, akár

nagy, soha sem egészen síma s egyenes, közepét vagy behorpadás, vagy gömbszelvény ékíti, körülötte gyűrű vagy gyöngysor s a külső szélét ismét gyűrűtag, gyöngysor, vagy félkörökből alkotott csipkeszegély díszíti.

Máskor a központ felől a keret felé állított s egymás mellett sorakozó hornyolatok és pálczák gyűrűszerűen vonulnak a középtér körül.

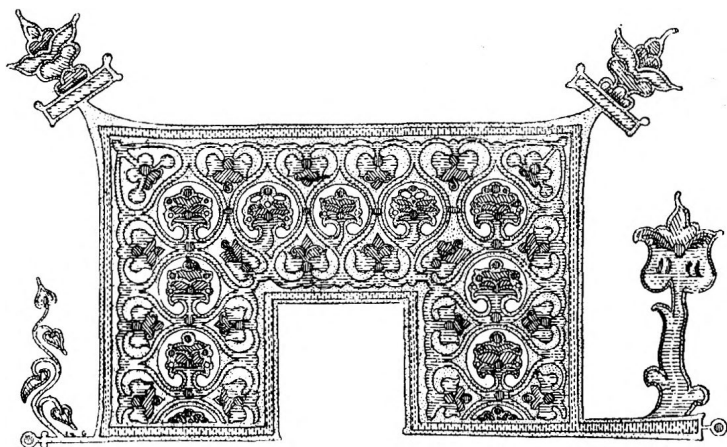
A nagyobb boglárók közt legjellemzőbbek azok, melyeket a hazai kutatók «rózsás» boglároknak neveztek, a milyenek a pilini, a törteli s más leletekben szerepelnek. Emitt a közepe felé emelkedő fölület közepén gömbszelvényű dudor áll ki, ebből három vagy négy szíromféle domborodás irányul egyenletes távolságban a szegély felé. E «szírmok» vagy határozottan szívidomúak vagy tojásdad formájúak. A fölülről tekintett virág képét leginkább olyankor példázzák, a mikor gyöngysor fogja körül a középső dudort. A korong szélén néha astragalus féle vonul, néha azonban a dudorszerű keretben az antik korból fönmaradt dísztag végső reminiscentiája is elmosódik. Lehet, hogy e boglárók «szírmos» motivumaiban az ötvös virágot kíván stilizálni, de a virág benyomása kárba vész, hogyha szíjvégen látjuk e négy szírmot; itt a hossznégyszögű térhez idomúltan alkalmazzák a szírmokat egyenlőtlen közök támadnak köztük és hosszú nyújtott idomuk inkább geometrikus idom gyanánt, sem mint élő szírom utánzása hat.

Az apró négy vagy háromszögű boglárokat legtöbbször a gömb, kör s félkör mértani idomai ékítik.

Fölötte gyakori a szívidom különböző változatokban, hol szabatosan, behajló csücskével, hol csak nagyjából a szív formáját, hol hosszabb, hol szélesebb arányokban utánóznán, a szerint, a mint a fölület tagozása és díszítése igényli.

Legegyszerűbb alkalmazásában láttuk e sokat használt formát a battai, pilini és gödöllői pléhes csüngő-lemezeken. Nagy változatosságot mutat a szívidom díszítése a csüngős pitykék szívein; részletezés helyett a LXV. táblára utalunk, melyen a főbb változatokat összegyűjtöttük. Legsűrűbb ezeken is a mértani motívumok szereplése, csak némelykor jut rajtuk érvényre a növényi elem (15, 17, 18, 19), de nem oly határozottan és gazdagon, mint némely szíjra való pitykéken és szíjvégeken. Legtökéletesebben mutatják ezt a növényornamentikát a nagy-kürűi és velük rokon ékszerek: elemei a háromlevelű palmettek s a többszírmú levelekbe nyíló indák.

Nagy-Kürűben a négyszögű boglár mindegyik sarkában ül egy ily háromszirmú palmett, a tarczali pitykéken és boglárokon hol mint mélyedett, hol mint domború díszítmények jelentkeznek; a szeged-királyhalmi boglárokon egy középső négyszirmú virág körül négy ily hármasszirom csoportosul; a mezőhegyesi pitykéken az egész fölületet borítják. Egy csinos szíjvégen indák borítják a körülfutó sávot, tompa oldalán a szíj felé kecses csomóból kiemelkedő hármasszirom képezi a befejezést. Pilinben egy szíjvégen ugyan csak palmettel végződő növényidomot látunk, mely háromszor egymás fölött ismétlődik és mindannyiszor kétfelé hajló karélysosan bemetszett leveleket bocsájt ki.

LXXV. LAPSZÉLI FESTMÉNY BYZANCZI CODEXBŐL.

E sajátos leveleknek többször jut szerepük szíjvégeken és boglárokon. Tisza-Nagyréven és Benén a két levél oly gazdagon van tagozva és annyira betölti a tért, hogy első tekintetre függélyesen ketté vágott bimbó hatását ébreszti.

A leveles indák s palmettás motívum az antik kor öröksége gyanánt átment a korai középkor művészetébe és csak ritkán van módunk saját szerű, stilizációja szerint byzanczi, sassanida vagy saracén voltára utalni. Az összehasonlításra leginkább szövetmustrák, könyvek miniatürejei, ötvösművek és architektonikus díszek kínálkoznak.

Idezártuk Springer után * egy x—xi. századi codex festett lapszéli díszit-

* Springer : Bilder aus der neueren Kunstgeschichte I. 101. l. 7. ábra.

ményét (LXXV.), mely a szívidomú indákba belenövő palmettet sajátyszerű dús alkalmazásban mutatja.

Hazánk műkincsei sorából három igen becses szövetmustrát idézhetünk; mind a három királyságunk alapítója nevéhez fűződik, de bizonyára még a x. századból való.

Itt adjuk Bock ismeretes képe után szt. István palástjából a gallér mustráját.* E selyemhímzésekben ezúttal nem annyira a pávák, szárnyas oroszlánok és evetkék, mint a szegélydísz képező, egymásba fonódó szívekből alakított mustra a fák szívformákra hajló ágai s a hármaslevelű indák érdekelnek, melyek az ívek találkozásán fönmaradó tért kitöltik.

E mustrával egykorú a «cendal» szövet mustrája, melylyel a gallér bel-sejét bélelték. Ezúttal is nem a körökben foglalt állatok és nem a körkeretben ismétlődő geometrikus idomok kötik le figyelmünket, mint inkább a négy állat közös fején derékszögben emelkedő növény s azok a lombos indák, melyek a köröktől fönmaradt szögeket kitöltik. Rokon motívumok e két különböző művészi körben, a byzancziban és a moslim művészetben más-más alakításban jelenkezik. Hogyha ily finom, csak a gyakorlott szem által fölismerhető különbségeket szavakkal kellene kifejezni, csak azt mondhatnók, hogy Byzanczban inkább fölismerhetők a növénymustrákban növényidomok, mint ugyan akkor a keleten, a hol már közel van a növényalakok geometriai idomokká való átváltozása.

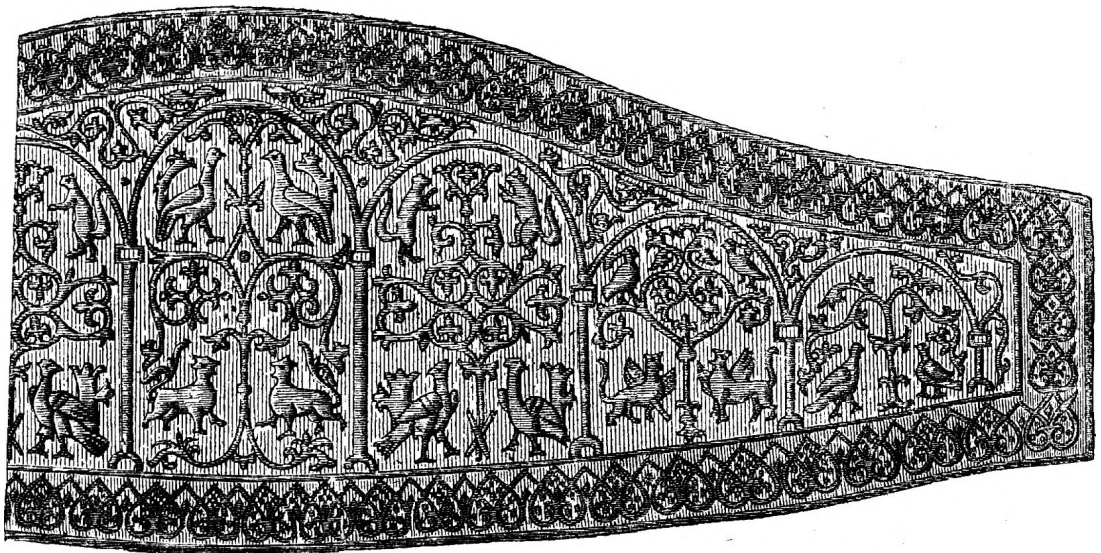
Ez az átmenet majdnem teljesen megtörtént azon a biborszöveten (LXXVIII.), melyet a bécsi kapuczinusok mint szent István öltözetéből származó ereklyét őriznek.** Az indás levelek teljesen megszűntek levelek lenni és a palmettek majdnem egészen elvesztették eredeti jelentőségüket mint levélesokrok. Ez átváltozás százados folyamának korábbi századaiba visszamenve, a sassanida művészet körébe lépünk, melyből a permi kormányzó-ságban lelt ezüstkorsó és ezüstitál képét mutatjuk (LXXIX. és LXXX.) be.

Az ezüstkorsó gróf Stroganoff Sergius gyűjteményében van és Odo-besco igen sikerült réznyomatban közli,*** mely után képeink készültek.

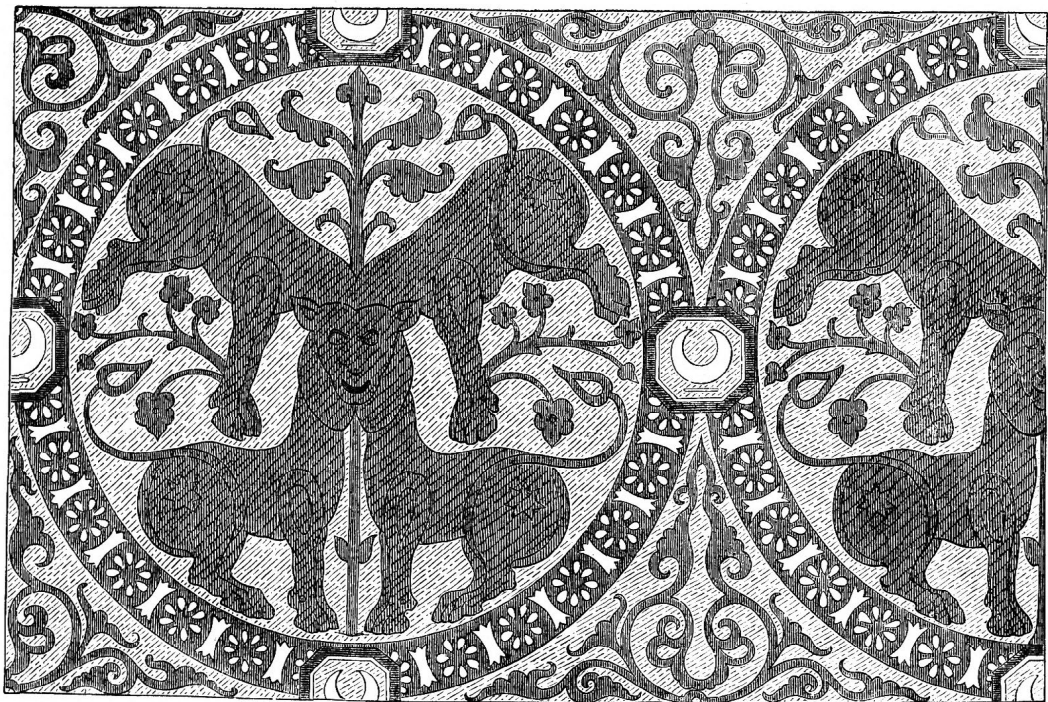
* Bock Die Kleinodien des heil. röm. R. Innen átvette Ipolyi A magyar szent korona 192—193 II.

** V. ö. Ipolyi: A magyar szent korona 193—195. I.

*** Gazette Archéologique 1886. II. tábla.

LXXVI. SZENT ISTVÁN PALÁSTJÁNAK A GALLÉRJA.

LXXVII. EGY DARAB SZENT ISTVÁN GALLÉRJÁNAK BÉLÉSÉBŐL.

A ki e korsó szivformára hajló indás leveleit és palmettjeit összeveti egyrészt a bemutatott szövetmustrákkal, másrészt honfoglalóink palmettes és indás díszű pitykéivel és boglárjaival, nem kételkedhetik abban, hogy ez utóbbiak jóval közelebb állanak a Stroganoff-féle korsó korához és művészeti köréhez, mint a szent István-féle szövetek mustráihoz, ámbár a csekélyebb terjedelmű és fontosságú ékítmények rendeltetése arányában és bizonyára az ötvös csekélyebb képessége szerint is szegényesebben lépnek föl, mint a hogy a díszes korsó két keskeny oldalán a nagyobb tér szélesebb arányai-ban díszelnek.

Ugyancsak egy levélcsoport miatt, mely keskeny szegélyen többszörösen ismétlődik, közöljük e helyütt (LXXX.) Odobesco réznyomata után* annak a permi tálnak a képét, melyről már föntebb szóltunk, mikor a görbe kardot markoló harcosokat ábrázoló karczolatok miatt említettük, melyek a görbe kard elterjedésére jellemző tanúságot szolgáltatnak. A tál a iv. vagy v. századi sassanida művészet köréből való, mely a levélmustrákat stilizálta ugyan, de még mint élő növényeket mutatta be.

Ugyane környezetből valók, mint e tálak és velők az arany s ezüst-fölület sajátyszerű összeköttetésénél fogva is rokonok a galgóczi, törteli és szolyvai domborműves lemezek. Aranyozott alapon ezüst indák és levelek a térhez mérten s laposan kidomborodva a központ hangsúlyozásával jobbra-balra terjeszkednek. Hármás palmettek fölé rakott nagyobb három levél s közberakott kisebb levelek állanak a közepén és a szétágazó levelek teker-cses végeiből újabb levélcsomók sarjadjanak. Az indákat gyűrűk tagozzák és gyűrű öleli a széthajló levelek töveit.

A galgóczi lemezen a mustra egyszerűbb, a tarczalin szélesebb és gazdagabb fejlődésben ismétlődik. Mindkettőn ismétlődnek azok az apróbb stílistikus sajátosságok, hogy a levelek töveit vonalzott gyűrű fogja körül s a tarczalin az indákon is látunk ily gyűrűs tagozást, a szírmok tengelyeit mindkét esetben s a tarczalin a szárok és indák tengelyeit is bemélyített vonalak jelzik és mind a kétszer az összes szírmok szélein vonalzott sávok mintegy árnyékolást képviselnek.

E mustrák a tarczali kardról fönmaradt ezüstlemezein is váltakozva

* Gazette Archéologique 1886. 12. 1.

ismétlődnek és ugyan ily stílusban van ékítve az állítólag Harun-al-Raschid részéről Nagy Károlyhoz jutott kard hüvelye és markolata, melyet föntebb

LXXVIII. BIBORSZÖVET DARABJA A XI. SZÁZADBÓL (A TRADITIO SZERINT) SZENT ISTVÁN ÖLTÖZETÉBŐL.

Bock rajza után közöltünk és rokon ornamentális izlést ismerjük a nagy-szent-miklósi korsókról.

A sassanida művészet melyik stadiumát jelzik ez egymásközt stilrokon elemek, azt e művészetről való hiányos ismereteink jelen fokán még nem

bírjuk bizton megállapítani; de tudjuk, hogy már a negyedik század óta ékítették sassanida emlékeket ily mustrákkal; hasonló növénydísz II. Sapor király († 380.) köpenyegén egy phantastikus állat fölött tölti ki a tért és ugyanily motívum ismétlődik Gay birtokában levő sassanida selyemszöveten* és e motívumok a sassanida uralkodók családját jóval túléltek.

A mennyire a sassanida művészettől termékenyített saraczen ornamentikát ismerjük, az, mint a fentebbi szövetmustrákból látjuk, a X—XI. század folyamán módosította ugyan e növénymustrákat, de átvitte az utókorra, úgy, hogy Riegl** nemrég a szőnyeget díszítő ornamentikában még a XIII. század elejéről származó szőnyegen is reáismerhetett a sassanida stílus szerkesztési módjára és alkatelemeire.

A stílusnak aránylag későbbi phasisából lehet a szolyvai lemez. Itt ugyanis a lemez egyenes zárásán az egymás mellé sorakozó lándsavégű tagok s a jobbra-balra hozzájuk símuló körök nagyon megközelítik az ú. n. saraczen hármalevelet, mely a középkori persa szőnyegekben oly jellemző szerepet visz.

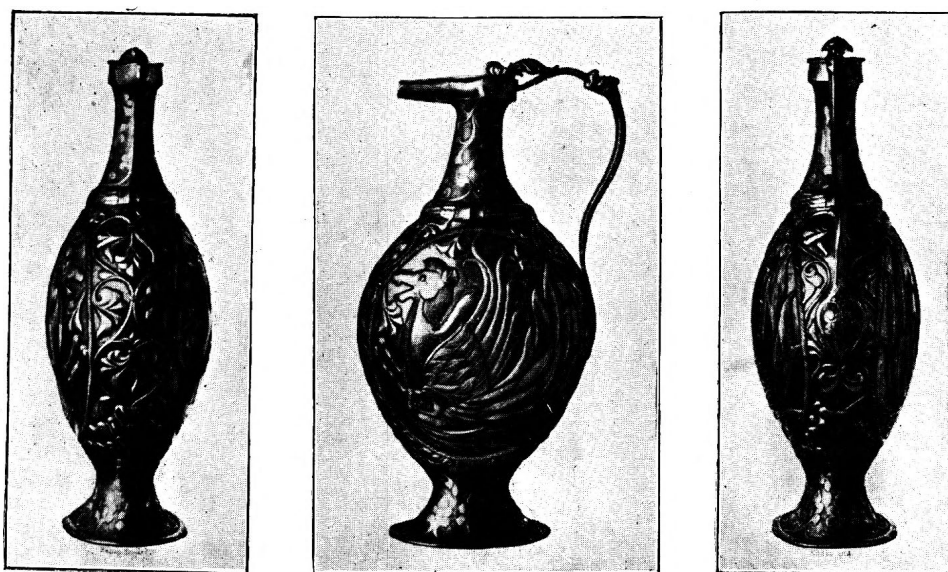
Mint már fentebb a szolyvai lelet leírásában megjegyeztük, a soros mustrát vévén a lemez alsó keretének, ha a lemezt borító motívumokat úgy tekintjük, hogy a lemez hajlított szélét felső befejezésnek képzeljük, könnyen tévedésbe esünk a motívumok igazi értelme iránt. Ellenben helyesen látjuk az egész díszítés compositióját, hogyha megfordítva tekintjük a lemezt. Ekkor csakugyan szembetűnővé válik a hármalevelű csoportok hét sora. Az alsó sor két hármalevéllel indul meg, melyből kettő-kettő közös találkozási pontból jobbra-balra hajlik, a találkozás tengelyében csúcsba futó fél levél emelkedik, míg az alsó levelek szélső tekerese a szomszédos csoport levelének tekerésével összetalálkozván, mindig a felső levélsor egyes csoportjának szolgál kiindulási alapul. Azt is tapasztaljuk, hogy a mustra ezúttal is a térbe van bele komponálva; mert a mint a második levélsortól kezdve a tér tágul vagy szélesbül, a sorok egy egész s két fél, vagy csupán két egész levélcsokorból állanak. Legfelül pedig a felfelé hajló leveleknek taréjszerű többszörös díszes tagozást adott a művész. Ezúttal is látjuk azt a vonalakkal megtöltött sávok szegélyezést a felálló leveleken, melyet már a tarczali

* Gay : Glossaire 572. l.

** Riegl : Ein orientalischer Teppich vom Jahre 1202 n. Chr. 1895, 22. és k. ll.

és galgóczi mustrán észleltünk, de ezúttal a vonalozást a fekkmentes levelek középső terét is elborítja, a mit ép úgy a növénymustra világos értelmének elhomályosítása, mint az összefűző indák elhagyásában s a levelek pusztán külső egymás mellé rakásában is a korábbi igazi élő növények stilizációja helyébe élettelen schematikus elrendezés lépett, a milyen a szövet és szőnyegmustrákban is a korábbi életteljesebb növénymustrák átváltozásában észlelhetők.

Ellenben megmaradt még a szolyvai leveleken is a levelek tengelyét jelző belső vonal és a leveleket harántosan átszelő gyűrűs sáv, melynek

LXXIX. SASSANIDA EZÜST KORSÓK GRÓF STROGANOFF SERGIUS GYŰJTEMÉNYÉBEN.

azonban itt nincs már helyes jelentősége, nem igazi összeszorító gyűrűs tagot képvisel, pusztán értelmetlen ékítéssé vált.

Alig tévedünk tehát, hogyha a szolyvai mustrát csak úgy a sassanida ipar termékének tekintjük, mint a hogy galgóczi fülönfüggőkön s a szegedkirályhalmi boglárok (V. tábla) levelein a nomádoknak inkább geometriai alakításokra hajló ízlésének hatását véljük fölismerhetni és miként a galgóczi nyak- és karpereczekben is az arabs iparból a nemzetközi forgalomba jutott ékszereknek honfoglalóinkhoz eltévedt példányait véljük bírni.

Kevésbé biztos az ítéletünk, mikor némely fölfűzésre szánt lemezes

ékszer (LXVII., 2—8) helyét a keleti művészetben keressük. A négylevelű virágidom (3.) emlékeztet ugyan a II. Chosrões híres párisi tálját alkotó rozettasorok virágjaira* és a háttér vagy mélyedés aranyozása az ezüst domborművek körül a fölhasznált mustrák mellett keleti eredetre vall, de a kor közelebbi meghatározására époly kevéssé vagyunk képesek, mint az állatalakú érdekes benei szíjvégnél.

Erratikus jellenségek gyanánt, melyek mint figurális motívumok elszigetelten jelenkeznek, említendő a csornai szíjvég a rajta háromszor ismétlődő nagyfülű állatfővel. E motívum, mint láttuk, a meriek hagyatékában is megjelenik egy szíjkarikán.

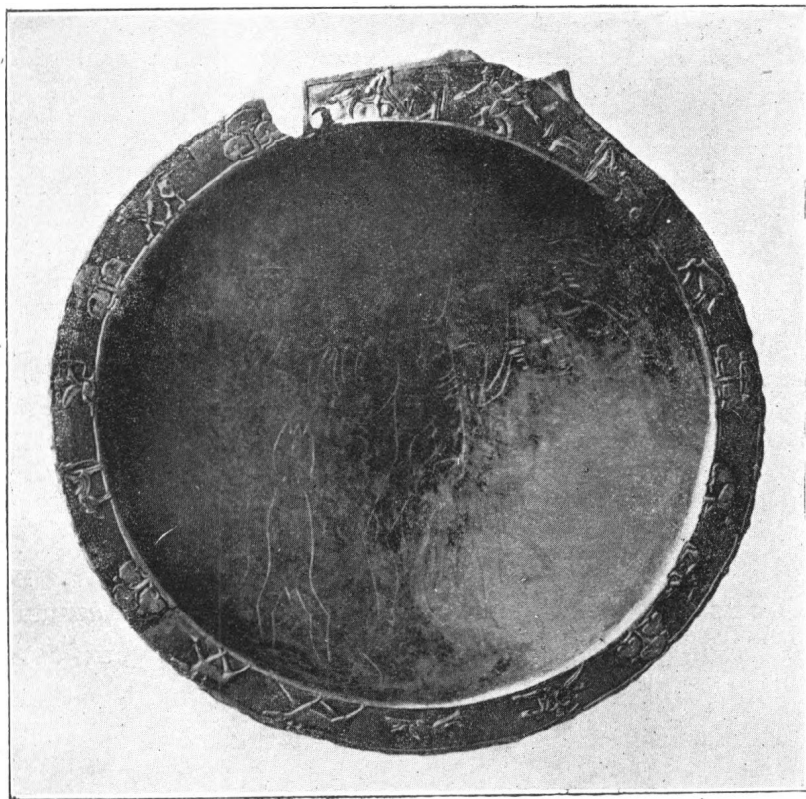
A másik ily elszigetelten mutatkozó figurális motívum egy törteli szíjcsat díszítése. Ez száguldó agancsos állatot ábrázol, milyeneket már a skytha művészet korában mint az uralaltáji művészeti kör kedvencz motívumait ismerünk. Megjelenése abban a környezetben, melyben reátalálunk, újból arra látszik vallani, hogy az uralaltáji törzsök ősi ízlését azok a hatalmas művészi áramlatok, melyeknek hatása alá jutottak, még akkor sem bírták teljesen elnyomni, mikor már századok óta azoknak befolyása alatt állottak.

Hátra van még, hogy az ornamentikai fejtegetések kapcsán újból szóba hozzuk azt az ékszercsoportot, melyre már az előbbieken is kellett figyelmünket fordítani; a hajgyűrűk, karikák, font nyak-karikák stb. sorát értjük, mely a honfoglalási kor sírjaiban is jelenkezik. Ezek közt csak elvétve látunk olyan mozzanatokat, melyek a szorosabban vett művészi ornamentika körébe vonhatók. A mennyiben köztük ily motívumok találhatók, mint a durván állatfőket jelző dudoros karpereczek végein, vagy a dudoros fülönfüggők, ezek első eredetükben antik motívumokra vezethetők vissza; egyébként csak ethnographiai érdekekkel bírnak, művészi értékük nincs. Mindezekben primitív népipar hagyatéka maradt reánk. Lehet, hogy nagyrészt a szlávok készítették, lehet, hogy más, az ízlés alantas fokán álló itteni-, vagy a hódítókkal érkezett törzsek, de bizonyos, hogy a nagy keleti művészeti áramlatok, melyeknek hatásait az előbb felsorolt motívumokban többször kinyomozhattuk, ezekben nem ismerhetők föl.

A honfoglalók hadi felszerelése és ékszerei a magyarság másfélszázados

* A «Bibliothèque nationale» melletti régiségtárban.

ittléte után hamar átváltoztak. A hadi felszerelésben a kard és kengyelvas mutatja legszembeütőbben e változást. Árpádkori sírokban vagy kétélű, tehát határozottan nyugoti formák lépnek elénk, vagy egyélű a penge, de ellenzője nem a honfoglalási kardellenzőknek jellemző idomát mutatja, hanem tovább fejlődése annak a formának, mely a kassai (Baranyam.) sírban elének lépett s melyet a csúnyi, kecskeméti stb. kardról ismerünk.

LXXX. SASSANIDA EZÜSTTÁL PERM VIDÉKÉRŐL A PETERSBURGI EREMITAGEBAN.

Úgyszintén háttérbe szorúl a kengyelvas sajátos idoma. A népvándorlási korból ismert és egyéb idomok szorítják ki, tanúlságul arra, hogy a jövevény formákkal szemben az országban korábban dívott formákat ezután is gyártja az itt régebben megtelepedett helyi ipar.

Még szembezőköbb a boglárok, pitykék, csüngők, karpereczek s egyéb ékszerek tekintetében a változás. Mintha a nyugoti közösségbe lépéssel

megváltozott volna a honfoglalók ízlése a királyság korában! A királyság első századaiból fönmaradt sírmezők és egyes sírok a lovas sírok mellékletei gyanánt ismert pitykéket és böglárokat csak ritkán és elvétve szolgáltatják. Tehát azt hihetjük, hogy ilyeneket az idevaló ötvösök nem készítettek már, még átváltozott formájukat sem találjuk többé; lehet azért, mert az Árpád-házi sírok, melyeket ismerünk, túlnyomóan szegényebb osztálybeliek holmijaival ismertettek.

Ellenben megmaradnak a halánték-gyűrűk, a különféle sodrott idomú kar- és nyakpereczek s a lemezes karpereczek, melyek a honfoglalás előtti századok óta a honfoglaláson át szakadatlanul belényúlnak a királyság korába, tehát nyilvánvalólag a meghódított lakosságnak félezer éven át változatlanul megállandósúlt iparának termékei voltak, mely a honfoglalók révén nyert motívumokat és idomokat nem fogadta be.

Ismerjük azt a föltevést, mely azt tartja, hogy lovas sírjaink közül némelyek a keresztény királyság korszakából származnak.

Ez a föltevés oly sírokra szól, melyeknek korhatározásánál csak a sír tartalmának stilistikus jellegére támaszkodhattunk, de nem egyúttal bizton megállapítható érmek tanúságára.

A jövőtől várjuk a kérdés végleges eldöntését s a feleletet igen sok egyéb homályos kérdésre, melyre az emlékek gyér volta miatt e vázlat még nem adhatott kielégítő feleletet.

Várhatjuk pedig a jövőtől, mert erős a reményünk, hogy ezután hazánk-fiai karöltve és országszerte fognak arra törekedni, hogy az ősök sírbéli hagyatékából többé semmi kárba ne vesszen és reméljük, hogy kutatásainkban lelkes hazafiak kegyelete és értelme még inkább lesz segítségünkre, mint eddig.

Hogyha erre a jelen ismertetés bármi parányi részben hatással lesz, szerény megjelenése a hazai millennium korszakos alkotásai közepette is igazolva lesz.

Budapest, 1896 márczius 15.
